

અનુભવ એક ચીજ અને વિશ્વાસ

બીજી ચીજ.

એ બન્નેના સમાગમથીજ તમામ હિંદુ તેમજ પારસી
ફેમીલીઓમાં.

ઝવેરીઓ કે પ્રેમચંદ ભાંડુતવાળાનું
નામ ઘરગથુ થઈ પડ્યું છે.

આજે બજારમાં બહુમોડાઓ ધણી નીકળ્યા છે અને દરેક પોતાના
માલને ધરખંમ તરીકે નેનર કરે છે પણ હવે ખુલ્લી રીતે જણાવીશું
કે તે કહેનારજ માલ ધરખમ છે કે નહીં તેનું
અંધધોમ કેટલું સમજે છે ?

અનુભવીઓમાં તો માત્રે ગણતરીનાજ દાણા છે ?

સોના ચાંદી તેથા ઝવેરાતનો તરેહ તરેહવાર ડીઝાઇનોના મશીન
પોલીસના દરેક કોમને જરના અપહરિટ ફેશનના દાગીના વાપરવા
તેમજ પ્રેઝન્ટ આપવા ગોચ દાગીનાઓ દરદમેંશ તૈયાર રહે છે તેમ
વોર્ડર આપવાથી પ્રમાણીકપણે બનાવી આપવામાં આવે છે.

ગેરંટી—હમારે ત્યાંથી ખરીદિલા સોના ચાંદીના દાગીનાની
ફક્ત મજૂરીજ કાપી લાઇ જમ્મર ભાવે પુરા પૈસા આપવાની ગવર્ન-
મેંટ સ્ટાંપ ઉપર લેખીત ગેરંટી આપીએ છીએ.

હમારા મંજવર શોરમની એકવાર મુલાકાત લ્યો અને ખાત્રી કરો.

ઝવેરીઓ કે પ્રેમચંદ ભાંડુતવાળાની કું.

કો., કણ્ણીકં બજાર નં. ૧૫૭-સુરત.

ભૂખે મરતા અનાથોને

બચાવો??

નડીઆદ હિન્દુ અનાથાશ્રમમાં માળાપ વગરનાં નિરાધાર
બાળકો, નિરાશ્રીત અપંગો, તથા અનોથ
વિધવાઓને પાળવામાં આવે છે માટે

દયા લાવી પ્રભુની ખાતર

પુલ નહિં તો પુલની પાંખડી મોકલાવી અનાથોના
વિમળ હૃદયનો અમુલ્ય આશીર્વાદ મેળવે. હાય અત્ત ?
અને હાય વસ્ત્ર, કરતાં નિરાધાર દેશ બન્ધુઓનું રક્ષણ
કરે ? જૂળના મરાંથી વટલાઇ જઇ હિન્દુઓની સંખ્યા
ઘટે છે તે અટકાવો ?

એક રૂપીઓને તેથી વધુ દાન મોકલનારનાં નામ
વાર્નિક રીપોર્ટમાં પ્રગટ થાય છે. રીપોર્ટ દરેકને મફત મળે છે.

મંત્રી-હિન્દુ અનાથાશ્રમ-નડીઆદ.

જગમસિદ્ધ લોકપ્રીય થયેલી જુની અને જાણીતી દુકાન.

ઝવેરી નરોત્તમદાસ ભાગી.

કે. શેખમેમન સ્ટ્રીટ નં. ૨૨૦-૨૨૨. મુંબઈ.

જ્યાં દરેક કામમાં વપરાતાં સોના ચાંદી અને ઝવેરાતના ચાલુ જમાતાને અનુસરતા મનપસંદ દાગીનાઓ મોટા જથ્થામાં તૈયાર રહે છે તેમજ ધરાકોની મરજી મુજબ ઓર્ડરથી બનાવી આપવામાં આવે છે.

અને દરેક કામ અમારી પોતાની દેખરેખ હેઠળ અનુભવી કારીગરોના હાથથી લેવામાં આવે છે.

ખદાર ગામના ઓર્ડરો તરફ પુરતું ધ્યાન આપી જલદીથી ઓર્ડરો તૈયાર કરાવી વી. પી. થી મોકલાવવામાં આવે છે તેમજ છુટક ઝવેરાત તૈયાર રાખવામાં આવે છે.

ભરૂસા લાયક ગેરંટી.

અમારે ત્યાંથી ખરીદેલા દાગીના અમારે ધરાકોની મરજી ખદલાવવાની થાય તે વખતે ફક્ત મજૂરી કાપી સોનાનો પુરો ભાવ મળવે આપીએ છીએ.

અમારા કદરદાન ગ્રાહકોને વિનંતી કરીએ છીએ કે દાગીનો ખરીદવાની મરજી થાય તે વખતે પ્રથમ અમારી દુકાનની રોટ લેવા મહેરબાની કરશો. જેથી તમોને દાગીના ખરીદ કરવામાં ધણીજ સવકતા જણાશે.

હીસ્ટરિયા

દરેક જાતના હીસ્ટરિયા ઉપર ચોક્કસ ઈલાજ વાયુમુક્તા છે. કીમત રૂ. ૪-૧૦-૦ પો. જુદું ટિકીટ ખીડે ખુલાસો મળશે. દવા મહીનાભરની પથ્ય કંઈ નહિ મુરત બાલાજના ચકલેથી વડોદરા રાજ્યના એ. ઈ. સાહેબ છ. ઠા. મોદી લખે છે કે એ. સૌ.-વહુને વાયુ મુક્તાથી હુમેશાં આવતી આંકડી, ઉધા પડવું, છાતીની ગભરામણ અને પેટનો દુખાવો તદ્દન મટી ગયાં છે. દેવા-કાંઠા પે. પોલિ. એજંદ સાહેબ ન. જ. મહેતા લખે છે કે સૌ. બહેન-મૂત વળગ્યાની પેઠે ધુમ રહેતી અને કમાન થયાં કરતી તે દર્દ અઠવાડીયામાં કમજો આવ્યું હતું અને બે કેસ બીજા સુધારા હતા. તા. ૧-૧૧-૧૪

છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ દેશી નામાવાળા.

સંશોધક હીસ્ટરિયા-ડોસોઈ, વડોદરા

અંગ્રીઆ સીરીઝનાં ખેતીવાડીનાં પુસ્તકો.

૧ ફળઝાડ, ફલબાગનું બગીચાનું પુસ્તક	૧-૧૨-૦
૨ હિંદુસ્તાનમાં વાવેતર કરવાની રીત	૧-૪-૦
૩ ખેતર ખેડ તથા ખેડનાં હથીઆર	૧-૪-૦
૪ ખેતીનાં ઢોર તથા બળદ ઉછેરવાની રીત	૧-૪-૦
૫ ૩ અને તેની ઉપજ વધારવાની રીત	૦-૮-૦
૬ ખેતીમાંથી પૈસા કમાવાની કુચી	૧-૦-૦
૭ ખેતીવાડી વિજ્ઞાન. માસિક વાર્ષિક લવાજમ દપાલ સહીત	૨-૮-૦
૮ કદમી આંબા તથા લાખની ખેતી	૦-૮-૦
૯ ખાણીની શોધ તથા ઉપયોગનાં સાધન	૧-૮-૦
૧૦ ખેતીવાડીનાં ખાતર	૦-૫-૦
૧૧ રેશમના કીડા ઉછેરવાની તથા કેતકીનાં વાવેતરને રેસા બનાવવાની રીત	૦-૬-૦

દુલેરાય સી અંગ્રીઆ. જી. એમ. એ. સી.

સરા-(કાઠીઆવાડ)

હજારોમાં એકજ બીનહરીફ હોવાનો પુરતો
દાવો કરે છે.

પુર્વથી પશ્ચિમ, તથા ઉત્તરથી દક્ષીણ સુધીના
મુલકોમાં ફેલાવો કરી રહેલું.

સીમલા હેઅર ઓઈલ

મગજને ઠંડક કરી બાલને
પોસણ કરવામાં અને મગજ સં-
બધી દરેક વ્યાધી. દુક સમય સે-
વન કરવાથી તુરત જડમુળથી
નાશુદ કરવામાં એક અમુલ્ય ચીજ
છે. બીજા તાજા ચીજ તેલોની
જાહેરખબરોથી ન ઠગાર્તા ફક્ત
એકજ વખત અજમાયશ કરવાથી
શુભોની ખાતરી થશે. Simla ના
ઉત્તમપણા માટે સોનાનો ચાંદ
તથા મુખપના ના ગવરનર સાહેબે
સર્ટિફિકેટ ઓફ મેરીટ આપ્યા છે.
જેથી તમામ દેશમાં ઓઓ પુરવો
તથા બાળકો વાપરે છે. કાં. શીશી ૧
નો રૂ. ૧-૦-૦ પોષ્ટ અલગ
૪ આન.

સોલ એજન્ટો.

પી. કાકુની કુ.-કાલબાદેવી રોડ મુંબઈ.

Book No.

To.

From.

સ્વર્ગવાસી શેઠ ડાહ્યાભાઈ દરગોવિન્દદાસ કાપડીયાના
પુણ્ય સ્મરણ નિમિત્તે તેમના ગી. સુપુત્ર ગંગાદાસ ડાહ્યા-
ભાઈ તથા છોટાલાલ કાદાભાઈ તરફથી પ્રેમપૂર્વક બેટ.

વંદ્ય પ્રકાશ ઓફીસ નંબર ૧૦૧

ગૃહસ્થાશ્રમ LIBRARY

(ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી સૂક્ષ્મ માહિતી)

આપનાર સચિત્ર પુસ્તક : ૧૨ થી લેટ

૨મી પ્રસિદ્ધ કર્તા,

પ્રભુશંકર નરભિરામ વ્યાસ.

તાંત્રી-ચંદ્રપ્રકાશ માસિક,

સાગાતગાવ-સુરત.

૧૮
૮૨૧૫

આવૃત્તિ ૧ લી.

પ્રત ૧૦૦૦.

સવત ૧૯૭૧

મૂલ્ય રૂપીયા સગા.

सर्वाधिकार स्वाधीन.

अभिलाषाद.

श्री 'ज्ञानविजय' प्रिन्टींग प्रेसभां शा. साहित्यरं हरीदावे छाप्नु.

શ્લોક

ॐ सहनाववतु ॥ सहनौमुनक्तु ॥ सहवीर्यं
करवावहे ॥ तेजस्विना वधीतमस्तु माविद्विपावहे ॥

॥ ॐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

કવનોપનિષત્

(અદ્રષ્ટ સત્તા) અમારૂં બંનેનું સાથેજ રક્ષણ કરે (અદ્રષ્ટ
સત્તાવડે) અમારા બંને જાણુને સાથેજ સદુપયોગ થાઓ. અમે
બંને જાણુ સાથેજ વીર્યને ઉત્પન્ન કરીએ. અમે બંને જાણુ તેનાથી
તેજસ્વી થઈ અમારાથી ઉત્તમ જ્ઞાનાભ્યાસ થાઓ. અમે બંને કાષ્ટનો
પણુ વિશેષ રૂપ દેવ ન કરીએ એવું બને.

અર્પણ પત્રિકા.

સ્વર્ગવાસી શેઠ ડાહ્યાભાઈ હરગોવિન્દદાસ કાપડીયા.

સુરત.

વ્યાપારી જીવન ગાળવા છતાં ભક્તિ માર્ગમાં આપનો અપૂર્વ પ્રેમ, વિદ્યા,
કલા, સંસારસુધારો વગેરેની વૃદ્ધિની બાળતમાં આપનો
પ્રયત્ન ઉત્સાહ, અને તદનુસાર પ્રવૃત્તિમાં આગળ
પડતો ભાગ, પરમાર્થના કામમાં મોટી મદદ
વગેરે આપના ઉચ્ચ ગુણોને લઈને આ સંસાર
સુધારાના સરળ ઉપાયોને ચર્ચેનું
ગૃહસ્થાશ્રમ નામનું પુસ્તક
આપના સદગત અમર
આત્માને અર્પણ
કરવામાં
આવે
છે.

સ્વર્ગવાસી શેઠ ડાહ્યાભાઈ દુરગોવિન્દદાસ ડાખડીયા
(પ્રધાન મંત્રીવાળા)

સુરત

૦૪મી સપ્તાહ ૧૯૮૦

મરણ સુધી ૧૯૬૬ વસંત પંચમી

પ્રસ્તાવના.

માનવજીવન સુખી અથવા દુઃખી હોવાનો મુખ્ય આધાર તેના શૃદ્ધસ્થાશ્રમની સારી અથવા નફારી દક્ષિણ ઉપર રહેલો છે. અને તેથી શૃદ્ધસ્થાશ્રમને સંપૂર્ણ સુખમય ગનાવવાને માટે કયા ઉપાયો મનુષ્યે કરવાની જરૂર છે તે સંબંધમાં મારા વિચારો જન-સમાજ આગળ પ્રુદ્ધા મૂકવાની ઘણા સમયથી મને ઇચ્છા હતી અને તેના ફળરૂપ આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિ આજે થઈ ચકી છે.

આધુનિક શૃદ્ધસ્થાશ્રમનું અવલોકન કરતાં તેમાં મેંકંઠે નેતું દેહા દુઃખજ જોવામાં આવે છે. આ દુઃખને ટાળવાને તમા શૃદ્ધસ્થા-શ્રમને સ્વર્ગસમાજ ગનાવવાને માટે અનેક વિદ્વાનો બ્રાહ્મણો દ્વારા, માસિકો તથા સાપ્તાહિકો દ્વારા, તેમજ પુસ્તકો દ્વારા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, જે પ્રયત્નના મદદા રહુરીંગમાં આ પુસ્તકરૂપ તનુડીને અવાજ સામેલ થાય છે. આવા અવાજની શી જરૂર હતી, શૃદ્ધસ્થા-શ્રમનું રહસ્ય જણાવનારાં પુસ્તકો શું ઝોઝાં દર્શાવેલાં પ્રસ પછુ કદાચ અત્ર ઉપસ્થિત થશે. પરંતુ તેને જવાબ આપી સામસામા વાદ વિવાદને કરવાનું આ સ્થાન નથી તેથી અત્ર એટલુંજ જણાવવામાં આવે છે કે આ પુસ્તકની જરૂરવાળા મનુષ્યો પછુ સંપ્રિમાં છેજ, અને તેથી તેની પ્રસિદ્ધિ લેખક તરફથી થઈ ચકી છે.

મધ્યરાત્રિના સમયમાં સુખપૂર્વક નિદ્રા લેનાર મનુષ્યો યં-દ્રને જોઈ શકતા નથી. તેથી તેઓ જોમ જણાવે કે મધ્યરાત્રિએ ચંદ્રની શી જરૂર હતી તો તે કેવળ જોમ તેમનું અધેરમ્ હરે જી કેમકે ચંદ્રને જો કે તેઓ જોઈ શકતા નથી પણ તેને જોનાર કુમુદી-

ની હોય છેજ. રસિક દંપતીઓ પણ તે સમયે તેને જોતા હોય છે અને તેથી ચંદ્ર તો પ્રકાશ્યાજ કરે છે. તેમ આ ગ્રંથના સંબંધમાં પણ છે. આજે તેને કાંઈ જોષ શકતા નહિ હોય પણ સોમાંથી પાંચ તો જોતા હશેજ અને એટલાથીજ લેખક પોતાના ગ્રમનું સાર્થક માનશે. રજનીના સમયમાં નમોમંડળમાં તારા અસંખ્ય હોયા હોય છે આપણે તે બધાને જોષ શકીએ છીએ પણ ફેટલાક અપવાદ ૩૫ તારા શિવાય આ તારો આછો અને આ આછો એમ જાળખી શકતા નથી તેથી તે તારાએ ન હોવું એમ કહી શકાય તેમ નથી તેમ આ ગ્રંથના માટે પણ તે પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂરીયાત શી હતી એવો પ્રશ્ન કાંઈથી થાય તેમ નથી.

આ ગ્રંથમાં ધણા ખરા દ્રષ્ટાંતો અનુભવનાં અને ખરાં બનેલાંજ લખેલાં છે કેમકે જે ખરાં હોય તેવાંજ દ્રષ્ટાંતો આપવાથી અસર ધણી સારી થાય છે. આવી અસર કાલ્પનિકથી થતી નથી. લેખકનો દ્રષ્ટાંત આપવાનો હેતુ કાંઈની ટીકા કરવાનો જરા પણ નથી પરંતુ પોતાની અમુક જગ્યાએ થતી ભૂલોને સમજી તે માણસ સુધરે એવોજ હિચ્ચ હેતુ તેનો છે.

પુસ્તકમાં જે જે વિષયો લખવામાં આવ્યા છે. તે આ પછીના પૃષ્ઠોમાં આપેલી અનુક્રમણિકા જોવાથી સ્પષ્ટ થશે. બનતા ગુધી ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી સઘળાંજ માહિતી આ પુસ્તકમાં આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે છતાં દ્રષ્ટિ દોષથી કાંઈ રહી ગઈ હશે તો તે આવતી આવૃત્તિમાં આપવામાં આવશે. ભાષા જેમ બને તેમ સરળ રાખવા પ્રયત્ન કર્યો છે. કેમકે વિશેષ કરીને કેળવાયલા વિદ્વાન કરતાં બાળકો અને સ્ત્રીઓમાં તેનો વધારે ઉપયોગ થાય એવી આશા રાખી શકાય છે. અને તેથી બાળાની સરળતાની જરૂર છે.

પુસ્તકમાં બિનબિન પ્રકરણો દ્વારા જે જે વિચારો પ્રકટ થયા છે, તે આચારમાં ચૂકવા સવડતા પડી શકે તે અર્થે તે પ્રકર-રણના વિચારોની તારવણી કરી સક્ષિત મુદ્દાઓ તે પ્રકરણની છે. વડે આપવામાં આવ્યા છે. આશા છે કે આ નવીન યોજના વાંચ-કોને પ્રિય થઈ પડશે.

આ પુસ્તકને પ્રકટ કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ગૃહસંસારમાં ચા-લતો કલેશ દૂર થાય, સલાહસંપથી વર્તવામાં આવે, દંપતીઓ સાચા પ્રેમી બને, અને આ ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મમાંજ પોતાનાં કર્તવ્યો બરા-બર રીતે સાધી કૃતકૃત્ય બની રહે તે છે અને તેને માટે કયા કયા ઉપાયો છે તે વર્ણવી બતાવ્યા છે.

વર્તમાનસમયમાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં બે પક્ષ પડી ગયા છે. કેટ-લાક નવીન વિચારશ્રેણીના છે. અને કેટલાક જૂની પદ્ધતિ અનુસાર વર્તે છે. આ બંને પક્ષમાં પોતાનો પક્ષ ખરો છે એ સાબીત કર-વાને અતુલ પ્રયત્ન ચાલે છે. પરિણામમાં તેઓ એક બીજા સાથે વાદવિવાદમાં ઉતરી છેક લકાઈ કરી મારામારીમાં ઉતરવા સુધી તૈયાર થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે કરવું એ તેમને જરા પણ જરૂર નથી. આવો વાદવિવાદ કરવાથી તેમને લાભને બદલે નુકસાન થાય છે. માટે તેનાથી દૂર રહી પોતપોતાના વિચારો હોય તે દર્શાવવા એજ કર્તવ્ય છે. આ વિચારોમાં જેમના વિચારો યોગ્ય હશે તેમને પ્રજા વધાવી લેશે. જેમના અયોગ્ય હશે તેમની ઉપેક્ષા કરશે.

સુધારાવાળાએ જૂના વિચારવાળા સાથેની તકરાર છોડી દેવી. અને જૂના વિચારવાળાએ સુધારાવાળા સાથેની તકરાર છોડી દેવી. પરસ્પર તકરારમાં ઉતરવાથી કાનું હિન સધાઈ છે કાઈનું નહિ.

ત્યારે શા માટે એવી તકરારમાં પડી માંહોમાંહી ધર્મ્યા અને દ્રેપના બાવો બગૃત કરવા? માટે એવી નકામી તકરારને છોડી તમારા જે વિચાર હોય તે જનસમાજ આગળ મૂકતા જાઓ તે ખરા છે કે ખોટા તેની તુલના કરવાનું કામ તમારું નથી એ જનસમાજનું છે, અને તેથી સમાજ જાતેજ તેમની યોગ્યાયોગ્યતા તપાસી લેશે.

આ વિશ્વમાં એવો એક સ્વાભાવિક નિયમ પ્રવર્તી રહેતો છે અને તે એ છે કે સત્યને હમેંશા મદદ મળે છે. અને આ પ્રમાણે હોવાથી તમારા વિચારો સત્ય હશે તો તો તે પ્રદક્ષુ કરવાને સમાજ આગે નહિ તો થોડા સમય પછી પણ તૈયારજ રહેશે. આથી વિચારો ફેલાવતાં પહેલાં તેની યોગ્યાયોગ્યતાનો ખ્યાલ કરો અને પછી તેને ફેલાવવા તત્પર થાઓ. તમારા વિચાર આવી રીતે યોગ્યાયોગ્યતાનો ખ્યાલ થયા પછી મૂકાયા હશે અને જલ્દે પછી તમે એકલાજ તેના તે સમયમાં અનુયાયી હશે પણ સમય જતાં તેનાં સેંકડો અનુયાયી થશે. જાગદાદ શહેરમાં રહેનાર મનમુર હુસ્લાજ નામના મનુષ્યે સુરી ધર્મનો સ્વીકાર કરી 'અનલદક્ષ' હુંજ પરમેશ્વર છું. જહમદ્દારિમ એ નામના મંત્રનો જાપ કર્યો. આ જાપ ખરેખરોજ હતો કેમકે મનુષ્ય એ પરમાત્માના અંશ રૂપજ છે. પરંતુ તે સમયમાં સેંકડો ઇસ્લામીધર્મવાળા તેની સામે થયા અને હીઝરી સન ૩૦૯ માં ખલીફ રાબજે તેને ફાંસીનો કુકમ કર્યો. ફાંસી દેતી વખત પણ અનલદક્ષ મંત્રનો જાપ તેના અંતરમાં ચાલુ હતો. આ મંત્રના પ્રભાવથી તેનાં મરણબાદ તેના સેંકડો અનુયાયીઓ થયા. કેમકે મનમુરનો ઉપદેશ એ પરમ સત્યરૂપ હતો અને તે સત્ય આખરે પ્રકાશી નીકળે એમાં નવાઈ નથી.

આ ઉપરના દ્રષ્ટાંત શિવાય આપણે બીજા દ્રષ્ટાંતો સંબંધમાં વિચાર કરીએ. આખા વિશ્વમાં અહિંસાપરમોધર્મની સ્થાપના કરનાર ભગવાન યુદ્ધદેવ એકજ હતા. સનાતનધર્મનો ઝુડો આખા હિન્દુસ્તાનમાં ફેરવનાર ભગવાન શંકરાચાર્ય એકજ હતા. આખા યુરોપને એક વખત ક્રુજવી ચૂકનાર મહાન યોદ્ધા નેપોલીયન બોનાપાર્ટ એકજ હતો. આખા ખંડાણમાં હરિશ્ચંદ્રરુપ ધૂનની મસ્તીમાં અબજ ભક્તિ નિશાળી લોકોને ગાંડાધેસા કરી નાંખનાર ઘોરાંગત્રણ એકજ હતા. અને આજ પ્રમાણે બીજા પણ અનેક નરરત્નોએ પૃથ્વીમાં આશ્ચર્યકારક મહત્તા મેળવી છે તેઓ પણ એકજ હતા. તેઓ એકજ હોવા છતાં તેમના અનુયાયીઓ આટલા બધા થવાનું કારણ તેમનો ઉપદેશ સત્ય હતો. વધુ આગળ વધીને જણાવીએ તો તેઓ સત્યનીભૂતિ હતા તેજ હતું. તેનેજ લીધે આખા વિશ્વમાં તેમની નામના થઇ રહી હતી. તમે પણ સત્યને સ્વીકારો. સત્યની ભૂતિ બનો અને નિશ્ચય માનજો કે તમારી પણ તેમના જેવીજ ખ્યાતિ થશે.

જનસમાજના અંતરમાં ધણે ભાગે પોતાની કિલકટ દર્શાવવાનો પ્રચાર આજના સમયમાં પડી ગયો છે અને પ્રસંગ આવતા તેઓ ‘હું અલ્પશક્ત છું’ ‘હું પામરછું’ ‘મારું તે શું ગળું’ ઇત્યાદિ બીજા આના જેવાજ વિચારો દર્શાવી તેઓ પોતાની હલકાઇ પ્રદર્શિત કરે છે. તેવા મનુષ્યોને આ ઉપરનો પેરઆફ વાંચી આશ્ચર્ય થશે કે મહાત્મા પુરૂષની ગણનામાં અમને ચૂક્યા શિવ ! શિવ ! અમે તો પામરઆણી છીએ પરંતુ અમે તેમને જણાવીએ છીએ કે મનુષ્યે શા માટે પોતાને પામર માનવો ? શું તેમનામાં પરમા-

રમાનો અંશ નથી ? શું સત્ત્વમસિ ઇત્યાદિ શ્રુતિનાં વાક્યો પોતાં છે ? ના, ત્યારે આવા પરમાત્માના અંશરૂપ આત્માને શા માટે હલકો માનવો ? આ પ્રમાણે હોવાથી ઉપર જે લખ્યું છે તે યથાર્થ સત્યજ છે.

આપણાં શત્રુમાં લખેલા કેટલાંક વાક્યોના અનર્થ કરી અનાદી લોકોએ ભારે ખગભગાટ પેદા કર્યો છે. દ્વારગોકમેજા નર્ક-સ્થ ? જારી ઇત્યાદિ વાક્યનો અર્થ પણ બરાબર સમન્યા વગર “નારી એ નર્કનું દ્વાર છે” એવો ઉપદેશ જન મંડળમાં ફસાવવામાં આવે છે. આ ઉપદેશની અસર કોઈક કોઈકને લાગે છે અને તેઓ પોતાની સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી લગવા લેવાંથીજ મોક્ષ પ્રાપ્ત થશે એમ માને છે પરંતુ એમાં તેઓ પોતાનાજ અજ્ઞાનને હાથે કરી ઉધાડું પાડે છે સ્ત્રી એ નર્કનું દ્વાર નથી. કેમકે સ્ત્રી એ સાક્ષાત શક્તિનો અવતાર છે સૃષ્ટિના આરંભકાળથીજ તેમની ઉત્પત્તિ છે. અર્ધનારીશ્વર મહાદેવ આદિ અનાદિ હતા અને તે ઉપરથી શરૂઆતથીજ સ્ત્રીની ઉત્પત્તિ હતી એમ કહેવામાં અસત્યનો જરા પણ અંશ નથી. આવી શક્તિ સ્વરૂપ કલ્યાણપ્રદાત્રી સ્ત્રી એ નર્કનું દ્વાર સ્ત્રી છે એમ શી રીતે માની શકાય ? ભારે ઉપર નર્કનું દ્વાર સ્ત્રી છે એમ શા માટે કહ્યું હશે એમ કદાચ કોઈ પ્રશ્ન પૂછશે તો તેના સંબંધમાં જણાવવાનું કે તે પ્રમાણ વાક્ય નથી, વેદ અને ઉપનિષદમાં જે વાક્ય કહ્યાં હોય તેજ પ્રમાણ વાક્ય છે અને તેજ માનવા યોગ્ય છે. વેદ અને ઉપનિષદ શિવાયનાં વાક્યો મનુષ્યોએ પોત પોતાની બુદ્ધિની માન્યતા પ્રમાણે ઉત્પન્ન કરેલાં છે અને તેથી તેનો અર્થ આમ અને તેમ જે જાણુ તરફ કરવો હોય તે તરફ

યમ શકે છે. દાખલા તરીકે આ પ્રસ્તુતઃ બાળતનુજ ઉદાહરણ આપીશું આમાં ' નર્કનું દાર કેણુ તો સ્ત્રી ' એમ કહેવામાં આવ્યું છે. તે સ્ત્રી તે અન્ય નહિ પણ આપણી કુણુદિ છે. કેમકે જો તેમ ન હોય અને સ્ત્રીજ નર્કનું દાર હોય તો તે શક્તિસ્વરૂપ કહેવાય નહિ તેમજ તેની કૃત્પત્તિ સરખાતથીજ હોય નહિ; આ પ્રમાણે હોવાથી કુણુદિ એજ સ્ત્રીરૂપ ગણીને તેને નર્કના દાર રૂપ કહી છે, કુણુદિ હોય તો નહારાં કામો કરવા સુએ છે અને નહારાં કામોના પરિણામમાં નર્કવાસ ભોગવવો પડે છે.

આજ પ્રમાણે બીજાં વાક્યો જે આદિ અનાદિ નથી અને જેની કૃત્પત્તિ હાલના સ્વાર્થે અન્ય પડિતો તથા અંતરમાં ભોગની લાલસાવાળા અને બહારથી ખોટા વિરાગને ધરવાવાળા સાધુ સંન્યાસીઓએજ કરેલી છે તેથી તે પણ પ્રમાણરૂપ નથી તેનો જેમ અર્થ કરવો હોય તેમ યમ શકે છે.

કાળચક્રના નિયમ પ્રમાણે હવે આપણા અબ્યુદયનો સમય પાસે આવતો જાય છે. ભગવાં વસ્ત્રથી ઢંકાપલા વેરામીઓમાંથી કેટલાકના ખોટા ઉપદેશની અસરથી આપણે હવે ધીમે ધીમે મુક્ત થતા જઈએ છીએ, ભગવાં વસ્ત્રમાંજ કાંઈ મોક્ષ રહ્યો નથી, મોક્ષ અને વસ્ત્રને સંબંધ નથી એવું આજે જ્યાં ત્યાં મનાવા લાગ્યું છે. અને આ સર્વ ઉપરથી એમજ માનવામાં આવે છે કે અરણોદય ક્યારનોએ યમ સૂક્યો છે. તથા ધીમેધીમે તે ગજનમંડળે ગતિ કરતો ઉપર જાય છે.

જૂના અને નવા વિચારવાળા મનુષ્યોમાં પરસ્પર આજે કેટલાંક વર્ષો થયાં ઝગડો ચાલી રહ્યો છે. સર્વ પોત પોતાના

વિચાર સત્ય છે એમ સામીત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ દિલ-
ગીરીની વાત એટલીજ છે કે આ પ્રયત્ન આખરે દ્વેષનુરૂપ પ્રકટ
કરે છે. અને જ્યાં દ્વેષ પ્રકટે છે ત્યાં અનર્થ કરનાર પરિણામ પ્રક-
ટયા વગર રહેતું નથી તેથી આ બંને વિચારવાળાએ સમભાવનો
ગુણ ધારણ કરી પોતાના જે વિચારો હોય 'તે જન સમાજ આગળ
મૂકી દેવા જોઈએ. પછી તેમાં જે યોગ્ય દુશે તેનેજ 'સમાજ મદાય
કરશે. આ પુસ્તકમાં બનતા સુધી જૂના અને નવા વિચારવાળાના
મતોમાં જે મતો આ લેખકને યોગ્ય લાગ્યા છે તે સમાવવા પ્રયત્ન
કરી પુસ્તકની તટસ્થતા જાળવી રાખવા બનતું ક્યું છે અને તેથી
આશા રાખી શકાય છે કે બંને પક્ષના મનુષ્યોને તે પ્રિય થઈ પડશેજ.

અધિકાર પ્રાપ્ત થયા વગર આપેલો તમામ બોધ નકામો થઈ
પડે છે. જેમ એક બાળપોથી બચનાર છોકરાથી અંગ્રેજ બીજી
ચોપડી વાંચી શકતી નથી તથા કાણું પાત્રમાં વસ્તુ ભરવામાં આવે
છે તો તે રહી શકતી નથી તેમ અધિકાર વગર ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ
પણ હજી નથી. તથાપિ આ રહસ્થને ન સમજી કેટલાક ગુરૂઓ વર્તમાન
સમયમાં યુવકોને 'ગૃહસ્થાશ્રમ દુઃખરૂપ છે. ' 'સંન્યાસ શ્રેષ્ઠ છે.'
'જગત એ માયાની જાળ છે' એવાં એવાં બીજા અનેક વિરાગ-
નાં વાક્યો શ્રવણ કરાવે છે. જેનાં પરિણામમાં તેવા મનુષ્યોનો એ
ગૃહસ્થાશ્રમ બગડે છે અને અધિકાર લીધા વિના મદ્ય કરાવેલો
સંન્યાસાશ્રમ પણ સુખને આપતો નથી. આમ હોવાથી બ્રહ્મચર્યાશ્રમ
પછી મદ્યસ્થાશ્રમનીજ જરૂર છે. અને એ આશ્રમમાંજ પોતાના
વિદિત પ્રાપ્ત કર્તવ્યોને સાધી કૃતકૃત્ય થઈ રહેવાનું છે.

નહી જેમ તેનાં મૂળ આગળથી નીકળે છે ત્યારે નાના સ્વ-

રૂપમાં હોય છે. અને પછી આપણે જેમ જેમ તેના મુખ તરફ જઈએ છીએ તેમ તેમ તેનો વિસ્તાર વધતો જાય છે. તેજ પ્રમાણે આ પુસ્તકમાં પણ સરચ્ચાતમાં સામાન્ય જેવી આપ્તો મર્યાદા સ્થાપી પણ આગળ જતાં તેમાં સર્વ આપ્તો આવી મળેલી છે તેની ખાત્રી થશે.

આ પુસ્તકને યોગ્ય ઉત્તેજન આપનાર અને પોતાની જ્ઞાતિમાં વિના મૂલ્યે વહેંચવાની ઉદારતા દર્શાવનાર શ્રી છોટુભાઈ ડાહ્યા-ભાઈનો હું આ સ્થળે ખાસ આભાર માનું છું તેમના તરફથી યોગ્ય ઉત્તેજન મળ્યું ન હોત તો આ પુસ્તકને પ્રકટ થતાં હજી પણ કેટલોક વિલમ્બ થાત.

વિદ્યાદાન એ સર્વથી શ્રેષ્ઠ દાન છે અને તેથી પોતાનેત્યાં આપતાં વિવાહ લગ્નના પ્રસંગોમાં આવાં સંસારોપયોગી પુસ્તકો વહેંચવાની કોઈ સદ્ગૃહસ્થ ઈચ્છા દર્શાવશે તેમને તેમના નામ સાથે છપાવીને ખાસ કીર્ણપત્ર ભાવથી આપવાની યોજના લેખકે કરી છે, અને તે ધનવાન ગૃહસ્થોના ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

જેમના સંગથી અને સેવાથી આ લેખક આ પુસ્તકમાં આવેલા વિચારો આલેખવાને શક્તિમાન થયો છે તે મારા પરમસદ્ગુરુ તથા મહાકાલના સ્વર્ગસ્થ તંત્રી શ્રીમન્ મોક્ષર સાહેબ ઊઠાભાઈનો પણ હું ધણોજ આભારી છું.

પુસ્તક છપાવાનું સર કયાં બાદ તેને કેટલાક કારણોને લઈને તરતમાંજ પુર કરી નાંખવાની ફરજ પડી તેથી મુદ્રશુદ્ધિ ઉપર બરાબર બરાબર ધ્યાન અપાયું નથી. કેટલીક મુખ્ય ભૂલોનું શુદ્ધિ પત્ર પુસ્તકની છેવટે આપવામાં આવ્યું છે. કૃપાળુવાંચકો તે મુધારીને

વાંચશે તેવી આશા છે. આ શુદ્ધિપત્રમાં જણાવ્યા સિવાયની બીજી શુભો પણ ધણી છે. હંસક્ષીર ન્યાયે તે ઉપેક્ષાને પાત્ર છે.

અંતમાં આ લંબાણુ પ્રસ્તાવનાને પૂર્ણ કરતાં સર્વ શક્તિમાન પરમાત્મા પ્રતિ એટલુજ માંગવામાં આવે છે કે જે કલ્યાણુકર હેતુથી આ પુરતક રચવામાં આવ્યું છે તે હેતુ સિદ્ધ થવા અર્થે તેનો જન સમાજમાં ફેલાવો થઈ તેના જ્ઞાનને આચારમાં ઉતારી સર્વ ઉત્તમ શુદ્ધસ્થામની બને.

જલ્લુ.

અંદ્રપ્રકાશ ઓશીસ સુરત.

પ્રભુશંકર નરસેરામ વ્યાસ.

માર્તિક પૂણિમા ૧૯૭૧.

અંદ્રવાસર.

અનુક્રમાણિક

અનુક્રમ.

વિષય.

કરણ ૧ છું.

- ૧ ગૃહસ્થાશ્રમનું રહસ્ય જાણવાની જરૂર.
- ૨ પ્રાચીનકાળના ગૃહસ્થાશ્રમની શ્રેષ્ઠતા.
- ૩ અર્વાચીન ગૃહસ્થાશ્રમનું સ્વરૂપ.
- ૪ ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી ખોટા વિચાર કોણે ઉપજાવ્યા. ૧ ૪

કરણ ૨ છું.

- ૧ ગૃહસ્થાશ્રમનો પ્રારંભ. લમ. ૮
- ૨ દેશોદયનો યોગો શાના ઉપર છે. ૧૦
- ૩ લમ સંબંધી કંઈક વિચારો. ૧૦
- ૪ લમની વખતે ઉમર કેટલી જોઈએ ? ૧૧
- ૫ બાળલમ. ૧૩
- ૬ બાળલમ કરવામાં રૂઢીનુ પ્રાગલ્ભ્ય. ૧૬
- ૭ લોકાચાર અને તેમાં કરવો જોઈતો સુધારો. ૧૭
- ૮ બાળલમ કરવાનું એક સખળ કારણ. ૨૦
- ૯ વ્યભિચાર સાથી અટકી શકે ? ૨૦
- ૧૦ જલ્લમ. ૨૨
- ૧૧ જલ્લમ કરવામાં મદદ કોણું કરે છે. ૨૩
- ૧૨ કન્યાવિક્રમ. ૨૩
- ૧૩ કન્યાવિક્રમ બંધ કરવાનું સાધન કોનાં હાથમાં છે. ૨૬

કરણ ૩ છું.

- ૧ લમ એટલે શું ? ૨૮
- ૨ લમની ક્રિયા અને તેનું રહસ્ય. ૩૦

૩ સપ્તપદીની ક્રિયા.	૩૨
૪ હસ્તમેળાપ અને તેનું રહસ્ય.	૩૬
૫ લમ સંબધી ઉદ્દગારો.	૪૨

પ્રકરણ ૪ મું.

૧ દાપત્ય સ્નેહ.	૪૪
૨ સ્નેહ યાથી વધી શકે ?	૫૭

પ્રકરણ ૫ મું.

૧ જી તદ્દન હલકી છે એ માનવું બૂલ ભરેલું છે.	૬૦
૨ જીજી માટે વિદ્વાનોના મતો.	૬૧

પ્રકરણ ૬ મું.

૧ આધુનિક ગૃહ સંસારનું અરલોકન.	૬૫
૨ ચંદ્રરાય અને તેની સ્ત્રી.	૬૭
૩ શ્રીધર અને તેનો ભાઈ.	૬૯
૪ રમેશચંદ્રની ગૃહવ્યવસ્થા.	૬૯
૫ પ્રસન્નકુમાર બાણુ.	૭૦
૬ નવયુવક ગોપાળચંદ્ર.	૭૧
૭ વિનાયકરાવનો સંગતિ દોષ.	૭૨
૮ કર્મફલદાતા સત્તા	૭૪

પ્રકરણ ૭ મું.

૧ ગૃહ સંસારને સુધારવાના ઉપાયો.	૮૦
૨ પ્રેમનું સામર્થ્ય.	૮૨
૩ વિરોધીપણામાં પ્રેમ ક્યાંથી લાવવો ?	૮૩
૪ પ્રેમના ત્રણ પ્રકાર અને તેનું સ્વરૂપ.	૮૪
૫ દ્વેષભાવ શી રીતે ટાળવો. ?	૮૭

૬ ભાવનાનું સામર્થ્ય.

૭ ભાવના સિદ્ધ શાથી નથી થતી ?

કરણ ૮ મું.

૧ નવ વિવાહિત દંપતીને સૂચના.

૨ યુવાવસ્થાની સંભાળ.

૩ સમાનતા.

૪ નવરાસનો વખત.

૫ ઘાત કેવી રીતે કરવી ?

૬ નિયમિત વર્તન.

૭ સંગતિ દોષ.

૮ શિયળ વ્રત.

૯ સંતોષ.

કરણ ૯ મું.

૧ બે ઓઝો ઇંદિરા અને મણિ.

૨ ઓઝોનું મુખ્ય કર્તવ્ય.

કરણ ૧૦ મું.

૧ સ્ત્રી ધર્મ.

૨ પતિ પ્રત્યેનું વર્તન.

કરણ ૧૧ મું.

૧ સાસરે જતી મોહિનીને તેની સખિ મુરખાળાનો ઉપદેશ. ૧૨૦

૨ રીત રિવાજ સંબંધી.

૩ સાસરીયામાં રાખવાનું વર્તન.

૪ વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા.

૫ દેવદર્શન સંબંધી.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

૧ મોહિનીનો ગૃહસ્થાશ્રમ.	૧૪૩
૨ પ્રતિકૂળતાનાં પગરણ.	૧૪૪
૩ મોહિનીનું દુઃખ.	૧૪૬

પ્રકરણ ૧૩ મું.

૧ સખિઓના પત્રો.	૧૫૩
૨ સુખદુઃખના સદા આપણેજ છીએ.	૧૫૬
૩ જગતના અભિપ્રાય પ્રતિ ઉપેક્ષા.	૧૬૬
૪ પતિ ગમે તેવો હોય પણ સ્ત્રીઓનું શું કર્તવ્ય છે ?	૧૬૬
૫ સુકન્યાની સ્વામીસેવા.	૧૬૭

પ્રકરણ ૧૪ મું.

૧ જ્ઞાનેશ્વર ઇનસ્ટીટ્યુટમાં અપાયેલું વ્યાખ્યાન-સંસાર સુધારાના ઉપાયો.	૧૭૦
૨ સંસાર સુધારાનો સર્વાત્મ ઉપાય.	૧૭૫
૩ જ્ઞાન સર્વત્ર છે.	૧૭૬
૪ જ્ઞાન કેને કહી શકાય ?	૧૭૬
૫ જ્ઞાન પ્રાપ્તિના માર્ગો.	૧૭૭
૬ સંસાર સુધારાના કેટલાક માર્ગો.	૧૭૮
૭ જ્ઞાતિના વિચિત્ર રીતો.	૧૭૯
૮ જ્ઞાતિબંધનમાં કરવો જોઈતો સુધારો.	૧૮૧
૯ લોકોનો મિથ્યા ધર્મ.	૧૮૨
૧૦ આપણી ખોટી ટેવ.	૧૮૨
૧૧ કર્તવ્ય પરાયણ થાઓ.	૧૮૩
૧૨ છેલ્લી શ્રવણ.	૧૮૪

પ્રકરણ ૧૫ મું.

૧ સુખના દિવસો.

૧૮૭

પ્રકરણ ૧૬ મું.

૧ સુવાવસ્થાનાં કર્તવ્ય.

૧૮૫

૨ આરંભના શબ્દો.

૧૮૫

૩ સુવકાનો મુખ્ય દુર્ગુણ.

૧૮૫

૪ સુધરવાના ઉપાયો.

૧૮૬

૫ ઉદ્યોગ સંબંધી

૧૮૭

૬ ઉકાઉપણું.

■ આવકના ભાગ.

૮ સુવકાએ સંભાળવા જેવી બાબત.

૨૦૦

પ્રકરણ ૧૭ મું.

૧ સાચો વશીકરણ મંત્ર (એક લઘુવાતી)

૨૦૨

પ્રકરણ ૧૮ મું.

૧ કેટલાક હાનિકારકરીત રિવાજો.

૨૦૬

રોવા ફૂટવા વિષે.

૨૦૬

૨ માંદા મનુષ્યની ખબર.

૨૧૩

૩ જૂની ધરડ.

૨૧૪

૪ નાશ કરવા યોગ્ય ધારા.

૨૧૪

૫ શરમ.

૨૧૫

૬ ધ્યાનમાં લેવા જેવી બાબત-વિધવા.

૨૧૭

પ્રકરણ ૧૯ મું.

૧ સ્ત્રીઓની ફરજ.

૨૨૩

૨ સ્ત્રીઓનું અતિમ કર્તવ્ય.

૨૨૪

પ્રકરણ ૨૦ મું.

૧ ગૃહસ્થાશ્રમ સુખમય સ્વર્ગ સમાન ક્યારે બને ?

૨૨૫

૨ ગૃહસ્થાશ્રમ સુખમય કરવાના ઉપાય કયા છે ? ૨૨૬

૩ એક્યતા શાથી વધી શકે ? ૨૨૮

પ્રકરણ ૨૧ મું.

૧ ધનવાન ગૃહસ્થો અને સ્ત્રીઓને સૂચના. ૨૩૦

૨ શારીરીક વ્યાયામની અગત્ય. ૨૩૦

૩ ધરનો ચાકર. ૨૩૨

૪ ધનવાન સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય. ૨૩૩

૫ હિસાબની દેખરેખ. ૨૩૪

૬ ધનનો ઉપયોગ. ૨૩૪

૭ આભુબાભુના મિત્રો. ૨૩૪

૮ એક ગુપ્ત દુર્ગુણ. ૨૩૫

૯ ધનવાનેનું કર્તવ્ય. ૨૩૫

પ્રકરણ ૨૨ મું.

૧ સાસરીયામાં વહુ પ્રવેશું વર્તન. ૨૩૭

૨ વહુઓ ઉપર દયા રાખવી જોઈએ. ૨૩૯

પ્રકરણ ૨૩ મું.

૧ કેટલાક વિચિત્ર જન સ્વભાવે. ૨૪૧

પ્રકરણ ૨૪ મું.

૧ જડાવણાની કેટલીક ગુણ વાતો. ૨૪૫

પ્રકરણ ૨૫ મું.

૧ મુવાનખાળા સરોજની. ૨૫૭

પ્રકરણ ૨૬ મું.

નવા જમાનાની નવી વાતો. ૨૬૬

આરંભના શબ્દો.

૧ વાત પહેલી-ધર્મે.	૨૧૫
૨ વાત બીજી-કથા.	૨૬૮
૩ વાત ત્રીજી-એક સામાન્ય ટેવ.	૨૭૬
૪ વાત ચોથી-જીવનની ઉપયોગીતા.	૨૭૭
૫ વાત પાંચમી-લક્ષિત.	૨૮૦
૬ વાત છઠી-મૂર્તિ પૂજા.	૨૮૨
૭ વાત સાતમી-મુધારક.	૨૮૬
૮ વાત આઠમી-જ્ઞાનનો અર્થ.	૨૮૭
૯ વાત નવમી-મુધારો મુધારો અને મુધારો.	૨૯૨
૧૦ વાત દશમી-આજ અને કાલ.	૨૯૮
૧૧ વાત અગીઆરમી-સંયુક્ત કે વિભક્ત કુટુંબ.	૨૯૯
૧૨ વાત બારમી-સાદુ જીવન એટલે શું ?	૩૦૧

પ્રકરણ ૨૭ મું.

૧ દંપતીનું કરવા યોગ્ય કર્તવ્ય.	૩૦૪
--------------------------------	-----

પ્રકરણ ૨૮ મું.

૧ આપણો કાર્યક્રમ.	૩૦૮
-------------------	-----

પ્રકરણ ૨૯ મું.

કેટલી ઉપયોગી સૂચના.	૩૧૨
૧ પ્રસન્નતા.	૩૧૨
૨ વિપત્તિ	૩૧૮
૩ સત્ય	૩૧૪
૪ પરોપકાર.	૩૧૯

પ્રકરણ ૩૦ મું.

૧ ગૃહસ્થ ઓ પુરોની એક મહાન જવાબદારી.	૩૨૦
-------------------------------------	-----

પ્રકરણ ૩૧ મું.

૧ ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓને સૂચના.	૩૨૬
૨ કેટલીક ઉપયોગી સૂચનાઓ.	૩૩૦
૩ સુવાવડ.	૩૩૦

પ્રકરણ ૩૨ મું.

૧ બાળકો સંબંધી ઉપયોગી સૂચના.	૩૩૨
૨ બાળકો આગળ કેવી વાત કરવી ?	૩૩૪
૩ બાળકોગી.	૩૩૪
૪ ખાવાનો નિયમ.	૩૩૫
૫ બાળકોની બૂલ કેવી રીતે સુધારવી.	૩૩૫

પ્રકરણ ૩૩ મું.

૧ બાળશિક્ષણ.	૩૩૭
૨ શિક્ષક કેવો હોવો જોઈએ ?	૩૩૯

પ્રકરણ ૩૪ મું.

કેટલીક ઉપયોગી બાબતો.

૧ દેખવણીનો પ્રચાર.	૩૪૦,
૨ દેખવણીનું સરેરાશ ખર્ચ.	૩૪૦,
૩ જર્મનશાળા.	૩૪૧
૪ તન્દુરસ્તી ઉપર ખાન આપવાની જરૂર.	૩૪૧
૫ શિક્ષણ કેવું જોઈએ ? મી. રન્સિમેનના વિચારો.	૩૪૨
૬ શિક્ષણ મુદ્દા.	૩૪૩
૭ એક ખુલાસો.	૩૪૪

પ્રકરણ ૩૫ મું.

૧ વૃદ્ધાવસ્થાના કર્તવ્ય.	૩૪૫

॥ ૐ શ્રી ॥

॥ નમઃ શ્રીરૂપા વિષ્ણુમોહિનીત્રિપૈ નમઃ

ગૃહસ્થાશ્રમ.

મંગલમ્.

સમગ્ર જગત્ જનના સ્વરૂપમાંથી આર્ચિમાંવેને આશીર્વાદ આ જગત્માં સ્વરૂપે ઓતપ્રોત બ્યાપી રહેવા છે એવાં સર્વ શક્તિ સંપન્ન પરમાત્માને આશીર્વાદમાં સપ્રેમ અનેક પ્રણતિઓ કરીએ છીએ.

પ્રકરણ ૧ હું.

ગૃહસ્થાશ્રમતું રહસ્ય જાણવાની જરૂર.

આ સુંદર ગુણાળના પુષ્પને જુઓ ! તે કેવું સરસ ખીલી રહ્યું છે ? તેને સંભાળી પૂર્વક તોડી હાથમાં લેવાથી તે કેવી સરસ અને મીઠી સુગંધ આપી તન તથા મનને તૃપ્ત કરે છે ખરેખર ! તેના સુગંધની મધુરતાની તો બહારીક છે ! હવે આ ખીલું પુષ્પ જુઓ તે પણ કેવું સરસ ખીલી રહ્યું છે ! પણ જ્યાં તેની સામે ઉમેલા મનુષ્યે તેને એકદમ લેવાની લાલચે ઝાડને ઝાલીને પુષ્પને ઝુડની માફક તોડી નાંખ્યું છે. પણ અરે ! તેના હાથ તો જુઓ ! તેને સ્થળે સ્થળે કાટો વાગ્યા છે. તેમાં કેટલેક ટેકારોથી લોહી નીકળે છે. વળી તેના હાથમાં રહેતું પુષ્પ છિન્નભિન્ન થઇ ગયું છે. તેની ઘણી ખરી પાંખડીઓ ચો-

ળાઇ ગઈ છે અને કેટલીક તૂટીપણુ ગઇ છે અને આ પ્રમાણે તે પુષ્પની દુર્દશા થઇ છે. પુષ્પની દુર્દશા થઈ છે એટલેથી બસ નથી પણ તેને લેવા જનાર મનુષ્યને હાથે વાગેલું હોવાથી તેને દુઃખ થાય છે એટલે તેની પણ દુર્દશા થઇ છે એમ કહીએ તો તે ખોટું કહી શકાય તેમ નથી.

આપણા ગૃહસ્થાશ્રમની અને તે આશ્રમનું પાલન કરનાર આપણુ ગૃહસ્થાશ્રમીઓની પણ ઉપર પ્રમાણે જ પુષ્પના જેવીજ હાલત છે. ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મને 'પરાંપર રીતે-જે' પ્રકારે 'સમજવો' જોઈએ તે રીતે સમજે છે તેમને તે ગુલાબનું પુષ્પ સંભાળથી તોડનારને જેમ તેની સુવાસજ પ્રાપ્ત થાય છે તેમ સર્વ પ્રકારનાં સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. અને તેના ગૃહસ્થને ન સમજનાર મનુષ્યને જેમ તે પુષ્પ સંભાળપૂર્વક ન લેવાથી કાંટા વીગેરે વાગી પીડા થાય છે તેમ તેમનો ગૃહસંસાર તદ્દન દુઃખમય બની જાય છે. અને આમ હોવાથી ગૃહસ્થાશ્રમના ખરા ગૃહસ્થને સમજવું એ દરેક સ્ત્રી પુરુષને એક સરખું ઉપયોગી છે.

પ્રાચીનકાળના ગૃહસ્થાશ્રમની શ્રેષ્ઠતા.

પ્રાચીન કાળના ગૃહસ્થાશ્રમની સ્થિતિનું અવલોકન કરતાં તેની સર્વ રીતે શ્રેષ્ઠતા આપણને જણાઈ આવ્યા શિવાય રહેતી નથી જનક જેવા નૃપતિના જીવનનું અવલોકન કરો ? તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમીજ હતા. પણ વિદેહી અને જીવન્મુક્ત કહેવાય છે. વસિષ્ઠ જેવા બ્રહ્મવિદ્યાર્માં નિપુણ મહાનરુપિના જીવનનું અવલોકન કરો ? તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમીજ હતા. સાક્ષાત ઈશ્વરાવતાર રામ અને કૃષ્ણના જીવનનું અવલોકન કરો ? તેઓ પણ ગૃહસ્થાશ્રમીજ હતા. વેદવ્યાસ, પરાશર વીગેરે વેદવેતા સમર્થ મહાત્માઓ તથા સ્વયંભુમનુના

છવનનું અવલોકન કરો ? તેઓ પણ ગૃહસ્થાશ્રમીજ-હતા. આ શિ-
વાય કંદર્ભ, જમંદમિ, અમ્નિ, વિગેરે બીજા અનેક નાવિઓ ગૃહસ્થા-
શ્રમીજ હતા. તેઓ પોતાના મનમાં નહોતો સમજતા હતા કે બ્રહ્મચ-
ર્યાશ્રમ પછી ગૃહસ્થાશ્રમનીજ જરૂર છે. અને તેથી તેઓ ગૃહસ્થા-
શ્રમના સંપૂર્ણ રહસ્યને બરાબર રીતે સમજતા હતા. અને સર્વમાં
તેમની શ્રેષ્ઠતા દર્શાવતા આધુનિક કાળમાં જે ગૃહસ્થાશ્રમનું સ્વરૂપ
કેટલાક મંદબુદ્ધિવાળા મનુષ્યો જે પ્રકારનું સમજે છે તેવું તેઓ
સમજતા નહોતા. તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમને એક કર્તવ્યની ભૂમિકા સમ-
જી તેનું પાલન કરી તેનાથી કૃતકૃત્ય થઈ રહેતા હતા. હુંકમાં
જણાવીએ તો તેમનો ગૃહસ્થાશ્રમ સંપૂર્ણ પ્રકારના સુખમાં વ્યતિત
થતો હતો.

અર્વાચીન એટલે હાલના ગૃહસ્થાશ્રમનું સ્વરૂપ જોતાં તેમાં
નદન સડો પેસી ગયેલો લાગે છે. ગૃહસ્થાશ્રમ
અર્વાચીન ગૃહસ્થા- એ દુઃખમાં નાખનારી બેડી છે. અને તેનાથી
શ્રમનું સ્વરૂપ. સદા દૂર રહેવું એવું કેટલાક મનુષ્યો આજ
કાલ માને છે. ગૃહસ્થાશ્રમના ખરા સ્વરૂપને
સમજનાર ભાગ્યેજ કોઈક હોય છે. નહિતર ગૃહસ્થાશ્રમી થવા સ્ત્રી
પરણવી તેનાથી વિવિધ સુખ ભોગવવું મોજ મઝા મારવી એટલામાં
જ ગૃહસ્થાશ્રમની વ્યાખ્યાનો અર્થ મદ્યુદ્ધિઓ સંપૂર્ણ કરે
છે. આ પ્રમાણે આજ ખરા રહસ્યને ન સમજવાથી તેના મનુષ્યો
નો ગૃહસંસાર તદન વિપરીતતાને પામે છે ગૃહસ્થાશ્રમી દંપ-
તીઓમાં જે પરસ્પરનો પ્રેમ જોઈએ તેને બદલે એક બીજાના ઉચા
દીલ હોય છે. અરે ! કેટલેક ઠેકાણે તો એ પ્રેમને બદલે ઢીક, મૂકી,
લાત વગેરેના પડ્યા દંપતીઓમાં પડતા જણાય છે અને આ પ્ર-
માણે આ ગૃહસ્થાશ્રમ એટલી બધી દુર્દશાને પામ્યો છે કે તેનું વ-

હું ન પણ પૂરેપૂરું થઈ શકું નથી. કમકે તે કરવા જતાં પૂર્વકાળના ગૃહસ્થાશ્રમની દિવ્યતા અને આધુનિક કાળના ગૃહસ્થાશ્રમની લોકો-એ હાથે કરી કરી મૂકેલી અધમતાને જોઈ હૃદય દ્રવીભુત થાય છે.

પરં પૂર્વથી ચાલતા આવેલા આ ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી તે દુઃખની બેડીરૂપ છે. એવા અને બીજા તેના

ગૃહસ્થાશ્રમ-સંબંધી જોવાળ વિચારો મનુષ્યના અંતઃકરણમાં ધરો ખોદા વિચારો કોણે ભાગે ઉત્પન્ન થવાનું કારણ માત્ર પરણવું તે

ઉપજાવ્યા? વિષયસુખને માટેજ છે એ પ્રકારની શુદ્ધિની મંદતાથી માન્યતા મનાતી હોવાથી પણ તે

વિચારો ઉપજી શક્યા છે. ગૃહસ્થાશ્રમના ખરા રહસ્યને ન સમજવાથી પણ આવા વિચારો ઉત્પન્ન થયા છે પણ આ બધા કારણ-માં એક આનાથી પણ મોટું કારણ આ વિચારોનો ફેલાવો થવામાં સબળ સાધનરૂપ છે. અને તે કારણ તે અન્ય કંઈ નહિ પણ ગે-રૂથી વસ્ત્રરંગી ભગવા વસ્ત્ર પોતાના કોઈ સ્વાર્થની ખાતર પહેરીને આજ કાલ ઉમરાઈ જતા કેટલાક ઢોંગી સાધુ અને સંન્યાસીઓ જો તેમણે આ સંબંધી જનસમાજને એવું તો ભરમાવી દીધું છે કે દ્વારં કિમેકં નરકસ્ય । નારી નરકનું દાર એ કોણ છે ? તો સ્ત્રી કા શુભલા પ્રાણ મૃત્તાંચ નારી આપણને બાંધી લેનાર બેડી કંઈ છે ? તો સ્ત્રી એ અને બીજા એવાજ પ્રકારનાં ધણાં વાક્યો પોતાના ઉપદેશમાં મુખથી બોલી અને પોતાના ગ્રંથોમાં લખીને તેમણે આવી ખોટી ગેરસમજ ઉત્પન્ન કરી છે.

નારી એ નરકનું દાર છે ? તો પૂર્વે જણાવેલા જનક, વસિ-ષ્ઠ ઇત્યાદિને તે નરકના દારરૂપ કેમ ન થયું ? તેનું કારણ તેઓ સ્ત્રી-ની ખરેખરી મહત્તાને તથા તેના સ્વરૂપને જરાજર સમજતા હતા. ધરનું કામ કરનારી એક દાસીગૃહ્ય તેઓ સ્ત્રીને ગણતા નહોતા.

વિષયસુખ ભોગવવાના સાધનરૂપ તેઓ ઓને ગણતા નહોતા. પણ તેઓ ઓને ગૃહદેવી ! તરીકે ગણતા. તેમને શક્તિ સ્વરૂપ ગણતા. અને આ પ્રમાણે ઓતત્વ સંબંધી ખરા સ્વરૂપને તેઓ ગણતા હોવાથી તેમને તે નરકના દ્વારરૂપ અને બેડીરૂપ ગણાતી નહોતી. પણ પોતાના જીવનની પ્રગતિ કરવાના સાધનરૂપ ગણાતી હતી.

ઓઓ સંબંધી ખોટા વિચારો ફેલાવવામાં તેના સ્વરૂપને ન ગણનારજ બૂલ કરે છે. એ આપણે નિર્વિવાદ રીતે સિદ્ધ કરી શક્યા છીએ. હવે આપણી આધુનિક ભગવાં વેષધારી ખરા સંન્યાસી નહિ પણ સંન્યાસનો વેષધારી નામ માત્રના સંન્યાસીઓની સ્થિતિનું અવલોકન કરીશું તો ગણ્યારો કે તેઓ માત્ર બહાર દેખવા માત્રનાજ સંન્યાસી છે. પણ અંતઃકરણથી તેમની સ્થિતિ જુદા પ્રકારની છે. બ્રહ્મચર્યાગ્રમ પછી ગૃહસ્થાગ્રમની જરૂર છેજ પણ તેઓ આજીવનથીજ સંન્યાસી થઈ ગયેલા હોય છે. ઉપર ઉપરથી જોતાં તેઓ જમ ભગવાન, જમ રાધાકૃષ્ણ, જમ ગોપાળ એવાં વાક્યો બોલે છે પણ અંદરખાનેથી જોતાં તેમને અંતઃકરણમાં કંઈને કંઈ સ્વાર્થ હોય છે. તરતમાં તો તેના સહવાસવાળા ગૃહસ્થને તેની ખબર પડતી નથી. પણ સમય જતાં કુદરત આપોઆપ તેના સ્વરૂપને ખુદકું દર્શાવી આપે છે. સૂર્ય ઉપર વાદળની છાયા આવવાથી જેમ થોડો સમય તે ઢંકાઈ જાય ■ પણ તે છાયા ચાલી જતાં તેનું મૂળ સ્વરૂપ પ્રકાશી નીકળે છે તેમ એવા મનુષ્યોના સંબંધમાં પણ છે.

આ ઉપરથી અમે ખરા સંન્યાસીઓને વગોવવા માગતા નથી. તેમના પ્રતિ અમારો સંપૂર્ણ પૂજ્ય ભાવ છે. કેમકે તેઓ પોતાના તેમજ ગૃહસ્થામીઓના ધર્મને જરાબર રીતે સમજતા હોય છે. અને તેથી અધિકાર આપ્યા શિવાય તેઓ કાંઈને સંન્યાસની દીક્ષા આપતાજ નથી. પરંતુ અધિકારને પ્રથમ જુએ છે. ભગવાન ખુદ-

દેવ જ્યારે સન્યાસ લેવા ગયા ત્યારે તેમના ગુરુએ ત્રણ વખત કસોટિ કર્યાઆદળ દીક્ષા આપી હતી. આવા ખરા સન્યાસીઓ અમારે પરમ વંદનીય છે. આધુનિક કાળના નામ ઉપરથી સન્યાસનો વેપ લેનારના ઉપરજ અમારો આ આક્ષેપ છે. તેઓની સ્થિતિનું અવલોકન કરતાં જણાઇ આવે છે કે—

પદ. (ગૃહસ્થાશ્રમની શોભા સધળી નારીથી સચવાય એ લય)

ત્યાગાશ્રમની ૧ ખરી રીતનું કવચિત્ પાલન થાય.

(બાપી) સડ જગમાં દ્રષ્ટિ કરી જોતાં, વિપરીતમય તે જણાય. (૩)—

ઉપરથી ભગવં તન રાખે, અસાર છે આ વિશ્વજ બાપે;

પણ જો અંતર દ્રષ્ટિ કરાય, સત્યા સત્યજ સદ્ય બળાય. સડ૦

દીર્ઘા ટપકાં કંઈ જન કરતા, પગ પાળા કંઈ વનમાં ફરતા;

(એવા) ઢોંગી સ્વરૂપથી કંઈ હેતરાય, ભણી સંત તે નમતા પાય; સડ૦

બગ પેઠે કો 'યાનજ ધરતા, હોય ભણે મઢા સુખને વરતા;

સક્ષ કહી કંઈ આંખું જણાય, તરત ઉપાડી ત્યાંથી પળાય. સડ૦

ત્યાગાશ્રમના માર્ગ ન સહેલા, પણ જન ભરા તે મુદ્ધિ પહેલા;

અંતે પછી દુઃખ અનુભવ થાય, વિષય વાસનામાં મન ભય. સડ૦

સુષ્ણે વિચારી પ્રથમજ આણું, કમથી ત્યાગીપંથાને સઢાણું;

જેથી કહી પ્રસ્તાવું ન થાય, દીર્ઘ પણ નિજની સચવાય; સડ૦

(અંતરોદ્ગાર.)

આ પદમાં લખેલા ગુણવાળા દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

એવો એક સામાન્ય નિયમ છે કે એકડે એક શીખનાર, છો-

કરે તરતજ ત્રીજી ચોપડીના પાઠ વાંચવાની ઇચ્છા કરે તો તેની

ઇચ્છા ફળીભૂત થઈ શકતી નથી કેમકે તેણે પહેલી અને બીજી

ચોપડી પ્રથમ શીખવીજ જોઈએ. આ જ પ્રમાણે આપણા આશ્રમ

સંબંધમાં પણ છે. બ્રહ્મચર્યાશ્રમનું બરોબર રીતે પાલન થયા પછી ગૃહસ્થાશ્રમી થવુંજ જોઈએ પછી સન્યાસની દીક્ષા લેવી હોય તો લેવાની જરૂર છે. પણ જો તેમ નથી થતું તો તેના ઉભય આશ્રમ ધૂળ થાય છે. નથી તો ગૃહસ્થાશ્રમની સફળતા થતી કે નથી તો સન્યાસાશ્રમની સફળતા થતી. તેથી ત્રિશંકુના જેવી તેમની દશા થઈ રહી તેઓ અહીંપાના તેમજ ત્યાંના રહી શકતા નથી.

ગૃહસ્થાશ્રમ એ દુઃખને દેનાર છે માટે તેમાં ન પડવા ઇચ્છનાર મનુષ્યો તેના ખરા રહસ્યને સમજતા નથી. અને તેનાથી દૂર રહે છે. પણ વાસ્તવ રીતે તેના ખરા રહસ્યને જાણનાર મનુષ્ય તે સર્વ આશ્રમમાં શ્રેષ્ઠ આશ્રમ છે એમ જણાવે છે. તેમ છતાં આધુનિક ગૃહસ્થાશ્રમીઓમાં તેના રહસ્યનું જ્ઞાન કેટલાકને ન હોવાથી તે દુઃખમય બની ગયો છે પણ તેમાં દોષ પોતાનોજ છે. તરવાર રક્ષણ કરવામાં સખળ સદ્વાચર્ય હોવા છતાં તે પોતાની ઉપર ચલાવવાથી પોતાનોજ નાશ કરી શકે છે. બોજન ચોપણ આપનાર હોવા છતાં તેને અકાતીયાપણે વધુ ખાવાથી વિવિધ વ્યાધિના ભોગરૂપ થઈ પડવાનું તે એક સાધન થાય છે. અમિ રાધવા વિગેરે કામમાં અત્યંત જરૂરનો હોવા છતાં તેને હાથમાં ગ્રાસવાથી દગાય છે. તેજ પ્રમાણે આ ગૃહસ્થાશ્રમ સંગ્રહમાં પણ છે. અર્થાત્ ગૃહસ્થાશ્રમ એ સુખ આપવાના સાધનરૂપ છે તથાપિ તેના ખરા રહસ્યને ન સમજવાથી દુઃખના સાધનરૂપ તે બાજુ ન્યાં ત્યાં થઈ પડ્યો છે. અને તેથી આપણે આપણોજ દોષ પ્રથમ સુધારવાનો છે. અને ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું છે. આજ્ઞાનને શી રીતે પ્રાપ્ત કરવું તે દર્શાવી આપવાને આ પુસ્તકના હવે પછીના પ્રકરણોનો ઉપક્રમ છે.

પ્રકરણ ૧ લાનાં સિદ્ધાંતો.

- ૧ ગૃહસ્થ શ્રમનો શ્રેષ્ઠતા પરાપૂર્વથી છે તેથી ગૃહસ્થાશ્રમી થવું એમાં પાપ નથી.
- ૨ ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધો સ્વોટા વિચારો આપણા અજ્ઞાનને સ્ત્રી-ધેજ પ્રવેશેલા હોવાથી તે અજ્ઞાનને દૂર કરવા ગૃહસ્થાશ્રમતા સ્વરા રહસ્યનું જ્ઞાન સંપાદન કરવું.

પ્રકરણ ૨ જી.

ગૃહસ્થાશ્રમનો આરંભ-લક્ષ.

મનુષ્યના ગૃહસ્થાશ્રમનો આરંભ તેના લગ્ન પછીથીજ થાય છે. જ્યાં સુધી મનુષ્યના લગ્ન થએલાં નથી ત્યાં સુધી તેને સંસાર વ્યવહારના સધળા મુખોનો અનુભવ થયો નથી. અને તેથી પણ આગળવધીને અષ્ટ શબ્દોમાં જણાવીએ તો તેના ગૃહસ્થજીવનનો આરંભ થયો નથી એમ કહીએ તો તે લેશ માત્ર પણ ખોટું નથી, મનુષ્યનું જીવન એ સંસારરૂપી ગાડીનું એક પૈડું છે અને જ્યારે તેનાં લગ્ન થાય છે ત્યારે તેની સાથે સ્ત્રી રૂપી બીજું પૈડું જોડાય છે. અને જેમ એક પૈડાંથી ગાડી ખરાબર નિર્ભય રીતે સ્થિરતાથી ચાલી શકતી નથી પણ બે પૈડાં હોય છે તોજ ચાલે છે. તેમ આ સંસારરૂપી ગાડી પણ એક પૈડાંથી

ચાલતી નથી. આ પ્રમાણે હોવાથી અર્થાત્ મનુષ્યના ગૃહસ્થ જીવનનો પ્રારંભ તેના લગ્ન પછીથી થતો હોવાથી પ્રથમ લગ્ન સંબંધી કાર્થિક વિવેચન કરવામાં આવે અને તેના ખરા રહસ્યને સમજાવવામાં આવે તો તે અધિક ઉપયોગી થઈ પડશે. કેમકે લગ્નના જોડું મદત્વનું કાર્ય ખીલું એક પણ નથી. સઘળી જિંદગીના સુખનો આધાર મનુષ્યના અનુકૂલ અથવા પ્રતિકૂલ લગ્ન ઉપરજ રહેલો છે.

મનુષ્યજીવનના સઘળા આધાર રૂપ આ લગ્નની બાબતમાં હજી ધણા થોડા મનુષ્યોજ તેનાઉપર ધ્યાન આપતા થયા છે. નહિ તો બાકીના તો લગ્ન કરવું એ વિષયસુખને માટે છે તથા સ્ત્રી ધરતું દાસી તરીકે કામકાજ કરવા માટે છે એવુંજ જ્યાં ત્યાં મનાય છે, જો એવું ન મનાવું હોય તો આ લગ્ન જેવી બાબત ઉપર લોકોનું ધ્યાન ખેંચાયા સિવાય બાક્યેજ રહી શકે. ખરે-ખર પૂર્વના લગ્નના રહસ્યને સમજનાર મનુષ્ય ક્યાં ? અને દાસના આવા ક્ષુદ્રમતિથી ઠક્ષેલ લગ્ન કરનાર મનુષ્ય ક્યાં ? બનેલી અંતઃ કરણની સામગ્રીમાં આકાશ અને પાતાળ, પૂર્વ અને પશ્ચિમ, તથા ઉત્તર અને દક્ષિણ જેટલો ફેર છે. દીવાસળી ક્યાં ! અને ઝળદળ પ્રકાશ ભારતી વિદ્યુત્પ્રલિતિ ક્યાં ! હાથી ક્યાં ! અને કુતર ક્યાં ! ચિંતામણી ક્યાં ? અને કાચનો કટકો ક્યાં ! મોતી ક્યાં ! અને છીપ ક્યાં ! કરીયાતું ક્યાં ! અને સાકર ક્યાં ! નાના મોટા વાસણને ઘડનાર કુંભાર ક્યાં ! અને બ્રહ્મા ક્યાં ! સોમલ ક્યાં અને અમૃત ક્યાં ? કથિર ક્યાં ! અને સુવર્ણ ક્યાં ! જેમ આ સર્વ દ્રવ્યોમાં પરસ્પર મોટો બેદ છે. તેમ પૂર્વના સંસ્કારપુરઃસર લગ્નના રહસ્યને સમજીને કરેલા લગ્ન અને દાસના માત્ર બાહ્ય લગ્નમાં તેટલોજ બેદ છે. પ્રથમનું લગ્ન સુખને આપનાર થઈ પડે છે અને ખીલું દુઃખ દેનાર થઈ પડે છે.

જરતખંડની ઉત્પત્તિનો કોઈ અમુક ઉપાય બતાવે છે. તે

કોઈ અમુક બતાવે છે. પરંતુ જ્યાં સુધી આ દેશોદયનો પાયો લગ્નના ખરા રહસ્યને સમજી તે પ્રમાણે વ-
શાના ઉપર છે ! તેન યદ્ય શક્યું નથી. ત્યાં સુધી તેની ઉત્પ-
ત્તિની આશા રાખવી વ્યર્થ છે. કેમકે મનુષ્ય
જિંદગીનો ખરો પાયો તેના જન્મ ઉપર રહેલો છે તેમ દેશોદયનો
પાયો પણ તેના ઉપર રહેલો છે.

લગ્નનો અર્થ જોડાવું એ થાય છે. જોડાવું એટલે શું ? તેના

સ્પષ્ટીકરણમાં જણાવીએ છીએ કે જોડાવું

લગ્ન સમ્બંધી દંધક એટલે એક યત્ન પરસ્પરથી એકમેકતાને પા-
વિચારો. મનુ. પુરુષની પ્રકૃતિ પોતાના ખૂટતા અંશો

મેળવવા સ્ત્રી સાથે જોડાય છે અને સ્ત્રી પુરુષ સાથે જોડાય છે. અ-

ને આ પ્રમાણે જ્યારે જોડાણ થાય છે ત્યારે તેને આપણે લગ્ન

યમું એમ કહીએ છીએ. પુરુષતત્વની સાથે સ્ત્રીતત્વનું જોડાણ થાય

અને સ્ત્રીતત્વ સાથે પુરુષતત્વનું જોડાણ થાય ત્યારેજ તેઓ પૂર્ણતાને

પામે છે. અને તેથી આ વિશ્વમાં પૂર્વે પુરુષ અને પ્રકૃતિ બેજ દર્તા.

અને તેમનું જોડાણ થતાંજ આ સકળવિશ્વની ઉત્પત્તિ થઈ

છે. અને આજ કારણથી લગ્નને જીવનક્રમમાં એક મહત્વના

પગથીઆ રૂપે ગણવામાં આવે છે. લગ્ન કયાં સિવાય અર્થાત્

પુરુષતત્વને પ્રકૃતિ તત્વસાથે જોડ્યા સિવાય કોઈ કદરે પણ

આપણે સચાર્ય પૂર્ણતાને પામી શકતા નથી. આપણે પામી શકતા

નથી એટલેજ નહિ પણ દેવવર્ગમાં વનસ્પતિ વર્ગમાં પશુ

વર્ગમાં દુકમાં સર્વ વર્ગમાં સચાર્ય પૂર્ણતા લગ્ન કયાં સિવાય પમાતી

નથી. અને આમ હોવાથીજ આ સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરનાર, પોષણ

કરનાર અને સંહાર કરનાર ત્રણ મોટા દેવો બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહેશ્વર લમ કરી ગૃહસ્થાશ્રમી થયા છે. અને પોતાની સાથે લક્ષ્મી પાર્વતી અને સાવિત્રી નામની ત્રણ શક્તિઓને રાખે છે. વનસ્પતિ વર્ગમાં પણ અમુક પ્રલોમાં સ્ત્રી કેસર હોય છે અને અમુકમાં પું કેસર હોય છે. આ બંનેનું જોડાણ થતાં જ ફળની ઉત્પત્તિ થાય છે. અને આ પ્રમાણે લમનું પ્રાધાન્ય સર્વ સ્થળે સૂચવવામાં આવે છે. કેમકે પુરુષતત્ત્વ એ એક પાંખવાળું પક્ષી છે તેની સાથે સ્ત્રી તત્ત્વ રૂપી બીજી પાંખ મળે છે તોજ તે ઉડીને ગમનવિહારી થઈ શકે છે.

લમની ક્રિયા એ એક અત્યંત મહાન અગત્યની ક્રિયા હોવાથી

તે કરતી વખત સ્વાભાવિક રીતે ઉમર કેટલી

લમની વખતે જોઈએ તેનો નિર્ણય કરવો પ્રથમ આવશ્યક
ઉમર કેટલી જોઈએ. લમ એ શું છે તેને સમજી શકવાની
શક્તિ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી તે કરવું

ન જોઈએ. કેમકે એવી સમજ વગરના

લમ ઇષ્ટિત ફળને આપી શકતા નથી. અને તેથી સાધારણ રીતે દેશના હવા પાણી જોતાં પુરુષનું ૨૦ થી ૨૫) વર્ષની વયે અને કન્યાનું ૧૩ થી ૧૪ વર્ષની વયે લમ થવું જોઈએ. નળજા બાંધાના મુકલકડી જેવા મનુષ્ય તથા સ્ત્રીએ તો લમની ઉમર આના કરતાં પણ વધારે વધારવી જોઈએ. અને આમ હોવાથી આ બાબતમાં શરીરનો બાધો જોઈ લમ કરવાનું રાખવું એ બહુ ઉત્તમ છે. પણ જો કે ૨૦ થી ૨૫ વર્ષની અંદરની તો પુરુષની ઉમર નજ હોવી જોઈએ. કેમકે નેમ કરવાથી લમનો હેતુ બરોબર રીતે સાચવી શકાતો નથી અને અકાળે અહ્યર્થના ભંગથી વિવિધ બ્યાધિ થવાનો

સંભવ છે. જનસમાજની સ્થિતિનું અવલોકન કરતાં અફસોસ થાય છે કે આ બાબત ઉપર હજી કોઈકનુંજ ધ્યાન જોવાય છે.

ન્યાનપણમાં છોકરાં છોકરીના લગ્ન કરવાથી પરિણામ કોઈપણ જગ્યાએ શુભ આવ્યું હોય એમ અમારી જાણમાં નથી. અમારાં છોકરાના વહેલા લગ્ન થાય તો તેને પ્રજા પણ વહેલી થાય તે અમને જોવા મળે અને અમને દ્વાવો વીતે એ પ્રમાણે વિચાર કરીને પણ કેટલાક મા બાપો પોતાનાં છોકરાંઓને વહેલા પરણાવી દે છે ! બાનું શું પરિણામ આવે છે ! નાનપણમાં શક્તિનો એવા માર્ગે ઉપયોગ કરવાથી શરીર દુર્બળ પડી જાય છે. કદાચ તેમને પ્રજા થાય છે તો તે મગતરાં જેવી હોય છે. આવા બાળકો કોનો શું ઉદ્ધાર કરી શકવાનાં હતા તે વિચારવું મહા મુશ્કેલ ધર્મ પડશે તહિ.

ભરત જેવા યરવીર, લવ કૃષ્ણ જેવા બાહુબળી બાળકો ક્યાં છે ! બાળના બાળકોની સ્થિતિની તપાસ કરશો તો સોમાં પંચોતેર ટકા દુબળાં પડી ગયેલાંજ તમને જણાશે. આ સર્વ થવાનું કારણ શું ? તો એજ કે નાની ઉંમરનો સખંધ હે ભારનવાસીઓ ? શરમાઓ. તમારાં આવાં કૃત્યથી શરમાઓ. તમારાજ હાથે તમારા પ્રિય પુત્ર પુત્રીના નાશના બીજ ના રોપો. તેને ઉખેડી નાંખો. શાંતિના અગ્રેસર સેહીઆઓ ? તમારી શાંતિની આ રીતે પાપમાઘી થતી હોય તો તેને એકદમ અટકાવી દો. તેમાં તમારી મહત્તા છે.

જાપાન દેશ બાળકાલ ધર્ષાંજ આમળ પડતા દેશ તરીકે ગણાય છે. ત્યાંની પ્રજા સાહસિક અને બળવાન છે. આ શિવાય આશ્ચર્ય પ્રજામાં પણ બળવાનપણું વિશેષ જોવામાં આવે છે તેનું કારણ જોતાં એક રીતે તેઓ યોગ્ય વય થયા વીના પરણતા નથી

એમ પણ કહેવાય છે. જાપાનમાં લગ્ન વખતની ઉમર નીચે પ્રમાણે છે.

૧૫ વર્ષથી નાની છોકરીએ અને ૧૭ વર્ષથી નાના છોકરા-
એ લગ્ન કરવું નહિ એવો કાયદો છે. આંકડાઓ ઉપરથી જણાય
છે કે દર વર્ષે બેઢબાર છોકરીઓ ૧૫ વર્ષની વયે સાત હજાર
છોકરીઓ ૧૬ વર્ષની વયે અને ચાલીસ હજાર છોકરીઓ ૨૦
વર્ષની વયે લગ્ન કરે છે. સને ૧૯૧૦ માં ૪૭૫૩૬ છોકરીઓએ
૨૧) વર્ષની વયે અને ૪૫,૨૨૧ છોકરીઓએ ૨૨ વર્ષની વયે
લગ્ન કર્યું હતું. આથી સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે જાપાનમાં
૨૧ વર્ષની વયે છોકરીઓનાં લગ્ન થાય છે. અને ૨૬ વર્ષની વયે
પુરૂષના લગ્ન થાય છે. સને ૧૯૧૦ માં સત્તરમે વર્ષે લગ્ન કરનાર
છોકરાની સંખ્યા ફક્ત ૩૦ ની હતી.

બાળ લગ્નનો જ્યાં આ પ્રમાણે નિષેધ હોય ત્યાં ઈન્નતિ
થાય તેમાં શી નવાઈ!

વર્તમાન સમયમાં ઘણે ભાગે માન્ય પોતાના છોકરાને નાની

ઉમરમાં પરણાવી દેવામાં મોટી આબરૂ સમજે

બાળલગ્ન.

છે. અને આ લેખકના મિત્ર તરફથી તેને

એક વખત કહેવામાં પણ આવ્યું હતું કે

નાની ઉમરમાં અમારા પુત્ર પુત્રાદિના લગ્ન ન થાય તો અમારી

આબરૂ ઓછી જણાય છે. ખરે આબરૂ તો મહા મોટી ઓછી

થાય. ધિક્કાર હજો એવી આબરૂ ઉપર અને એવામાં આબરૂ માની

વહેલું લગ્ન કરી નાંખનાર પુત્ર પુત્રાદિનાં મા છાપો ઉપર કે જેલો

પોતાને દાઢેજ પોતાના પુત્રને કૂવામાં નાંખે છે. અને પોતાના પુ-

ત્રનો સ્વાર્થ, પોતાને દાઢેજ જગાડે છે. નાની વયમાં લગ્ન કરવાથી

ધણા ધણા અનર્થ થવા સંભવે છે. વર્ષ અને છ માસના છોકરા
 છોકરીઓને પણ તેમના મા બાપ પરણાવી દેનાર કેટલેક સ્થળે જો-
 વામાં આવે છે. આથી કલ્લેડાં યઈ રહે છે. તેમજ જો કદાચ
 નાનપણમાં છોકરાઓને મરણનો ભય વિશેષ રહેતો હોવાથી જો
 દાહ પરમધામને પામે છે અને ન્યાતમાં પણ જો પુનર્લગ્ન કરવાની
 જૂટ હોતી નથી તો બિચારી કન્યાના પુરા ભોગજ મળે છે. કેમકે
 તેને આખો જન્મારો વેંધવ્યમાં વ્યતિત કરવો પડે છે અને જો ક-
 દાચ છોકરીનું મરણ થાય છે અને ન્યાતમાં પણ જો ભોગ જોગે
 કન્યા વિક્રય કરવાનો ધારો હોય છે. અને પરણનાર પક્ષનાં ગરીબ
 હોય છે તો તેમાં તેનો આખો જન્મારો કુંવારાપણામાં જાય છે.
 છોકરા છોકરીઓને વહેલા પરણાવી દેનાર મા બાપ આ વખત
 “દેવ” નો દોષ કાઢી રહે છે પણ એમ વિચારતા નથી કે આ-
 પણે જાતેજ આમાં જૂલ કરી છે. પોતાના બારણામાં પ્રથમ બાવળ
 વાવી કાંટાના ત્રાસથી કાંટાળનાર મનુષ્યના જેવી તેઓ દેવ રાખે
 છે. કેમકે દેવ એ કાંઈ અન્ય વસ્તુ નથી પણ મનુષ્યના કર્મ
 પ્રમાણે ફળ આપનાર એક કુંદરતી સત્તા છે. અને એ સત્તા
 સર્વને કર્મ પ્રમાણે ફળ અબાધિતપણે આપેજ જાય છે. અને આમ
 હોવાથી આમાં જૂલ માખાપનીજ છે. તેમ છતાં તેઓ હાથે કરી
 બાવળવાવી મને કાંટા જાગે છે અને દીવો હાથમાં લઈ દૂવામાં પડ્યા
 પછી હું દૂવામાં પડી ગયો એ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરે છે. અને પછીથી
 પોતાનાં પુત્ર પુત્રી આદિને આપેલ દુઃખને જોઈને રહે છે. પરમાત્માએ
 આ મને દુઃખ આપ્યું છે માટે તેનું નિવારણ કરો, એમ સર્વત્ર
 વહે છે પણ તેને સારી શાંતિ મળતી નથી. આવા મનુષ્યોને તે સાચી
 શાંતિ અને સુખ ક્યાંથી મળે? આવા મનુષ્યોને માટે શ્રી-કૃષ્ણ

ભગવાન પોતેજ જણાવે છે કે “જેઓ પોતાના સ્વકર્તવ્યને વિસારીને બૂલને પાત્ર થાય છે, તેને અગણિત દુઃખો આવી પડે છે. પછી આ દુઃખને ટાળવા પછી તે અંદિ તંદિ કાંકાં મારે છે પણ કરેલાં કર્મ ભોગવ્યા શિવાય તેનો છૂટકારો થતો નથી.”

એક નાના કુમળા જાડને તે બરોબર પૂર્ણતામાં આવે તે અગાઉ જો તે જાડને ઉખેડી નાંખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો તે જાડ તરતજ સુકાઈ જાય છે. તેજ પ્રમાણે આપણા શરીરને માટે પણ સમજી લેવાનું છે અને તેના ઉપર ધ્યાન આપી તેનું સંરક્ષણ કરવાનું છે.

“માનવતણ આ જગતમાં બહુ પુણ્યથીજ પમાય છે,
ચિંતામણી સુસ્વસ્ત, સમ તન, સાન્ન સર્વે ગાય છે;
સાવધ થઈ કહી તે પ્રતિ કંઈ લક્ષ નહિ રખાય છે,
તો અંતમા ધૂળથી મળી, તનુ સધ આ વિલાય છે.”

આ વાક્ય પ્રમાણે આપણું માનવ તનુ બહુ પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલું હોવાથી જો તેના પતિ આપણે સાવધાનતા રાખતા નથી તો ખોટું પરિણામજ આવે છે. જેમ વાંદરાની કાઠમાં મણિ ખાંધ્યો હોય તેની તેને લેશ પણ કિંમત હોતી નથી તેમ આપણા શરીરની આપણને કિંમત હોતી નથી તેથી તેનો ફાવે તેમ ઉપયોગ કરીએ છીએ. આથી પરિણામ એ આવે છે કે આપણું આવું મોઢું શરીર આખરે ધૂળમાં મળી જઈ નાશ પામે છે.

મનુષ્ય સુદૃઢ શરીરવાળા બાળકોની ઇચ્છા રાખે છે. ? મનુષ્ય પોતાના બાળકો સ્મરત કે શુકદેવ જેવા બળવાન અને સુસુદ્ધિવાન કરવાની ઇચ્છા રાખે છે ? મનુષ્ય પોતાને શરીરે સુખી રહેવા ઇચ્છા રાખે છે ! મનુષ્ય પોતાની સ્ત્રી પૂર્વની વીર અને ધાર્મિક

મીઝોના જેવી થાય તેવી ઇચ્છા રાખે છે ! પણ એ ઇચ્છા પરિપૂર્ણ થઈ શકે તે અર્થે જે બાળલગ્નનો અટકાવ કરવાની જરૂર છે તે સંબંધમાં આંખ આડા કાન કરે છે અને તેથીજ પોતાનો ઇચ્છાને અનુરૂપ ફળ તેને પ્રાપ્ત થતું નથી. અને તેથી જેમ કાગળની હોડી કરી સમુદ્રને તરી શકાતો નથી. પૂર્વના માર્ગમાં પગલા ભરનાર પશ્ચિમમાં જઈ શકતો નથી. પાણી વલોવાથી માખણ નીકળી શકતું નથી અને તેવના પાણી મોભે ચઢી શકતાં નથી. તેમ બાળલગ્ન કરી પછી તેનાથી ઉત્તમ ફળની આશા રાખી શકાતી નથી. કેટલાક મનુષ્યોનો એવો પણ સ્વભાવ પડી ગયો છે અને તે એકે તેઓને બાળલગ્ન કરવાં કરાવવાં પ્રિય હોતા નથી પણ એક કારણને લઈને તેને કરવા પડે છે.

પોતાને પ્રિય ન હોવા છતાં બાળલગ્ન કરવાની ફરજ તેમને

ફઠી અથવા આલ પાડે છે. તેમની ન્યાતમાં બાળલગ્ન કરવામાં અમુક રિવાજ આવડતો હોય તો તેને અનુસરી ફઠીનું પ્રાપ્ત્ય, ને તેઓ આત્મા કરે છે. અને આ બાળલગ્ન

અના સંબંધમાં પણ તેમજ કરે છે. જ્ઞાતાના બંધનથી અથવા આપણા બાપદાદાના રિવાજને અનુસરી જો આપણે બાળલગ્ન ન કરીએ તો આપણી આખર જશે એમ વિચાર કરી તેઓ પોતાનાં છોકરા છોકરીઓને વહેલા પરણાવી દેવામાં પોતાની મહત્તા (?) સમજે છે પણ આમ કરવામાં તેઓ અત્યંત બૂલ કરે છે.

પોતાના સહજ મિથ્યા સ્વાર્થની ખાતર અથવા ફઠીની ખાતર પરણનાર દંપતીનો લવ બગાડવાનું કામ કોઈ પણ સમજી માગ્યાપે કરવું જોઈએ નહિ સારૂ દેખાય આખર જળવાય અને ફઠીનો ભંગ

ન થાય તેટલા ખાતર કેટલાક માળાપો આ કર્મ કરે છે પણ આ સાર દેખાવાનો, આગર જળવાઈ રહેવાનો, અને રહીનું પાનન કરવાનો અર્થ એવો ન હોવો જોઈએ કે આપણે દુ ખી થઈને પણ માત્ર જનસમાજમા સાર દેખાડવાને અમુક કામ કરવું આપરનો અર્થ એજ છે કે આપણી સ્થિતિ અનુસાર ચાલી દેશકાય પ્રમાણે ટાઈ કાર્યમા અમુક સુધારો કરવાની જરૂર જણાય તો તે કરી વિહિત માર્ગ ચાલવું. અવિહિત કર્મો અર્થાત્ પાપ કર્મો કરવાથીજ આમર જવાનો સભવ આવે છે. માટે તેવા કર્મો એક પણ કરતા સાવધાનતા રાખવી અને જે નિર્દોષ અને શુદ્ધ કર્મો દોષ તેનુંજ પાનન કરવું પણ આ પ્રમાણેના આપરના અર્થને કોઈ સમજતું નથી પણ તેના થી ઉલટું હજારો મનુષ્યો માત્ર આમરની ખાતર અથવા લોકાચારની ખાતર પોતાની સ્થિતિ ન હોના છતાં ન્યાત જાતમા હજારો રૂપિયાનો ખર્ચ દેવું કરીને પણ કરે છે પણ આ યથાર્થ આજક નથી કેમકે થોડો સમય વિત્યામાઠ જોને ત્યાંથી રૂપિયા આપ્યા હોય છે તેને ન ભરી શકવાથી તેને બારણે તજાદો થાય છે. છેવટે ફરીયાદ થઈ વાગટ પણ નીકળે છે અને તે મનુષ્યને અતે કેદમા જડુ પડે છે. અને તેથી આ પ્રમાણે વહેતી નહિ તો મોડી પણ આવા મનુષ્યોની આમર ગયા વગર રહી શકતી નથી. અને આમ હોવાથી પ્રથમથીજ પોતાની સ્થિતિનો વિચાર કરી ખર્ચ ખચ્ચો હોય છે તો તેની આપર જવાનો વખત આવતો નથી

યદ્યપિ શુદ્ધ લોક વિરુદ્ધ ના કર્ણાય ના ચરણાયમ્ અર્થાત્ આપણું કામ શુદ્ધ હોય તો પણ જો તે લોક લોકાચાર અને તેમાં વિરુદ્ધ હોય તો તેને મિલકુલ ન કરવું એનું રવો જોઈતો સુધારો સરકૃત વાક્ય બોલી કેટલાક મનુષ્યો લોકાચાર પ્રમાણે ચાલ્યા સિવાય અમારો છુટકો

નથી એમ જણાવે છે. પણ વિચાર કરીને જોતાં દેશકાળની સ્થિતિને અનુસરી લોકાચારમાં પણ થોડો ફેરફાર કરવાની જરૂર છે. આપણા વૃદ્ધો બહારગામ મુસાફરી કરતા ત્યારે રેલ્વેસ્ટેન્શનના અભાવે ગાડામાં બેસતા હતા. તેથી હજી પણ આપણે ગાડામાં બેસીને મુસાફરી કરવી એમ કહીએ તો તે હીક ગણાતું નથી તે વખતમાં ગાડીનું સાધન નહોતું તેથી તેઓ તેમ કરતા હતા પણ હવે તે સાધન થયા પછી પણ આપણે તેજ પ્રમાણે કરવું એ એક પ્રકારના ગાડરીયા પ્રવાહને મુયવે છે. અને તેથી તેમાં જેમ આપણે સુધારો કરી હવે ગાડાને બદલે રેલ્વેસ્ટેન્શન મુસાફરી કરતા થયા છે તેજ પ્રમાણે દરેક બાબતમાં આપણે પૂર્વના રીત રિવાજને અનુસરીને ચાલતાં તેમાં થોડો કાંઈક સુધારો કરવાની જરૂર જણાય તો તે કરવાની પ્રજ્ઞાલિક્ષા રાખવી યોગ્ય છે.

મુસલમાની રાજ્યના વખતમાં પણ હિંદુઓને અમુક અમુક કપોટા સહન કરવાં પડતાં હતાં અને તેને લીધે પણ તે વખતમાં કેટલાક રીતરિવાજો આપણા પૂર્વજોએ દાખલ કર્યા હતા. હજી પણ તેને અનુસરીને ચાલી તેમાં સુધારો કરવાની જરૂર જણાય તે છતાં ન કરવો એ એક પ્રકારની ના હિંમત અથવા બાંધણપણું જ છે.

આ જગતના મનુષ્યો પ્રતિ દ્રષ્ટિ કરીને જોતાં તે એક ‘અંધેકી ટોળા દો દાતાર’ની માફક ગતિ કરતા હોય તેમ ઘણે ભાગે જણાય છે. હિરાલાલભાઈએ પોતાના માબાપની પાછળ બે હજાર રૂપયા ખર્ચી તેથી મારે પણ ખર્ચવાજ જોઈએ અને મગનલાલભાઈએ પોતાના પત્રના લગ્ન પાંચ વર્ષની વયે કર્યા અને હું ન મ્મ તો મને ન્યારા

ગણે તેથી મારે પણ કરવાંજ જોઈએ. એ પ્રમાણે દેખાદેખી કરી પૈસાના ખર્ચ ખર્ચવા અને પોતાનાં પુત્ર પુત્રીઓને વહેલાં પરણાવી દેવા તૈયાર થઈ જાય છે. પણ આમ કરવું એ સદ્વિવેકી મનુષ્યનું લક્ષણ નથી. આપણે પણ આંધળાની ટોળી જેવા નથી કે એક ચાંદ્યો કે તેની પાછળ ખીમ્મએ ચાલવું. આપણે મનુષ્ય છીએ. આપણે દેખતા છીએ. આપણને શુદ્ધિ છે તો પછી શા માટે આપણે આવી અધોગતિ કરનાર અનુકરણની ટેવ રાખવી જોઈએ તે જરા પણ સ્મરણ શકાતું નથી. તમારા અંતઃકરણમાંજ વિચારી જુઓ કે માત્ર દેખાદેખી કરી હદ ઉપરાંતનો ખર્ચ ન્યાતીવરામાં કરી દેનાર અને નાની ઉંમરમાં પોતાના પુત્ર પુત્રીઓને પરણાવી દેનાર મનુષ્ય શું જ્યારે તેને ખર્ચના રૂપિયા તેના લહેણદાર માગવા આવશે ત્યારે અને કાર્ટમાં દાવો કરી તેને કેદમાં બેસાડશે ત્યારે અને પુત્ર પુત્રી-માંથી કોઈનું પ્રારબ્ધવશાત આવી ખુટશે અને તેની પાછળ દેનાર વ્યક્તિ દુઃખ પામશે ત્યારે પોતાની આખરે શું મધ મૂકીને ચાટશે ? ધિછાર હજી એવી આખર ઉપર કે જે આવી વિપત્તિમાં ઉતારનાર થઈ પડે છે । પૂજો મૂકીને એવી રીઠી અને લોકાચાર પર કે જે આપણને દુઃખના ઉંડા ખાડામાં હડશેલી મૂકે છે.

મનુષ્યે સાથી ડરવાનું છે । માત્ર પાપથીજ. અંતઃકરણ જે યોગ્યમાર્ગ સૂચવે તે માર્ગે વહન કરનાર મનુષ્ય જ પોતાના ગૃહજીવનને વધારેને વધારે ઉત્તમ કરી શકે છે. અને તેથી સદ્વિવેકી મનુષ્યે પોતાના અંતઃકરણનો ડર રાખી પ્રયેક કાર્ય કરવાના છે. બાળકમ કરવાં એ અવનતિને કરનાર છે એવું અંતઃકરણમાં માનનાર પણ લોકાચારને ક્ષીધે તેને વર્તનમાં નહિ મૂકનાર

મનુષ્યે આ બાબત ઉપર ખાસ ધ્યાન આપી પોતાના અંતઃકરણની પ્રેરણા અનુસાર ચાલવાની ખાસ જરૂર છે.

પોતાનાં છોકરાં અને છોકરીઓને વહેલા પરણાવી દેનાર મા બાપો આ રથળે આક્ષેપ કરશે કે જો અમે

બાળલગ્ન કરવાનું અમારાં પુત્ર પુત્રીના વહેલાં લગ્ન ન કરી એક સંખ્યાકારણ નાંખીએ તો વ્યભિચાર થવાને પ્રસંગ આવશે તથા સ્નેહલગ્ન 'આર્ન'દ લગ્ન' જેવાં લગ્નો

થશે. પણ વિચાર કરીને જોતાં આ આક્ષેપ બાળલગ્ન કરવાના સંબંધમાં ટકી શકે તેમ નથી આજના વર્તમાન સમયમાં વહેલાં લગ્ન કરી નાંખનાર દુરુષોમાં વ્યભિચાર બિલકુલ ચાલતો નથી એમ કોઈથી કહેવાય તેમ નથી. થોડા અથવા ઘણાં પ્રમાણમાં એ સડો તેમાં પેડેલો હોય છે તેનું નિરિક્ષણ બારીકપણે અવલોકન કરવાથી થઈ આવે છે. અને તેથી બાળલગ્ન ન કરીએ તો વ્યભિચાર વધે એ માનવું સર્વાંશે યોગ્ય નથીજ. જેમ પાડને રોગ થયો હોય અને પખાલીને ક્ષ્મામ દેવામાં આવે તો તે નિષ્પયોગી થઈ પડે છે. તેમ વ્યભિચારનો સડો દૂર કરવા બાળલગ્ન કરવાં તે પણ નિષ્પયોગીજ છે. અને આથી એ સડો દૂર કરવા ધ્વિચિતાર મનુષ્યે બાળલગ્ન કરવાં ઇષ્ટ નથી પણ કાંઈક ખીલુંજ કર્તવ્ય કરવાની જરૂર છે.

ઉત્તમ પ્રકારની નૈતિક અને ધાર્મિક ઢેળવણી અને ઉત્તમ સહવાસ આ બે સાધનો વ્યભિચારને અટકાવવાને એક રામબાણુ જેવા અમોઘ છે. સ્કુલમાં અપાતી ઢેળવણી તેનેજ ખરી ઢેળવણી નું સ્વરૂપ આજ કેટલાક મનુષ્યો સમજે છે પણ

તેમ નથી અને તેથી ખરી કેળવણી કેવી હોવી જોઈએ તેનું જ્ઞાન સંપાદન કરી પ્રત્યેક માળાપે પોતાના બાળકને તે આપવી જોઈએ. અને જ્યારે તેમાં કરવામાં આવે ત્યારે વ્યભિચાર નિર્મૂલ ચવા લાગે છે આ શિવાય વ્યભિચારનો નાશ કરવાનું બીજું પણ એક સખળ સાધન છે તે સહવાસ છે. ઉત્તમ પ્રકારના મનુષ્યોનો સહવાસ હ્રમેંશા રાખવો જોઈએ. કેમકે સહવાસ એ મનુષ્ય જીવનને સારૂ અથવા નહારૂ કરવાના સખળ સાધન રૂપ છે. જેમ સારા અંજીરને નહારા અંજીરની સાથે મૂકવામાં આવે તો તે પણ નહારૂ થઈ જાય છે. તેમ ઉત્તમ મનુષ્ય હોય તો પણ તેને નહારા મનુષ્યનો સહવાસ થવાથી તે પણ નહારો થઈ જાય છે. અને તેથી સહવાસના સંબંધમાં મનુષ્યે અત્યંત સાવધાનતા રાખવાની છે. પોતાના પુત્રે અથવા પોતાની પુત્રીએ ઉત્તમ કેળવણી લીધી છે તેથી તે બગડવાનો સંભવ નથી એવું માની માળાપ બેસી રહે છે. અને જો એ મનુષ્યને સહવાસ સારો હોતો નથી તો તેનું પરિણામ અણુજ ખરાબ આવે છે અને વિપરીત પ્રસંગો હિસા થવા પામે છે. આથી માળાપે બનતા સુધી પોતાના પુત્ર પુત્રીને સહવાસ દોનો છે તે સંબંધમાં દેખરેખ રાખવાની અગત્ય છે.

એક પાણીનું ટીપું તપી ગએલા લોદા ઉપર પડે છે તો તે તરતજ બળીને ભસ્મ થાય છે. પણ જો તેજ ટીપુ સમુદ્રની છીપ-માં રહેનારી માછલીના ઉદરમાં ચોખ્ખું દેશકાળે પડે છે તો તેનું મોતી થાય છે. પાણીનું ટીપું એકનું એક છતાં તેનામાં આવો અદ્ભુત ફેરફાર કે-નાથી થાય છે? સહવાસથી. એક ટીપાએ લોદાનો સહવાસ કર્યો તેથી તે બળીને ભસ્મ થયું. બીજાએ છીપનો સહવાસ કર્યો તેથી

તેનું મોતી થયું. અહા કેવું મોટું પરિવર્તન આ સહવાસ કરી શકે છે ! અને આમ હોવાથી હમેંશા પુત્ર પુત્રીને સહવાસ કાનો છે. અને તેમાં પણ તે યોગ્ય છે કે કેમ તેનો નિર્ણય પ્રત્યેક માઆપે કરવાનો છે. અને તેમણે પોતાનાજ વર્તનથી તેમના મગજમાં સારા સંસ્કારોની છાપ પાડવી ઘટે છે.

બાળલક્ષ કરવાં જેમ હાનિકારક છે તેમ વૃદ્ધ લક્ષ અર્થાત્ ઉમરે આવી ગયા પછી છેક વૃદ્ધાવસ્થાએ લક્ષ વૃદ્ધ લક્ષ કરવા તે પણ સર્વોશો હાનિકારકજ છે. ઉમર થઈ ગયા પછી લક્ષ કરવાથી પણ કમ્પેક્ષ

થાય છે. અને તેથી તે કરવા યોગ્ય નથીજ. કેમકે વૃદ્ધાવસ્થા હોવાથી વખતે મૃત્યુને શરણ થઈ જવાય અને પાછળ પોતાની જી ક જોણે સંસાર થું છે તે પણ બરાબર જણ્યું નથી તેને બિચારીને દુઃખમાં નાંખી જવી તેનાં કળ્તાં વૃદ્ધાવસ્થાએ અમુક કાષ્ઠ માણસ નાખી તેની પાસે કામ કરાવતું સર્વોત્તમ છે. પણ જેઓ વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચ્યા છે, જેનું શરીર છેકજ લથડી જઈ ગયું બેસી ગયાં છે, જેને પુત્ર પુત્રવધુ ઈત્યાદિનું સુખ છે, તેવા મનુષ્યો માત્ર અમારૂં શરીર ધરતું થયું છે કાંઈ મન ધરતું થયું નથી એ સ્વભાવ તથા વિચારને અનુસરી ‘વૃદ્ધ લક્ષ’ કરવા તૈયાર થાય છે. તેમને તે કામ પોતાની આગર ઉપર પાછી ફેરવવા જેવું છે. તેમના ધોળામાં મૂળ નાંખવા રૂપ આ કામ છે અને તેને સર્વ જનસમાજે સર્વદા વખોડી નાંખવાની જરૂર છે.

ઉમરે આવી ગએલા મનુષ્ય સાથે પોતાની પુત્રીઓના લક્ષ દાઈ પણ વિચાર સંપન્ન સમજી માઆપ કરતાં

જ નથી પણ તેમાં મદદરૂપ કેટલાક
 વૃદ્ધલગ્ન કરવામાં કન્યાવિક્રય કરનાર માખાપો થાય છે. વૃદ્ધ
 મદદ કોણ કરે છે ? અવસ્થાએ લગ્ન કરવા ઇચ્છનાર પાસે તેઓ
 મોં માંગ્યા પૈસા લે છે. અને તે લઇ પો-
 તાની પુત્રીને તે ' મડદાં સાથે મીંદળ ' બધાવા રૂપનું લગ્ન કરે છે.
 આવા મનુષ્યો પણ સર્વદા દ્વિકારને પાત્ર છે.

પોતાની પુત્રી પરણાવતી વખત તે પરણનાર મનુષ્ય પાસેથી
 મોમાંગ્યા રૂપિયા લેવા એ કન્યાવિક્રયનો સા-
 કન્યાવિક્રય. માન્ય અર્થ છે. કન્યાવિક્રય એટલે પોતાની
 કન્યાનું વેચાણ. આ કન્યા વિક્રયનો જે જે
 ન્યાતમાં ધારો છે તે કોઈ પણ દિવસ વાસ્તવ ઉન્નતિને પામી શ-
 કવાની નથી. પોતાનાજ માંસને-કન્યાને વેચવી એ કેટલું બધું નીચું
 કૃત્ય કહેવાય. કન્યાવિક્રય કરનાર માખાપો પોતાની કન્યા વેચી
 તેના પૈસાવડે સુખી થવા ઇચ્છે છે પણ આ ઇચ્છા તેમની કોઈ
 પણ દિવસ ફળીજીત થઇ શકતી નથી. શું ધૂળની ઉપર મોટા
 મહાલય રચી શકાય છે ખરો કે ? ના ત્યારે શું નેવના પાણી મોઝ
 ઉપર ચઢી શકે છે ખરાં કે ? ના નેમજ આ કન્યા વિક્રય કરનારની
 પાસે પણ પૈસા રહી શકતા નથી. પ્રથમ તો તે મોટા ઢગલાને જીએ
 છે. પણ પાછળથી તેમાંથી એક પાછ પણ રહેતી નથી. કાંતો ચોરી
 થાય છે. કાંતો ખોવાઈ જાય છે. કાંતો બેંકમાં મૂક્યા હોય અથવા
 કોઈ ઓફીસની પેઠીએ રાખ્યા હોય તો તે બેંક લાગી જાય છે. અને
 ઓફ દેવાળું કાઢે છે. કાંતો આગ લાગી જળી જાય છે. પણ આ
 પ્રમાણે કોઈ પણ રીતે તેનો નાશ થવા સિવાય રહેતો નથી. અને
 ' કન્યા વિક્રય કરનારના હાથમાં આખર ધૂળને ધૂળ ' એ વાક્ય પ્ર-

માણે તેના હાથમાં આખરે ધૂળજ રહે છે.

કન્યા વિક્રય કરનાર મનુષ્ય નીચમાં નીચ કહેવાય છે. અને તે નીચેની આખ્યાયિકાથી સ્પષ્ટ સમજી શકાશે. એક વખત એક નીચમાં નીચ ધંધો કરનારી ભંગીપણ માંસ રાંધતી હતી તેવામાં ત્યાં થઇને એક મનુષ્ય ગયો અને તેને ગયા પછી તરતજ તે ભંગીપણ ઉઠીને તે જ રસ્તેથી ગયો હતો ત્યાં પાણી ઊંટપું તેની આ કિયાને પાછળથી આવતા એક ખીજા મનુષ્યે જોઇ તેથી તે તેને કહેવા લાગ્યો કે હે ચંડાસિની ? તે આમ શાને કહ્યું ? ત્યારે તે ખોલી કે મારા કરતાં પણ આ હમણાં ગએલો મનુષ્ય પાપી વધારે છે તેથી તે અહિંથી ગયો હતો તેથી જમ્યા અપવિત્ર મર્ધ હતી તેને પાણી ઊંટી પવિત્ર કરી. આ સાંભળી તે મનુષ્ય ખોલ્યો કે તારા કરતાં એ મનુષ્ય નીચ શાથી છે ? ખરેખરી નીચમાં નીચ તો તુંજ છે. આના જવાબમાં તે ખોલી કે સાંભળો. હું જાતે નીચ છું અને પણ વીગેરેનું માંસ રાંધીને ખાઉં છું પણ આ મનુષ્ય તો પોતાનુંજ માંસ ખાય છે. અને તેથી હું તેને મારા કરતાં વધારે નીચ માનું છું કેમકે હું કાંઈ પોતાનું માંસ ખાતી નથી. તેનું આ પ્રકારનું ખોલવું સાંભળી તે આવેલા મનુષ્યે કહ્યું કે પોતાનું માંસ તે કાંઈ ખાતું હશે ? ખરેખર તું જુહું ખોલે છે. ત્યારે તે ચંડાસિનીએ જણાવ્યું કે હું સત્યજ કહું છું. કે તે માણસ પોતાનુંજ માંસ ખાય છે. આમ કહી તેણે જણાવ્યું કે આ મનુષ્યે કન્યાવિક્રય કર્યો છે. અર્થાત્ પોતાની કન્યાને વેચી છે. અને તેનાં વેચાણના પૈસાથી પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે વીગેરે. આ સાંભળી તે મનુષ્ય તાં કહેવું ખરૂં છે એમ કહી પેલા કન્યાવિક્રય કરનાર મનુષ્ય તરફ દિ-
છારની લાગણી પોતાના મન સાથે દર્શાવી ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું.

કન્યાવિક્રમ કરનાર દુષ્ટ નરાધમ રાક્ષસો ? તમે આવું કર્મ કરતાં લગ્નઓ ? આવું કર્મ કરવા પહેલાં મરણને વશ થઈ જાઓ. કેમકે જો તમે એવું કર્મ કરશો તો તમારા મુખ ઉપર આ કર્મની એવી તો છાપ લાગી જશે કે તમારું મોઢું જોવાની પણ જગત ધ્રુજા રાખશે નહિ. શું દીકરીના પૈસા લઈ સુખી થવાની ધ્રુજા રાખો છે ? શું પોતાની વહાલી પુત્રીઓનું વેચાણ કરી તમે તેનાથી વૈભવી થવાની ધ્રુજા રાખો છો ? નહિ કદાપિ નહિ તમારી આ ધ્રુજા તમારી આ મનકામના કોટિ કલ્પે પણ પૂર્ણ થવાની નથી. જરા આંખ ઉઘાડો ? અને જુઓ કે દીકરીના પૈસા લઈને કોણ સુખી થયું છે ? કોઈ જ નહિ. ત્યારે આમ હવામાં બાયકા બરવા રૂપ કર્મ શા માટે કરો છો ? ખરેખર સત્યજ છે કે.

થઈ રાગ બરથરીનો.

દીકરીતણા પૈસા લઈ, સુખી થયું નથી કોઈઈ.
પ્રથમ મળે કહી હાથમાં પણ રે'ના આખરે પાઈઈ,
સુખ જને તે વિચારણું

શૂળની રાધ્યાપર તો કહી ના મુખમાં સૂવાયછ,
જ્યાં ત્યાં ભોઝાવી તેવળી, દુઃખદે આપણી કાયછી
રૂધિર વહી યાય વેદનાઠ

તેમજ આ કન્યાવિક્રમે, યાય દુઃખ અપારછ,
મતિમંદ જન નવમાનતા, ખાય કુદરતે મારછ, ૨
ભૂષ ના કહી તે તો સાંજતી;

૧ કાયામાં-દેહમાં, ૨ આપણા કન્યા વિક્રમ કરનાર મનુષ્યને કુદરત પોતેજ તેને વિવિધ હાનિ કાચીને ગુસ્સામાર મારેછે. અર્થાત્ દુઃખ દેછે, કેમકે કુદરતની વ્યવસ્થામાં જરા પણ ભૂષ ચાલી શકતી નથી.

દીકરી અને ગાય દોરતાં, દોરે ત્યાં ચાલી ભયજ,
(પાછી) કસાઈવાડ બાલે દોરવો, ના ન તેથી પડાયજ;
કાજે તે રક્ષક હાથમાં.

રક્ષક થઈ બક્ષક ઠરે, એવા જન મતિ મંદજ,
આખર બહુ પીડ ખામતા, પણ ના થાય નિરૂપંદજ
કાંજે લોભજ એવી વસ્તુ છે.

પય ના દીએ નિજ માત ત્યાં, કરે શું તેહનું બાળજ,
કોને કહે બુખ વેદના, મારી આજ તું ટાળજ,
(કમકે) બોલાતું ના કદી તે થકી;

તેમજ નિજ પુત્રીઓ વણી, સ્થિતિ બાળના જેવીજ,
મા બાપ જ્યાં તેને મૂકતા ત્યાંની સહવાત સહેવીજ.

જિંદગીને એ માખાપને;

અંતરાદીગાર

કન્યાવિકૃય સાથી અટકી શકે તે સબંધમાં વિચાર કરતાં
જણાય છે કે તેનો અટકાવ કરવાના ત્રણ

કન્યાવિકૃય બંધ કર- સાધનો છે. અને તે આ પ્રમાણે છે. પ્રથમ
વાનું સાધન કોના પોતાની ન્યાતીમાં આ રિવાજ ચાલતો હોય
હાથમાં છે ? તો તેને અનુસરીને કન્યાવિકૃય કરવા તૈયાર
ન થવું અને પોતે પહેલ કાઢી પોતા-

નાજ વર્તનથી સમાજને બતાવી આપવું કે સુધારામાં પ્ર-
માણ આ પ્રમાણે થાય છે. દ્વિતીય સાધન ન્યાતના અગ્રેસરોએ એ-
કલા થઈ એવો દરાવ કરવો કે જેઓ કન્યા વિકૃય કરે તેમને ન્યા-
તીથી બહિષ્કૃત કરવા-છૂટા કરવા. અને તેમની સાથે વ્યવહાર તેઓ

૧. એવું કામ કરવાની ઈચ્છા વગરના ૨. પરણાવતા અમારા તરફથી
બહાર પડેલું વિવિધ અનુભવજ્ઞાન, ભક્તિ નીતિ વીજેરે ઉપર અસર કરીને
લખાયેલ પદ્યોનું પુસ્તક. કિમત રૂપૈયા એક, વ્યવસ્થાપક અંદ્રમકાશ મુરત.

અમુક મોટી રકમનો દંડ આપે તોજ ચાલુ રાખવો. અને હવે છેલ્લા તૃતીય સાધન તરીકે રાજ્યસત્તાનો આશ્રય લેવો. અર્થાત્ ન્યાતના અમુક ગ્રહસ્થાનું એક ડિપ્યુટેશન મળી પોતાના ઉપર રાજ્ય ચલાવનાર સત્તાધિકારીને કન્યાવિક્રયની દાડમારી જણાવી તે રિવાજ બંધ કરાવવા ઉપર લક્ષ્ય બેસવું.

આ ત્રણ સાધનનો જ્યારે એક સાથે અયવા છૂટો છૂટો પણ અમલ થવા માંડશે ત્યારેજ આ દુષ્ટ અને હાનિ કરનાર રિવાજનો અટકાવ થઈ શકશે એ નિઃસંશય છે.

પ્રકરણ ૨ જાના સિદ્ધાંતો.

- ૧ મૃદસ્થાશ્રમનો આરંભ લગ્નથી થાય છે. માટે લગ્ન સંબંધી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની દરેક સ્ત્રી પુરુષને જરૂર છે. એ જ્ઞાન જ્યાં સુધી યથાર્થ રીતે પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી લગ્ન ન કરવું.
- ૨ ચાલુલગ્નનો અટકાવ કરવો. લગ્ન: વચ્ચે છોકરાની ઉમર ૨૦ થી ૨૫ અને છોકરની ૧૩ થી ૧૬ વર્ષની હોવી જોઈએ એ ઉમરની અંદર લગ્ન ન કરવાં.
- ૩ અમુક મનુષ્યે અમુક કામ કર્યું પડેલે મારે પણ તે કરવુંજ એવા લોકાચારને અટકાવવો. અને પોતાના અંતરાત્માને વિહિત જણાય તે કામ નિઃસંશય કરવું.
- ૪ કન્યાવિક્રય અટકાવવો. વૃદ્ધ લગ્ન વંધ પઢાવવા.
- ૫ ન્યાતીના અગ્રગણ્ય મનુષ્યોએ આ ધંને રિવાજને અટકાવવા ઘટતા સુધારા કરવા અને યોગ્ય લાગે તો રાજ્યસત્તાની પણ તેમાં મદદ માંગવી.

પ્રકરણ ૩ જી.

૧ લગ્ન એટલે શું ?

પરમકૃપાળું પરમાત્માએ આ વિશ્વને ઉત્પન્ન કરી મનુષ્યોને સજ્જ્યા ત્યારે તેમનામાં એક અંશની અપૂર્ણતા રાખેલી છે. અને તે અપૂર્ણતા જ્યારે તે સમયે જોડાય છે ત્યારે પૂર્ણ થાય છે. લગ્ન એ એક એવી પવિત્ર વિધિ છે કે તેના ઉપર જોટકું વિવેચન કરીએ તેટલું આશ્ચર્ય છે. સ્વષ્ટિક્રમનું રહસ્ય બતાવતાં ઉપનિષદમાં પણ નીચે પ્રમાણે વર્ણવી બતાવ્યું છે.

સ (આત્મા) વૈ નૈવ રમે તસ્માદેકાકી ન રમતે, સદ્વિતીય-મેચ્છત, સ હૈતાવાનાસ યથા સ્ત્રી પુમાંસૌ સંપરિણ્યક્તો સ્ત હમમેવ આત્માર્ન દ્વેષા પાત્તયત્તતઃ પતિથપતિન ચા ભવતાં તસ્માદિય મર્ધ વૃગલભીવ સ્વહતિ હ સ્માહ યાજ્ઞવલ્ક્યસ્તસ્માદય સાકાશઃ સ્ત્રિયા પૂર્યત જ્વ તૌ સમભવત્તતો મનુષ્યર્ણા અજાયન્તઃ

બ્રહ્મારણ્યક ઉપનિષત્.

અર્થ—પ્રજાપતિ પ્રસન્ન થયા નહિ. કેમકે તેઓ એકલાજ હતા. હાલ પણ ઇષ્ટાર્થ યોગવિના મનુષ્યો પ્રસન્ન થતા નથી. આથી એ પ્રજાપતિએ ઇતર વસ્તુની ઇચ્છા કરી—અર્થાત્ સ્ત્રી તત્વની ઇ-

મજા કરી આં ધ્મજાના બળથી સ્ત્રી અને પુરુષ એક થયાં હોય તેવી રીતે સંયુક્ત પરિભાણવાળું અર્ધનારીશ્વર રૂપ પ્રકટ થયું અને આ રીતે પોતાના આત્માના પુટને તેમણે બે દલમાં વહેંચી નાંખ્યો. આ પ્રકારના વિભાગ પડવાથી પતિ અને પત્ની એવાં નામ પડ્યાં આથી સહધર્મચારિણીના યોગ પહેલાં પુરુષનું સ્વરૂપ અર્ધ દલવાળું રહે છે. એમ યાગવલ્કયઋષિ જણાવે છે. આથી લગ્ન પહેલાં પુરુષનું અર્ધદલ અથવા અર્ધઆકાશ લગ્ન પછી સ્ત્રીના અર્ધદલથી પૂરાય છે. અર્થાત્ એ બે તત્વ મળીને એક પૂર્ણ તત્વ બને છે. આ પ્રકારે સૃષ્ટિના આરંભમાં શતરૂપા સ્ત્રીને મનુ પ્રજા-પતિએ સ્વીકાર્યા અને તેમના યોગવડે આ વિશ્વ વિસ્તારને પામ્યું.

આ પ્રમાણે હોવાથી અણુરૂપ શરીરથી માંડી આપણા કાર્ય કરણના સમુદયરૂપ સ્થુલ શરીર પર્યંત અર્થાત્ પિંડમાં એક તત્વની જરૂર છે અને તે તત્વ તે સ્ત્રી તત્વજ છે. પુરુષ અને પ્રકૃતિ તત્વ જ્યારે એક થાય છે ત્યારેજ પૂર્ણતાને પામે છે. અને આથીજ લગ્નની જરૂર આપણા શાસ્ત્રોએ સ્વીકારેલી છે. આથી લગ્ન શબ્દનો અર્થ સરળતા ખાતર જણાવીએ તો લગ્ન એટલે મનુષ્ય જીવનનો ખરેખરો પાયો. લગ્ન એટલે મનુષ્યની ઉન્નતિ અવનતિ રૂપ દ્વાર (કેમકે ઉન્નતિ અથવા અવનતિનો આધાર મનુષ્યના અનુકૂલ વા પ્રતિકૂલ લગ્ન ઉપરજ રહેલો છે. અને તેથી તેને ઉન્નતિ અવનાતના દ્વાર રૂપ કહીએ તો તે જરા પણ ખોટું નથી) અને લગ્ન એટલે મનુષ્યના ગૃહસ્થાશ્રમનો આરંભ. હુંકમાં આ રીતે લગ્નના જોટલા અર્થ કરીએ તેટલા જોજા થઇ પડે છે. લગ્ન એ એક ગંભીર ક્રિયા છે કે તેના સ્વરૂપને જરાખર સમજવાની પ્રત્યેક નવલ દંપતિને જરૂર છે. અને આથીજ આપણી લગ્નની ક્રિયા વખતે સાવ-

વાનુ સાવધાનુ શબ્દોવડે લગ્નની ખરેખરી જવાબદારીનું આપણને સૂચન થાય છે.

આપણી જે આર્યલગ્નની ક્રિયા છે તેમાં પણ અનેક શબ્દો આ ક્રિયાના ગાંભીર્યને સૂચવનારા દૃષ્ટિએ પડે છે. લગ્નની ક્રિયા અને આપણે તેમાંથી થોડા શબ્દો ઉપર સુઠ વા-
તેનું રહસ્ય. ચક્રાનું ધ્યાન ખેંચીશું તો જણાશે કે ઉપર જે લગ્નનું કાંઈક અંશે સ્વરૂપ આલેખ્યું છે તેનાં કરતાં પણ વિશેષ સ્વરૂપનું તે ઉદ્ઘાટન કરે છે.

લગ્ન વખતે શ્વશુર વરને આસન આપે છે તે આસન ઉપર બેસતાં વર પાસે આ પ્રકારનું વાક્ય બોલાવ્યામાં આવે છે. વર્ષાંડ સ્મિ સમાનાનામુચતામિષ સૂર્ય અર્થાત્ જ્યેષ્ઠ સૂર્યનો ઉદય થતાં તારા અને ચંદ્ર વગેરે દંકાષ્ટ જાપ છે તેમ હું પણ મારા સમાન પુરુષને દાંકી દેનાર છું.

આ વાક્ય ઉપર ઉપરથી જોતાં અભિમાનથી બોલાયું હોય તેમ લાગે છે પણ જ્યારે આપણે જોડા ઉતરીને તેના સંબંધમાં વિચાર કરીએ છીએ ત્યારેજ તેનું ખરું રહસ્ય સમજી શકાય છે. આ વાક્યનો એવો અર્થ લેવાનો છે કે વર બુદ્ધિબળમાં એટલો બધો પ્રવીણ થશે કે તેની બરોબરી કોઈ પણ કરી શકશે નહિ અને આવા કોઈનાથી પણ બરોબરી ન થઈ શકે તેવા બુદ્ધિબળને પ્રાપ્ત કરવા શું ઓછા પ્રયત્નની જરૂર પડે છે ? અવશ્ય નહિ કેમકે આ શ્રેયકારક બુદ્ધિબળ પ્રાપ્ત કરવા ઘણાજ પ્રયત્નની જરૂર પડે છે, અને આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત વાક્યનું આ સ્થાને સ્મરણ કરાવી વર બુદ્ધિસંપન્ન હોવો જોઈએ તેનું ભાન વૃત્તિમાં ખડું કરે છે. બુદ્ધિબળનું

સામર્થ્ય અવર્ણનીય છે. હાથી જેવા મોટા પ્રાણીને પણ એક સામાન્ય હાથનો મનુષ્ય પોતાના કબજામાં રાખી શકે છે અને વાઘ જેવા ભયંકર પ્રાણીને પણ એક સામાન્ય કૂતરા જેવા ગણી સરકસવાળા તેની સાથે હજેમજે છે. તે સુર્વ દાના પ્રતાપથી ? કદાચ બળ અથવા કદાચ યુક્તિને લીધે એવા મોટા અને ભયંકર પ્રાણીઓ પણ મનુષ્યને વશ વર્તે છે તો તેનું કારણ એકજ છે અને તે બુદ્ધિબળ છે. મનુષ્યમાં એ બળને પરમાત્માએ સ્વાભાવિકજ સત્ય છે. અને તેના પ્રતાપે તે સર્વોપરી સત્તા ભોગવે છે.

આપણા સુખદુઃખના ખરા પાચારૂપ જે ગૃહસ્થાશ્રમ છે તે ગૃહસ્થાશ્રમનું વહન કરવામાં અનુપમ બુદ્ધિબળની અવશ્ય કરીને જરૂર પડે છે. અને તેથીજ વર પાસે એ વાક્ય બોલાવી તેણે તે બળને પ્રાપ્ત કર્યું છે કે નહિ તેનું સચ્ચન કરાવે છે અર્થાત્ તેની પાસે એવું બોલાવે છે કે મેં એ બળને સંપૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત કર્યું છે અને અવાક્ય જો તેણે એ બળને પ્રાપ્ત આ કર્યું હોય તોજ બોલી શકાય છે અને આ ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે કે લગ્ન કરવા પહેલાં આ બળને પ્રાપ્ત કરવાની લગ્નથી જોડાનારને આનવાય જરૂર છે.

લગ્ન વખતે એ કાઠીયાનો સપૂટ કરાવી તેના ઉપર વરનો પગ મૂકવામાં આવે છે ત્યારે તેની પાસે બોલાવામાં આવે છે કે હ્રમતમેમિતિષ્ઠામિ ચો મા કયામિદાસતિ અર્થાત્ જેમ હું આ પગ મૂકીને કાઠીયાને લાંગી નાંખું છું તેમ મારા શત્રુઓ કે જે મને ઉપદ્રવ કરે છે તેને પગ તળે ચાંપી નાંખીશ. આ વાક્ય વર પાસે બોલાવ્યાથી શું અર્થ થાય છે તે ઉપર જણાવેલોજ છે પણ સ્પષ્ટતા ખાતર વધારે કહીએ તો તે નીચે પ્રમાણે થઈ શકે છે.

શત્રુઓને ચાંપવામાં શાની જરૂર છે ? બળની ઉત્તમ પ્રકારના શારીરિક બળ શિવાય આ કામ બની શકતું મુશ્કેલ છે. અને તેથી ઉત્તમ પ્રકારના શારીરિક બળને પ્રાપ્ત કરવાનું આ વાક્ય સૂચન કરે છે. કમરમાંથી વાંકા વળી ગયેલા, ભર યુવાનીમાં અગ્નિ અંધાપો આવ્યો હોય તેમ નાક ઉપર શોટેસાઇટના ચરમા લટકાવનારા અને તરણાવસ્થા પહેલાંજ કાળાને બદલે સફેદવાળા થઈ ગયેલા માથાવાળા મનુષ્યને લગ્ન કરવાની સંમતિ શાસ્ત્ર આપતુંજ નથી. એવાં લગ્નથી લગ્નનું જે ઉત્તમ પરિણામ આવતું નોંધ્યે તે આવતું નથી.

લગ્ન વખતે જે સપ્તપદીની ક્રિયા થાય છે તે એટલા બધા રહસ્યને સ્પુરતે છે કે જે તેના ઉપર આપ-સપ્તપદીની ક્રિયા. જે વર્ણન કરવા બેસીએ તો તે એક મોટું પુસ્તક ભરી શકાય તેમ છે. પણ આ સર્વ-સામાન્ય પુસ્તકમાં તેમ થઈ શકે તેમ ન હોવાથી અત્ર તેને ટુંક વિવેચન સાથેજ લીધી છે.

સપ્તપદીના શ્લોક.

૧

સુખ દુઃખાનિ સર્વાણિ ત્વયા સહ વિમજ્જયતે ।

યત્ર ત્વં તદહં તત્ર પ્રથમે સા ત્રવોદિદમ્ ॥

અર્થ—હે નાથ ! આજથી હું આપના સુખદુઃખની લાગીદાર થઈ છું. હવે આપજ મારા જીવનનો આધાર છો. તેથી આંખ ત્યાં નિવાસ કરશે ત્યાંજ હું પણ કરીશ. અર્થાત્ સર્વદા આપની સાથેજ રહીશ.

૨

કુટુંબ રક્ષયિષ્યામિ આદૃદ્ વાલકાદિકમ્ ।

આસ્તિ નાસ્તિ ચ સંતુષ્ટા દ્વિતીયે સા વ્રવીદિદમ્ ॥

અર્થ—હે જીવનેપ ! આજથી હવે હું કુટુંબી અને ગુરૂજનોની સેવા પ્રતિદિન કરીશ. તેમજ સુખ અને દુઃખના સર્વ પ્રસંગોમાં સતોષી રહી સમયાનુકૂલ નરમાશના ગુણને પણ ધારણ કરીશ.

૩

ભર્તૃભક્તિ રતાનિત્યં સદૈવમિય ભાષિણી ।

ભવિષ્યામિ પદેચૈવ તૃતીયેસા વ્રવીદિદમ્ ॥

અર્થ—હે સ્વામીન ! અમારે સ્ત્રીઓને આધારરૂપ એક તેના પતિજ છે અને તેથી અમારે આપની ભક્તિ કરવી તે પ્રભુની ભક્તિ કરવા બરોબર છે. તેથી હવે આપનું હું નિત્ય યજ્ઞન પૂજન કરી મધુર ભાષણથી તમારા ચિત્તને શાંતિ આપીશ.

૪

આર્તે આર્તા ભવિષ્યામિ સુખ દુઃખ વિભાગિની ।

તવાક્ષા પાલ યિષ્યામિ કન્યા તૂર્થ પદે વ્રવીત્ ॥

અર્થ—હે પ્રિયતમ ! આજથી હવે હું આપની અર્ધાંગના થ-એલી હોવાથી આપના દુઃખમાં અને સુખમાં ભાગીયણ થઇશ. અને આપની સર્વ આશાને મરણ પર્યંત પાળવાનો દૃઢ નિશ્ચય રાખીશ.

૫

ઋતુકાલે શુચિસ્નાતા ક્રોડિષ્યામિ ત્વયાસહ ।

નાહં પરતરં થાયા કન્યા પંચ પદે વ્રવીત્ ॥

અર્થ—હે સ્વામી ! ઋતુના સમયમાં પવિત્ર યદ્દને આપની

સાથે નિર્મલ સ્નેહથી પ્રેમમુખનો હું અનુભવ લઉં છું. વળી મારા પ્રાણ
જતાં લગી એક પતિવ્રત પાળી આપનેજ અવલંબીને રહીશ.

૬

इहाथ साक्षिणो विष्णुन चत्वां वज्जीताम्यहम् ।

उभयोः प्रीतिरुत्थन्यता कन्या पण्ट पदे ब्रवीत ॥

અર્થ—હે હૃદયેશ્વર ! વિશ્વભંર પરમાત્માને આપણા બંને
વચ્ચે સાક્ષી રાખીને પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે હું આપની આજ્ઞાથી એક
વિશ્વાસુ સદ્ધર્મચારિણી અને મુખદુઃખની વિભાગીની બની છું. હવે
આપણે કંઈપે પણ તુટે નહિ એવી પ્રીતિને એક બીજા ઉપર પ્રકટાવીશું.

૭

होमयज्ञादि कार्येषु भवामि च सहायिनी ।

धर्मार्थ काम कार्येषु कन्या सप्त पदे ब्रवीत ॥

અર્થ—હે સિરછત્ર ! આજ્ઞાથી હવે હું હોમયજ્ઞાદિક કાર્યમાં
ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષમાં આપની સહભાગિની થઈ સર્વ સ-
મયમાં આપને અનુકૂલ રહી સદાય આપ્યા કરીશ.

આ પ્રમાણે કન્યા પાસે પ્રતિજ્ઞા લેવડાવવામાં આવે છે. તે-
વીજ રીતે વર પાસે પણ લેવડાવે છે.

वर वधूने लग्न वખते कहे छे के

एकामिसे विष्णुस्त्वा नयतु ।

પ્રથમ પગલું વિષ્ણુ તને અન્ન માટે લરાવે.

द्वै उजै विष्णुस्त्वां नयतु ।

બીજું પગલું વિષ્ણુ તને બળની વૃદ્ધિને માટે લરાવે.

त्रिणिरायस्पोषाय विष्णुस्त्वां नयतु ।

આ પ્રમાણે અદ્ભુત રસ પ્રધાનને વધારનાર લગ્ન તેજ યથાર્થ લગ્ન કહી શકાય છે.

લગ્ન વખતે તેની ક્રિયા કરતી વખતે પતિના-વરના હાથના પાંચ આંગળા કન્યાના હાથના પાંચ આંગળા હસ્તમેળાપ સાથે જોડવામાં આવે છે તેને હસ્તમેળાપ ને તેનું રહસ્ય. યથો એમ કહે છે. આ હસ્તમેળાપ વખતે જે પાંચ આંગળા પતિના પત્ની સાથે અને પત્નીના પતિ સાથે જોડવામાં આવે છે, તે પશુ પૂર્ણ રહસ્યને સૂચવનાર છે. પાંચ આંગળા મેળવવાનો અર્થ તે ઉભયે એકબીજાની સાથે પાંચ રીતે મેળાપ કરવાનો છે. અને તેથીજ પાંચની સંખ્યા લીધી છે.

પતિ પત્નીએ પાંચ રીતે મેળાપ કરવાનો છે તે પાંચ રીત કષ્ટ કષ્ટ છે તે જાણવાનું હવે બાકી રહે છે. તેથી તે જાણવીએ છીએ કે હસ્તથી, નયનથી, વિચારથી, હૃદયથી અને આત્માથી આ પ્રમાણે પાંચ રીતે એક થવાનું છે, અર્થાત્ એકલો હસ્તમેળાપ દરેક એકલો લગ્ન થયું એમ સમજવાનું નથી પણ જ્યારે આ પાંચ મેળાપ થાય ત્યારેજ ખરેખર લગ્ન થયું એમ ગણવાનું છે.

હસ્તમેળાપ લગ્ન પ્રસંગે અગ્નિદેવની સમક્ષ મંત્રોની ધુનીમાં પોતાની આ પત્ની છે એમ કહી, તેના હાથ સાથે પોતાનો હાથ જોડવો એ હસ્તમેળાપનું સ્વરૂપ છે.

નયન મેળાપ આંખ એ પ્રેમની એક સરિતા છે. અને એ પ્રેમની સરિતાના મુખરૂપ આંખથી અર્થાત્ નયનથી પતિપત્નીએ ઉભયને વિશુદ્ધ પ્રેમથી જોવા એ નયન મેળાપનું સ્વરૂપ છે. આંખે આંખ

એક યતાં જે દંપતીના નયનમાં પ્રેમસિંધુ ઉભરાતો નથી તેનું લગ્ન થયું નથી એમ કહીએ તો પણ ચાલી શકે તેમ છે. અમને જણાવતાં ખેદ થાય છે કે કેટલાક દંપતીમાં આ નયન મેળાપ યતાં પ્રેમસિંધુ ઉભરાવાને બદલે દ્રેષસિંધુ ઉભરાતો જણાય છે.

નયનમાં એવું કાંઈક સામર્થ્ય રહેલું છે કે તેનાથી ન ધારેલા કામો થઈ શકે છે. આપણામાં પણ એક પ્રચલિત કહેવત છે કે 'ભાઈ! આંખે આંખની શરમ' આ પ્રમાણે વર્ણવી તે સામર્થ્યની મહત્તા સૂચવેલી છે. પૂર્વના ઇતિહાસ ઉપરથી જોતાં જણાય છે કે સાવણ્યમયી લલનાના નેત્ર કટાક્ષથી કંઈ કંઈ મહર્ષિઓ પોતાના તપનો ભંગ કરી બેઠા હતા. અને આથી પણ એ સામર્થ્યની મહત્તા જણાય છે. અને આમ હોવાથી પતિ પત્નીરૂપ દંપતીએ ઉભયની દ્રષ્ટિમાં સાચો સ્નેહ પ્રકટાવવો જરૂરનો છે. જેમની દ્રષ્ટિમાં આ સાચો સ્નેહ નથી તેમનો શુદ્ધસ્થાવ્રમ પણ સુખી નથી કેમકે જ્યાં સ્નેહ છે ત્યાંજ સુખી શુદ્ધસ્થાવ્રમ છે.

એક ખીજને જોતાંજ જેમની દ્રષ્ટિ સ્નેહથી મદમસ્ત બની ગયેલી હોય છે તેવા સ્નેહાળ દંપતી તમને ધન્ય છે ? વિચારના સાધનવડે પણ પતિએ પત્નીથી અને પત્નીએ પતિથી મેળાપ કરવાનો છે અને તેનું સ્વરૂપ એ છે કે ઉભયે એક ખીજથી વિચારના સાધનવડે પણ એકજ થવાનું છે. પતિના અમુક વિચાર હોય અને પત્નીના અમુક હોય અને આ પ્રમાણે બંનેના લિન્ન લિન્ન વિચારો હોય તો તેમની એકતા કેાઈ દિવસ પણ થતી નથી. આથી સમજી દંપતીએ આ બાબતમાં ખાસ ધ્યાન આપીને વર્તન કરવાની જરૂર રહે છે. ધણાં ખરા પ્રસંગોમાં સ્ત્રીએ પતીના વિચારથી જુદી પડતી

જણાય છે. અને તેવા વખતમાં પતિ તેના ઉપર ક્રોધિત થઈ જાય છે પણ મૃત પતિએ આમ કરવું ઉચિત નથી. તેણે શાંતિ રાખી પોતાનો વિચાર આ કારણથી શ્રેષ્ઠ છે અને આ બાબતમાં તે ભૂલ કરે છે તે બરોબર રીતે પત્નીને સમજાવવું જોઈએ. અને આજ પ્રમાણે પતિ કોઈ બાબતમાં ભૂલ કરતો હોય તો પત્નીએ તેને સમજાવવું જોઈએ. આમ ઉલ્લયના વર્તનથી વિચારનું ઐક્ય પણ ધીમે ધીમે થઈ શકે છે.

વિચારનું ઐક્ય ન થવાનું એક મોટું કારણ એ છે કે પતિ અમુક બાબતમાં ભૂલ કરતો હોય તેને જો તેની સ્ત્રી તરફથી કહેવામાં આવે કે તમે આમાં ભૂલ કરો છો તો તે પ્રસંગે તે ચીકારા જાય છે અને તુ મારી બાબતમાં શું સમજે ? અહો હો ! મોટી ઉપદેશ દેનારી આવી. આ પ્રકારે જોડી પોતાની સ્ત્રીને હલકી પાડી નાંખે છે. અને આથી સ્ત્રી બિચારી સુખ થઈ જાય છે. પત્ની કોઈ બાબતમાં ભૂલ કરતી હોય અને પતિ કોઈ કહે તો તે પણ તમે અમારા બેરોઆની વાતમાં ન સમજો એમ જણાવી પોતે જાણે કાઢી ડમરી હોય તેવું જણાવે છે. પણ આમ કરવાથીજ વિચારનું ઐક્ય થતું નથી. આથી વિચારનું ઐક્ય કરવા ઇચ્છનારે ઉલ્લયની વાત એક બીજાએ સાંભળવી જોઈએ. અને તેના ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ. કેમકે એવો સ્વાભાવિક નિયમ છે કે પોતાની ભૂલ પોતાને જણાતી નથી. અને તેવા વખતમાં આપણી કદાચ ભૂલ ચતી હોય અને તે ઉપર કાઠનું લક્ષ જે ચાય અને તે ભૂલ કરનારને કહે તો તેના તેણે વિચાર કરવો જોઈએ. ઘણાં પતિઓ એમ સમજતા હોય છે કે અમે પુરુષ છીએ અમને તે શું સ્ત્રીઓ સુધારી શકવાની હતી ? અથવા અમારી ભૂલ કાઢી શકવાની હતી ?

અને ઘણી સીઓ એમ સમજતી હોય છે કે અમે લલેલીગલેલી સીઓ છીએ. અને આ અમારું કામ છે. તેમાં પુરૂષો શું બૂલ કાઢી શકવાના હતા એમ સમજે છે અને પ્રસંગે એક બીજામાંથી કંઈ એક બીજાને કહે છે તો તે ઉપર ધ્યાન આપતાં નથી. આથી તેમણે સમજવું જરૂરું છે કે પ્રભુના રાજ્યમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ બંને સમાન છે. અને આ સમજી તેમણે એક બીજાની બૂલ સુધારી એકમને પામવાનું છે.

પરિ અથવા પત્ની બૂલ કરતાં હોય તો તેમની બૂલને સુધારવાનું કહેતાં તેઓ એકમ પામવાને અદલે દેવને વધારતાં પણ કેટલેક પ્રસંગે જણાય છે. અને આમ થવાનું કારણ એ છે કે વારંવાર બૂલ કરનાર મનુષ્યને તું આમાં બૂલ કરે છે. તું આવો છે અથવા આવી છે. એમ કહેતાં તેમનાં હૃદયમાં દેવ જાગૃત થાય છે. અને આમ હોવાથી બૂલ સુધરવાનો રસ્તો તે બૂલ કરનારને તું ‘આવો તેવો છે’ એવા દલકા શબ્દોમાં કહેવાં કરતાં ધીમે ધીમે પ્રિય શબ્દોમાં તેની બૂલની સમજણ પાડવાની જરૂર છે. કહેવત છે કે “કાણાને કાણો કહેતાં કડવા લાગે વેણુ, ધીરે ધીરે પૂછતાં કઢીએ શાને ગયા તારા નેણુ” અર્થાત્ કાણા મનુષ્યને તું કાણો છે એમ કઢીશું તો ધણું ખોટું લાગશે પણ ધીમે ધીમે પૂછીશું કે ભાઈ આપને શું દુઃખ આવી પડવાથી આ આખજતી રહી તો તે તરત પોતાની વિગત કહેશે. આજ પ્રમાણે બૂલ કરનારને તેની બૂલનું સ્વરૂપ તેના આગળ એકદમ મૂકી દેવાથી અને પછી કઠોર શબ્દોમાં તેને કહેવાથી તે સુધરતો નથી પણ ધીમે ધીમે કહેતાં માની શકે છે તેથી આ નિયમ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવો છે.

વિચાર મેળાપ કરી તમારે હૃદય મેળાપ કરવાનો છે. અને તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. એક બીજાએ એક બીજાને માટે હૃદયની લાગણી પૂર્વક સુખદુઃખના સમયમાં ભાગ લેવો. આ હૃદયમેળાપ કરનાર દંપતીના જીવન ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. એક બીજાને માટે એક બીજાનાં હૃદયમાં અપૂર્વ લાગણી રહેવી જોઈએ. પોતે કદાચ શરીરથી જુદાં હોય પણ તે દેખવા માત્રનાજ હોય છે. પણ હૃદયથી તેઓ એકજ હોય છે. અને આવાં હૃદયથી એકબીજાને પામેલા દંપતીના સુખનું સ્વરૂપ આલેખવાનું અમારી લેખિનીમાં સામર્થ્ય નથી.

એક બીજાનો તિરસ્કાર કરવો છોડી દો? એક બીજાની નિંદા કરવી છોડી દો? મારા પતિમાં અમુક દોષ છે અને મારી પત્નીમાં અમુક દોષ છે એવી દર્શનની રીત છોડી દો? અને હૃદયથી એક બીજાનો. એક બીજાથી બહારથી નહિ પણ હૃદયથી જોડાઓ અને તમે પ્રેમી યુગ્મ થઈ જગતને પ્રેમની પ્રતિભાષે દર્શન આપો. લગ્નનો અર્થજ એક છે. અને તે એક બીજાથી એકતાને પામવાનો છે. સરિતા સાગરને મળે છે. અને સાગરરૂપ થઈ જાય છે. બે દીપકની જ્યોતિઓ એક બીજાની સાથે મળે છે અને તે એકરૂપ થઈ જાય છે. મીઠાની પુતળી જળનો સ્પર્શ થતાં જળરૂપ થઈ જાય છે. દૂધની અંદર સાકર નાંખવાથી જેમ તે એક રૂપ થઈ જાય છે. તેમ લગ્નથી દંપતીએ એકરૂપ થવાનું છે. આનુંજ નામ લગ્ન છે.

જુઓ આ સાથેના પ્રેમી દંપતીનું ચિત્ર તેઓ કેવાં એક બીજાની અભેદતાને પામ્યા છે. પ્રિય નવલ દંપતી, તમે પણ તેવીજ અભેદતાને પામો. અને કહો કે અમે માત્ર શરીરથી જુદાં છીએ

પ્રેમીયુગ્મ.

ગમિકને ગમિક હૃદય એક જાણે, વીજ ગમિક શું જાણે,
પ્રેમને પ્રેમી સુજન કાઈ નાણે, વીજ અનુભવી શું જાણે

હૃદયથી એક ચનાર રસિક દંપતીજ જાણી શકે છે. લેખકની લેખિનીમાં તે આલેખવાનું સામર્થ્ય નથી. ખરેખર !

રસિકને રસિક હૃદય એક જાણેરે, વીણ રસિક શું જાણે;
પ્રેમને પ્રેમી સુજ્ઞ કંઈ જાણેરે, વીણ અનુભવી શું જાણે. ?

*

.

*

*

આખલડીમાં ઘેન ભર્યું અવનવું રસીયા જનમાં,
પ્રણય રસથી બીનું બનેલું હૃદય તે સમજે મનમારે;
રહે એકજ એ તનમાં,
અંતરોદ્ગાર.

આ વચન સત્યજ છે.

હવે આત્મમેલાપનું સ્વરૂપ જાણવાનું બાકી રહે છે. આ આત્મ મેલાપનું સ્વરૂપ એટલું બધું દઢ છે કે જે દંપતી આ આત્મમેલાપને કરે છે તે આ ભવમાં કૃનકૃત્ય થઇને રહે છે. ગૃહસ્થાશ્રમનું ખરૂં સાચુંકય આ આત્મ મેળાપથીજ થઈ શકે છે અને આ સાધનાર દંપતી મનુષ્ય સમાન નથી પણ દેવ સમાનજ છે.

આત્મમેળાપ એટલે શું ? પોતાના આત્માને પોતાના સહકારી આત્મા સાથે જોડવો. અને બનેએ એક થવું અર્થાત્ પરસ્પરે આત્માના ગુણ તરફજ દષ્ટિ રાખવી. અને આ પ્રમાણે જેઓ આત્માના ગુણ પ્રતિદષ્ટિ રાખે છે. તેમના ગૃહમાં કલેશનું દર્શન કાંઈ દિવસ પણ થતું નથી. વળી એ ઉભયમાં આનંદ, તૃપ્તિ - છત્યાદિ બીજા અનેક દૈવી ભાવો પ્રકટી આવે છે. કેમકે આત્મતત્વ એ એક એવું તત્વ છે કે જે તેના પ્રતિ અથવા તેના ગુણ પ્રતિ પણ દષ્ટિ

૧ પતિએ પત્નિ સાથે અને પત્નિ એ પતિ સાથે આત્માને જોડવો તેને સહકારી કહેવાય છે.

કરે છે તેઓ પોતાનામાં વિલક્ષણ રીતે અદ્ભુત સુધારાને પ્રકટાવી શકે છે. અને આવા દંપતીમાં કોઈ પણ પ્રકારનું આઠાપણું રહેતું નથી.

પ્રિય દંપતી ? તમારા આત્માને એક બીજાથી એક કરો. દોષ દર્શનની ટેવ રાખ્યાને બદલે તમારા આત્મામાં જે શુભ ગુણો છે તેના પ્રતિજ્ઞા ધ્યાન રાખો. શુભના ઉપર ધ્યાન રાખનારનું હર્મેશ શુભજ થાય છે એ અધ્યાત્મશાસ્ત્રના નિયમને અનુસરી તમારૂં પણ શુભજ થશે. તમારૂં એકજ કર્તવ્ય અને તે એજ છે કે પરસ્પરના આત્મા બહારથીજ જુદા છે પણ વસ્તુના એકજ છે. અને ઉભયના આત્મામાં દૈવી સદ્ગુણો રહેલા છે. તેને જુઓ આ પ્રમાણે જ્યારે તમે કરી શકશો ત્યારેજ આ તમારા ગૃહસ્થાશ્રમને મુખી બનાવી શકશો. આથી પરસ્પર જ્યારે મળતું થાય ત્યારે આ ગુણને જુઓ. આ ગુણને જોઈને સર્વ ક્રિયાઓ કરો તો તમે સર્વ રીતે એકબેને પામશો.

હસ્તમેળાપ, નયનમેળાપ, વિચારમેળાપ વીગેરે સર્વનું આપણે ઉપર વર્ણન કરી ગયા છીએ. એ પાંચ પ્રકારના મેળાપ જ્યારે થાય છે ત્યારેજ ગૃહસ્થાશ્રમ તથા લગ્નની સાર્થકતા થઈ શકે છે.— હવે આપણે આ પ્રકરણના ઉપસંહારમાં પ્રસિદ્ધ બાબુ કેશવચંદ્રસેનના લગ્ન સંબંધમાં શું ઉદ્ગાર છે તે જણાવી આ પ્રકરણની સમાપ્તિ કરીશું.

“ લગ્ન અથવા વિવાહ એ દૈવી સંબંધ છે એટલા માટે સધળાઓએ તેને પવિત્ર ગણવો જોઈએ. જેઓ

લગ્ન સંબંધી આ ગંભીર સંબંધને કેવલ રથૂવું માની લઈ ઉદ્ગારો. માત્ર ઐહિક વ્યવહારિક પુરતોજ ગણે છે તેઓ તેનું પૂર્ણ મહત્વ સમજતા નથી. લગ્ન એ કાંઈ માત્ર શારીરિક સંબંધજ નથી, એ પણ આત્મિક સંબંધ

છ. લગ્નમાના પ્રમગાઠ સાક્ષાત્ પરમેશ્વર પોતાને હાથેજ બાંધે છે. અને એક આત્માનો બીજા આત્માની સાથે પ્રેમ સબંધ જોડે છે. તમારા શરીરમાં જીવ છે ત્યાં સુધી હમેશાં પરમાત્મા પાસે એજ માગો કે હે પ્રભો ! અમારો આ આત્મિક સબંધ દિન પ્રતિદિન વધારે વધારે દૃઢ થતો જઈને આખરે અમે બંને ઐક્યાવસ્થામાં રહીએ એવી કૃપા કરો. લગ્ન સબંધ થયો એટલે વિવાહીત અવસ્થામાંના સુખની સીમા આવી રહી એમ કાંઈ નથી. પ્રેમ અને પવિત્રતા એ આત્માના બે ગુણો જે અવસ્થામાં સતત વૃદ્ધિ પામ્યાજ કરે એવી જે લગ્નાવસ્થા તેનો આ લગ્નથી કેવળ પ્રારંભ થાય છે એમજ સમજવાનું છે. આ રચુલલોકમાં સ્ત્રી પુરુષોનો વિવાહ-લગ્ન સબંધ કહી પણ પૂર્ણ થઈ શકતો નથી. આખરે મરણ પછી પણ પતિ પત્નીના આત્માઓનું શાશ્વત ઐક્ય બનીને બંનેને એક બીજાના સમાગમનું અવિચ્છિન્ન સુખ પ્રાપ્ત થવાનું છે. લગ્ન એટો માત્ર તે સુખનું પહેલું પગથીયું છે. એટલા માટે પતિ પાત્ન એ આ આત્મિક ઐક્ય વધારવાનો સતત પ્રયત્ન કરવો. આ લોકમાં પતિ અને પત્ની એ બંને જુદી જુદી બ્યક્તિઓ દેખાય છે, તોપણ મૃત્યુ પછી એક બીજાના આત્માઓનું ઐક્ય થયા પછી તેમની વચ્ચેનો તમામ ભેદ નાશ પામશે. તેઓ બંને પૂર્ણ રીતે એક બનશે, તેમની વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારનો વિયોગ કે અંતરાય થશે નહિ અને એજ ખરું લગ્ન છે. મતલબ કે લગ્ન સંસ્કાર એ આત્મિક વિવાહનું ઉત્તમ ઘોતક છે. એટલા માટે પતિ પત્નીએ એક બીજા ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો, શુદ્ધ પ્રેમ કરવો અને ઐહિક પારલૌકિક વિષયોમાં હમેશાં ઐક્ય ભાવથી દળામણીને રહેવું એમ થયા વિના લગ્ન સફળ થતું નથી.

પ્રકરણ ૩ જાના સિદ્ધાંતો.

૧ સૃષ્ટિના આરંભકાલથીજ લગ્નનો જરૂરીયાત સ્વીકારાઈ છે અને તેથી લગ્ન કરવું જ જરૂરનું છે.

૨ ઉત્તમ પ્રકારનું શારીરિક વલ્લ અને ઉત્તમ પ્રકારના બુદ્ધિવલ્લ સંપન્ન સ્ત્રી પુરુષનેજ લગ્ન મવંધથી જોડાવું. શારીરિક વલ્લ ઘમરના વ્યાધિથી દુવલ્લ પડી ગયેલા તથા બુદ્ધિવલ્લ ઘમરના અને મનુષ્યત્વમાં-પશુત્વનો અનુભવ કરનારે હર્મશ્ચા એ સંબંધથી દૂર રહેવું.

૩ લગ્ન વસ્ત્રોતે કરવામાં આવતી પ્રત્યેક ક્રિયા કાંઈ ઘોષને આપનાર હોય છે આથી જ સઘલ્લી ક્રિયાના રહસ્યને પ્રથમથી જાણી લેવું. કેમકે જેઓ જ રહસ્યને જાણ્યા શિવાય લગ્ન કરે છે તેઓના લગ્ન કોઈ દિવસ સુખદાયી નીવડી શકતાં નથી.

પ્રકરણ ૪ થું.

એક સુધાર બે પાટીઆં પડ્યાં હોય તેને ખીલા મારીને એક કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તેથી જો કે તેથી જો ૧ દાંપત્ય રહે. કે તે પાટીયાં થોડો સમય મુધો એક થએલાં આપણને જણાય છે પણ સમય જતાં જ્યારે તે પાટીયાં ઉપર કાંઈ ભાર પીગેરે મૂકવામાં આવે છે ત્યારે

તે પાછા ખીલાનું બંધન હોવા છતાં પણ જરા જરા છૂટા થવા માંડે છે અને આખરે છૂટા થઈ પણ જાય છે. આજ પ્રમાણે આપણા ગૃહસ્થાશ્રમીની અધુનિક સ્થિતિ છે. લગ્ન વખતે વેદના મંત્રો રૂપી ખીલાવડે બંને પતિ પત્નીને એક કરવામાં આવે છે પણ સમય જતાં કંઈપણ વૈભવસ્યનું કારણ મળતાં તેઓના દિલ પરસ્પરથી ઉંચા થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે યવાનું કારણ શું હશે તેનો વિચાર કરીને જોતાં જણાય છે કે આમ યવાનું કારણ કંઈ અન્ય નથી. પણ પતિપત્નીમાં જે પૂર્ણ દાંપત્ય સ્નેહ હોવો જોઈએ તે હોતો નથી તેજ છે. અને આમ હોવાથી તરવિવાહિત દંપતિએ ઉભયમાં અપૂર્વ સ્નેહને વધારવો એ ખાસ તેમનું કર્તવ્ય છે.

એક અંગ્રેજ વિદ્વાન કવી કહે છે કે પ્રેમ એવું સ્વર્ગ છે. અને આ પ્રેમ જે દંપતીના હૃદયમાં સદાકાળ નિવસી રહ્યો હોય છે તેઓજ ખરા ધન્યવાદને પાત્ર છે. કેમકે તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમના એક આદર્શરૂપ છે. પતિ માટે પત્નીને જેમ સ્વાભાવિક પ્રેમ હોવાની જરૂર છે તેટલીજ જરૂર પતિએ પત્ની માટે પણ રાખવાની છે. પ્રેમ વિનાનો ગૃહસ્થાશ્રમ એ યથાર્થ ગૃહસ્થાશ્રમ નથી પણ મનુષ્યને દુઃખમાં નાખનાર એક દુઃખાશ્રમ છે.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં અનન્ય સ્નેહની જરૂર છે અને તે જરૂર આર્થલગ્નની ક્રિયાથી પણ સૂચવાઈ છે. અને તે આ છે. લગ્ન પ્રસંગે શ્યાલિપ્રાકપાશન નામની જે ક્રિયા થાય છે તેમાં વર પોતાની વધૂને કહે છે કે હું આજથી

પ્રાણેસ્ત પ્રાણાન્સંદધામિ ।

તારા પ્રાણ સાથે મારા પ્રાણને જોડું છું.

અંસિયનિરસિયનિ ।

તારાં હાડકાં સાથે મારાં હાડકાં જોડું છું.

માંસેમાંસાનિ ।

તારાં માંસ સાથે મારા પ્રાણને જોડું છું.

ત્વચાત્વચમ ।

તારી ત્વચા સાથે મારી ત્વચા જોડું છું.

આ પ્રમાણે કહી પતિ પત્નિની સર્વ રીતે એક રૂપતા સૂચનાઈ છે. આ મંત્રનો દુકા ભાવાર્થ એજ છે કે હું તને ચ્હોઉં છું.

વિશ્વમાં એવો એક નિયમ છે કે જ્યારે છૂટા છૂટા પ્રયત્નો થાય તેનાં કરતાં સહકારી પ્રયત્ન થાય છે ત્યારે તે ઉત્તમ ફળને પ્રકટાવે છે. કેમકે સહકારી પ્રયત્નનું બળ અદ્ભુત જામે છે. સારંગી વગાડવા માટે આપણને ઇચ્છા થાય અને આપણે સારંગી વગાડવા બેસીએ તો પ્રથમ આપણે એકજ કર્તવ્યકરવાની જરૂર પડે છે અને તે કર્તવ્ય તે સારંગીના તારોને બગબગ એક કરવાનું છે. કેમકે જો આ તાર બગબગ એક થએલાં હોતા નથી તો સારંગી વગાડી શકાતી નથી. આજ પ્રમાણે આપણાં લગ્નના સબંધમાં છે. માત્ર મંત્રો જણીને લગ્ન કર્યા એટલેજ તેનું ઉત્તમ ફળ આવતું નથી પણ જ્યારે લગ્નથી જોડાનાર દપતીમાં અપૂર્વ સ્નેહ હોય છે ત્યારેજ ફળ ઉત્તમ આવે છે. અને તેથી લગ્નથી જોમના અણુ એકત્વને પામ્યા નથી અને જોમનામાં સ્નેહ પ્રકટયો નથી તે લગ્ન નથી પણ માત્ર ઉપર ઉપરની દેખાડવા માંત્રની ક્રિયા છે. એ સુધારવડે પાટીઆ છૂટા હોવા છતાં ખીલા મારીને એક

કરવાના પ્રયત્ન જેવો પ્રયત્ન છે. એ પ્રાણુમાની મનહર રાત્રિને બદલે કાળી અમાવાસ્યા છે. કાચલના મીઠા સ્વરને બદલે એ કાગડાનો કર્કશ કાનને અગ્રિય લાગે તેવો સ્વર છે. આપણાં લગ્નનો હેતુ એક ખીજથી એક થવાનો છે. અપૂર્વ સ્નેહને વધારવાનો છે. અને તેથીજ આપણાં આર્ય ગૃહ સંસારની ખીજ કરતાં ઉત્તમતા સિદ્ધ થઇ શકે છે.

ખ્રીસ્તીધર્મમાં પણ આપણા લગ્નને અનુરૂપ કેટલીક ક્રિયાઓ હોય છે. તેમાં પરસ્પર એકત્વને વધારનાર સ્નેહ પણ મુખ્ય છે.

સારમાં અને માદામાં, તન્દુરસ્તી અને માંદગીમાં સુખમાં અને દુઃખમાં એ રીતે સર્વ રીતે પત્નીએ પતિથી એક થવાનું છે. અને પતિએ પત્નીથી એક થવાનું છે. અને આ પ્રમાણે લગ્નની ક્રિયા એ ધર્મના અનુવાયી પણ અતિ પવિત્રતાવાળી અને એકત્વ પણાની ત્રીજી સૂચવવા રૂપ માને છે. પરંતુ હાલમાં આ બાબતને વિસરી પરસ્પર જુદાપણાના બી રોપાઇ ચૂકેલાં તે ગ્રન્થમાં જોવામાં આવે છે. બી રોપાઇ ચૂક્યાં છે એટલેથી બસ નથી પણ કાખ્યાબધ છૂટા છેડાના દાવા એ બીમાંથી થએલા વૃક્ષના ફળરૂપ છે. ઉત્તમ પ્રકારનો ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવવાને માટે આ દાંપત્ય સ્નેહની જરૂર છે એ હવે આપણે નિવેદવાદ રીતે સિદ્ધ કરી શકીએ તેમ છીએ. કેમકે જ્યારે એ દાંપત્ય સ્નેહ હોય છે ત્યારેજ તેઓમાં પરસ્પર આનંદમાંથી બંધાય છે. ભવબૂતિ પણ જણાવે છે કે—

અંતઃ કરણંતત્ત્વસ્ય દંપત્યો સ્નેહસંશ્રયાત્ ।

આનંદગ્રંથિરેકો ચમપત્યાર્માતિ વધ્યતે ॥

પતિ અને પત્ની સ્ત્રિદલમાં વહેચાયલા હોય છે. તે જ્યારે સ્નેહબલથી સંયુક્ત થાય છે-જોડાય છે ત્યારે તેના સારભુત તત્વની આનંદપ્રતી બધાય છે. આ આનંદના સપુટને સપત્ય કહેવામાં આવે છે.

દપત્ની જ્યારે પરસ્પર સ્નેહબલથી જોડાય છે ત્યારે પુરુષમાં રહેલું તત્વ પોતાના કર્મવડે-તપવડે પત્નીના મળને ખાગી ન ખેંચે છે. અને પત્નીમાં રહેલું તત્વ સર્વાત્મભાવના અર્પણવડે અર્થાત્ પરામ-કૃતિવડે પુરુષને પૂર્ણ કરે છે. અહા ! સ્નેહ સંબંધથી જોડાવામાં કેટલું બધું સામર્થ્ય છે બ્રહ્મદારણ્યકઉપનિષદમાં પણ પ્રથમ અધ્યાયના પાંચમા શ્લોકમાં આ દપત્નીની ઉપકારપ્રતિ ઉપકારરૂપ સંપત્તિને તપ અને મેધા સંજાથી વર્ણવી છે. તપની અર્થાત્ કર્મની પરાકાઠા પુરુષ સિદ્ધ કરી શકે છે. અને મેધા-રહસ્ય વિદ્યાની ઉપાસના સિદ્ધ કરી શકે છે, અને આ ઉભયના સંયુક્ત બળથી અર્થાત્ કર્મ અને ઉપાસનાના સદ્ધારી બલથી દપત્નીનો સસાર સર્વ રીતે મુખમાં બલિત થઈ શકે છે.

પતિએ પત્નીથી અને પત્નીએ પતિથી ફરી રીતે એકરૂપતાને પામવાનું છે. તેના દર્શાત આપણાં પૌરાણિક ગ્રંથો જોતાં પણ મળી આવે તેમ છે. અત્ર એક બે ઉદાહરણ આપી આ વાતની વિશેષ સમજૂતી આપવી યોગ્યધારી છે.

નળ અને દમયંતીના ચરિત્ર ઉપર દ્રષ્ટિ કરો નળ-રાજામાં કળિયુગનો પ્રવેશ થવાથી છુત રમ્યા અને તેમાં દારી જવાથી તેમને વનવાસ જવું પડ્યું આ વખત દમયંતીને પોતાની સાથે આવવાની નળરાજાએ ના પાડી ત્યારે દમયંતી તેમની સાથે આવવા આગ્રહપૂર્વક તૈયાર થઈ હતી. અને જણાવ્યું હતું કે

હું આપનુંજ અર્ધસ્વરૂપ છું તેથી કહ્યાંતે પણ હું આપનાથી છૂટી પડવાની નથી આમ જણાવી વનમાં ગઈ હતી. વનમાં ગયા પછી નળરાજ માછલાં પકડવા જતાં તેમનું વસ્ત્ર જગલાઓ લઇ ગયા હતા તે વખતે પોતાની પત્નીનું અર્ધું વસ્ત્ર તેમણે પરિધાન કર્યું હતું. ત્યાર બદ અર્ધાં રાત્રિએ પોતાની પત્નીનો કળીયુગના પ્રભાવે ત્યાગ કરી નળરાજ આવ્યા ગયા હતા અને પછીથી જાગી ઉઠતાં દમયંતીએ પોતાના પ્રાણેશને ન જોતાં જે વિદ્વંજતા અનુભવી હતી. તેનું વર્ણન કરવા જતા પૂર્વ સ્મરણ માત્રથીજ આંખમાં આંસુ આવે છે. કવિ પ્રેમાનંદ આ પ્રસંગનું વર્ણન કરતાં લખે છે કે—

રામગી.

વૈદાર્ભિ વનમાં વલવલે, અધારી રાત્ર્ય,
ભામનિ જય પામી ધણું એકલડી જાત્ર્ય;
રસનાથે નામ દે નળ તણું જાપ જપતિ જય.
શુભ્ય નથીરે શરીરની, ભાંગે ઠાંટા પય;

x   x   x   x   x
ભૂલી ભમે છે ભામનિ નૈયધનાથની નાર,
હો નળ ? હો નળ ? બોલતી ભિમક રાજકુમાર;
ધોવાયું કાજળ આંસુએ વેદનાથે વ્યાકુળ,
અરધ ઉઘાડી દેહડી; નાથે ફાડયું પટફૂળ;
એવે દીઠો એક ચીતરો, ધરી ધીર ઉલટ,
પૂછી ભાળ બૂપાળની, તારા સરખી છે કટ;
શાર્દુલ દાદો વનમાં, વૈદાર્ભિ પૂછે વદાલ,
નૈયધ દેશી વાટે મળ્યા, તારા સરખી છે ચાલ;

પૂછ્યું હિંચા 'દુમને તારી ગગને ગઇ ડાળ.
તરપતિ જે મારી પતિ, કહીં દીસે જૂપાળ;X
ઉત્તર દુમ આપે નહિ, તેમ રાણી રોય.
પુણ્ય શ્લોકે મને પરહરિ, શત્રુ થયું સહિ કાય;

આ સર્વ પક્ષિમાં નળરાજ પ્રત્યે દમયંતીની પતિભક્તિ કેટલી
હતી તે સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે. પતિપ્રેમથી રંગાર્ધ ગએલ
પતિવ્રતા પતિના વિયોગકાળે કેવી સ્થિતિ પામે છે તેનો ખરેખરો
ભાવ ઉક્ત કવિતામાં સમાયલો છે. વનમાં બૂલી પડનાં કાંટા વી-
ગેરે વાગતાં. અને તથા ત્રણ દિવસના ઉપવાસ છતાં પણ એ સ-
તિ પોતાના હૃદયેશ્વરનું નામ રસનાથી વિસારતી નથી. અહો કેટ-
લો બધો પ્રેમ ? કેટલી બધી સ્વામી ભક્તિ ? વિયોગથી વ્યાકુળ
બનેલી પ્રમદાએ આખરે ગાંડી જેવી બની જઈ સિંહ, વાઘ, વીંગે-
રને પોતાના પતિના સમાચાર પૂછ્યા છે. અરે તેનાથી પણ અધિક
તેણે વૃક્ષને પણ નળરાજની ભાળ પૂછી છે, અને જ્યારે કોઈ ઉ-
ત્તર આપતું નથી ત્યારે પોતે જણાવે છે કે 'પુણ્ય શ્લોકે મને
પરહરિ શત્રુ થયું સહિ કાય' અર્થાત્ મારા સ્વામીએ મારો
ત્યાગ કર્યો છે તેથી હવે મારા સર્વ શત્રુ થયા છે. ખરેખર ? આ
સત્યજ્ઞ વચન છે. 'કેમકે સ્ત્રીનું' માન સર્વ પતિમાંજ છે. પતિ
જેનો ત્યાગ કરે છે તેની વિશ્વે પણ અવગણનાજ કરે છે.

દમયંતીના આખ્યાનમાં પદે પદે દમયંતીનો નળ રાજ પ્રત્યેનો
પ્રેમ ઉલ્લસાર્ધ જાય છે. જેવો દમયંતી પ્રેમ રાખતી તેવોજ નળરાજ
પણ રાખતા હતા પરંતુ તેમનામાં કળીયુગનો પ્રવેશ થવાથીજ

દમયંતી.

પૂજ્ય ઉચ્ચ દુમને, તારી ગગને ગમ્મ ડાળ,
તર પતિ ને મારી વતી, કરી દીસે જુપાળ

(૨૪ ૫૦)

તેમણે તેનો ત્યાગ કર્યો હતો.

હવે આપણે દાંપત્ય સ્નેહ સંબંધમાં જીભું દ્રષ્ટાંત વિચારીએ સો તેમજ રાજાનું છે. પોતાની પત્નીના મરણ કાળે તેણે જે ઉદ્દગાર કાઢ્યા છે તેમાં તેનો ભાવ તેનો નિર્મલ સ્નેહ દર્શાઈ આવ્યા સિવાય રહેતાં નથી. અજરાજ નજીવે છે કે.

“ મુદ્દ પસલવ પુષ્પ સેજમાં, ખુંચતા કોમળ અંજ તાલરે,
કયમ અંજિનું સાંખરો અરે ? વદ વામોર ? સુતા ચિતા વિષે
સુતી દેખી ફરી ન હાવા, સખી એકાન્તની તારી મેલ્યા;
અતિ તારી વિકાસી તૂટવાં થઇ નિઃશબ્દ વિશમિ સાથ હા !
વધ હસુક સ્વર્ગમાં જતાં, મુજ અર્થે ગુણ આમ તેં ધર્યા
વિરહે ભર્યું દુઃખ ભારથી, મન પારી શકશે ન તે પ્રિયા.

અંજવિલાપ.

આ પ્રમાણે વર્ણન કરી પોતાને યતા દુઃખથી બાકુળ બની જાય છે અને ખરેખરા સ્નેહને પ્રકટ કરે છે.

ત્રીજું દ્રષ્ટાંત રામચંદ્રનું છે, રામચંદ્ર જે વખતે પોતાની સાવકી માતાની આજ્ઞાથી વનમાં જવા તૈયાર થયા ત્યારે સીતાની રજા માગવા જતાં સીતાને તેમણે જણાવ્યું હતું કે મારે પિતાની આજ્ઞાથી વનમાં જવું છે મારે તમે તમારા પિતાને ઘેર જાઓ. મારે સીતાએ શું કહ્યું હતું ? હે ! પુરોમાં ઉત્તમ રામ ? તમારાં મા વાક્યો સાંભળીને મને ધણુંજ આશ્ચર્ય થાય છે ! મારા પિતાએ મારો હાથ તમારા હાથમાં આપ્યો ત્યારજથી હું આપની યત્ર સૂઝી છું અને તમે, પણ મારા થયા છો. આ બાબત આપણે ઉભરે

પ્રતિજ્ઞા પણ લીધી છે તેને વિસારીને આપ શું બોલ્યા ? કરેલી પ્રતિજ્ઞાને ભૂલી જનાર આપના વિષે જ્યારે આપ વનમાં જશો અને મને મારા પિતાને ઘેર મોકલશો ત્યારે મારા પિતા શું અભિપ્રાય બાધશે ? અમારે સ્ત્રીઓને તો સર્વસ્વ પતિજ છે, શાસ્ત્રમાં કશું છે કે.—

નપિતા નાત્મજો વાત્મા નમાતા ન સહી જન ।

इह प्रेत्यव नारीणां पतिरेको गति सदा ॥

અર્થાત્ પિતા, પુત્ર, આત્મા, માતા, સખી ઇત્યાદિ કાષ્ટપણુ સ્ત્રીનું નથી પણ સ્ત્રીને તો તેના પતિ એજ એક ઇષ્ટ દેવ છે. આમ જણાવી સીતા પોતાના છવનદાતાને આર્શંગી પોતાને સાથે, લઈ જવાનું કહે છે. (જુઓ ચિત્ર) અને મધુર શબ્દોથી જણાવે છે કે.

પદ. (મને વૃજવૌસ છે વદાસો, એ લય)

સ્વામી તમ સાયમા આવું, કદી જુદી નહિ થાડું રે,
હસ્તશુદ્ધી અર્ધાગના જ્યારથી, થઈ હું પ્રીતમઆપ,
ત્યારથી અળગી થઈ નથી તો, કેમ સહુ વિરહનો તાપ !
ત્રી પણ દૂર ન ભણ, સ્વામી તમ સાયમા આવું રે,
સાથે કદી લેશો ન પ્રીતમ તો, નકી આ મારો દેહ,
રહેરો નહિ ધડી એક કદી પણ, માનજે નિઃસંદેહ.
વંશુદી હું નવ થાડું, સ્વામી તમ સાયમા આવું રે,
પહેરીશ વલકલના હું વસ્ત્રો, આધીશ હું વનમાંજ,
સેવા કરી હું થરણુ તજાસીસ, રહી પ્રસન્નતામાંજ.

સીતા.

રવાળી તમ સાથમાં આવુ, કદી ભુલી નહિ થાઉર,

(શ્લોક ૫૨)

હાને અન્ય કોઈ ન જાણે, સ્વામી તમ સાચમાં આહુ;

—અંતરના પુષ્પો +

આ પ્રમાણે જણાવી પછી સીતા બોલે છે કે હે મારા પ્રે-
યસ પ્રેયસના માર્ગના સાથી સ્વામીન ? તમે મને તેમ કરો તો
પણ હું તો આપની સાથેજ આવીશ. હું તમારાથી કાંઈ દિવસ
વિખુટી થઈ નથી અને હવે પછી પણ થવાની નથી. પાણીથી
જેમ માછલી છુટી થઈ શકતી નથી અને થાય છે તો જેમ કાલુ-
વારમાં પોતાના પ્રાણને છોડી દે છે. તેમ હું પણ આપની માછલી
રૂપ છું અને આપ પાણી છો, તો હવે હું આપનાથી છુટી શી
રીતે થાઉં ? આગળ વધીને જણાવું તો હે રઘુકુળપુત્રપુત્ર રા-
મ ? હું આપની છાયા છું. અને પોતાની છાયા પોતાનાથી દૂર
થએલી કદી જણાય છે. ના ત્યારે હું આપની અર્ધાંગના આપનાથી
છુટી શી રીતે થઈ શકું ? હે જીવનદાતા ! આપ મારા માળી છો,
અને હું આપની પ્રિયવાદી છું. આપ દીપક છો, તો હું તેમાં પ્રે-
મે જળને ઝંપલાવનાર પતંગીયું છું. આપ વૃક્ષ છો, તેના ઉપર અ-
ભેદ ભાવથી વિંટાઈ જનાર હું કેમળ વેલી છું. આપ સરોવરના
ઘાટ-ઓવારા રૂપ છો, તો હું તેની માટી છું. આપ વપરિષ્પ છો, તો
હું વિજળી છું. હુંકર્માં આપ જે રૂપ છો તે રૂપ હું પણ છું.
આપણે બંને એક છીએ અને તે જૂદાં થનાર નથી. કદી અયળ

+ વિવિધ વિષયો ઉપર લખાયેલ એક કવિતા-તેને અનુસાર એક ચિત્ર
અને તેની તથા કવિતાની સંપૂર્ણ ટીકાઓથી ભરપૂર અમારા ૮૨૩મી
બધાર પડેલું તદ્દન નવીન પુસ્તક મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૦

આદ્રમકાશ ઓફીસ સુરત.

રૂપે રહેલો ધ્રુવનો તારો ચળતાને પામશે, કદી નેવના પાણી મોલ ઉપર ચઢી જશે કદી સત્યવાન પુરૂષ પોતાની સત્યતાને ત્યાગશે અને કદી સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા છોડીને આખા વિશ્વને ડૂબાવી દેવા તૈયાર થશે તો પણ હું આપના પ્રત્યેના મારા પ્રેમને કાઈ દિવસ પણ ઓછો કરીશ નહિ. કેમકે મારું સર્વસ્વ આપજ છે. બરે સમુદ્રે વહાણ જેમ તેના સુકાનીના હાથમાંજ રહે છે, તેમ અમારે સ્ત્રી રૂપ વહાણના સુકાની પતિજ છે, મેં તો મારા મન સાથે નક્કી કરેલું છે કે.

स्वर्गोऽपि विनावासो भवितायदि राघव ।

स्वयाविना नरव्याघ्र नाहंतदपि सेवये ॥

અર્થાત્—આપના વિના મને સ્વર્ગ લોકની પ્રાપ્તિ થાય તો તે મારે મનથી સ્વર્ગ લોક નથી પણ નકે છે. તે સુવર્ણ નથી, પણ કથિર છે. તે હિંચકા ઉન્નતિના શિખર ઉપર લઈજનાર નથી, પણ અવનતિના ખાડામાં નાંખનાર છે. તે રત્ન રૂપ નથી, પણ ખોટા કાચના કટકા રૂપ છે. તે દેવ લોક નથી, પણ અસુર લોક છે. મનલબ્ધકે કદાચ એ સર્વ લોક સારા હોય તો પણ આપજ ત્યાં ન હો તો મારે મનથી તો એવાજ છે. અને આનાથી ઉલટું ન્યાં આપનો વાસ છે ન્યાં ગમે તેટલું દુઃખ હોવા છતાં ગમે તેટલી પ્રતિફૂલતા હોવા છતાં મારે મન તે દુઃખ નહિ પણ સુખ છે. અને પ્રતિફૂલતા નહિ પણ અનુફૂલતાજ છે.

ભગવતી સતી સીતાનો રામચંદ્ર ઉપર કેવો અપૂર્વ સ્નેહ હતો તે આટલા સંક્ષિપ્ત વિવેચનથી આપણને સમજી શકાય છે. સતી

સીતાનો જેવો રામચંદ્ર ઉપર સ્નેહ હતો તેવોજ સ્નેહ 'રામચંદ્ર'નો સતી સીતા ઉપર હતો. અને તે જ્યારે રાવણ દ્વારા સીતાજીનું દરજી યથું હતું ત્યારે રામચંદ્રજીની કેવા અવસ્થા થઈ હતી તેનું વર્ણન રામાયણમાંથી વાંચતા સમજી શકાય છે. આ પ્રસંગનું વર્ણન કરનાં મહાત્મા તુળસીદાસજીકૃત રામાયણ ઉપરથી ગુજરાતી અનુવાદ કરેલા પુસ્તકમાં રાખવામાં આવ્યું છે કે—

“ હે ખમ મૂગ મધુકર મધુકરી દીડી તમે કંઈ સીતા મુદરી,
કુરંગ નયની એ કામની, હાય તજ્યો મને ગજ ગામની;
પ્રગટ બઠ થા હે પ્રગટા, નેકાય ના મુજથી વિપદા,
ખંજન મૂગ શુક મીન અંચળા, જૂંગ કપેલત પ્રવીણ કોઠિકા,
વેગે પ્રગટ કેમ થાતી નથી, કામની કેટલું કહું કથી;
ફણિધર દીન અણિ દીન દીસે, વારિ વીના મિન ભૂવિધે.

આ પ્રમાણે પોતાની વિરહવ્યથા જણાવી સતી સીતા ઉપરનો પોતાનો કેવો પ્રેમ હતો તેનો ચિતાર આપ્યો છે. આ સ્થળે કોઈને શંકા થશે કે રામચંદ્ર સાક્ષાત્ પરમાત્માના અવતાર હતા. અને તેમને સર્વદાત હતા, ત્યારે આતું સામાન્ય પ્રકારના મનુષ્ય જેવું વર્તન રાખવાની જરૂર તેમને શી ? પણ તેના સમાધાનમાં જણાવવાનું કે પોતે પરમાત્મસ્વરૂપ હતા, પણ મનુષ્યાવતાર ધારણ કરેલો હોવાથી તેમને પોતાની લીલા તેને અનુરૂપ કરીને જનસમાજને બતાવી આપવું જોઈએ કે દાંપત્યસ્નેહ આ પ્રકારનો હોય છે. અને આથી રામચંદ્રજીએ આપણા ઉપર કૃપા કરીને જ આ દાંપત્યસ્નેહનું સ્વરૂપ પોતાના દ્રષ્ટાંતથી સમજાવી આપ્યું છે.

અમુક રાજ્યમાં એક કાયદો હોય કે ચોરી કરે તેને સજા કરવી. હવે આ કાયદો જે રાજ્યએ બહાર પાડ્યો હોય તે પોતાના રાજ્યમાં વસતા સર્વ મનુષ્યને એક સરખી રીતેજ લાગુ પડે છે. અને આમ હોવાથી પછી જે ચોરી કરે કાંતો પછી તે રાજ્યનો ભાઈ હોય કે પુત્ર હોય તો પણ તેણે ગુન્હો કરેલો હોવાથી તે રાજ્ય દ્વારા સજા થવાને યોગ્યજ છે. કેમકે ન્યાયમાં પક્ષાપાત થતો નથી અને આ પોતાનો છે તેને છોડી દઈ અને આ પારકાને તેને સજા કરે એવું રખાતું નથી. કેમકે જો એમ થાય છે તો પછી તે રાજ્ય સત્તાનો મોભો બિલકુલ રહેતો નથી. અને આમ હોવાથી જેમ કાયદો બધાને એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે તેમ પરમાત્માએ અવતાર ધારણ કર્યો હોય તો પોતાનો જે અવતાર હોય તેને અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ કરીજ પડે છે. કેમકે તેમાંજ પ્રભુતી પ્રભુતા સમાયલી છે. આથી રામચંદ્રજીએ પણ પોતે મનુષ્યાવતારી હોવાને લીધે મનુષ્યના ધર્મને પાળવાજ જોઈએ. એટલુંજ નહિ પણ પોતાના દ્રષ્ટાંતથી જગતને ઉત્તમ પ્રકારનો બોધ આપવો જોઈએ, અને રામાયણનું અવલોકન કરતાં તેવો બોધ તેમણે પ્રગટને અનેક પ્રસંગોએ આપ્યો છે એમ જણાઈ આવ્યા સિવાય રહેતું નથી.

સતી દમયંતી જેવી એ જેવો સ્નેહ નગરાગ્ન પ્રતિ રાખ્યો હતો અને નગરાગ્નએ પોતાનો કળિ પ્રભાવ દૂર થતાં જેવો સ્નેહ દમયંતી ઉપર રાખ્યો હતો તેમજ રામચંદ્ર અને સીતાનો જેવો સ્નેહ હતો તેવો સ્નેહ આપણા પ્રત્યેક દંપતીમાં થવાની જરૂર છે. અને હવે એ સ્નેહને શી રીતે વધારવો તેના કેટલાક કારણો જણાવી આ પ્રકરણને સમાપ્ત કરવાનું ઉચિત ધારીએ છીએ.

લગ્ન વખત આપણે પ્રત્યેક યુગલને જોઈશું તો તેમનામાં જે તેઓ યથાર્થ લગ્નના રહસ્યને સમજી શકે સ્નેહ શાંતી તેવાં યથાં હશે તો સ્નેહની લાગણી બધાં બધી શકે? હશે. હવે આ સ્નેહને ટકારી રાખવાને તથા તેને અધિક અધિક દૃઢ કરવાનોજ તે યુગલે લગ્ન પછી પણ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

પતિ એ પત્નીને સર્વ રીતે રાજી રાખી તેને ઉત્તમ પ્રકારનું શિક્ષણ આપવું જોઈએ. અર્થાત્ ઉત્તમ ઉત્તમ પુસ્તકોમાંથી સાર એવી પત્નીને તેની શું જરૂર છે તે સમજાવવી જોઈએ પત્નીને દુઃખ થાય એવી કૃતિ બિલકુલ ન રાખવી તેમજ પત્નીએ પણ પતિમાં દોષ દર્શનની ટેવ ન રાખવી જોઈએ. અને બનેએ દુષ્ટામણીને રહેવું જોઈએ. કદાચ કોઈ વખત બેમાંથી કોઈને કંઈ બાબત સંકા થાય તો તે મનમાં મનમાં ન રાખી એક બિજાને નિવેદન કરવી જોઈએ. કેમકે, કેટલીક વખત એવા નજીવા કામને લીધે પરસ્પર વૈમનસ્ય પ્રકટે છે અને તે દિવસે દિવસે દૃઢ થતું જાય છે. પોતાના પતિને માટે કોઈ મનુષ્ય અથવા સ્ત્રી નહારે. અભિપ્રાય દર્શાવે તો તે ખરોજ છે એવું માની એસવું ન જોઈએ. તેમજ સ્ત્રીને માટે કોઈ તેના પતિની આગળ નહારી વાત કરે તો તે પણ પતિએ ખરી ન માનવી જોઈએ. અને તેને માટે ચોક્કસ તપાસ કરવી જોઈએ. ઘણી વખત નજરે જોએલી વાત પણ ખોટી પડે ॥ માટે આ બાબત કાચા કાનના ચર્મ કલેશ અથવા કંકાસ હોયો કરવો ન જોઈએ. અમુક મનુષ્યને માટે અમુક વાત કોઈ જ શ્યાવે તેના ઉપર બિલકુલ વિચાર ન કરી કેવળ સ્વતાંત્ર્યમત બાં-

ધવાથી ઘણી વખત ખરાજ પરિણામ પ્રકટેલાં છે. દંપતીમાં સાચા સ્નેહને પ્રકટાવવાને આપણા આર્યસભ્ય ઉદ્દેશ્ય કરીને કહે છે. તેની પ્રત્યેક ક્રિયામાં તેમજ પ્રત્યેક મત્રોમાં જ્યાં ત્યાં સ્નેહને વધારવા માટેનાજ લાવાયો આપેલા છે. કેમકે જ્યાં સ્નેહ છે, ત્યાંજ સુખી ગૃહસ્થાશ્રમ છે. વર્તમાન કાળના ગૃહસ્થાશ્રમની સ્થિતિ તદ્દન જુદા પ્રકારનીજ થઇ ગયેલી છે અને હાલ સ્નેહને બદલે જ્યાં ત્યાં મારામારી અને છુટા છેડાનીજ વાત ચર્ચ રહી છે. ખરેખર અજ્ઞાન એ મનુષ્યને કયા અગ્નિતિના રસ્તામાં નથી નાંખતું? સર્વ ખાડામાં નાંખે છે અને આથીજ તેનો ત્યાગ કરી મનુષ્યને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની તથા સ્નેહને વધારવાની જરૂર છે.

સ્નેહ ઘટવામાં એક કારણ તરીકે એ પણ ગણી શકાય છે કે પતિ પત્ની ઉભયના કામોમાં એક બીજા તરફથી ભૂલો જોવાથી. અને આ ભૂલો જોતાં જોતાં આખરે એક બીજા પ્રતિ અણુગમે થઇ તેના માટે વિરોધી વિચાર બંધાવે. આ પ્રમાણે હોવાથી આ રીતનો પ્રત્યેક દંપતીએ અવશ્ય કરીને ત્યાગ કરવાની જરૂર છે. વસ્તુતઃ જોતાં ભૂલને પાત્ર તો સર્વજ હોય છે. મોટી મોટી શોધ જોળને કરનારા વિદ્વાનો પણ સરઆતમાં ભૂલ સ્વરૂપાંશે પણ કરતાજ દ્વતા. આથી ગૃહ વ્યવહારમાં કદાચ કોઈ ભૂલને પાત્ર થાય તો તે પ્રતિ ઉપેક્ષા કરી તે ભૂલને મુધારવાને માટે ઘટતા ઉપાયો લેવા જોઈએ. આ ઉપર જણાવેલા કારણ સિવાય પણ એક કારણ સ્નેહ ન વધવાનું છે અને તે અન્ય નહિ પણ સ્ત્રી એક દારી સમાન છે અને તે ગુલામડી ચવાનેજ લાયક છે એવું માનવાનું ઘણા મનુષ્યોના અંતઃકરણમાં દૃઢ થઇ ગયું હોય છે તે છે. પણ

સ્ત્રીઓને માટે આતું ધારતું. એ તદ્દન બૂઝ ભરેલું છે. અને તેનું
ખાતી આ પુસ્તકનું હવે પછીનું પ્રકરણ વાંચતા સુરા વાંચકોને
થવા વગર રહેશે નહિ.

પ્રકરણ ૪ થાના સિદ્ધાંતો.

૧ શૃંગશ્યામને સંપૂર્ણ સુખમાં ચલાવવાને માટે ઉત્તમ પ્ર-
કારના દાંપત્ય સ્નેહની જરૂર છે. અને તેથી તે સ્નેહને પ્રકટાવવો.

૨ નલદમયંતી અને રામચંદ્ર તથા સીતાનો પરસ્પરમાં
જેવો પ્રેમ હતો તેવા અપૂર્વ પ્રેમને પ્રત્યેક દંપતીએ ધારણ કરવો.

૩ અમુક મનુષ્યના સંબંધમાં અમુકના તરફથી કાંઈ સારું
અથવા નઠારું કહેવામાં આવે તેની તુલના કરીનેજ પછી યોગ્યા-
યોગ્ય અભિપ્રાય વાંધવો.

પ્રકરણ ૫ મું.

આધુનિકકાળના કેટલાક મનુષ્યોને જો આપણે સ્ત્રીઓના સંબંધમાં અભિપ્રાય પૂછીશું તો તેઓ જણાવશે કે ધરનું કામકાજ કરનારી, પોતાની વિધવવાસનાને તૃપ્ત કરનારી, ધરમાં સંધીને ખવડાવનારી વીગેરે જણાવી સ્ત્રીઓ જાણે બહુજ અધમ પંક્તિની હોય તેવો અભિપ્રાય સ્ત્રી તદ્દન હલકી દર્શાવશે. વળી આ રથજે જણાવવું પડેછે કે કેટલાક છે એ માનવું બૂલ નવલકથાકારો પણ પોતાની નવલકથામાં સ્ત્રીને 'ભરેલું' છે. આ પ્રમાણે શુભામલી જેવી હાલતની જાણે તે કેમ ન હોય તેમ ચિતરે છે. પણ આ માનવું તદ્દન બૂલ ભરેલું છે. ધરનું કામકાજ કરનાર તરીકે જો સ્ત્રીની જરૂર જણાતી હોય તો તે એક ત્રણ અથવા ચાર રૂપૈયાના ખગારવાળી મજૂરણી સ્ત્રી પણ તે કરી શકે છે અને તેનાથી ચલાવી લેવાય છે. વિધવ વાસનાને તૃપ્ત કરવાના સાધનરૂપ જો તે ગણાતી હોય તો તેવા સાધન તો ગણિકાઓ પણ છે. ધરમાં સંધીને ખવડાવનારના સાધન તરીકે જો તે ગણાતી હોય તો તે એક રસોઇઝી રાખીને પણ ચલાવી લેવાય છે. પણ આમ નથી. સ્ત્રીઓની મહત્તા કાંઈ આટલી ગણાતી નથી. પણ વિદ્વાન પુરૂષ દ્વારા પોતાના સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી થનાર એક દેવી તરીકે સ્ત્રી ગણાય છે. બળ્યા જબ્યા બહારથી આવ્યા

હોઈએ તેને ત્રિય શબ્દોથી તથા પોતાના પ્રસન્ન મુખારિંદથી હસાવી દેનાર તરીકે સ્ત્રી ગણાય છે. છવનની પ્રગતિના રથના દ્વિતીય પૈડાંરૂપ સ્ત્રી ગણાય છે. પોતાના ધરની અધિષ્ઠાત્રી તરીકે સ્ત્રી ગણાય છે. અને આ સિવાય પોતાના એક અર્ધા અંગ તરીકે સ્ત્રી ગણાય છે.

સ્ત્રીઓની મહત્તા જોટલી વર્ણવીએ તેટલી ઓછીજ છે. તથા-

પિ સ્વસ્પાંશે અન્ન તેનું ચોડું વિવેચન કરવું

સ્ત્રીઓ માટે વિ. ચોખ ધારીએ છીએ, પ્રથમ મનુ ભગવાન દ્વાનોના મતો. કહે છે કે—

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા ।

યત્રૈ તાસ્તુ ન પૂજ્યન્તે સર્વા સત્રાકલાઃ ક્રિયા ॥

જ્યાં નારીઓનું પૂજન થાય છે. અર્થાત્ જ્યાં સ્ત્રીઓને માન અપાય છે ત્યાં દેવતાઓ રમણ કરે છે. અને જ્યાં તેમનું અપમાન થાય છે ત્યાં સર્વ પ્રયત્નો ફેગટ-વ્યર્થ ગય છે.

કવિ સામળલાલ પણ પોતાના એક હાખામાં જણાવે છે કે—

માનની ગોટ મૂલ્ય, મહામાયાએ મોટી,

નિતવા ઈચ્છે નેહ, તેહની ખાંતજ મોટી,

સ્વર્ગમૃત્યુ પાઠાળ, ભેદ ભારવ ને ભણીયા.

ઈંચ નીચને અમીર, સર્વ યુવતીએ જણીયા,

સ્ત્રી ખરા રત્નની ખાણુ છે, મોટા પુત્રપત્ની પ્રીતને;

સહ સાક્ષ સાક્ષી સામળ કહે, અંદરમાં સક ઈચ્છને.

આ સીવાય ખીજ કેટલાક વિદ્વાનો સ્ત્રીઓના સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે અભિપ્રાય જણાવે છે.

—શ્રીએ પુરુષને સમ્યક્તા ચિખવનાર એક ગુરુ છે.

(Fordoyas)

—સદ્ગુણી શ્રીએ જગતમાં સર્વ વસ્તુમાં એક રમણીય વસ્તુ છે.

(hent)

—શ્રીએ પુરુષને જમણો હાથ છે.

(Limertine)

શ્રીએને અમે જે માન આપીએ છીએ તે કાંઈ તેના સૈદ્ધ્યને લીધે નહિ પણ તેનામાં રહેલા ઉંચા ગુણોને લીધે છે.

(Edison)

તેને સદાય શ્રી નરહરિ શ્રી જાતિ જે લહે ઈશ્વરી.

આ જય થાપી સત્વર તરી, જઈને લજે તે શ્રી પ્રશે;

જેની માન દ્રષ્ટિ શ્રી વિષે, જય થાય તેનો દશદિશે.

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

જગતની જે આઘશક્તિ, નારી રૂપે પ્રત્યક્ષ પ્રગટી,

ગૃહિણી ગૃહદેવી ગણાય, રિદ્ધિ સિદ્ધિ શ્રી સમન્વય.

તે નારીને કહો નક્કરી એ કેવો અન્યાય.

—મૂળાણસાધ

પતિએ પત્નીનો અથવા પત્નીએ પતિનો તિરસ્કાર કરીને પોતાનામાં ઉચ્ચપણું છે, એમ માની લઈ એક બીજા ઉપર ક્રોધ પણ પ્રકારનાં મહોટા પણાની જાપ બેસાડવાનો પ્રયત્ન કરવો નહિ. પ્રભુના ઘરમાં જન્મેનો અધિકાર સરખોજ છે, એ હમેંશા ધ્યાનમાં રાખીને સંસારમાં વર્તવું.

બાળ કેશવચંદસેન

આ સિવાય સ્ત્રી જાતિની મહત્તા દર્શાવનાર બીજા અનેક શ-
આપણને પ્રાચીન અને અર્વાચીન ગ્રંથો જોતાં મળી આવે
તેમ છે, પાશ્ચાત્ય કવિ ટેનીસન પણ જણાવે છે કે.

Men for the Field, and Woman for the hearth,
Men for the sword, and for the needle she;
Men with the head, and woman with the heart,
Men to command, and woman to obey.

અર્થાત્ પુરુષનું કામ ખેતરમાં છે, તો સ્ત્રીનું કામ ઘરની સ-
ધડી સાથે છે. પુરુષનું કામ તલ્લવાર સાથે છે, તો સ્ત્રીનું કામ સૌંદર્ય
સાથે છે. પુરુષનો વિષય વિચાર છે, તો સ્ત્રીનો વિષય લાગણી છે.
પુરુષ આજ્ઞા કરવા માટે છે, તો સ્ત્રી તાબે ચલા માટે છે. પુરુષ ક-
ર્તવ્યમાં કુશળ હોય છે, તો સ્ત્રી સહન કરવામાં હૃદયીયાર હોય છે.
પુરુષ ઉદ્યોગી અને વિશ્વાસુ હોય છે, તો સ્ત્રી શુશીલ અને વિજયી
હોય છે. પુરુષનાં વચન ખાતરી ભરેલાં હોય છે, તો સ્ત્રીના વચન
નમ્ર અને સ્વતોષદાયક હોય છે. પુરુષનું અંતઃકરણ મજબુત હોય
છે, પુરુષનું અંતઃકરણ મજબુત હોય છે, તો સ્ત્રીનું સહનશીલતાનું
બળ દૃઢ હોય છે. પુરુષ ન્યાય અન્યાયને સમજે છે. તો સ્ત્રી ગૃહ
વ્યવહારને સમજે છે. અને આ પ્રમાણે વર્ણન કરતાં એજ સિદ્ધ
કરવાનું છે કે સ્ત્રી અને પુરુષ જન્મેમાં કોઈની પણ ગૌણતા નથી.
પણ બંને સમાન છે.

પ્રકરણ ૫ માંના સિદ્ધાંતો.

સ્ત્રીએ ઘરનું કામ કરનારી દાસી અથવા ગુલામઢી નથી પણ પુરુષની અર્ધાંગના છે. પુરુષની ગૃહદેવી છે, પુરુષની ગૃહલક્ષ્મી છે, સંસારરુપી પ્રવાસમાં નમ્ર અને મૃદુ વચનોથી પુરુષને આનંદ આપનાર છે. તેમનામાં નવજીવન પ્રકટાવનાર એક શક્તિ છે. ક્રોધથી ભરપુર પતિને શાંત કરનાર પણ એક ધનિતાજ છે. તે એક સુધાલતા અથવા અમૃતવટ્ટી છે. પોતાના કામથી કંટાળી ગયેલા પુરુષને પણ આનંદ આપનાર એક તેની સ્ત્રીજ છે. નારી શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરતાં પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે સ્ત્રી શબ્દ ગર્ભનું સ્થાન એટલે વૃદ્ધિનો અર્થ સૂચવે છે જાયા શબ્દ પતિનું પત્નીદ્વારા પુત્ર રુપે અવતરણક સૂચવી માતૃપદને સ્થાન આપે છે. ધનિતા એટલે જેની પુરુષો પ્રાર્થના કરે છે એવી. માહિલા એટલે ડત્સવની ભૂમી. અર્ધાંગના એટલે પુરુષના અર્ધાંગની માલિક. આ પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે સ્ત્રીના સંબંધમાં અર્થ નીકળી શકે તેમ છે અને તેથી આપણે અત્રે એકજ સિદ્ધાંતનું પરિસ્ફોટન કરીએ છીએ કે સ્ત્રી તરફ તદન હલકી દ્રષ્ટિથી તેને 'ગુલામઢી' અથવા 'દાસી' વતન જોતાં તેનાં પ્રતિ સંપૂર્ણ માનની લાગણીથી જોવું અને નિશ્ચય કરી માનવું કે સ્ત્રી શક્તિરુપ એક દેવીજ છે.

પ્રકરણ ૬ હું.

ગૃહસ્થાશ્રમની ઉન્નતિનો આધાર મુખ્યત્વે કરીને લગ્ન ઉપર રહેલો હોવાથી લગ્ન એટલે શુ છે, તેનું વિવે-

૧ આધુનિક ગૃહ- યંત્ર આપણે ગયા પાચ પ્રકરણોમાં કરી ગયા
સંસારનું અવ- છીએ, અને એને બરાબર રીતે સમજીને જે
લોકન. મનુષ્ય પોતાનો ગૃહ વ્યવહાર ચલાવે છે તે-
મને તેમાં જરા પણ કષ્ટ પડતું નથી અને તે.

થી તેઓ પોતાના એ ગૃહસ્થાશ્રમને સુખી ગૃહસ્થાશ્રમ અથવા દૈવી ગૃહસ્થાશ્રમ એ સદા સુખપૂર્વક આપી શકે છે આમ હોવાથી પ્રત્યેક માન્યપે પોતાના પુત્ર પુત્રીને આ લગ્ન સમઘી રહસ્ય-થી જાણીતા કરવાની જરૂર છે અને જ્યારે આ પ્રમાણે યશો ત્યારેજ ગૃહસ્થાશ્રમના મૂળમાં લાગેલો સડો દુર કરી શકાશે.

ગગનસુખી મહાસય બાધતી વખત જેમ તેનો મજબુત પાયો નાંખનાની જરૂર છે, નહિ તો મહાવય પડી જાય છે તેમ ગૃહસ્થાશ્રમ રૂપી મહાનયને સુખના ટોચ ઉપર લઈ જવાને માટે લગ્નના રહસ્યને જેણે જાણ્યું છે તેવા ગૃહસ્થાશ્રમીને ધન્ય છે ! પરંતુ જેમણે આ રહસ્યને જાણ્યું નથી અને જેમના નાનપણમાંજ પોતાના મા-બાપે લગ્ન કરી દીધાં હોય છે તેવા મનુષ્યોએ પોતાના ગૃહસંસારને કેવી રીતે સુધારવો તે જાણવાની જરૂર છે. અને તે જણાવવાને માટે આ પ્રકરણનો ઉપક્રમ છે.

પોતાના પ્રતિકૂળ ગૃહસંસારને શી રીતે અનુકૂળ કરવો તેના ઉપાયો જાણતા પહેલાં જે આપણે આધુનિક ગૃહસંસારનું અવલોકન કરી પછીથી તે સુધારવાના ઉપાયો જણાવીશું તો તે દીક થઈ પડશે.

મનહરલાલ તરુણ્યના નાગર ગૃહસ્થ છે. તે સુખી કુટુંબના છે. પત્ની પણ તેને અનુકૂળ અને સરસપદ્માન મળી છે. દુકમા તેને સર્વ વાતે અનુકૂળના જેવું છે પણ તેને એક દુઃખ છે અને તે અન્ય નહિ પણ તેની માતા આકળા સ્વભાવની છે તેજ છે. મનહરલાલ સાથે કે તેની સ્ત્રી સાથે તેને ઘડી પણ જનનું નથી. મનહરલાલ જાતે વિદ્વાન છે પણ તેની સધાગ્રી વિદ્યા તેની માતાજીના સ્વભાવ આગળ નકામી ચર્ષ પડેલી છે કેમકે તે એવી કાંઈ સમ જાણતી વાત બોલવા જતાં 'એસ એસ કાલના' એમા તું શું મ મજે !' તને જેટલા દિવસ ચયા હશે તેવો મને વરં ચયા હશે' તારૂં મોં બાળ, જો આટલા વર્ષે મને ડાસીને કહેવા આવ્યો છે તે આ પ્રમાણે ખીજા અનેક શબ્દોથી તેને વધાવી લે છે. આથી તે સર્વ વાતે સુખી હોવા છતાં કટાણી જાય છે અને પોતાને દુખી માને છે. તેની ડેસી તરુથી બોધાયવા વચન તેને રામેશામ સાનેહે

* * * *

ચંદ્રાનના નામની એક બહેલી સ્ત્રી છે. પોતાના માપ અત્યંત શ્રીમાન છે પણ તેના પતિ અધર્મી અને જુગારી છે જુગારમા તેણે સર્વસ્વ ખોયું છે. અને હવે પત્નીને વારવાર માર મારી તેના બાપને ત્યાંથી પૈસા મગાવે છે અને આથી તેની સ્ત્રી ધણીજ કંટાળી જઈ પોતાના જીવનનો અંત આણવા ઇચ્છે છે.

* * * *

અતુરા ભક્તિમાર્ગમા આગળ વધેલી સ્ત્રી છે. સવારમાં અથવા પોતાને જ્યારે અનુકૂળતા મળે ત્યારે જો ઘડી પરમાત્માનું નામ લેવામાં તે પોતાની સાર્યકતા સમજે છે પણ તેના પતિને આ નિવકુલ

પસંદ નથી. પોતાની સ્ત્રી જો કે પોતાને સર્વ રીતે અનુકૂળ રહેશે. તેને નોકરી માટે વહેલાં જવું હોય તો રસેઈ વીગેરે પણ જલદીથી કરી આપે છે. પણ તેના પતિને તે ભક્તિ કરે છે તે જરા પણ પસંદ નથી અને તે વખતો વખત લગતડી સાધુડી એવા મધુર અને શ્રિય(?) શબ્દના સંબોધનથી તેને સંબોધે છે—અર્થાત્ બોલાવે છે. અને આથી તે સ્ત્રી પોતાને દુઃખી માને છે,

x

x

x

x

અંદરાય સાધારણ રથીતિના માણસ છે. તે પોતાના ઉદર નિવાહ જેટલું દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરે છે. પુત્ર પુત્રી અંદરાય અને ઇત્યાદિ સંતતિ છે. ભક્તિ માર્ગમાં પણ તેની અન્યંત તેની સ્ત્રી. પ્રીતિ છે. પણ તેને સ્ત્રી એક મારવાડની મહિના જેવી મળી છે. અંદરાયને આકાશમાં ઉડવાની ઇચ્છા છે ત્યારે તેની સ્ત્રીને પાતાળમાં જવાની ઇચ્છા છે. અંદરાયને વિવિધ જ્ઞાન ભક્તિના સાધનો સાધવાની ઇચ્છા છે. ત્યારે તેની સ્ત્રીને આડોસી પાડોસીને ત્યાં જઈ નિંદા કરવાની અભિલાષા છે. અંદરાયને સ્ત્રી-ઓની ફળવણી જેમ અને તેમ અધિક પ્રચારને પામે તેવી ઇચ્છા છે ત્યારે તેની સ્ત્રીને તેનાથી ઉલટી ફળવણીનો લય કરવાની ધારણા છે અંદરાયને પ્રતિકૂળ વસ્તુઓમાં પણ અનુકૂળ રહેલું હોય છે તે જોવા પ્રતિજ્ઞ દ્રષ્ટિ છે, ત્યારે તેની સ્ત્રીને હિતની વાતમાં પણ અહિત જોવાની ટેવ છે. નાળીયેર ઉપરથી ખડખડકું હોય છે પણ તેની અંદર મીઠું કેપર સમાયલું છે. પણ તેના ઉપર દ્રષ્ટિ ન કરતાં મત્ર ઉપરના ખડખડાપણાને જોઈને કેાઈ મનુષ્ય તેને નાંખી દે તો તે જેમ તેમાં તેની બીતરના સ્વાદીષ્ટ કેપરને ખાવા માટે લાગ્યસાળી થતો નથી તેમ અંદરાયની સ્ત્રી પણ જેમાં તેમાં ગહારની ખાણનું જ દર્શન કરી

હાથે કરીને દુઃખી થઈ ગઈ છે. ચંદ્રરાય તેને તેમાંથી બહાર કાઢવા પ્રયત્ન કરે છે પણ જેમ વિદ્યાનો કીડો પોતાની સઘળી મજા વિદ્યામાં જ માને છે. અને ખારા પાણીમાં રહેનારી માછલી જેમ ખારા સમુદ્રમાં રહી શકે છે. ઉલ્કામાંથી કાઢને બહાર કાઢવામાં આવે અર્થાત્ વિદ્યાના કીડાને વિદ્યામાંથી બહાર કાઢી કાઢી સુંદર જગ્યાએ સ્થાન આપવામાં આવે તો તેઓ તરતજ મરણ પામે છે. અને ખારા પાણીની માછલી જેમ મીઠા પાણીમાં આવતાં પ્રાણુ ત્યાગ કરે છે. તેમ તેને ઉચ્ચ પ્રદેશમાં આવવાનું મન થતું જ નથી. ઉચ્ચ પ્રદેશમાં આવવાનું મન તે ક્યાંથી થાય ? જ્યાં દોષ દર્શનરૂપી અધિકારની છાયામાં તે ઢંકાઈ ગઈ છે તેને પ્રકાશમાં આવવાનું મન તે શી રીતે થાય ? શું રાત્રિમાં જ ભ્રમણ કરવાવાળા ધ્રુવડને સૂર્યના પ્રકાશમાં આવવાનું મન થાય છે કે ? શું ચંદ્રની ધવલ જ્યોત્સનાના પ્રકાશમાં બેઠેલાં પ્રણયરસથી રંગાયેલા દંપતીને ત્યાંથી ઉઠવાનું મન થાય છે કે ? આ ઝેર છે એમ સંપૂર્ણ પ્રકારે જાણ્યા પછી તેને ખાવાને કાંઈ સમજી પુરૂષ તૈયાર થાય છે કે ? ના કદી નહિ ? આજ પ્રમાણે ચંદ્રરાયની સ્ત્રીને પણ પોતાના પતિદ્વારા કરાયેલા પોતાને અધિકારમાંથી પ્રકાશમાં લાવવાનો પ્રયત્ન જરા પણ રૂથતો નથી અને તેને લીધે ચંદ્રરાય કષ્ટને અનુભવે છે. પોતાની પત્નીમાં ધણીએ વખત તે ગુણને જોવા પ્રયત્ન કરે છે પણ તેમાં તે વિજયી થઈ શક્યો નથી.

x

x

x

x

શ્રીધર ૨૨) ચર્વની વચનો એક ગરીબ મનુષ્ય છે. પોતાના ઘરમાં પોતાનાથી નાનો એક ભાઈ અને એક

શ્રીધર અને જાહેન છે. શ્રીધર જે કાંઈ પગાર લાવે છે તેનો ભાઈ. માંથી તે પોતાની રાંકડી માતા, ભાઈ, અને જાહેનનું પોષણ કરે છે, પોતાની મરીમીને લીધે તેને ઘણુંજ દુઃખ થાય છે. તેના કરતાં પણ સદસ ઘણું દુઃખ તેના ભાઈનું છે. તેનો ભાઈ એક ઉરાંગ ઉટાંગ વાંદરા જેવો છે. અને જેના તેના છોકરાઓને પુષ્પાળવી કરી તે પોતાને ઘેર રોજ રૂચિયાદ લાવે છે. પોતાના ભાઈને સુધારવાને અનેક ઉપાયો કરવા છતાં પણ તે હજી સુધરતો નથી. આનાથી હવે સર્વ કંટાળી ગયેલાં છે. શ્રીધર પોતાના ભાઈના ત્રાસથી ધરમાં દુઃખ વેઠે છે.

રમેશચંદ્ર એક બી. એ. એલ. એલ. બીની પરીક્ષામાં પાસ થયેલો વિદ્વાન ઐજ્યુગેટ છે. હાલ તે સરકારી રમેશચંદ્રની શુદ્ધ નોકરીમાં છે. સખજડજનો હોહો બોગવે છે વ્યવસ્થા. સર્વની ઉપર કાર્ટમાં તે સત્તા ચલાવે છે. પણ ધરમાં જોતાં તેની મુદ્દેલી તેને જરા પણ ગાંઠતી નથી. રમેશચંદ્ર મોટા મોટા વિદ્વાન મનુષ્યોમાં પ્રસન્ન સાને પાત્ર થાય છે પણ તેની સ્ત્રી તેનાથી જરા પણ ખેંદીતી નથી, ' ભાઈ કહે વડ તો જાહેન કહે થડ. ' એ ન્યાય પ્રમાણે તેમનો સ્વર્ગો સંસાર ચાલે છે. અને આમ હોવાથી અજાત્યવતી ન મળે ન તથા એ વાક્ય અનુસાર રમેશચંદ્રને સ્ત્રીથી સંતોષ નથી. અને મેઘિની કે જે રમેશચંદ્રની સ્ત્રી છે તેને રમેશચંદ્રથી સંતોષ નથી. પોતે અધિકારી હોવાથી મોટી મોટી મિજલસોમાં જવાને તેને નિમંત્રણ થાય છે. નાટક કંપનીઓમાં નાટક જોવા માટે તેને નિમં-

ત્રણ થાય છે. ધર્માદા ખાતલું કાઢ કામ હોય અને તેમાં તેમને પ્રમુખ તરીકે બેસવાનું નિમત્રણ થાય છે. આ પ્રમાણે સર્વ રીતે તેમને માન અપાય છે. તે એક વિચારશીલ અલ્પનિષ્ઠ પુરુષ છે. પણ પોતાની સ્ત્રીની ઘરમાં પ્રધાનતા હોવાથી રૂઝાય છે.

x

x

x

x

પ્રસન્નકુમાર બાણુ દાલમાંજ પેનશન ઉપર રીટાયર થયા છે, તેને એક સરલા દેવી નામની સ્ત્રી છે. પ્રસન્નકુમાર બાણુ- મોટું ઘર છે. પુષ્કળ પૈસા છે પણ તેના ઉપભોગ કરનાર કોઈ નથી. આમ હોવા છતાં પણ સરલાદેવી દાન ધર્મમાં એક પાછ પણ ખરચતી નથી. પોતાના પતિને ' હાથે ' તેજ સાથે ' આવતું હોવાથી દાન ધર્મ કરવાનું બહુએ મન થાય છે પણ સ્ત્રી આગળ તે ગરીબ લાયક થઈ જાય છે. કોઈ કોઈ મોટી સભાઓમાં તેને પ્રમુખપદ મળે છે અને તે વખતે કોઈ દેશ દિતના ફંડમાં અમુક રકમ ભરવાનું મન થાય છે. પણ સ્ત્રીની કંબુસાઈને લીધે તે ભરી શકતો નથી. તે પોતાના અંતઃકરણમાં લક્ષ્મી એ ચલે છે અને તેથી તેના સદ્ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તેની શ્રદ્ધિ થાય છે, એ વાતને સારી રીતે સમજે છે પણ તેના ગૃહમાં સરલાદેવી તે કાંઈ પણ સમજતી નથી. અને સઘળો પૈસો પોતાની સાથે આવશે એવું માને છે. બાણુ પ્રસન્નકુમારની કોઈ પણ ધર્માદા ટીપમાં પોતે પ્રમુખ હોવા છતાં પાછ આવતી ન હોવાથી તેની લોકમાં અપકીર્તિ થાય છે પણ સરલાદેવીના તે દિસાજમાં નથી. આથી પ્રસન્નકુમાર પોતાને દુઃખી માને છે.

ગોપાળચંદ્ર એક નવયુવક છે. તેના પિતા એક વિદ્વાન હતા. તેઓએ ધણી સારી કીર્તિ સંપાદન કરી હતી, નવયુવક ગોપાળચંદ્ર અને તેથી જનસમાજમાં તે એક પરમાત્માના લોક કહેવાતા. હાલ તેનું મરણ થયું છે. ગોપાળચંદ્રને તેઓ પરણાવી ગયા હતા. અને તેને માટે સારી કીર્તિ અને પૈસા મૂકી ગયા હતા. તેના પિતાના મરણ બાદ તેને માન વગેરે મળતું હતું પણ તેણે હાથે કરીનેજ પોતાના પૈસાને ખલાસ કરવાનો યત્ન આરંભ્યો છે. આથી લોકમાં તે બિડાબિડી તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો છે. વારંવાર ફેસનેબલ પોપાકો બનાવવામાં, નાટકો જોવામાં, દોસ્તદારો કે જે ખરા દોસ્તદાર નહિ પણ માત્ર દોસ્તદારની સંતા ધરાવનાર હોય બગ લગન જેવા મિત્રોને પાર્ટી આપવામાં જે વસ્તુની જરૂર હોય તે નિમિત્તે આડો અવજો ખર્ચ ખર્ચવામાં નજીવ કામ માટે પણ હલ ઉપરાંત પૈસા ખર્ચવામાં તેણે પોતાના પિતાનો સઘળો પૈસો ખલાસ કર્યો છે એટલુંજ નહિ પણ માથે દેવું પણ પુજી થઈ ગયું છે અને આ કારણથી તેમની આમરમાં દિવસે દિવસે ઘટાડો થાય છે. આ સિવાય પણ તેમની પ્રતિજ્ઞા એટલી થવાનું કારણ એ છે કે પોતાને દેવ સમાન સ્વરૂપવાળી અર્ધાંગના પ્રાપ્ત હોવા છતાં પારકી પ્રિયા ઉપર નજર કરવી તે છે. તેમના આ મોટામાં મોટા દુર્ગુણને લીધે તે દુઃખી થયો છે. તેના સ્વભાવને અંદરખાનેથી જાણી જવાને લીધે તેની પત્ની પણ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. કેમકે સ્ત્રીઓને સઘળા મુખનો આધાર તેના પતિ ઉપરજ રહેલો હોય છે. અને તે બ્યારે બેવકા નિવડે અને પોતાના સ્વામીનું એક પત્નીવતનું શિયળ લાંગ -

થતું જુએ તો તે કેમ ખેદ ન પામે. આના પુરો કેટલા અધમ છે તેને માટે બાજુ કેશવચંદ્રસેન પોતાના એક પુસ્તકમાં નીચે પ્રમાણેના ભાવનું લખે છે.

વિશ્વાસઘાતના જેવું બીજું એક પણ પાપ નથી. અને પતિ પત્ની ઉભયમાંથી કોઈ પોતાના શિયળવનનો : ભંગ કરે છે તેઓ મહાપાપી થાય છે. અને તેવા મનુષ્યો અધમદસાને પામે છે, આ જ હોવાથી ગોપાળચંદ્રની આ ગોપાળચંદ્રના આ શ્રુણેને જોઈ ત્રાસ પામે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. આ પ્રમાણે આ ગૃહસ્થાશ્રમ પણ દુઃખીજ નેવામાં આવે છે.

વિનાયકરાવ કરીને એક જરા સારી અનુકૂળતાવાળો મમલુ મનુષ્ય છે નાનપણથીજ તેના પિતાનું મરણ વિનાયકરાવનો સં- થએલું છે. તેના સગા સખ્તી તરફથી તેને ગતિ દોષ. વારંવાર અમુક રૂપેયા આપે એવી યજ્ઞવલ્લી થયા કરતી. પણ તે તો પોતાના સર્વ સગાને પૈસા આપવાની નાજ પાડતો પણ કેટલીક વખત અતીશય કહેવાને લીધે તેનું દામળ હૃદય આર્દ્ર થવાથી તે રૂપેયા આપતો હતો. સ્વાર્થી સગાં સખ્તી રૂપેયા લેતાં પોતાનો સ્વાર્થ પુરો થતો એટલે તેના ઉપર વૈરભાવ રાખતાં કેમકે બીજા કરતાં તેની પામે દુબની અનુકૂળતા સારી હતી. આમ કરતાં કરતાં અર્થાત્ નવા નવા સગા સખ્તીને આપતાં આપતાં વિનાયકની ઘણી પુંછ ખલાસ થવા આવી હતી તો પણ મોતે હમેંશા વિપત્તિમાં કે સુખમાં પ્રસન્નજ રહેવું જોઈએ તેનો યાદ યથાર્થ રીતે લણેલો હોવાથી તે હમેંશા પ્રસન્નજ રહેતો. પોતાને સાહિત્યનો ઘણો શોખ હતો તેથી સાહિત્ય

ના અંધો વાંચવાનું તથા તે અંધોનું મનન કરી તેના અર્થને મન-
માં દસાવવાનો તે પ્રયત્ન કરતો. તેના કૃષ્ણાયાના લોકો ત્યારે અમુકને
ત્યાં આમ થયું અને અમુકને ત્યાં તેમ થયું એવી માલ વગરની કથા
દેવ ધડા સિવાયની વાતો કરી પોતાના મોઢા આયુષ્યને ગુમાવતા
હતા; ત્યારે તે આ પોતાના સાહિત્યના કામમાં લશ્ત્ર આપતો
હતો. આથી તેના સાહિત્યદીન મનુષ્યો તેને ' અક્ષત વગ-
રનો છે એને તો બોલવા ચાલવાનું જ્ઞાન નથી. એમ જણાવી પાછ-
વાથી તેની મસ્કરી કરતા હતા. વિનાયકના ખરેખરા સ્વરૂપને તેના
જે ખાસ પરિચયમાં આવતા તેના સદ્વિચાર સંપન્ન મનુષ્યો જાણતા
હતા અને તેથી તેને 'દેવ' ' પ્રભુ ' ઇત્યાદિ શબ્દો વડે માન આપી
પોતાની લાગણી પ્રદર્શિત કરતા હતા, વિનાયકના પિતાએજ તેના
લગ્ન એક સ્વરૂપવાન કન્યા સાથે તેમની દ્વાપતીમાંજ કરી આપ્યાં
હતાં. આ કન્યા લાવણ્યવતી હોઈ તેના તરફ જોવાનું પ્રત્યેકને સ્વા-
ભાવિકજ મન થતું હતું. વિનાયકને તેના રૂપથી સંતોષ હતો પણ
ગુણથી નહોતો. જો કે તેના ગુણ અને દુષણરૂપ ગુણ જેવાકે
જીકું બોલતું. પર પુરુષ સાથે હસતું બોલતું. ઇત્યાદિમાંના નહોતા.
વળી તે સદ્ગુણની કિમત સમજતી હતી. પણ તેનામાં એકજ
ગુણ નહોતો અને તેનાથીજ વિનાયક અસંતુષ્ટ રહેતો હતો. વિના-
યક સાહિત્ય પ્રેમી હતો ત્યારે તેની સ્ત્રી તે પ્રેમ વગરની હતી. આ-
થી તે પોતાની પત્નીને સાહિત્ય પ્રેમી કરવા માટે વિવિધ પ્રયાસો
કરતો હતો પણ તેની સ્ત્રી કાઈ પણ પ્રયાસમાં તેને યશસ્વી થવા
દે તેમ નહોતી. આ પ્રમાણે જનવાદી દંપતીમાં જે નિર્મલ પ્રેમ
અને ઐક્યતાની જરૂર છે. તે વિનાયકના ઘરમાં નહોતી. આથી

વિનાયકને એવી કોઈ સાહિત્ય રસિક સ્ત્રીના સદ્વાસની ધમ્મી અં-
તઃકરણમાં કોઈ કોઈવાર યઈ આવતી પણ સદ્વિચારના સાવન વડે
તેને દબાવી દેવામાં આવતી.

પોતાના એક સગાની સાથે અમુક કારણસર તેને એક સુંદર
શહેરમાં જવાનો પ્રસંગ આવ્યો. શહેરમાં દુર્મેશા ગાયન કળામાં
અવીણુ નાયકાઓ રહે છે. વિનાયકનો સગો સ્વભાવથી દલકા વિ-
ચારનો હતો તેથી વિનાયકને ગમે તેમ સમજાવી એક સુંદર નાય-
કાને ત્યાં લઈ ગયો. ગાનતાનની કેટલીક ક્રિયાઓ ચાલી. મધુર મધુર
આલોપોથી વિનાયકને તેની ઉપર મોહ થયો. અને તે નાયકા સાથે
તેનો પ્રેમ બંધાયો અને આ પ્રમાણે એ શહેરમાં તેને પંદર દિવસ
રહેવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો.

પોતાનું સર્વ કામ પરિપૂર્ણ થતાં તે શહેર છોડી પોતાના
નિવાસસ્થાને આવ્યો. વિનાયકને રૂસાવનાર તેનો મિત્ર પોતે વ્યાધિનો
ભોગ થઈ પડેલો હોવાથી હોસ્પીટાલમાં ગયો. અને વિનાયક નિ-
ત્યના નિયમ પ્રમાણે પોતાનું સર્વ કામ કરવા લાગ્યો.

મનુષ્ય જુપામાં જૂંધું કોઈ પણ કામ કરે છે તો પણ જો તે
અહિતકર્તા હોય તો તે બહાર પડ્યા સિવાય
કર્મફલદાતા સત્તા. રહેતુંજ નથી. કામ કરતી વખત મનુષ્ય એટું
ધારે છે કે અહિ કોઈ નથી માટે મારા કા-
મની જાણ કોઈને પણ થવાની નથી પણ આ ધારવામાં તે અત્યંત
ભૂલ કરે છે કેમકે પરમાત્માની કુદરતી સત્તા એવી છે કે મનુષ્યના
કર્મ પ્રમાણે તેને ફળ આપે છે જ. કુદરતની સત્તામાં એટલું બધું સામ-
ર્થ્ય છે કે તેનું અનુમાન કરવા જતાં પણ મન સંકુચિતપણાને પામી

જાય છે. સૂર્ય ચંદ્ર ગ્રહ હિપગ્રહ સર્વને યથા નિયમ ચલાવનાર રાત્રિ પછી દિવસ અને દિવસ પછી રાત્રિ કરનાર પણ આ કુદરતની સત્તાજ છે. આ કુદરતની સત્તાને કોઈ પરમાત્માની સત્તા એ નામથી પણ ઓળખાવે છે. પણ મૂળ તો તે એકજ છે. સુવર્ણ એ એકજ વસ્તુ છે પણ તેમાંથી એકની કંઠી બનાવી છે. અને એકની વીંટી કરી છે પણ મૂળ તપાસી જોતાં તે બંને સુવર્ણની છે. આ પ્રમાણે કુદરતની સત્તા કહો કે પરમાત્માની સત્તા કહો પણ તે એકજ અર્થને સૂચવે છે. આ સત્તાના નિયમને અનુસરી આપું વિશ્વ ગતિ કરી કહ્યું છે. જો તેમાં જરા પણ અવ્યવસ્થા અથવા કાબજ થાય તો પછી સર્વત્ર અધેર પ્રવર્તે એમાં બીજા કુલ શક નથી વિનાયકના ઉપર શહેરમાંથી આબ્યામાદ પાંચ સાત દિવસ પછી આ સત્તાએ પોતાનો અમલ ચલાવ્યો. કેમકે તે પોતાનો સ્વધર્મ ચૂક્યો હતો અર્થાત્ પોતાની ધર્મ પત્ની મૂકીને તે પોતાના સગાના સહવાસથી નાચકાના પ્રેમને વશ થયો હતો. જો કે તેમાં મુખ્ય કારણ સહવાસ હતું પણ મનુષ્યે એવા નીચ મનુષ્યોના સહવાસ કરવોજ મજ નથી તે છતાં વિનાયકે ક્યો તેથી તેનું ફળ તેણે ભોગવવું જોઈએ. તેથી તે કુદરતના સપાટામાં આવી ગયો. શા માટે ન આવે ? પોતાના સ્વધર્મને ચૂકનાર વિનાયક દુઃખ કેમ ન પામે ? અવશ્ય પામેજ. શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા પણ આવા સ્વધર્મને ચૂકનાર મનુષ્યોને માટે જણાવે છે કે.

શ્રેયાન્સ્વર્ગમો વિગુણઃ પરધર્મો ત્ત્વનુષ્ઠિતાત્ ।

સ્વધર્મે નિઘર્નં શ્રેયઃ પરધર્મો મયાવહ ॥

અર્થાત્ આપણો ધર્મ ગમે તેવો હોય તો પણ તે ઠહ્યાણુ

કારક છે. સ્વધર્મીયરણુ કરતાં મૃત્યુ આવે તો પણ તેને કન્યાણુ પ્રદ સમજવું જોઈએ. પરંતુ પરધર્મ લેવાવદ્દ હોય છે.

આ સ્વધર્મની ખાતરી રીકા કરતાં મહાત્મા જ્ઞાનેશ્વર પણ કહે છે કે “ જે પોતાના વર્ણાશ્રમ ધર્મનું આચરણ છોડે છે, તેનું સ્વાતંત્ર્ય ખરેખર નાશ પામે છે. માટે જે સ્વધર્મનો ત્યાગ કરશે તેને કાળ શિક્ષા કરશે અને તેને ચોર સમજી તેનું સર્વસ્વ હરી લેશે. પણે રાત્રિ ચતાં જેમ સ્મસાનમાં જૂત પિશાચાદી દોડાદોડી કરે છે, તે પ્રમાણે તેની પાસે-સર્વ સંકટો દોડી આવી તેને ચોત-રક્તી ઘેરી લે છે. તેમજ ત્રેલોક્યના સધળાં દુઃખો અને સહઅ પ્રકારનાં પાતકો તથા સધળાં કષ્ટો તેની પામે આવી તેને વ્યાકુળ કરી મૂકે છે. તે ઉન્નત મનુષ્યની આવી સ્થિતિ થાય છે અને આ વી દુઃખી સ્થિતિમાં તે રક્ત કરવા લાગે તો પણ તે સંકટો તેને છોડી જતાં નથી બ્રહ્મદેવ પ્રજાને એવો બોધ આપે છે કે એટલા માટે તમે સ્વધર્મ છોડશો નહિ અને ઇન્દ્રિયોને ધમ્મજા પ્રમાણે વર્તવા દેશો નહિ. જે પ્રમાણે મત્સ્ય પાણીમાંથી બહાર કાઢતાં તે તરતજ મરણ પામે છે. તે પ્રમાણે અસ્તુતઃ બોધાનુસાર નહિ વર્તશો તો તમારી સ્થિતિ પણ તેવીજ થશે માટે તમે સ્વધર્મ વિસરશો નહિ.

વિનાયક પોતાના સ્વધર્મને વિસરેલો હોવાથી તે દુઃખનાં સમુદ્રમાં જઈ પડ્યો હતો. તેનું શરીર વ્યાધિના ધરણ થઈ ગયું હતું. પોતે પોતાના કર્મને ગમે તેટલું જૂપાવે તો પણ તે હવે છૂપું રહી શકે તેમ નહોતું. વિનાયકની સ્ત્રીને તેના સગા સંબંધીઓને તથા તેના આપ્ત મિત્રોને પણ તેના વ્યાધિની ખબર પડી ગઈ હતી. અને આથી પૂર્વેના દેવ તરીકે મનાતા વિનાયકને તેના નિકટના પરિચિત

મનુષ્યો વિપયી અને લ'પટ ગણવા લાગ્યા. વસ્તુતઃ વિનાયક તેનો તેજ હતો પણ તેની હાલત નીચેની કવિતાની પંક્તિ પ્રમાણે હાલમાં થઈ હતી.

સોરઠા.

જેને રત્ન સમાન, વહાલાં હવન પ્રાણી,
તે ગયા ધૂળ સમાન, બ્યક્તિ તેની તે છતાં,
ઝાણું જેને માન, મળતું પૂર્વે ગૃહ હવું;
ત્યાં મળતું અપમાન, બ્યક્તિ તેની તે છતાં.
જેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, જગમાં લોકો જાણતા,
ગણતા વિપયી રૂપ, બ્યક્તિ તેની તે છતાં;

આ પ્રમાણેની વસ્તુ સ્થિતિનો અનુભવ કરતો વિનાયક પોતાના કરેલાં કર્મથી અતિશય પસ્તાવો કરતો હતો અને આ પસ્તાવો બહારનો નહિ પણ ખરા અંતઃકરણનો હતો. પોતાની થયેલી ભૂલ માટે જ્યારે તે અત્યંત ખેદ કરતો હતો ત્યારે કોઈ કોઈ વખત તે નીચેનું પદ ગાઈ પોતાની વૃત્તિને સમાધાન પમાડતો આ પદનીચે પ્રમાણેનું હતું.

પદ (જીને આપકું જોયા નહિ, એ લય)

ભૂલ પાત્ર કોણજ નથી થયું, ભૂલ મય આ વિશ્વજ સહિ સહ્યું.

તત્તુ ધાર્યું ત્યાંથી ભલ યાય છે. કા બચી ન તેથી ભય છે.

ભલે રંક હો કે રાય છે, પણ ભૂલ તે કરતા ગયા,—

ભૂલ

પોતાની વૃત્તિને આ પ્રમાણે સમાધાનમાં લઈ વિનાયક પોતાના પાપના નિવાણાર્થે ઇશ્વરની ભક્તિ કરતો હતો અને તે વખત પોતાના અંતરોદ્ગાર માંથી નીચે પ્રમાણે ભાવપૂર્વક ગાતો હતો.

થઈ ગયેલા પાપના કર્મને, પશ્ચાતાપ જો મોહું,

આઈ હૃદયથી પ્રાર્થા પ્રજુને, પ્રજુમાં મનને પ્રીતું.

ખરેખર પ્રભુમાં મનને પ્રાપ્ત,

એ વીણ કાંઈ ન લપાય એનારે, જોડા જડે ના જગમાં જોનારે.

કયાંદિ ન જાણું, એને સ્હાણું,

ચૈ-૦

આ પ્રમાણે કરતાં ઇશ્વરની પ્રાર્થના અને યોગ્ય ઔપધોપચારથી વિનાયકના વ્યાપિની શાંતિ થઈ અને હાલ તે તદ્દન આરોગ્યવાળો થયો છે. પરંતુ વિનાયકની જી કે જેનું નામ મહામાયા દેવી હતું તેની પ્રીતિ તેના ઉપરથી ઘટી ગઈ હતી એ જોળા અને નિષ્કપટ મનની જીના હૃદયને આ પ્રસંગ બનવાથી સંપૂર્ણ આધાત થયો છે. અને તેથી હવે વિનાયક અને મહામાયા દેવીમાં જે પરસ્પર એકરાગતા હતી તે હવે રહી નથી. અને એકરાગતા વગરના સંસારમાં સુખ સ્વપ્ને પણ કયાંથી હોઈ શકે ? વિનાયક પૂર્વે જાણ્યું તેમ પૈસે ટકે સુખી હતો તેને રહેવાને ધર પણ ઉત્તમ હતું. વજ્રાલંકાર વીંગેરે પણ તેની પાસે જોઈતા પ્રમાણમાં હતાં પણ તે સર્વને તે શું કરે ? જ્યાં પરસ્પર કંપતીમાં ઐક્ય હોતું નથી ત્યાં આ સર્વ નકામું છે. અને આનાથી ઉલટું જ્યાં ઐક્ય હોય છે. અને આ સર્વ નથી હોતું ત્યાં પણ સંતોષનો અનુભવ થાય છે. આ બાબત શ્રીમન્ જોડાલાલ માસ્તર જણાવે છે કે “ઉંચી હવેલી કે બંગલો સૂર્યના તાપને ખાળે છે પણ કંઈ હૃદયના તાપને ખાળી શકતો નથી. ધરનાં સુખી પુરુષો સાફ સાફ ખાવાનું, સારાં સારાં વસ્ત્રો સારા સારા અલંકારો કે ફરવા હરવાને ગાડી ધોડા આપે છે. પણ સારા આહારને સારા વસ્ત્રને સારા અલંકારને અને ગાડી ધોડાને શું માધ મૂકીને આટે; પેટ ભરવાથી હૃદયનું લુપ્તાપણું શું ટળશે ? વસ્ત્રો પહેરવાથી હૃદયની શુદ્ધતા શું ઢંકશે ? તેજસ્વી અલંકારો પહેરવાથી શું હૃદયનો અધિકાર નિવૃત્ત થશે ? ગાડી ધોડે એસીને સુંદર ઉપવનમાં ફરવાથી શું હૃદય આનંદોદ્ધાનમાં ફરશે ? સર્વથા

ત્રી વિના પુરુષનું જીવનમધ્યાન્હકાળે તપતા રેતીના રણુજેતું છે. અને યોગ્ય પુરુષવિના ત્રીનું જીવન પણ તેજ પ્રમાણે સંતાપના દાવાનળમાં બળતા વન જેવું છે.

સાક્ષર શ્રી ઠાણાભાઈ ધોળશાજી પણ પોતાના ‘ઉદયભાણુ’ નામક નાટકમાં લખે છે કે—

“ સોને મઢયા સુખપાલ, મેઢીને જડખા માળ,
હેમને હીરા વિશાળ, એથી શું સુખી સંસાર
નહો જુઠી એ જાંનળ, એથી નહિ સુખી સંસાર,
માણો મનનો છે પણ; પંખીને પાંખ નથી.
આંખો છે લીલો છમ, પણ પહેરતું તો નામ નથી,
કા’ને શું, કા’ને શું ? એ આંખ એ માણે,
જોતું’ને રાત્રી રે, આઠે પહેર, આઠે પહેર.
તેવો સમજ લેવો સ્નેહ વીના સંસાર,
જોવો ભાણામાં જોવો, ગોળ વીના કંસાર.

આ વચનો પ્રમાણે વિનાયક અને મહામાયા દેવીને સર્વ વાતે અનુકૂળતા હોવા છતાં આ પ્રમાણે ઐક્યતા ન હોવાથી પરસ્પર જુદાં દીક્ષ રાખી પોતાના સંસારનું વહન કરેછે.

* * * *

આ પ્રમાણે આપણા દિંદુ સંસારની આધુનિક સ્થિતિ છે. હજી પણ આપણે જો આ વ્યવહારનું અધિક અધિક અવલોકન કરીએ તો તેમાં આપણને કાંઈને કાંઈ જાણવાનું મળી આવે તેમ છે. પણ એ સર્વ જાણી તાત્પર્ય એકજ લેવાનું છે અને તે એજ છે કે ગૃહસંસાર મુખી નથી. હવે તે સમઘી વધારે લંબાણુ કરવું નિર્ણય છે. આપણે તેથી આ ઘર સંસારને સુધારવાને કયા ઉપાયો લેવા તેનું વિવેચન કરવાનો નિશ્ચય કરી આ વર્તમાન પ્રકરણને સમાપ્ત કરીશું.

પ્રકરણ ૬ ઠના સિદ્ધાંતો.

આધુનિક ઘર સંસારનું અવલોકન કરતાં કોઈને કાંઈ તો કોઈને કાંઈ એમ દુઃખ જોવામાં આવે છે. અને ઉત્તમ ઘર સંસારનું પાલન ક્વચિત્તજ થાય છે તેને માટે આપણો સંસાર સુધારવાને કયા ઉપાયો લેવા તેનું જ્ઞાન પ્રત્યેક મનુષ્યે પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ.

પ્રકરણ ૭ મું.

ગયા પ્રકરણમાં વર્ણન કર્યા પ્રમાણે ગૃહસંસારની આધુનિક સ્થિતિ થએલી આપણા જોવામાં આવે છે. ગૃહસંસારને મુ- પૂર્વકાળના સુખી ગૃહસંસાર સાથે આપણો ધારવાના ઉપાયો. આ ગૃહસંસાર કેઈ પણ રીતે તુલના કરતાં એક સરખો થઈ શકે તેમ નથી અને આમ હોવાથી પ્રશ્ન એકજ ઉભો થાય છે કે આપણો આ ગૃહસંસાર જે આવી દશાને પામ્યો છે તેમાંથી તેની વાસ્તવિક ઉન્નતિ થઈ શકે તેમ છે કે નહિ? આના સમ્બંધમાં વિચાર કરતાં તરત સમજાઈ આવે છે કે પ્રયત્નથી દુર્લ્ભ કાંઈજ નથી જે મનુષ્ય પ્રયત્ન શીઘ્ર હોય તે ભલે ગમે તેવા પ્રતિકૂળતારૂપ ખાડામાં આવી ગયો હોય તેને માથે ગમે તેટલાં કષ્ટ આવી પડ્યાં હોય તોપણ તેમાંથી તે પોતાના પ્રયત્નના બળથી અનુકૂળતા રૂપ ઉંચી ટેકરીએ ચઢી શકે છે. અને ગમે તેટલા દુઃખોનો મુખમાં લાવવાના પરિણામને પ્રકટાવી

શકે છે. પ્રયત્નવાન મનુષ્યની હીક્ષ્મતરીમાં ' નિષ્ફલતા ' એવો શબ્દ જ નથી. કેમકે પ્રારંભની નિષ્ફલતાને તે તેવા રૂપમાં—અર્થાત્ નિષ્ફળતાના રૂપમાં ગણતો નથી પરંતુ પોતાના કામમાં કાંઈ સ્ખલન થયું હોય તેના પરિણામ રૂપ આ સૂચન થયું છે એમ માની નિષ્ફળતાના પ્રસંગે અધિકાધિક બળને પ્રકટાવી પ્રયત્નના સમરાંગણમાં ઉતરી પડે છે. અને આવા પ્રયત્નવાન મનુષ્ય પોતાના ગૃહસંસારને સુધારી શકે તો તેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી. તેથી ગૃહસ્થાશ્રમ સુધારવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યે પ્રથમ પ્રયત્નનો ગુણુ ધારણ કરવાનો છે.

ગૃહસંસારને સુધારવાના ધણાં ધણાં ઉપાયો છે પણ તે સર્વમાં આજે પ્રેમ સર્વોપરી સત્તા ભોગવે છે. ગૃહસંસારને સુધારવા ખીજા કશાજ ઉપાય ન કરીએ તો આજે પણ આ પ્રેમ વગર ચાલી નહિ શકે. જેમ ખોરાક અને પાણી વગર એક મનુષ્ય ત્રણ ચાર કે તેનાથી અધિક દિવસ જીવી શકે પણ હવા વગર એક કલાક પણ જીવે નહિ. તેમ ખીજા ઉપાયો કદાચ ગૃહસંસાર સુધારવા કાંઈ કામ ન લગાડે તો ચાલી શકે પણ આ પ્રેમના ઉપાય વગર જરા પણ તે સુધરી શકે નહિ. ખરેખર અંતઃકરણનો પ્રેમ એ એક એવી વસ્તુ છે કે તેની અસર કોઈના ઉપર પણ થયા સિવાય રહેતીજ નથી.

અંતઃકરણના દિવ્ય પ્રેમને કવિઓ અવનવી ઉપમાં આપે છે. **Heaven is Love** અર્થાત્ પ્રેમ એજ સ્વર્ગ છે એમ પણ તેઓ જાતી ઠાણને જણાવે છે. ગીત ગોવિંદમાં જે પ્રેમનું અદ્ભુત વર્ણન કર્યું છે. તે પ્રેમ પ્રત્યેક દંપતીએ પોતપોતાનામાં ધારણ કરવાનો છે. માત્ર ઉપર ઉપરના પ્રેમથી કાંઈ ફળ ઉત્પન્ન થતું નથી પણ હૃદયનો પ્રેમ—કે જેને વિરુદ્ધ પ્રેમ કહેવામાં આવે છે તેજ અસાદિક ફળને પ્રકટાવી શકે છે.

પ્રેમનું સામર્થ્ય ગણના પણ કરી ન શકાય તેટલું અમિત છે.

સાગરણુ હાથનો મનુષ્ય કદાચ પૃથ્વીના આ

પ્રેમનું સામર્થ્ય. છેડાથી પેલા છેડાનું માપ કાઢી શકવામાં સમર્થ

થાય કદાચ પાતાળની ઉંડાઇનું માપ કાઢવામાં

વિજયી થાય અને કદાચ મોટા મોટા મહેાની શોધ ખોળ કરવામાં

સમર્થ થાય પણ તે આ પ્રેમનું સામર્થ્ય કાઢી શકવાનો નથી.

મનુષ્યથી પ્રેમનું સામર્થ્ય કાઢી શકાય તેમ નથી એટલુંજ નહિ પણ

તેનાથી આગળ વધીને જણાવીએ તો દેવાદિ પણ તેનું સામર્થ્ય

માપવામાં વિજયી થાય તેમ નથી. આ પ્રેમના સામર્થ્યથી ભક્ષા

ભક્ષા મોટા તપસ્વીઓ એ પણ પોતાના તપનો ભંગ કયો છે. અને

આ પ્રમાણે હોવાથી પ્રેમના સામર્થ્યની બરોણરી કોઈ કરે તેમ નથી.

ભક્તવત્સલ ભગવાન પણ જ્યારે ભક્તનો પ્રેમ જુએ છે ત્યારે

તુરત તેની પ્રતિ દોડી દોડીને આવે છે.

જંગલમાં રહેનાર વાઘ, સિંહ, રીંછ, વીગેરેનો આપણે જો

જંગલમાં જઇએ છીએ તો ભય લાગે છે. જંગલમાં જઇએ ત્યારે

ભય લાગે એટલુંજ નહિ પણ આપણાજ ગામમાં કોઈ વાઘ છૂટે

આવી ચડે તો આપણે ભયથી ધરમાં ભરાઈ જઈએ છીએ. કેમકે

આપણને એવી બીક રહે છે કે રખેને વાઘ મારી નાંખે. તેનાથી

ઉલટું જંગલમાં રહેનાર કોઈ ઋષિના આશ્રમમાં દષ્ટિ નાંખે ? ત્યાં

શું જોવામાં આવે છે ? ત્યાં વાઘ, રીંછ વીગેરે હિંસક પ્રાણીઓ ને

ઋષિને જરા પણ ઇજા કરતા નથી. તેનું શું કારણ ? તો તે એકજ

છે. અને તે એજ કે ઋષિના નેત્રોમાંથી ઝરતો અદ્ભુત દિવ્ય

પ્રેમ આને લીધેજ તેઓનામાંથી હિંસકપણું જતું રહેલું હોય છે.

ઋષિ પ્રત્યે તેમનું હિસકપણ જનુ રહ્યું હોય ❏ એમ નથી પણ તે સ્થળના દિવ્ય આદોનનને લીધે પરસ્પરના વૈરવાળા પ્રાણી જેવા કે મોર અને સર્પ, કુતરો અને ખીવાડી, સિંહ અને હરણ, તેઓ પણ એક ખીખથી દુર્ગામગાને રહે છે એવું આપણી પૌરાણિક આખ્યાયિકાદ્વારા આપણે વધુ વખત સાબળેતું છે

પશુઓની સ્વાભાવિક વૈરણુદ્ધિનો પણ નાશ કરનાર પ્રેમ ! સ્વર્ગીય પ્રેમ ? તારી તો ખરેખરી ખનિદારીજ છે ! અહો ? શુ તારૂં અદ્ભુત સામર્થ્ય અને પ્રભાવ ? ભૂબોકનાસી મનુષ્યો આ પ્રેમને ધારણ કરો ? અને પછી જુઓ કે તમારો સસાર સુધરે છે કે નહિ ? પરસ્પરની મિથ્યા ભેદભ્રાતિને ભૂતી આ પ્રેમની સરિતામા મસ્ત બનીને ઝમકાળાઓ પ્રેમ જળનું પાન કરો ? પ્રેમરંગની પી ચકારી માગી રગાઓ ? અને સર્વોગે પ્રેમમય થાઓ પછી જુઓ તમારો સસાર ? તમારા સસારને જોઈ સર્વ કાષ્ટ એકે અનાજે કહેશે કે આ ઉપાધિરૂપ ગૃહસસાર નથી પણ સુખની પરિમનતાને પ્રકટાવનાર કેવલ સુખમય સસાર છે ?

જ્યાં આખેઆખ મળતા વિરોધ થાય ત્યાં પ્રેમને શી રીતે પ્રકટાવવો એવી જોની કલ્પના કરોછો ? પવિત્ર અને અભેદતા યુક્ત પ્રેમમાં એવી કલ્પના શા માટે ? ગગાના અતિ

વિરોધોપણામાં પવિત્ર જળમા મનિનતાનું ભાન શા માટે ? પ્રેમ ક્યાથી લાવવો ? સૂર્યના તેજસ્વી પ્રકાશમા અધમારનું ભાન શા માટે ? બધું ? એવું ભાન ન કરો તે વાસ્તવિક ઉત્પત્તિને કરનાર નથી હજી પણ કટુંછું કે તેને છોડી દો તમારી આખના પડળને દૂર કરો અને પછી જુઓ કે આ વચન

સત્ય છે કે નહિ. જ્યાં સુધી તમારી આંખના પડળ દૂર ન થશે ત્યાં સુધી આ કથનનું સત્ય તમને સમજાશે નહિ.

આરંભમાં કદાચ પ્રેમને પ્રકટાવી શકવાની તમારી શક્તિ ન હોય તો લેશ પણ ગભરાશો નહિ. તમારી આંખેઆંખ મળતાં જ્યાં વિરોધ થાય ત્યાં પ્રેમ શી રીતે ચાલે એની થોડીધણી માહિતી આ લેખક પણ જાણે છે અને તેથી નીચે પ્રમાણે જે ચાલવામાં આવે છે તો પ્રેમને પ્રકટાવી શકાય છે અત્ર ને ઉપાય લખવામાં આવે છે તે માનસશાસ્ત્રનો એક ખરેખરા સિદ્ધાંતરૂપ છે. અને તેનું જે પાલન કરે છે તે અવશ્ય કરીને તેમાં ફેરફાર થયા શિવાય રહેતો નથી. તમારે ફક્ત એકજ કર્તવ્ય છે કે તેને બરાબર વાંચી તેના ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા રાખી તેનું પાલન કરવું થોડા દિવસ પાલન કરવાથી તેનું ફળ આપોઆપ પ્રકટી આવશે.

પ્રેમ ત્રણ પ્રકારે ઉદ્ભવી શકે છે. એક સાક્ષાત રીતે આપણા પરિચયથી. બીજો લેખાદિ દ્વારાથી તથા ત્રીજો

પ્રેમના ત્રણ પ્રકાર માનસશાસ્ત્રના નિયમથી આ પ્રમાણે ત્રણ અને તેનું સ્વરૂપ. રીતે પ્રેમને પ્રકટાવી શકાય છે. અને આ

ત્રણ પ્રકારનો આપણે સાદી ભાષામાં અર્થ કરીએ તો સાક્ષાત રીતે પ્રેમ કરવો એટલે કાંઈ મનુષ્ય આપણી સન્મુખ ઉભો હોય તે જોઈ આપણાથી વિરૂદ્ધ વિચારનો હોય તો પણ તેના પ્રતિ સ્વાભાવિક પ્રેમવાળું વર્તન કરવું તેની સાથે સંબંધિત પ્રેમથી વાત કરવી તેને બેસાડવો થોડો સન્માન આપવું વીગેરે આ પ્રમાણે કરવાથી આપણી પાસે આવેલો સંબંધી મા મિત્ર આપણા પ્રત્યે ગમે તેટલા પ્રતિકૂળ વિચારનો હોય તો પણ તે

અનુકૂળ થઈ શકે છે. તત્કાળ કદાચ તે સર્વાશે અનુકૂળ નથી થતો. પણ તેના અંતઃકરણમાં આ અનુકૂળતાના ભાવની છાપ પડે છે. અને આ છાપે સમય જતાં સ્થૂલ રૂપમાં આવી તે અનુકૂળ થઈ જાય છે.

બીજો પ્રેમ લેખાદિ દ્વારા થઈ શકે છે. એટલે આપણા ઉપર વિરોધભાવ રાખનાર મનુષ્યને આપણી સાથે રૂબરૂ મળી શકવાનો સંભવ ઓછો હોય તો ઉત્તમોત્તમ લેખોથી—અથવા પત્રવ્યવહારથી એ પ્રતીકૂળ સખધી પ્રત્યે અનુકૂળ વાક્યો લખવાં. આપણે અને તેને કદાચ પત્રવ્યવહારનો સખંધ બંધ થયો હોય તો તેનો જેની સાથે સખંધ હોય અને આપણને પણ તે સખંધી સાથે ઓળખાણ હોય તો તે સખંધીને પણ તેના સખંધના સમાચાર—કુશળતા વીગેરે પૂછાવતા રહેવું. અને આ પ્રમાણે જે પ્રેમ દર્શાવવો તે લેખિની દ્વારા દર્શાવેલો પ્રેમ કહેવાય છે.

આ બે પ્રેમના પ્રકાર કરતાં જે માનસશાસ્ત્રના નિયમથી પ્રેમ થઈ શકે છે તેનું સ્વરૂપ તદ્દન જુદું છે. અને આ પ્રેમને ધારણ કરવાવાળો મનુષ્ય પોતાના ગમે તેવા વિરોધી ભાવના સખંધીઓની વિરોધતા ટાળી શકે છે. માનસ પ્રેમનું સર્વ સામાન્ય સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે.

આપણા ઉપર આપણો કોઈ સખંધી યા મિત્ર વૈરભાવ રાખતો હોય તો પણ તેના પ્રતિ આપણે પ્રેમભાવ રાખવો. ભલે તે આપણું ગમે તેટલું બગાડે, અને આપણી પાછળ ગમે તેટલી નર-સાઈ ખોલે તો પણ આપણે તેનું સારું જોતવું. આરંભમાં કદાચ આ રીત મન લાગશે. પણ મહાવરો વધતાં તે ધણીજ સહેલાઈથી

બની શકે તેવી છે. આપણો વિરોધી સામે મળતાં કદાચ આપણાથી તેના પ્રતિ પ્રેમ ન થઈ શકે તેવી સ્થિતિ હોય તો પ્રથમ આપણે તેની પાછળ તેના ઓળખીતા મિત્ર વીગેરેમાં તેનું સાઈન જોલવું. આ સાઈ જોલવાનું પણ ઉપર ઉપરનું ન હોવું જોઈએ. પણ ખરે-ખર અંતઃકરણના ભાવનું હોવું જોઈએ. અને આપણું વર્તન પણ એવુંજ હોવું જોઈએ. જોલમાં કંઈ અને વર્તનમાં કંઈ એ નીતિથી ક્ષાત્ત દિવસ પણ ઇષ્ટતમ પરિણામ પ્રકટી શકે તેમ નથી. પરંતુ એનાથી કદાચ ખરાબ પરિણામ આવે છે. કેમકે જો આપણે માત્ર સુખથી આપણા વિરોધી સંબંધીનું સાઈ જોલતા હોઈએ અને આપણા વર્તનમાં તેના પ્રતિનો વૈરભાવ લેશ માત્ર પણ ઓછો થયો નહિ હોય તો તેથી અનર્થકર પરિણામજ પ્રકટે છે. અને આમ હોવાથી દરેક સુજે આ બાબતમાં સાવધાનતા રાખવાની છે.

વિરોધી સંબંધી પ્રત્યે પણ આપણે પાછળ સાઈ જોલતા હોઈએ તો કેવું સાઈ પરિણામ આવે છે તે નીચેની આખ્યાયિકાથી સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાશે.

વિશ્વામિત્ર અને વસિષ્ઠ ઋષિને પૂર્વે ઘણુંજ વૈર હતું વિશ્વામિત્રનો સ્વભાવ અત્યંત ક્રોધી હોવાથી તેમણે વસિષ્ઠના સો પુત્રોને પણ મારી નાંખ્યા હતા. આટલું થયા છતાં પણ વસિષ્ઠને વિશ્વામિત્ર પ્રતિ દ્વેષભાવ ઉત્પન્ન થયો નહોતો. એક દિવસે વિશ્વામિત્ર વસિષ્ઠ ઋષિને મારી નાંખવા માટે રાત્રિના વખતે તેમના આગ્રમે ગયા. આ વખત પૂર્ણિમાના ચંદ્રની ધવલ જ્યોત્સ્નામાં વસિષ્ઠ અને તેમના પત્નિ અંશુમતી બેઠાં હતાં. તેવામાં અંશુમતીએ પોતાના સ્વામીને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે પ્રાણનાથ ! આ ચંદ્રના ધવલ પ્રકાશ જોવું તપ કયા

મુનિનરનુ ઝળખી રહ્યું હશે વસિષ્ઠ મોટ્ઠી કે દેવી ? એકના રાજર્મિ
 વિશ્વામિત્રનુ તપજ્ઞ આ ચદ્રના ધન્ય પ્રકાશ જેવુ છે અહો ?
 ધન્ય છે તે ઋષિને ? આ વાક્યો વિશ્વામિત્ર કે મેઓ વસિષ્ઠનુ ખૂન
 કરવા પાછળ છાનામાના સતાર્થ રચા હતા તેમણે સાબળ્યા અને
 પછી તરતજ વિચાર કર્યો કે અરે ? હું કે જે આ ઋષિના સો
 પુત્રને મારી નાખનારોહુ અને અન્યારે પણ આ ઋષિને છવ લેવા
 માટે આગ્યોહુ તેના પ્રતિ આ ઋષિનરની કેટલી બધી માનની
 લાગણી છે. એમ વિચારી તરતજ 'વસિષ્ઠ મને ક્ષમા કરો' એનુ
 કહી વિશ્વામિત્ર વસિષ્ઠને પગે પડ્યા અને પોતે જે કારણથી આવ્યા
 હતા તે સર્વ કહી બતાવ્યુ ઉદારચરિત્ર વસિષ્ઠઋષિએ તરતજ
 પ્રેમપૂર્વક ઉઠાડી યોગ્ય આસને બેસાડી તેમનુ આતિથ્ય કર્યું અને
 પછીથી પોતાના અવિચારીપણાને ધિષ્ઠારતા તેઓ સ્વગૃહે ગયા

આ આખ્યાયિકાથી આપણને સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે
 કે ત્રિરોધીભાવનાગા મનુષ્યને સુધારવાને અર્થે આપણે તેના પ્રતિ
 પ્રેમ પ્રવાહને વહેવડાવવાની જરૂર છે. આ પ્રેમ પ્રવાહ વહેડાવવા
 માટે આપણે નીચેની લાવના પ્રમાણે વર્તવું જરૂર છે

તમારે જે સગંધી સાથે દ્વેષ હોય અથવા કોઈ સગંધી તમારા
 ઉપર દ્વેષભાવ રાખતો હોય તો તેને સુધારવાને

દ્વેષભાવ શી માટે અન્ય કોઈ પણ કર્તવ્ય ન કરતા બાનના
 રીતે ટાળવો ? કગ્ને. દાખના તરીકે તમારી સ્ત્રી તમારી સાથે

અણબનાવથી રહેતી હોય તો તે જ્યારે નિદ્રામાં
 હોય ત્યારે તેના ઉપર માનસિક પ્રેમ તેનુ ચિત્ર ખડુ કરીને કગ્વો.
 અને મનમાં ધારવું કે મારી સ્ત્રી મારા ઉપર અત્યંત પ્રેમ કરે છે.

હૃદયની ખરી લાગણીથી તે મને ચાલ છે. તથા હું એને ચાહું છું મારે અને એને અલગનાવ છેજ નહિ. કેમકે તે અર્ધુ માફજ સ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે ધારીને પછી તેજ લાવનામાં થોડો સમય તક્ષીન રહેવું કેટલો સમય રહેવું તેનો નિર્ણય સહ સહિની અનુકૂલતા ઉપર આધાર રાખે છે પણ આજામાં આજો પા કલાક તો આ લાવના સેવવીજ તેનાથી પણ અધિક સેવાય તો તે વધારે લાભનેજ પ્રકટાવે છે. આ લાવના કરવાથી લગભગ બે માસની અંદર ફળ મળે છેજ. જેમ લાવના ખરા અંતઃકરણની તેમ તેનું ફળ વહેલું મળવાનું અને જેમ લાવના માત્ર બહારની ઉપલક્ષ તેમ તેનું ફળ મળતાં વાર લાગવાની. આમ હોવાથી આ લાવનાનું ફળ વહેલું યા મોટું મળવું તે લાવના કરનારનારના અંતઃકરણની સ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે.

લાવના કેવા ઉત્તમ ફળને પ્રકટાવે છે તેના સ્વરૂપને ન સમજનાર મનુષ્યને આ પ્રયોગ એક ચસકેલા મગજમાંથી ઉઠેલા પ્રયોગ જેવો લાગશે. અને તેઓ તેને તરતજ દુસી કાઢી તેની ઉપેક્ષા કરશે. તેથી અત્ર વિષયાંતર થતું હોવા છતાં પણ લાવના સંબંધી કાંઈક અલ્પ માહિતી આપવી યોગ્ય ધારીએ છીએ.

લાવના એટલે શું ? લાવના એટલે ઇન્દ્રિય. અને આ લાવના અથવા ઇન્દ્રિયામાં કેટલું સામર્થ્ય રહેલું છે તે તમે

લાવનાનું સામર્થ્ય. તે તમે જાણો છો ? एकोहम बहु स्याम એ પ્રકારની પરમાત્માની લાવના વડેજ આ સં-
જિની ઉત્પત્તિ થઈ છે. કહો ત્યારે લાવનાનું

સામર્થ્ય કેટલું બધું ? આ સમગ્ર સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ તે પણ લાવના વડે ?

અહા ? ભાવનાવડે મનુષ્ય શું કરવાને સમર્થ નથી ? અર્થાત્ સર્વ કરવાને સમર્થ છેજ. જેમ અગ્નિની એક નાની સરખી ચીનગારીમાં મોટા મોટા મહાલયોને પણ બાળી નાંખવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે. તેમ તમારા અંતઃકરણરૂપ નાના સરખા પ્રદેશમાં ઉઠતી ભાવનામાં પણ જે ધારે તે કરી શકવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે. પણ જો તે તમારી ભાવના ખરી અને અંતઃકરણના ઉંડાણમાંની પ્રક્ટી દર્શે તો આ ભાવનાજ અતુલ બળને પ્રકટાવે છે. આજને આજ હું મોટા કંરોડપતિ થઈ જાઉં એમ કાંઈ મનુષ્ય ભાવના કરે અને તેમાં તેને સફળતા ન મળે તો તેમાં ભાવના કરનારો હોય છે. કેમકે તેની ભાવના માત્ર ઉપર ઉપરની હોય છે અને આવી ઉપસક્તિયા ભાવના કાંઈપણ બળને પ્રકટાવી શકતી નથી.

ભાવનાનું સેવન કરનાર મનુષ્યના હૃવન ઉપર અવતોકન કરતાં એમજ જણાય છે કે તેમાં કાંઈકજ તેની

ભાવના સિદ્ધ સિદ્ધિને અનુભવતા દર્શે. આમ યવાના કારણે શાધી નથી થતી ? ધણાં છે પણ તેમાં મુખ્ય મુખ્યનું અત્ર દી-ગદર્શન કરાવી જવાનું યોગ્ય ધાર્યું છે.

૧. ભાવનાની એક ધારા રહી શકતી નથી. અને તેથી તેનું બળ છૂટું પડી જાય છે. મનુષ્ય અમુક ભાવના આજે કરે છે તેને થોડા દિવસ મેલે છે. પરંતુ તેથી તેને જોડતો લાજ ન થવાથી તે ખીજ જ ભાવના કરે છે. ખીજ ભાવના પણ કરી ન કરી એટલામાં ત્રીજનું સેવન કરે છે. અને આ પ્રમાણે વારંવાર તે ભાવનાઓ બદલ્યા કરે છે અને આજે મુખ્યની તો કાલે આરોગ્યની અને પરમ દિવસે ધનની ભાવનાનું સેવન કરતો તે જો-

વામાં આવે છે આથી તેની એક પણ ભાવના સિદ્ધ થઈ શકતી નથી. છૂટા છવાયાં ધરના વર્ષાદનું પાણી જેમ ચોમાસામાં એકઠું થઈ તેનો વહેજો થાય છે. અને એવા વહેજા એકદા થઈ તળાવ ભરાવા પામે છે પણ દરેક ધરનું પાણી ભિન્ન ભિન્ન જગ્યામાં જતું હોય તો નથી તો વહેજો થઈ શકતો કે તળાવ ભરી શકાતું તેમ આ ભાવનાના સંબંધમાં પણ સમજવાનું છે છૂટી છવાઈ ભાવના કાંઈ પણ ફળને પ્રકટાવતી નથી. જેમ ભમરીનું ધ્યાન જ્યારે કીડો સતત રૂપે કરે છે ત્યારેજ તે ભમરીરૂપ બની જાય છે. તેમ ભાવનાના પ્રયોગમાં સતતપણે વહન કરનાર મનુષ્યજ તે ભાવનાની સિદ્ધિને અનુભવી શકે છે.

વર્તમાન સમયમાં મનુષ્યને ભાવનાના વૃક્ષનું ફળ તુરતને તુરત જોઈએ છે. પણ ફળને માટે કાંઈ એમ ઉતાવળ કરવાની જરૂર નથી. એથી કાંઈ ફળ મળતું નથી. કેમકે પ્રથમ એ વૃક્ષને ઉગાડવાની, તેનું પોષણ કરવાની તથા તેને મોટું થતાં પર્યંત અનુકૂલ જળ સિંચનાદિ કરવાની જરૂર છે. નહિ તો એ વૃક્ષ થતુંજ નથી. અને ફળ પણ મળતું નથી. માટે ભાવનાના ફળની જરૂર હોય તો તેનું પાલન પોષણ કરો. ઉગતાજ વૃક્ષને કુવાડા મારીને કાપી ન નાંખો. આજે એક ભાવના કરી કાલે ખીંછ કરવી એ પ્રથમની ભાવના ઉપર કુવાડો મારવા તુલ્ય છે માટે એનું કરતાં અટકો. અને એકજ ભાવનાને તેની સિદ્ધિ મળતાં પર્યંત સાધ્ય કરો.

ભાવના સફળ ન થવાના ખીજા કારણમાં અધિકાર ભેદ છે. ભાવના કરતી વખત ચોખ્ખોચોખ્ખો વિચાર કરવો જોઈએ અને ભાવના ખરેખરી નિર્દોષ હોવી જોઈએ. ખીજાનું અદિત ધૃતિજવા

માટે અથવા તેનું કાંઈપણ જગાડવા માટે કરવામાં આવતી ભાવના કાંઈપણ ફળને આપતી નથી. એટલુંજ નહિ પણ જેમ ભીંતને સુકી મારવાથી પ્રત્યાઘાત થઈ સામું આપણને જ વાગે છે, તેમ બીજાનું અહિત કરવા કરેલી ભાવના આપણું જ અહિત કરે છે.

અંતઃકરણના ખરેખરા ભાવની નિર્દોષ અને શુદ્ધ ભાવના કરનારને જો કે કાંઈપણ અશક્ય નથી. પરંતુ એ નિયમને અપવાદ રૂપે બાદ કરીએ તો એવા અંતઃકરણના ખરેખરા ભાવથી ભાવના કરનારા મનુષ્યો કોઈકે જોવામાં આવે છે હાલમાં તો આ ભાવના આ માણસે કરવી તે હિતકર છે કે કેમ તેનો કાંઈપણ વિચાર કર્યા વગર ભાવના કરે. ભાવના કરે એવો ભાવનાવાદી મહાત્માઓ તરફથી ભેદકક ઉપદેશ અપાય છે. ધરમાં હાલે હાલમાં કુસ્તી કરતાં હોય અને સાંજે ખાવાનાં ફાંફા હોય તેવા મનુષ્યને ધનના દગલાની ભાવના કરે એ ઉપદેશ શું કામ આવશે. આ તો ‘મુગે કેા સ્વમા ભયા’ એ જન્મ કથન પ્રમાણે આ મનુષ્યની પણ સ્થિતિ થશે. અર્થાત્ જેમ મુગા મનુષ્યને સ્વપ્ન આવે તો તે ખિચારો મનમાંજ સમજી શકે છે તેમ આ ધનના દગલાની ભાવના કરનાર મનુષ્ય પણ ખિચારો પોતાની ભાવનામાંજ ધનને જુએ છે. પણ જ્યાં સાંજ પડે છે. પેટમાં કુધાનું કષ્ટ થાય છે ત્યારે આ ભાવનાને કોણ જાણે કયે ખુણે નાંખી દે છે કે જેની શોધ કરતાં પણ તે હાથ આવતી નથી. આમ થતું હોવાથી ભાવનાનો ઉપદેશ સર્વને એક સરખી રીતે આપવાનો ધંધો લઈને બેઠેલા ભાવનાવાદી મહાત્માઓએ આ અધિકારની બાબત ઉપર પોતાનું લક્ષ્ય બેઠાંબેઠાં નાંખ્યું છે.

અધિકાર વગર કરેલી ભાવના સફળ થવાની ઈચ્છા ભાગ્યેજ સફળ થાય છે. દાખલા તરીકે એક અંગ્રેજી બીજી મોપડીનું ઘાન ધરાવનાર મનુષ્ય મોટા સીવીલીયનની નોકરીની ઇચ્છા રાખે તો તે કૃણીભુત થતી નથી કેમકે તેમ કરવામાં પ્રથમ તેણે અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે તેમ આ ભાવનાની બાબતમાં પણ સમજવાનું છે. પ્રથમ જો આ બાબત ઉપર વિચાર નથી કરી શકાતો તો પછીથી ભાવનાના પ્રયોગના અંતે તેનું જે ફળ મળતું જોઈએ તે ન મળવાથી ધણાના મનમાં ભાવના એ તદ્દન ખોટી છે એવો સ્વાભાવિક નિશ્ચય થઈ જાય છે.

સુરા વાંચકોની ભાવના એ શું છે તથા તે કયા કયા લાભને પ્રકટાવે છે તેની ખાતરી આટલા વિવેચનથી થઈ હશે. તેથી આગળ જણાવેલો પ્રયોગ પોતાના પ્રતિકૂળ સંબંધીને અનુકૂળ કરવા માટે કરવાનો આરંભ કરવો તેમને માટે અતિ શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે.

આ માનસ ભાવનાનું સેવન કરતાં કરતાં તમારે બીજી એક આખત ધ્યાનમાં રાખવાની છે અને તે એ છે કે તમે જે પ્રમાણે માનસ ભાવના કરો તેજ પ્રમાણે તમારું વર્તન પણ રાખશો. ભાવના કંઈ અને વર્તન કંઈ એ નીતિ રાખવાથી કાંઈપણ ફળ મળતું નથી આનું કારણ દેખીતુંજ છે. કેમકે આપણે ભાવનામાં આપણા સંબંધીને ચાહતા હોઈએ. અને પ્રત્યક્ષ મળતાં તેના ઉપર દ્વેષ રાખતા હોઈએ તો તે ભાવના કાંઈપણ દિવસ ફળ આપે ખરી કે? એક છોડવાને તે જેમ હિંગતો જાય તેમ કાપી નાંખવામાં આવે તો તે કાંઈ દિવસ વૃદ્ધિ પામી શકે ખરો કે? કદી નહિ. ત્યારે ભાવનાના સંબંધમાં પણ તેમજ છે. આથી આ ઉપાયને અનુસવમાં

મૂકનારે ગલરાવાની જરૂર નથી. તેણે પ્રથમ ભાવનાથીજ પોતાના સંબંધીને દાખલા તરીકે પોતાની સ્ત્રીને ચહાવી. અને પછી જ્યારે જ્યારે એ ભાવનાનું બળ જામવા માંડે કે તરત ત્યારે ત્યારે તે પ્રમાણે વર્તવું. પ્રથમ એકદમ દ્વેષને ન બૂલાય તો ધીમે ધીમે બૂલવાનો પ્રયત્ન કરવો. અને જે તે રીતે આપણું વર્તન તેના પ્રતિ પ્રેમવાણું છે એવું બતાવવું આમ જોવાથી આપણી દેખી સ્ત્રીના મગજમાં કાંઈ અસર થશેજ. પ્રથમ કદાચ એ અસર થતી તમને નહિ જણાય પણ થોડા વખતમાં તેની આપોઆપ ખાત્રી થશે.

જન સમાજમાં પરસ્પર પ્રતિકૂળતાવાળા સંબંધીઓના જીવનનું અવલોકન કરતાં ધણે ભાગે એમ જણાઇ આવે છે કે તેમાં પ્રથમ કાંઈની કાંઈ બાબતમાં બૂલ થઇ હોય છે. અને આ બૂલ થવાથી તેમને અંટશ ખંધાઇ જાય છે. દિવસે દિવસે તેમાં વૃદ્ધિ થઇ તેઓ કેવળ પ્રતિકૂળ થઇ રહે છે. સુત મનુષ્યે આમ કરવું ઘટવું નથી. મનુષ્ય માત્ર બૂલને પાત્ર છે. બૂલ વગરના તો સાક્ષાત્ પરમાત્માજ છે. તેથી મનુષ્યથી બૂલ થવી એ સ્વાભાવિક છે આમ હોવાથી કદાચ કાંઈનાથી કાંઈ બૂલ થઇ હોય તો તે બૂલ તે ફરીથી ન કરે તેને અર્થે તેને પ્રિય શબ્દોમાં અસરકારક બોધ આપી તેના મગજમાં તે બાબતમાં બરાબર કસાવવું જોઇએ. પણ બૂલ કરનાર પ્રતિ અંટશ અથવા દ્વેષ ન રાખવો. દ્વેષ રાખવાથી કાંઈ સાફ પરિણામ આવતું નથી પણ બૂલ કરનારને તેવી બૂલ કરવાથી શી હાનિ થાય છે તે સચોટ રીતે સમજાવવાથી જ સારી અસર થાય છે.

આપણામાં એક પ્રચલિત કહેવત છે અને તે ધણાંના જાણવામાં હશે કે એક હાથ નમે તો બીજો પણ નમે. આ કહેવત ખ

ખરી સત્ય પૂર્ણ છે. તમે પણ તમારા દ્વેષી સંબંધી પ્રતિ
પ્રેમ રાખશો તો તે તમારા પ્રતિના સમજા દેખને ભૂલી
જઈ પ્રેમ રાખશે. આ નિયમનું પાલન કરો. આરંભમાં કદિનતા
જણાય તો તેનાથી ન ડરો. ક્ષમાને શાંત કરનાર, તન મનને પોષણ
આપનાર સ્વાસ્થ્ય ભોજન પણ તેને બનાવનાં સંધતાં પ્રથમ કદિનતા
જેવું લાગે કરાવે છે. પણ પાછળથી ભોજન તૈયાર થતાં ભૂખ મ-
ટાડે છે. તેમ આ બાબતમાં પણ આરંભમાં જણાતી પ્રતિકૂળતા ત-
રફ નજરજ ન કરો અને તમારા મનમાં નિશ્ચય કરી રાખો
કે શુદ્ધ સંસારને સુધારવાનો સર્વોત્તમ ઉપાય પ્રેમ ભર્યું વ-
ર્તન છે અને એ વર્તવામાં કદિનતા લાગે તો નિશ્ચય કરો કે
આરંભની કદિનતા એકદિનતા નથી પણ દ્વિગુણ બળથી એ
વર્તન કર્યા કરવાની હિતકારક સૂચના છે.

પ્રકરણ ૭ માંના સિદ્ધાંતો.

૧ શુદ્ધસંસારને સુધારવાના ઉપાયમાં મુખ્યત્વે કરીને પ્ર-
તિકૂળતાવાળા અનેદ્વેષી સંબંધી પ્રતિ માયાલુ વર્તન રાખવું તે છે.

૨ પ્રેમનું સામર્થ્ય અલૌકિક હોવાથી પ્રતિકૂળતાવાળા
સંબંધી આપણા માયાલુ વર્તનને લીધે અનુકૂળ થઈ શકે તે તો
નેસંશય છે.

૩ આજે વીજ રોપી તેના ફલ જેમ આજને આજ સ્વા-
વાની ઇચ્છા કરવી સ્વોદી છે તેમ આજ માયાલુ વર્તન કરી આપણા
પ્રતિકૂલ સંબંધી અનૂકૂલ થાય તે વાત પણ સ્વોદીજ છે અને જેમ
વીજ રોપ્યા પછી ફલ સ્વાવાને માટે આપણે થોડા દિવસ અ-
થવા માસ ધીરજ ધરવાની જરૂર છે તેમ માયાલુ વર્તન રાખ્યા
પછી પણ સંબંધીઓની પ્રતિકૂલતા ટાલવા થોડો સમય સહન-
શીલ થવાની જરૂર છે.

૪ પ્રતિકૂલ સંબંધીઓનો વિરોધ ટાલવા ભાવનાનો પ્રયોગ
કરવો જરૂરનો છે પણ તે સાથે ઇદરું ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર
છે કે એ ભાવના સ્વરા અંતઃકરણની હોવી જોડે તથા સતત
તેનુંજ ચિંતન હોવું જોડે.

૫ ભાવનાની સાથે વર્તન પણ ભાવનાને અનુરૂપ હોવું જો-
ડે. આમ વર્તવામાં આરંભમાં કઠણ લાગે પણ તેને ન ગણકારી
આગળને આગળ વધવું જોડે.

પ્રકરણ ૮ મું.

(પ્રય દંપતી ? તમે હવે આજથી પરસ્પરથી જોડાયાછો. આજ સુધી તમે અપૂર્ણ હતાં તે આજ પૂર્ણ થયાં છે. અને આમ થવાથી હવે તમારી જવાબદારી પણ વધેલી છે તમારે હવે ઘણીજ સારવાનતાથી વર્તવાનું છે. કેમકે વ્યવહારમાં એવાં અનેક પ્રસંગો મનુષ્યને પ્રાપ્ત થાય છે કે જે તેમાં તે સારવાનતા નથી રાખતા તો તેઓ અવશ્ય કરીને દુઃખમાં આવી પડે છે. માટે તમારે તમારી સારવાનતાનો જરા પણ ત્યાગ કરવાનો નથી. એટલુંજ નહિ પણ તમારે હવે એવી નીતિ રીતિને ધારણ કરવાની છે કે જે તમને પોતાને તથા તમારા સંબંધમાં આવનાર સર્વને પ્રસન્નતાનું ભાન કરાવે અને તેઓ તમારી પાછળ એમ કહે કે ધન્ય છે આ દંપતીને ?

મનુષ્ય જન્મ એ એક મહા પ્રુણના યોગથી પામી શકાય છે. આપા ઉત્તમ જન્મને દીપાવી તમે તમારું સાર્યક્રમ કરજો. તમે બંને એકરૂપતાને પામી ચૂક્યાં છો તેથી હવે કંઈ પણ પ્રસંગ આવતાં મહિમામાંલ કેવળ મિથ્યા ભેદને અને ભ્રાંતિને ઉપજાવી કલેશ ઉભો કરશે નહિ. કલેશ કળ્યો એવાં ખરાબ છે કે તેણે કંઈ કંઈ મનુષ્યોને પાપમાત્ર કર્યાં છે. કંઈ કંઈ દંપતીને છૂટાં કર્યાં છે. ભુલ્યો આ સાથેના ચિત્ર પટ ઉપર ધ્યાન આપો. તેમાં લખેલી ઉક્તિઓ ખરી છે કે નહિ ? માટે એવા કુવાડાની ધાર જેવા કળ્યા કંકાસથી સદા

कजियो नाम कुचाडा सरखुं,

ફરજ રહેજો. છતાં પણ કદાચ એવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય તો તમારી એકરૂપતાનું સ્મરણ કરજો. અને પ્રાણાયામ કરી દશ વખત શાંતિ નામનો ઉચ્ચાર કરજો. આમ કરવાથી જેમ વાદળાં જતાં રહેતાં સૂર્ય પ્રકાશી નીકળે છે. તેમ તમારા ઉપર આવેલું કષ્ટઆરપી વાદળ ઉડી જશે અને એકરૂપતાનો સૂર્ય પ્રકાશી ઉદશે.

પ્રિય દાંતી ? યુવાવસ્થા એ ખાસ સંભાળવાની છે. ઘણા મનુષ્યો આ યુવાવસ્થામાં અધ બની જઈ દાવે.

યુવાવસ્થાની સંભાળ. તેમ વર્તન કરે છે. અને તેના પરિણામમાં તેઓ મહા દુઃખનો અનુભવ કરે છે. વિવિધ પ્રકારના કષ્ટકારી બાધિઓ પણ આવી રીત

રાખ્યાથીજ થાય છે માટે તમારે તેનાથી બચવાનું છે. અને અંતઃકરણમાં નિશ્ચય કરી સમજવાનું છે કે સર્વથી અધિક કિંમતી આપણું જીવન છે. જીવનને માટે આપણે ગમે તેટલી કિંમત આપીએ તો પણ તે મળી શકતું નથી. અને આવા મોઢા જીવનને હાથે કરીને પાયમાલ કરવું એ મનુષ્યત્વપણાનું લક્ષણ નથી.

ઘણાં પ્રસંગમાં એવું બને છે કે યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત મનુષ્ય તે ગમે તેટલું આત્મ વર્તન કરે તો પણ તેની અસર તેને થતી નથી કેમકે તેઓમાં ચડતું લોહી હોય છે. પણ આમ બે ત્રણ વર્ષ ચાલ્યા પછી તેની અસર તેને થવા શિવાય રહેતીજ નથી અને આ અસર એવી ભયંકર હોય છે કે એને દીધે પ્રાણ હાનિ થવાનો પ્રસંગ પણ આવી શકે છે.

નામદાર સરકાર તરફથી હાથરોગના સંબંધમાં ઘણી તપાસ માટે છે તથા તેની નોંધ પણ રખાય છે. તેમાં છેલ્લામાં છેલ્લી ખ.

બર મુજબ પ્રસિદ્ધ થયું છે કે આ રોગ જોટલો ઉછરતી વયના યુવાનોને થાય છે તેટલો ખીજાઓને નથી થતો. આના સંબંધમાં આપણે વિચાર કરીએ તો જણાશે કે ઉછરતી વયના યુવાનો પોતાના છવનની કિંમત બરાબર ન સમજી ચઢતા લોહીના પ્રતાપે પોતાને કાંવે તેમ વર્તન કરે છે અને પરિણામમાં આવી રીતે તેઓ રોગના ભોગ થાય છે. મારે તમને આ બાબતમાં ખાસ ચેતીને આગવતી જરૂર છે.

પ્રિય દંપતી ? તમારે હવે એક ખીજામાં અપૂર્વ સ્નેહ પ્રકટાવવાનો છે. કેમકે જ્યાં સ્નેહ નથી ત્યાં ગૃહ નથી. અને જ્યાં ગૃહ નથી ત્યાં સંસાર પણ નથી. તેથી તમારે તમારું વર્તનજ એવા પ્રકારનું રાખવાની જરૂર છે કે પરસ્પરમાં કદી પણ જુદા પડવાનો સંભવ ન આવે.

કેટલાક દંપતીમાં એવો પ્રકાર પણ હાલમાં જોવામાં આવે છે કે તેઓમાંથી અમુક પુરૂષ અથવા સ્ત્રી એક ખીજાના વિચાર સાથે મળતાં નથી અને આમ કરતાં તેઓ જુદા પડી જાય છે તમારે તેમ કરવાનું નથી તમારે તો એક ખીજાના વિચારોથી પણ ઐક્ય બાંધવાની જરૂર છે. વિચારના ઐક્ય વગર મન અને શરીરનું યથાર્થ ઐક્ય બાંધાતું નથી તે બાબત ઉપર ધ્યાન આપી ખાસ આ બાબત અનુભવમાં ઉતારવાની છે.

મારો પતિ સાત ચોપડી ગુજરાતી લાણેલો છે અને હું તેનાથી અધિક લાણેલી છું. એ પ્રકારનું ભાન સ્ત્રીના સમાનતા. અંતઃકરણમાં થવાથી અને હું તેના કરતાં વધારે સમજુ છું અને સ્ત્રીને તાબે થવાનો ધર્મ છે એ પ્રકારનું ભાન પુરૂષના અંતઃકરણમાં થવાથી ઐક્ય થતું

૧૧- નથી માટે પ્રિય દંપતી તમે આ પ્રકારના ભાવને તમારા અંતઃકરણમાંથી સદાને માટે દૂર કરજો. અને મનમાં નિશ્ચય કરજો કે પ્રભુના રાજ્યમાં બંને સમાન છે. પતિ અને પત્ની સાથે અણુ બનાવ થવાના કારણમાં એક કારણ એ પણ ગણી શકાય છે કે કોઈ કોઈ વાત આપણે આપણા એ સબંધી વિરોધમાં સાંભળી હોય છે તો તે મનમાં તે મનમાંજ ગંभी દ્રેષથી બળ્યા કરવું. આ કારણને પણ તમારે દૂર કરવું જોઈએ. અને પરસ્પરની વાતનું નિરાકરણ કરવું જોઈએ. આ પ્રમાણે પ્રથમ નિરાકરણ કરવાથી આવા પ્રસંગો ઉત્પન્ન થવા પામતા નથી.

પ્રિય દંપતી ? ધરવું કામ કાજ થઈ રહે અને ત્યારે તમને નિશ્ચિત હોય ત્યારે નકામી વાતોના ગપાટા નવરાશનો વખત. હાંકવા કરતાં કોઈ ઉત્તમ અંચનું મનન કરજો. કેમકે તેમ કરવાથી શુદ્ધિ મુખરે છે અને ઉત્કૃષ્ટ આરિથ્યવાળી થાય છે. ઉત્તમ અંચ એક સદ્ગુણની ગરજ સારે છે અને તેનો અભ્યાસ કરનાર મનુષ્ય મુખી શુદ્ધી ગાળવાની રીત-ભાત જાણી શકે છે.

દક્ષણા બાઈએ આજે આમ કર્યું અને દક્ષણી બાઈએ તેમ કર્યું એવી માત્ર વિનાની વાનો આજે પુરસ્વાત કેવી રીતે હતી વેળાએ ચતી જોવામાં આવે છે. કેટલીક વખત તો શયશૃંગ જેવી પાયાવિનાની વાતોના ગાડાને ગાડાં ગમડાવવામાં આવે છે કે જેની ઉપર જો આપણે વિચાર કરીએ તો દાસ્તખ ઉત્પન્ન થાય. આ પ્રકારની વાતોમાં વખત નવીતાડતી બીજા ઉત્તમ કામેમાં તથા ઉત્તમ

વાતોમાં વખત વીતાડવો જોઈએ. ને વાત તે કેવી હેતી જોઈએ ? ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે નકામી વાતો નહિ પણ જે વાતથી આપ-ણને કષ્ટપણ લાગે ત્યાં અથવા જાણવાનું મળે તેવીજ વાતો ઉપર લક્ષ આપવું જોઈએ.

પદ (દયાના, નિધિનો, તનુજા પ્રતિ, એકપ.)

શુભની, સુખની, વાતને, કરવી પ્રતિ દિનતો ધટે.

શોક ભયને આપનારી, વાતને ત્યજવી ધટે;

વાતને, વાતને; વાતને, ત્યજવી તો ધટે;— શુભની૦

+ + + +

દુઃખને ખીકની, વાતને, કરવાથી તે તો આવડું,

એવી હવે તું વાતને સુખમાં કદી ન લાવડું,

સુખમાં, સુખમાં, સુખમાં, કદી ન લાવ તું; શુભની૦

* * * *

દ્વેષની, મોહની, સ્વાર્થની, વાતને પણ સદાએ ત્યાગવી;

પ્રેમને વલ્લભની વાણીને જોઈલા છુદ્ધિ પ્રશુધી માગવી,

પ્રશુધી પ્રશુધી પ્રશુધી પ્રશુધી છુદ્ધિ માગવી, શુભની૦

x x x x

જ્ઞાનને, ધ્યાનની, ભક્તિની, વાત કરવાથી મન ઉત્થાન થતું,

કૃત્તિમાં તેહને, મૂઠવાથી, મન આ શિખરે જતું.

શિખરે, શિખરે, શિખરે, શિખરે મન આ તો જતું; શુભની૦

શ્રીશ્રેયઃ સુધાકર*

* અમારા તરફથી બહાર પડેલું ઉત્તમોત્તમ કાવ્યોમાધી ખાસ યુદ્ધ કાવ્યો રસિક અને જોધક કાવ્યોનું પુસ્તક પ્રજા રૂપ ૫૦ પાકું સોનેરી પૂંક મલય રૂપેથી એક ચંદ્રમકાલ ઓફીસ ભાગાતળાવ સુરત

પ્રિય દંપતી ? આપણે ઉપર જણાવ્યું તેમ વ્યવહારમાં જેમ શુભ અને સુખની વાતજ કરવાની જરૂર છે તેમ પ્રિય વચનો બોલવાની પણ તેટલીજ જરૂર છે. તું તાં ઈત્યાદિ હલકાં વચનો વ્યવહારમાં બોલતાં તે બોલનારનીજ તોછડાઈ જણાઈ આવે છે અને તેથી સદ્વિચાર સંપન્ન મનુષ્યે તેનો સર્વદા ત્યાગ કરવો ઉચિતનો છે. પુત્રે સ્ત્રીને અને સ્ત્રીએ પોતાની દાસી અથવા ચાકરને પણ તું શબ્દવડે બોલાવવા યોગ્ય નથીજ. આપણીથી ઉતરતા દરજ્જાના મનુષ્યને ‘તું’ શબ્દથીજ બોલાવવા જોઈએ. જે તેમ ન કરીએ તો આપણી મોટાઈ ધટે એ પ્રકારનું માનવું એ તદ્દન બૂલ ભરેલુંજ છે. એવા મનુષ્યો એ એટલું નક્કી સમજવુંજ જોઈએ કે તેમ કરવાથી અર્થાત્ દુઃકારથી બોલાવવાં કરતાં માન ભરેલી વાણીથી બોલાવતાં મહત્તા અથવા મોટાઈ ધટતી નથી પણ ઉલટી વધે છે. એક આપણો ગમે તેવો દુસ્મન આપણી સામે આવી ઉભો હોય તે વખત તેને તું કેમ આવ્યો અહીંથી જા’ એ પ્રકારનું તોછડાઈનાળું બોલવામાં તેની દુસ્મનાઈમાં અધિક વધારો થશે. પરંતુ આનાથી ઉલટું તેને પ્રિય શબ્દોમાં આવો, પધારો, વીગેરે બોલી માન આપવામાં તેની અદેખાઈયા દુસ્મનાઈ જરૂર ધટવા પામશે. આ હોવાથી વ્યવહારમાં ‘તું’ તાં’ શબ્દને બદલે ‘તમે આપ’ શબ્દની કેટલી બધી જરૂર છે અને તે વાપરવાથી કેટલા બધા સારાં પરિણામ આવે છે તેનો ખ્યાલ આપણને આવ્યા સિવાય રહેતો નથી. જે મનુષ્યને ‘તું’ તાં’ ઇત્યાદિ બોલવાની ટેવ પડી ગઈ હોય તે ટેવને સુધારવા તેણે પોતાના ઘરમાંજ અભ્યાસ કરવો. અને ઘરના સર્વ સંબંધી તથા પોતાની સ્ત્રી પોતાનો પુત્ર વીગેરેને તમે કહીનેજ બોલાવવાં આમ

કરવાથી ધીરે ધીરે એ ટેવનો નાશ થઇ શકશે. વળી દરરોજ સ-
વારના પહોરમાં નીચેનું પદ ગાવાથી પણ અધિક લાભ થશે.

પદ ગરબી. (રૂડી રામકથા, એ લય.)

પ્રિય શુભ વાણી, હરનિશ તું તારા મુખમાંથી બોલજો.
કોઇ દિન તાણી, વાણીને તું કોઇ સમીપ ના બોલજો.
તારે શુભમય વચનો વદવાં, ફાવે તેવાં કદી ના લવવાં,
(એવા) મિથ્યા ગારાને શીદ ખુદવા; પ્રિય૦
કદી 'તુંતાં' એવુંના કહેતો, હલકાં વચનોનાં ઉર લહેતો,
જા તું તો શુભમાંહિ વહેતો; પ્રિય૦
શું વાત રહી છે આ સારી, શું તેને તેં જરૂરી ધારી,
કે જેથી મુખથી ઉચ્ચારી; પ્રિય૦
તું વિચાર આવો કીધા પછી, વાતોને વદજો તુજ મુખથી,
જેથી રહેશે તું બહુ સુખથી; પ્રિય૦
તું મધુર મધુર વાતો કરજો, તે કરી સંગીજન શ્રમ હરજો,
પછી ભંવમાં તું નિમગ્ન કરજો; પ્રિય૦
પ્રિયવાણી સુખ તો આપે ધણું, યાપ કથન ન એના મહિમા તણું
પ્રિયવાણીમાં ખળ ભારી ધણું; પ્રિય૦

હૃદયના આલાપ પૂર્વક આ પદ ગાવાથી પ્રિયવાણીની મહ-
તાનું અંતરમાં જ્ઞાન થાય છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ તે જેના જેના
સંલગ્નવામાં આવે છે તેને પણ પ્રિયવાણીની મહતા સૂચક તે નિવડે
છે. આમ હોવાથી તેનું ગાયન તથા મનન એક કર્તવ્યરૂપ છે.

પ્રિય દંપતી ! હવે તમારે એક અગત્યની બાબત ઉપર ધ્યાન
આપવાનું છે અને તે અન્ય નહિ પણ નિયમિત

નિયમિત વર્તન. વર્તનની બાબત છે. સુવાવસ્થા અથવા ચઢ્યા
લોહીના ભેરને લીધે આજે અનેક દંપતીઓ

આ બાબત ઉપર ધ્યાન ન આપતાં અનિયમિત વર્તનને સેવી આ-
ખરે દુઃખાનુભાગી થાય છે. પણ તમારે તેમ કરવાનું નથી. કેમકે
તમારા શ્રદ્ધસ્થાશ્રમને સુખી બનાવવાનો જ વિચાર છે. અને એ
વિચાર હોવાને લીધેજ તમે આજે આ પુસ્તક વાંચો છો. માટે નિ-
યમિત વર્તનની બાબતમાં તમને ઘણીજ કાળજી રાખવાની છે.

આ સંહિની વ્યવસ્થા જોતાં તે પણ નિયમિત ચાલે છે રાત્રિ
પછી દિવસ થાય છે. દિવસ પછી રાત્રિ થાય છે. નિયમિત સમયે
સૂર્યનો ઉદય થાય છે. અને નિયમિત સમયે આશમે છે. સમુદ્રમાં
ભરતી ઓટ પણ નિયમિત સમયેજ થાય છે. મહો ઉપમહો વીગેરે
સર્વ નિયમિત રીતેજ સહિ સંહિની જગ્યામાં ગતિ કરતાં હોય છે.
જો તેમાં નિયમિતતા ન હોત સૂર્ય ચાર માસ સુધી ઉગતજ નહિ.
અને રાત્રિ છમાસ સુધી પણ ચાલ્યા કરત આ સર્વ કહી કહેવાનું
તાત્પર્ય એકજ અને તે એ છે કે નિયમિતતા એ સર્વના મૂળ રૂપ
છે. અને તેનું પાલન કરનાર જ આ વિશ્વમાં પોતાનો સંસાર નિય-
મિત સુખરૂપ ચલાવી શકે છે.

આપણા શ્રદ્ધસંસારમાં નિયમિતતાની ઘણીજ ખામી છે અને
તેને લીધે પણ આજે જે તેની આવી દુર્દશા થવા પામી છે એમ
કાંઈ કહે તો તેણે ખોટું કહ્યું છે એમ કહી શકાય તેમ નથી હજી
પ્રાશાસ્ત્ય પ્રજાની નિયમિતતા ઉપરથી આપણે મોટો ઘડો લેવાનો છે.

એ પ્રજાને નિયમિતતા પણ ખડુજ પ્રિય છે અને તેના ઉદાહરણ રૂપ આગશાહી પોષ્ટખાતું વગેરે છે એ માત્ર દ્રાષ જરૂરના કવચિત અપવાદ શિનાય નિયમિતજ ચાલે છે અને એ નિયમિતતાને લીધેજ તે આજે લોકપ્રિયતાને પામી તેનો આજે હજારો મનુષ્યો સુખ પૂર્વક લલ લેછે

પાશ્ચાત્ય પ્રજામાં તો નિયમિતતા એટલે સુધી છે કે અમુક મનુષ્યને અમુક વખતે કહ્યું હોય તો તેજ વખત જો પેનો મનુષ્ય ત્યાં આવે તેને મળી શકે જરા પણ મોડો વહેયો આવે તો તેને તેને નહિ મળે આ સબધમાં પોતાનો જાતી અનુભવ ટાકતા શ્રીયુત પડિત લાનન જણાવે છે કે એક વખત અમેરિકામાં હું એક બાઇને મળવા માટે ગયો તેણે મને બરોમર એક વાગ્યે આવવા જણાવ્યું હતું હું ખડુ એ ઉતાવળ કરવા છતાં માત્ર ત્યાં જો મીનીટજ મોડો પહોંચ્યો ત્યાં જઈ મેં માફ કાઢી તે બાઇના નોમરના હાથમાં મકચુ એટલે નોકર તે બાઇ પાસે લઈ ગયો અને થોડી વારમાં પાડો આવી મને જણાવ્યું કે ધારેલા સમય કરતા તમે મોડા થયા છો માટે આજે બાઈ તમને મળી શકશે નહિ હવે કાંયે આવજો. આ પ્રમાણે કહેવાથી મારે બીજો દિનસે તેની મુલાકાત લેવી પડી આ વખત તેણે નિયમિતતા સબધી વિવેચન કર્યું ત્યારે મેં નેને હિન્દુસ્તાનના લોકોની સલા પાંચ વાગે બોલાવી હોય અને પાચના સાન અથવા આઠ વાગ્યે તેનો આરભ થાય તો પણ ચાવી શકે એવી નિયમિતતાની વાત કરી ત્યારે તે આશ્ચર્યચક્રીત થઈ ગઈ અને એટલુંજ જોતી કે આવું અનિયમિત વર્તન અમે રાખીએ તો બીજેજ દિવસે અમારા સુખનાં સર્વ સાધનોનો નાશ થાય

નિયમિતતાની કિંમત પ્રાપ્ત્ય પ્રજ્ઞમાં ફટકી બધી છે તેનો વિચાર આપણને ઉપરના સત્ય નિવેદનથી આવ્યા શિવાય રહેતો નથી માટે પ્રિય દેવતી ? તમે પણ તમારા વ્યવહારમાં નિયમિત રહેતા શીખો.

નિયમિત ખાવા પીવાનું રાખો, આજે બપોરે બાર વાગે ખાધું તો કાલે આઠ વાગે ન ખાઓ પણ બાર વાગેજ ખાઓ. આજે રાત્રે અગીઆર વાગે સુતા તો કાલે બાર વાગે ન સુવો પણ અગી-આરેજ સુઓ. ખર્ચમાં નિયમિત ખર્ચ કરો. આજે બે પૈસા ખર્ચી કાલે પાંચ કાં ખર્ચવાની ટેવ ન રાખો. વ્યવહારમાં નિયમિતતાને જ ધારણ કરો. વિષય સુખ વીગેરે પણ નિયમિતજ ભોગવો. કુંકમાં સર્વ રીતે નિયમિત થાઓ તેમ કરવાથી જ તમે સુખી થશો.

સંગતિ દોષ.

બુદ્ધિદારમાં જેમ નિયમિતતાની બાબત ઉપર પ્રત્યેક દૃષ્ટીએ ધ્યાન આપવાનું છે તેમ તેમણે આ સંગતિની બાબત ઉપર પણ ધ્યાન આપવાનું છે પ્રિયદેવતી ? તમારા સહવાસમાં એવા મનુષ્યોને રાખજો કે જે તમને આડે રસ્તે દોરનાર ન નિનડે જેમ એક બગડેલું અણુર બીજા અણુરને પણ બગાડે છે તેમ એક બગડેલો મનુષ્ય પણ બો તેના સહવાસમાં આપણે રહીએ છીએ તો તે બગાડનારજ થાય છે. ભક્તિ સપત્ત અને સદ્વિચારયુક્ત મનુષ્યને તે બગાડી શકતા નથી. પણ જ્યાં સુધી એ બે બાબતો મનુષ્યના અંતઃકરણમાં દૃઢ થઈ ટોલી નથી ત્યાં સુધી તો તેણે સંગતિના સંબંધમાં ખાસ વિચારવાનુંજ છે. આપણે વ્યવહારમાં ઘણે ભાગે એમ પણ થતું જોઈએ છીએ કે અમુક પુરુષ આજે ભક્તિવાન હોય છે તે કાલે કરીને નાસ્તિક થઈ જાય છે. અને અમુક સ્ત્રી પતિવ્રતા

હોય છે તે કાળે કરીને પોતાના પતિવ્રતને ચૂકે છે. આમ થવાના કારણમાં સુદૃઢ રીતે તપાસ કરતાં સંગતિનોજ દોષ હોય છે. ખરાજ સંગતિના પ્રતાપે તેઓની આવી સ્થિતિ યદ્ય હોય છે. આમ હોવાથી પ્રત્યેક દંપતીએ ઉત્તમ મનુષ્યોનીજ સંગતિ કરવાની જરૂર છે.

શિયળવ્રત ઉપર પણ દરેક દંપતીએ ધ્યાન આપવાનું છે.

પણ મનુષ્યો એમ માને છે કે શિયળ ફક્ત

શિયળ વ્રત. સ્ત્રીઓએજ પાળવું. પુરુષને કાંઈ તેની જરૂર નથી પરંતુ આ માનવામાં તેમની મોટામાં

મોટી ભૂલ છે. શિયળ વ્રત જાનેને પાળવાની જરૂર છે. જે તેમાંથી શ્વૃ થાય છે તે અધોગતિના ખાડામાં પડે છે. આને માટે બાણ કેશવચંદ્રસેન પોતાના પુસ્તકમાં જણાવે છે કે—

“ વિશ્વાસઘાત સમાન ખીણું કાઈ મહાન પાપ નથી, અને સ્ત્રીએ પોતાનું પતિવ્રત અને પુરુષે પોતાનું પત્નીવ્રત ભંગ થવા દેવું એના જેવો મહાન વિશ્વાસઘાત ખીણે કાઢ નથી એટલા માટે એ વ્રત બહુ કુશળતાથી સાવધ રહીને પાળવું જોઈએ. એવો વિશ્વાસઘાત કરવાના વિચાર માત્રથી કે તેની છાયાથી પણ અંતઃકરણ અભગાઈ જાય છે. ”

આ પ્રમાણે હોવાથી ત્રિય દંપતી તમારે આ બાબત ઉપર ખાસ કરીને ધ્યાન આપવાનું છે. તમારે જાનેએ આ વ્રતનું પાલન કરવાનું જે તેમાં જરા પણ ભૂલ થાય છે તો તેનું મહા પાતક લાગ્યા શિવાય રહેતું નથી. પરમેશ્વર આપણને જે આપે તેમાં સંતોષ રાખી વર્તવું એ જરૂરનું છે તેમ આ બાબતમાં આપણો સબધ જે ઇશ્વરી સંકેતથીજ બંધાયો છે તેમાં પરમેશ્વરની આજ્ઞા માન્ય રાખવાની પણ અગત્ય છે.

શિયળવ્રતનો ભંગ કરવાથી અનેક પ્રકારના અનિષ્ટ પરિણામો આવે છે. જીવલેણ દરદો પણ તેનાથીજ લાગુ પડે છે. તેથી દરેક તેનાથી બચવાને માટે પણ શિયળવ્રતનું પાલન કરવાની જરૂર છે.

શિયળવ્રત ભંગ થવાના કારણમાં બે મુખ્ય છે અને તેમાં પ્રથમ એ છે કે જે દંપતીમાં પરસ્પરમાં સાચો પ્રેમ હોતો નથી ત્યાં આ પ્રમાણે તે ભંગ થવાનો પ્રસંગ આવે છે. અને બીજા કારણમાં સ્ત્રી પુરુષનો એકાંત સહવાસ.

આ બે કારણને લઈનેજ શિયળવ્રત ભંગ થવાના પ્રસંગો આવે છે. તેથી દરેક દંપતીમાં પરસ્પર જે પ્રેમ હોવો જોઈએ તેમાં વધારો કરવાની કેટલી બધી જરૂર છે તે આપણને સ્પષ્ટ થાય છે.

સ્ત્રી અને પુરુષનો એકાંત સહવાસ ઘણી વખત વિપરીત પરિણામને લાવે છે. જ્યાં જ્યાં વ્યભિચારનો ફેલાવો થયો હશે ત્યાં પ્રથમ સહવાસજ તેમાં નિમિત્ત રૂપ થયો હોય છે. આથી આવો એકાંત સહવાસ કરવો ઇષ્ટ નથી એમ આપણા શાસ્ત્રો પોકાર કરીને જણાવે છે.

પ્રિય દંપતી ! આ પ્રમાણે હોવાથી સ્ત્રીએ કેઈ પારકા પુરુષ સાથે અને પુરુષે અન્ય સ્ત્રી સાથે એકાંત વાસ કરવો નહિ. ઘરના નોકર ચાકર સાથે કરેલો એકાંત વાસ પણ કેટલીક વખતે ખરાબ પરિણામને લાવે છે માટે તેનાથી સદા દૂર રહેવું.

પતિ પત્નીના સખંધથી જોડનાર વ્યક્તિએ પરસ્પરમાં સંતોષ માનવો જોઈએ. આ સંતોષ નથી હોતો તો

સંતોષ.

સાઈ ફળ મળતું નથી. આરંભમાં કદાચ

સ્ત્રીના કામથી પુરુષને સંતોષ ન થતો હોય

અને પુરુષના કામથી સ્ત્રીને સંતોષ ન મળતો હોય તો પણ તે

તરફ દુર્લેક્ષ કરી જે તે રીતે તેમના કામોથી આપણને સતેષ મળી શકે તેવાં કામો કરવાને તેમને શિક્ષણ આપી સમજાવવું જોઈએ. અને જ્યારે આ પ્રમાણે પ્રત્યેક દંપતી તરફથી કરવામાં આવશે ત્યારેજ આ ગૃહસંસાર કલ્યાણકારી નિવડશે; કહ્યું છે કે—

સંતુષ્ટો માર્પયા મર્ત્તા મર્ત્તા માર્યા તથૈવચ ।

યસ્મિન્નૈવ કુલે નિત્યં કલ્યાણં તત્રૈવ ધ્રુવમ ॥

અર્થાત્ જે કુળમાં સ્ત્રીથી પુરુષ અને પુરુષથી સ્ત્રી સંતુષ્ટ રહે છે અર્થાત્ બંનેની પરસ્પર પ્રીતિ હોય છે તે કુળનું સદા કલ્યાણ જ થાય છે.

પ્રિયદંપતી ? આ પ્રયોગનો આરંભ તમે ક્યારે કરશો ?

પ્રકરણ ૮ માંના સિદ્ધાંતો.

૧ નવવિવાહીત દંપતીએ કજીઆ કંકાસને દૂર કરવો.
(૨) યુવાવસ્થાની સંભાલ રાખવી. (૩) પરસ્પરમાં સમાન ભાવે રહેવું. (૪) માલવગરની વાતોને છોટી શુભનીજ વાર્તા કરવી. (૫) તોછડી વાણીનો સર્વદા ત્યાગ કરવો. (૬) નિયમિત વર્તન રાખવું (૭) સારા મનુષ્યોની સંગતિ કરવી. (૮) શિયલ્લગ્રત પાલવું. (૯) એક વીજાથી સંતુષ્ટ રહેવું. તથા (૧૦) એકાંત વાસ પરપુરુષ સાથે સ્ત્રીએ અને પરસ્ત્રી સાથે પુરુષે કદી પળ ન કરવો.

આ દશ સિદ્ધાંતને અનુસરી જે દંપતી પોતાનું જીવન ગાલે છે તેઓ આ જગત્માં આદર્શરૂપ યદ્ રહે છે.

સ્ત્રી ૧.

સવારની પ્રવૃત્તિ.

ધ્વનિદરા સવારમાં વહેલી ઉઠી
ના પતિને નમન કરેછે અને
! ઇશ્વર સ્તુતિના એક બે
ત ગાતી ગાતી ધરના કચ-
રીગેરે કાઢી વાસણ વીગેરે
માંછ નાહી ઘોષ પોતા
રતિને માટે દેવસેવા અર્થે
પામત્રી તૈયાર કરી રસોષ-
નાગી જાયછે. પોતાના પતિ
ખાળકા ઉઠે ત્યારે તેમને
પાણી આપી તરતજ
તૈયાર કરી રાખે છે. પછી
નહાવા માટે પાણી પણ
ં, હાથરશ્મિને બરેખર
સ્નાન કરી સ્વચ્છ ચવાવું

સ્ત્રી ૨.

સવારની પ્રવૃત્તિ.

મથી સવારમાં વહેલી ઉઠવાને
બદલે મોડી ઉઠીને પછી પો-
તાના ધણીએ કાંઈ ચાહ વીગેરે
મૂકવાનું કામ કર્યું છે કે નહિ ને
જુએ છે જો તે કામ ન કર્યું
હોય તો તેની ધૂળ ઝાટકી નાંખે
છે. પછી દાંતણ લઇને ધરના
ઝોટલે જઇ અલી ઝો જમના
સાંભળે છે કે અરે ! ઝો સરસા
આમ તો આવ વીગેરે મોટા સાદે
બોલે છે. અને બીજી સ્ત્રીઓને
પણ એકડી કરે છે. કદાચ કો-
ઇથી કામને લઇને અવાવું
નથી તો અરે આ રાંડને તો
મીઝસ ચડ્યો છે વીગેરે હજાર

તેણે શિખવી મૂક્યું છે. પતિ અને બાળકો ખાધા પછી પતિ પોતાના ઉઘમે જાય છે અને બાળકો નિશાળે જાય છે. પછીથી તે ખાય છે અને વાસણ વીગેરે એકવાડ કાઢી મૂકે છે. અને આ પ્રમાણે પોતાનો મધ્યાહ્ન સુધી નો સમય વ્યતિત કરે છે.

બપોરની પ્રવૃત્તિ.

આખા પી પરવાર પછી ઈ. ન્દિરા અનાજ વીગેરેની સંભાળ લે છે. આવતી કાલે ઘરમાં શું શું જોઈશે તેની ટીપ કરી રાખે છે. શિવવા વીગેરેનું કામ તે જાતેજ કરે છે. વખતે નવરાશ હોય તો ઉત્તમ પ્રકારના પુસ્તકો વાંચી ગૃહિણીપણના જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે. અને આવી રીતે પોતાનો સાંજ સુધીનો સમય પોતાના જ ગૃહમાં રહી વ્યતિત કરે છે.

સાંજનાં બાળકોની પ્રવૃત્તિ.

પોતાનાં બાળકો સાંજે નિશાળથી આવતાં તેમને આગલા દિવસે કરવાનું લેક્શન (પાઠ) કરીને પછી રમત રમવાનું કહે છે સમય થતાં રસોઈ કરી રાખે છે અને પોતાના બાળકોને જમાડી લે છે. પછી પોતાના પતિને આવવાની વાટ જુએ છે પતિ આ-

લવારી કરે છે. અને આ પ્રમાણે સવારના પહોરમાં પરમેશ્વરનું નામ દેવાને બદલે હનુર કાથા કબલા કરી લોકોનું પાપ ઘેષ ઘરમાં આવે છે. આ વખતે પોતાને નહાવાને માટે પાણીગરમ તેના પતિ એ કરી રાખ્યું હોય છે તેથી નાહીને રાંધીને પતિને જોમે છે. બિચારો પતિ તે મૂગે મોટે ખાય છે અને પછી નોકરીએ ચાલ્યો જાય છે. પોતાના છોકરા છોપાની સંભાળ પણ મણી બરાબર લેતી નથી અને તેથી તેઓ પણ રોડી ઢોર જેવાં બની ગયેલાં જોવામાં આવે છે.

બપોરની પ્રવૃત્તિ.

પતિના ગયા પછી પોતે સાફ સાફ કરીને ખાય છે અનાજ વીગેરેની સંભાળ લેતી નથી તેથી તેમાં કીડતો વગેરે પડીને અનાજને ખાઈ જાય છે. પણ તેને સંભાળવાનું મણીને સુઝતું નથી તે તો ખાધું કે તરત આડોશણ પાડોશણને ત્યાં એકી પેલી વાતો કરવા ચાલી જાય છે. ઘરનો એક વાડ પણ બરોબર કાઢતી નથી તેથી વાસણ પણ ચીકણાં અને કાળાં રહે છે. અને ઘરમાં તદન અસ્વચ્છતાનું જ્ઞાન થાય છે. કાંઈ

વંતાં હસતું મુખ રાખી નેમનો સત્કાર કરે છે અને જળપાન વીગેરે કરાવી થોડો સમય વાર્તાલાપ કરી તેમને ભોજન કરવા હાડે છે. અને પછી બંને સાથે જ ભોજન કરે છે.

રાત્રિની પ્રવૃત્તિ.

ભોજન કરી રહ્યા પછી પતિને તાંમશુદ્ધ મુખવાસ આપી વાસણ વગેરે સ્વચ્છ કરી લઈ પતિની ક્ષમીપ બેસે છે. મધુર મધુર વાતો હસતું મુખ રાખી કરે છે. બપોરના સમયમાં કરેલી પોતાની પ્રવૃત્તિ પતિને કહી બતાવે છે વખતે કોઈ બાબતમાં પોતાને શંકા પડતી હોય તો તેનું સમાધાન પૂછી લે છે. આગલા દિવસ માટે જોઈતી વસ્તુની ટીપ પતિને આપે છે કદાચ કોઈ તેને બોલી ગયું હોય તો પણ તે પતિને નિવેદન કરે છે. પોતાનાથી કોઈ બાબતમાં ભૂલ થઈ હોય તો તેની માફી માગે છે અને પતિ જે હપકો દે તે સહન કરે છે. રાત્રે મુલત વખત પતિના ચરણોને તળાંસે છે. અને પછી પતિનેજ પોતાનું સર્વસ્વ માનનાર મન્દિરા ઇષ્ટ સ્મરણ કરતી નિદ્રાવશ થાય છે.

મુધક મનુષ્યને તેના ઘરમાં હિમું રહેતું પણ ગમતું નથી.

સાંયકાળની પ્રવૃત્તિ.

પાડોસીઓને ત્યાંથી વાતોમાંથી હાલતા મોડું થાય છે તેથી ગમે તેમ રાંધી નાંખે છે. પોતાના ઊંડાં નિરાળેથી આવ્યાં અને લેશન કર્યું કે રમવા ગયા તેનું પણ જ્ઞાન તે રાખતી નથી. રસોઈનું મોડું થવાથી બાળકો અને ભુખ લાગી છે એમ કહે છે ત્યારે મારા રડ્યા, વગેરે સ્વસ્તી વચન શબ્દોના વધામણા પૂર્વક તેને ખાવા આપે છે. અને પછી પોતે પણ ખાઈ લે છે. પતિને આવવાની વાટ જોતીજ નથી. પતિ આવે અને બિચારો હાથે લઈને ખાઈ લે તેમાં એને કંઈ નહિ. એ તો તે વખત કોઈની નિંદા કરવા મૃદુની બહાર ગયેલી હોય છે. અથવા ઘરમાં ડાહ્યા ખાતી પડી હોય છે.

રાત્રિની પ્રવૃત્તિ.

પતિ પોતાને હાથે બાજન કરીને પછી ચાક્યો પાક્યો મુવા આવે છે તે વખત અચોત મણીએ આડાઈ કરીને કોઈ ચીજ મંગાવી હોય તો તે આણી છે કેમ તે પૂછી જુએ છે. અને જો કદાચ

અન્ય પ્રવૃત્તિ.

પોતાનાં જે સર્ગા સંબંધી હોય તેને ત્યાં કાંઈ વખત સમય મળતા મળ્યે ત્યાં ઉત્તમ વાતો કરે છે અને થોડો સમય રહી પાછો ગૃહ આવે છે. પોતાના આજીવનને ઉત્તમ પ્રકારની ધાર્મિક અને નૈતિક કેળવણી પણ તે ગૃહમાં આપે છે. પોતાને પ્રાપ્ત દાણતમાં સંતોષથી રહે છે અને પતિને આ કરાવે અને તે કરાવે. કહી પળવતી નથી. પતિ જે લાવે તેમાંજ રાહ રહી પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરે છે.

ભોગ ભોગે તેના પતિથી તે લાવવા માટે પૈસા હોતા નથી અથવા વિસ્મરણ થયું હોય છે તો પોતાના પતિની સાથે પેઢી ઉઘસાવા તૈયાર થઈ જાય છે. પતિ કદાચ એક વચન કહેવા જાય તો સાર્મા બીજા ચાર દહે છે અને પતિ કદાચ તાડન કરે છે તો શુભ બરાડા પાડી આખા કુળીયાના માણસને જણાવે છે. આથી બીયારા પતિની કુળેતી થાય છે. આથી પોતાનાજ મનમાંથી અત્યંત મુકામ છે અને આવી બસામાંથી મારો છુટકો થાય તો સાકં એવી ધ્રુજા રાખ્યા કરે છે. એવી ધ્રુજા ન રાખે તો શું કરે જ્યાં ગૃહસ્થાથમનુ મૂળ કારણજ વાંકું ત્યારે તેને સુધારવાની આશા શી રીતે રખાય. પતિ મિથ્યારો આ સ્ત્રીથી ધણાજ કંટાળી જાય છે. અને તે પોતાના દિવસો સુદુષ્ટે વ્યતિત કરતો જણાય છે. પણ મણી તો મુખમાંજ રહે છે. કમંડે પાતની તેને દરકાર નથી.

અન્ય પ્રવૃત્તિ.

કાંઈ સ્ત્રીની પાસે કદાર કાંઈ સારું લુગડું અથવા દાગીને ભેગો તો મારે માટે પણ તેવે કરાવો એવી હડ કરે છે પણ

તેમ કરાવામાં પોતાના પતિની સ્થિતિ છે કે કેમ તેનો વિચાર સરખી કરતી નથી. 'મા બાપ તેવાં છોકરાં' એ જનકથન પ્રમાણે આવી સ્ત્રીઓનાં છોકરાં પણ ભાગ્યેજ સારાં નિવડે છે કેમકે તેમને નાનપણથીજ ઉત્તમ જાપ પડેલી હોતી નથી. અને તેથી છોકરાં ખરાબ થાય તો તેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી મણીનો પતિ બાવમુકુંદરાય માર્ણ કાંઈ પણ ઉપાયે સુધરી શકે તેની શોધ કરે છં પણ હજી મણી એકે ઉપાયે સુધરી જણાતી નથી.

પતિવ્રતા સ્ત્રી ઈન્દિરા ? તારોજ ગૃહસ્થાશ્રમ અમને ધરા લેવા લાયક છે. તારા જેવીજ ત્યારે અમારા હિન્દુ ગૃહસંસારની દરેક રમણીઆ પ્રવૃત્તિ કરશે ત્યારેજ તેઓ પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમને સુખમય સ્વર્ગ સમાન બનાવી શકશે. ઈન્દિરા અને મણીના જેવી સ્ત્રીઓ આપણા ગૃહ સંસારમાં જોવામાં આવે છે ? માટે સુઘ બહેનો તમારે મણીના જેવા યવાનું નથી પણ ઈન્દિરાના જેવીજ નીતિ રીતી ધારણ કરવાની છે. કેમકે તેમાંજ તમારું ત્રેય છે. અને આ બાબત માટે અમારે કેવું જોષએ કે સ્ત્રીને અન્ય દેવને ભજવાની જરૂર નથી પરંતુ પતિનુંજ યજન પૂજન કરવાની જરૂર છે. કેમકે—

૫૬. (જીને આપડું જોયા નહિ.એ લખ.

પતિ વિના સ્ત્રીની ગતી નથી જો જો વિચારો મથી મથી;
 પતિ વિણ કદી કંચી ગતિ, સ્ત્રી દેરી ના ભવમા થતી;
 તેને ન કો દિશા મુજની, કલકટી અધિક દુઃખમાં જતી. પતિ૦
 શાસ્ત્રો પુરાણો ગાય છે, પતિ વિણ ન સુખ પમાય છે;
 તેની ન કો જાણાય છે, એ નહંમાં ફળતી જતી; પતિ૦
 બધે તત્ત્વનું ચિંતન કરે, બધે દાન તે વિર વિધ કરે;
 પણ અર્થના જેથી સરે, પતિ દુભવી જો પટ્ટનિ થતી; પતિ૦
 કંઈ સ્ત્રીઓ સદ્ગુણ સંતને, સેવે ધણા મહતને,
 પણ તેથી તે ભવ અંતને, વીતે કલપ પણ નવ પામતી; પતિ૦
 સ્ત્રીને પતિ એકજ દેવ છે, તેને ન કો બીજું સેવ્ય છે;
 કરવી પટે અડમેવ છે, સન્નારી એ સેવા પતિ. પતિ૦
 બધે કાણો હો કે લંગડો, બધે અંધ હો કે કુખરો;
 પણ ભાવ ઈશ્વરનો ધરો, યાચો તમે સાચી સતિ પતિ૦

અંતરનાં પુષ્પો.

પ્રિય બહેનો ! તમારા પતિ ગમે તેવા હોય તોપણ તેના ઉપર
 ઈશ્વરનો ભાવ ધરી તેમને પૂજવા એ તમારી
 સ્ત્રીઓનું મુખ્ય કર્મ છે. તમે એમ કહેશો કે મારા પતિ
 કર્તવ્ય. દુર્વ્યસની છે મારા પતિ આવા છે, તેવા છે
 હવે એવા પતિ ઉપર અમે શી રીતે ઈશ્વરનો ભાવ
 ધરીએ તો તેના જવાબમાં એટલું કહેવાનું કે તમારી ભક્તિ, ત-
 મારો તમારા સ્વામી પ્રત્યેના અડગ પ્રેમ, તમારા પ્રતિકૂળ
 પતિને અનુકૂળ બનાવશે. તમારો અંતઃકરણનો પ્રેમ જોઈ ત-
 મારો દુરાચારી પતિ સદાચારી થઈ જશે. આ વાતમાં તમે જરા-

પણ સંશય રાખશે નહિ. પ્રેમના અતુલિત સામર્થ્યને શું તમે ભૂલી ગયાં પુનઃ તે જાણત કરો અને નિશ્ચયપૂર્વક માનજો કે તમારા ધાર્યા પ્રમાણે તમારા પતિ એ અન્યના નહિ પણ તમારા પોતાના જ થઈ રહેશે. અને તમને દરેક રીતે સુખ આપશે. પ્રતિદૂળ અને દુરાચારી પતિને સુધારવાનો આ અમોઘ અને રામચાણુ ઉપાય છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને સુધારવાને માટે પતિને વિવિધ વાકે પ્રહારો કરે છે અને મોં ચઢાવીને ફરે છે કેાઈ કેાઈ તો પતિની સાથે બોલતી પણ નથી. પરંતુ આનાથી તદન ઉત્ક્રુ જ પરિણામ આવે છે અને પોતાની સ્ત્રી તરફનું આવું વર્તન તેને જગ પણ સુખદાયક ન હોવાથી તે વધારેને વધારે અસંતુષ્ટ રહી પોતાના બ્રહ્માચારમાં વહન કર્યા કરે છે. પરંતુ જો સ્ત્રીનું વર્તન એવા પતિ પ્રતિ પણ સાચા પ્રેમવાળું હોય છે તો એ સાચો પ્રેમએના અંતઃકરણને પીગળાવી નાંખવા સમર્થ થાય છે અને એ પતિના મનમાં સદૃસા એમજ થાય છે કે અરે હુંજ આટલો ખરાબ છું તે છતાં મારા ઉપર મારી પત્ની કેટલો બધો પ્રેમ રાખે છે આથી હવે મારે પણ સુધરવું જોઈએ એમ વિચારી તે પણ પોતાના ખરાબ રીત રિવાજોને છોડી દે છે.

સુદા બહેનો આથી તમને સ્પષ્ટ રીતે અમળ્યું હશે કે પતિના ખરાબ વર્તન ઉપર દષ્ટિ ન કરતાં તેમની ઉપર ઇશ્વર ભાવ ધરવો જોઈએ. અને તેમને સુધારવાને માટે પ્રેમનો ઉપાયજ લેવો જોઈએ.

હવે આ પ્રકરણનો ઉપસંહાર કરતાં જણાવીએ છીએ કે તમારે તમારું વર્તન પતિવ્રતા સ્ત્રી ઇન્દિરાના જેવું રાખવાનું છે. મહેના જેવું રાખવાનું નથી. કેમકે સદૃશ્યની મતિ ઇન્દિરાના જેવું

વર્તન જ્યારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રાખી શકાશે ત્યારેજ દરેક રમણીઓ
યથાર્થ ગૃહિણીપણાને ધારણ કરનારી નિવડી ગૃહસ્થાશ્રમને અપૂર્વ
શોભાવશે.

પ્રકરણ ૧ માંના સિદ્ધાંતો.

- ૧ સ્ત્રીએ ગૃહમાં કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ તે જાણવા અર્થે
ન્દિરા જીવનનું અવલોકન કરવું. અને તેજે જેવી નીતિ
રીતિ રાખી હોય તેવી રાખીને પોતાના પતિને દરેક વાતે
સુખ આપનાર થઈ 'મહિલા' અને 'ગૃહિણી' આદિ નામનું
સાર્થક્ય દરેક સ્ત્રીએ કરવું એ તેમનો ધર્મ છે.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

શ્રી ધર્મ.

ગયા પ્રકરણમાં શ્રીઓનો શું ધર્મ છે તે સમજાવવાને માટે ઇન્દિરા નામની શ્રી પાત્રના જીવનના કાર્યક્રમથી દર્શાવવાનો સ્વલ્પાંશે પ્રયત્ન થયો છે. પરંતુ આ બાબત ધણી મહત્વની હોવાથી તેના ઉપર હજી થોડા વિવેચનની જરૂર ધારીએ છીએ.

શ્રીના ધર્મ સંબંધમાં આજ દિવસ સુધી પુષ્કળ લખાણ છે. સર્વે જ્ઞાને તે સાત હશેજ. તથાપિ આ પુસ્તકમાં અપ્રકરણમાં આ વિષય ઉપરજ વિવેચન કરી આ ષૂઢ રોકવાનું કારણ માત્ર એટલુંજ છે કે આ પુસ્તકને વાંચનાર શ્રી વર્ગને પોતાના ધર્મની બરાબર ખબર ન હોય તો પણ તે સમજી શકે. અને પોતાના ધર્મના પાલનવડે પોતાના સંસારને સુધારી શકે.

પ્રિય બહેનો ! તમારો ધર્મ એકજ છે. અને તેને ટુંકામાં ટુંકી રીતે જણાવું તો તે ફક્ત સ્વામી સેવાજ છે. આ સંસારમાં સુખનો અનુભવ કરવો હોય, તમારે યથાર્થ ગૃહિણી બનવું હોય અને અંતમાં કેવલ્યધામને પામવું હોય તો પણ તમારે તે સર્વ કરવાને માટે પ્રથમ સ્વામી સેવાજ કરવાની છે. તમારા સ્વામીજ તમારા દેવ છે. તેને અનુસરો તેને રાજી રાખો અને તેને સર્વ રીતે સુખ પમાડો એમાં તમારો સઘળો ધર્મ સમાઈ જાય છે. શ્રીએ અન્ય

વની પૂજા કરવાની નથી તેને દેવદહેરે જવાનું નથી કારણુ તેના ધરમાંજ તેના દેવ છે. અને એ દેવ પતિદેવની આદ્યા માનનાર પરમાત્માની કૃપા પાત્ર થઈ રહે છે.

તમારે તમારું વર્તનજ એવા પ્રકારનું રાખવું જોઈએ કે જેનાથી તમને પોતાને તમારા પતિને અને તમારા સમાગમમાં આવનાર સર્વને સતોષનું ભાન થાય કેવા પ્રકારનું વર્તન સ્ત્રીઓને ઇષ્ટતમ છે. તે જણાવવાને માટે અત્ર પ્રભાતથી રાત્રિ સુધીમાં સ્ત્રીઓએ કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ તે સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

સવારના પહોરમાં પોતાના પતિ ઉઠે તે પહેલાં ઉઠવું અને
પતિ પ્રત્યેનું વર્તન. વારી શુદ્ધ થવું. પછી પતિ ઉઠે ત્યારે તેમને વંદન કરી દાતણ પાણી વીગેરે આપવું.

દાતણ કરી પતિ ધરમાં આવે ત્યારે ચાહ વીગેરે જે તૈયાર કરી રાખેલું હોય તે આપી પછી તેમને ઉપ્પણુ જળથી સ્નાન કરાવવું પછી પતિ દેવ સેવા કરવા બેસે તે વખત જે જે વસ્તુઓ જોઈએ તે લાવી આપવી દેવસેવા વીગેરેથી પરવાર્યા પછી પતિને વખતસર જમાડવા અને પછી પોતે જમવું. પછી પતિ પોતા ઉઘમે બહાર જાય ત્યારે પોતાનો કાળ કોઇ સદ્ વ્યાપારમાં વિતાડવો રાત્રિ એ પતિ ચેર આવે ત્યારે તેમને દસતા મુખથી આવકાર આપી તેમને આનંદ આપવો પછી ભોજન કરાવવું અને કાંઈ ચંકા સમાધાન વીગેરે પૂછવું હોય તો પૂછી જોઈ આનંદની સાથે ઇષ્ટ સ્મરણ કરતા નિંદ્રાવશ થવું.

પોતાને બાળક હોય તો તેને પણ ઉત્તમ પ્રકારનું સ્ત્રીઓએ શિક્ષણ આપવું. કેમકે માતાના સહવાસની જોટલી ઉંડી અસર થાય છે તેટલી અન્ય કશાથી પણ થતી નથી.

પ્રિયજ્ઞેનો આ પ્રકરણનો ઉદ્દેશ એકજ છે. અને તે સ્ત્રી ધર્મનો છે. તમારો ધર્મ તમારા પતિની સેવા કરવી એજ છે. અને તેનું તમે પાલન કરો. એવી આશા પૂર્વક આ લઘુ પ્રકરણનો અંત અણુાય છે.

પ્રકરણ ૧૦ માંના સિદ્ધાંતો.

સ્ત્રીઓનો મોટામાં મોટો ધર્મ તેમના સ્વામીની સેવાજ છે. અને તેથી દરેક સ્ત્રીએ મન વચન અને કર્મથી પોતાના પતિની સેવા કરવી જોઈએ. આ પ્રકરણનો મોટામાં મોટો અંત લઘુમાં લઘુ દરેક સ્ત્રીએ પોતાના સ્મરણપટ પર કોતરી રાખવા લાયક સિદ્ધાંત છે.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

સાસરે જતી મોહિનીને તેની સખી મુરખાળાને ઉપદેશઃ

મોહિની અને મુરખાળાને પોતે એકજ ગામના અને એકજ .

મહોદ્ધાનારહિય હોવાથી પરસ્પર મૈત્રી છે. બાળપણથી

જ આ મૈત્રી બંધાઈ છે. મુરખાળા મોહિની કરતાં પાંચ વર્ષે મોટી છે. અને એના પિતા ભારકરરાવ એક મોટા કવિ અને સાહિત્ય રસિક પુરુષ છે. એટલુંજ નહિ પણ તેની માતા ચંદ્રમણીદેવી પણ વિદ્યા ભણેલી અને સાહિત્યવિલાસિની છે. જનસમાજ કહે છે કે આ દુનિયામાં જોડેજોડું તો કવચિત્તજ મહા પુણ્યનાયોગે મળે છે અને જો તેમ હોય તો ભારકરરાવના કાષ્ઠ પૂર્વના પુણ્યયોગે તેને ચંદ્રમણી મળી અને ચંદ્રમણીને કાષ્ઠ પૂર્વના પ્રારબ્ધે ભારકરરાવ મળ્યા છે અર્થાત્ જોડેજોડું મળી રહ્યું છે. અને જ્યાં આવી રીતે જોડેજોડું મળી રહે છે ત્યાંના સુખની અને આનંદની શી વાત કરાય ? લેખકની લેખિની પણ તેને શી રીતે આલેખી શકે ?

માળાપના ગુણોમાંથી કેટલેક અંશે ગુણો તેના પુત્ર પુત્રીમાં ઉતરી આવે છે. એ નિયમ અનુસાર મુરખાળામાં પોતાના માત-પિતાના સધળા ગુણો ઉતરી આવેલા છે. આજે તેની ૨૦ વર્ષની વય છે. પણ તે પોતાના માતપિતાએ આપેલા ઉત્તમ જ્ઞાનને લીધે

એક ગૃહિણી તરીકેના સઘળા ગુણોથી વિભૂષિત થયેલી છે અને તેના લગ્ન પણ આજ પાંચ વર્ષ થયાં ચંદ્રનગરમાં થઇ ગયાં છે. અને તે સાસરીયામાં પણ પોતાના ગુણને લીધે સર્વને પ્રિય થઇ પડી છે.

પોતાની સખી મોહિનીના લગ્ન હોવાથી તે પિયર આવી છે. મોહિનીના લગ્ન વસંતપંચમીના થઇ ગયા છે આજ સાતમ થઇ છે વરવાળા તરફના અતિ આમહુને લીધે મોહિનીના પિતાએ તેને સાસરે મોકલવા હા પાડી છે.

પ્રભાતના સમયે મોહિનીને જવાનું હોવાથી આજે તે પોતાની સખી સુરખાળાને ગળવા આવી છે. સુરખાળા પોતાના ધરની પાછળ પિતાશ્રીએ કરાવેલા સુંદર બાગમાં બેઠી છે. સમય રાત્રિનો હોવાથી ચંદ્રની કળા સાથે તે જોઇને દુઃસ્તની લીલાનું અવલોકન કરતી વિચારમાં બેઠી છે. મોહિનીને સુરખાળાને આમ એકાંતમાં બેઠેલી જોઇને આનંદ થયો કેમકે તેને એકાંતનુંજ કામ હતું. એટલે તેણે ધીમે રહી સુરખાળાની પાસે જઈ તેના ખભા ઉપર હાથ મૂકી બોલી કે કેમ સખિ ! શા વિચારમાં છે. ?

એકાએક પોતાના ખભા ઉપર કોઇએ હાથ મૂક્યો અને બોલ્યું તેથી સુરખાળા સહજ ચમકી પણ પાછળથી સખ્દ પોતાની સખી-નોજ છે એમ સમજાવવાથી આવો મોહિની બહેન બેસો. ઠીક થયું કે તમે આવ્યાં હુંજ તમારી પાસે અત્યારે આવવાની હતી પણ માતાપિતા તમારે ઘેર તમારા પિતાશ્રીએ બોલાવેલા હોવાથી ગયાં છે અને મને અમે આવીએ ત્યારે જજો એમ કહ્યું હોવાથી આવી રાકી નહોતી. પણ માતાપિતા આવ્યાથી તરતજ આવત.

બહેન ! તને શ્રમ આપવા કરતાં હુંજ તારી પાસે આવીશું

મેં પણ એમ વિચાર્યું હતું કે તમે ધરમાં એકલાંજ હશે. તેથી વાત કરવાનું ઠીક પડશે એમ ધારી આવી છું. મોહિની બોલી બહેન ! ભલે પધાર્યા અત્યારે આપણે એક બીજા સાથે ખુબા દીવથી વાત કરી ગમ્મત કરશું. મુરબાળાએ જણાવ્યું.

બહેન ! ગમ્મતની વાત ક્યાં કરોછો. મને તો જરાએ ગમતું નથી. અરે મારા બોળાં ભણાં માતપિતાનો પ્રેમ મારી વહાલી સખીનો પ્રેમ એ સર્વને છોડીને જવું તે શી રીતે ગમે હું ત્યારે જવાની વાત સંભારું ત્યારે મારાથી રડું રડું એમ થઈ જાય છે.

મોહિનીનાં આ વચન સાંભળી મુરબાળા બોલી બહેન ! ધીરજ ધર તને એકલાને એમ નથી થતું પણ સર્વનેજ એમ થાય છે. આજથી પાંચ વર્ષ ઉપર હું મારે સાસરે ગઈ ત્યારે મને તારા જે-વડું તો નહિ તો પણ થોડું તો દુઃખ થયુંજ હતું.

મોહિની બોલી હે બહેન ! આપણે સાથે રમતાં, સાથે ખાતાં, સાથે ઉંઘતાં, વગેરે તે વખતે કેવું સુખ હતું તે વખતે કેટલી બધી સ્વતંત્રતા હતી. બધું પરમેશ્વરે પણ આપ્યું કેમ કર્યું હશે ! સ્ત્રી મોટી થાય અને સાસરે જાય ! સ્વતંત્રની પરતંત્ર બને ! અને પરતંત્ર બની તેને અગણિત દુઃખો સહન કરવા પડે ! આતો મને જરાએ નથી ગમતું !

સહજ હાસ્ય કરીને મુરબાળા બોલી અલી મોહિની ! તું તો છેકજ ભાન બુલી ગઈ છે. પરમેશ્વરને માથે તે શું કામ દોષ મૂકે છે ? પરમેશ્વરે જે કર્યું તે ચોખ્ખા કર્યું છે. ‘સમયના ગીત સમયે ગવાય’ એ જન કથન પ્રમાણે પૂર્વે આપણી બાળવય હતી તેથી બાળવયપણે કરેલાં કામો શોભતાં હતાં પણ હવે તે શોભે ખરાં કે ?

આપણે નાનપણમાં ડાહી થોડા વીગેરે રમેત રમતાં તે હવે રમીએ તો લોક શું કહેશે કે અરે! આ છોકરી ગાંડી થઈ ગઈ છે. અને આ પ્રમાણે સર્વ વસ્તુનું સમજવાનું છે. વિવાહ વખતે ગવાયેલાં ગીત વિવાહ વખતેજ શોભે છે. મરણ વખતના રાજ્યા મરણ વખતજ શોભે છે. આમ હોવાથી હવે તારી મોટી વય થઈ છે. હવે તું અંહિ ન શોભે અંહિ રહે તો તારી તથા તારા માતાપિતાની નિંદા થાય હવે તો તું સાસરીયામાંજ શોભે !

છોકરી માતાપિતાને ત્યાં રહે તેમાં નિંદા થાય એતે કેવો

રિવાજ ? આવા રિવાજનો નાશ કરવો શું

રીતરિવાજ જરૂરનો નથી ? માહિતીએ ઉત્સુક થઈ
સંબંધી. પૂછ્યું.

ના બહેન સુરખાળા બોલી આ રિવાજ પાલન કરવા યોગ્યજ છે. કેમકે સ્ત્રી જાતિને તેના પાત વગર ગતિ થતીજ નથી. સ્ત્રીએ એક અપૂર્ણ તત્વ છે તેમાં જ્યારે પુરુષતત્વ મળે છે ત્યારેજ તે પૂર્ણ થાય છે. અને આમ હોવાથી સ્ત્રીને પતિની ધણીજ જરૂર છે તે સિદ્ધ કરી શકાય છે.

માહિતી બોલી ખરે ! બહેન તમે બે મોઢાંવાળાં લાગોછો તે દિવસે તો તમેજ મને કહેતાં હતાં કે રીતરિવાજો એ તદ્દન હાનિ કરનાર હોવાથી તેનો નાશ કરવો જોઈએ. અને આજ આમ રીતરિવાજને પાળવાનું કહોછો. બન્ને તમારા બોલવાનોએ ક્યાં ધડો છે ? જેમ આવે તેમ ઠોકયે પાર ના જેવી કૃતિ કરોછો.

સુરખાળા ગંભીર વિચાર કરીને બોલી વહાલી સખી તું મારા સમજવાને પ્રમાણ રીતે સમજી શકી હોય તેમ મને જણાવું નથી.

નહિ તો આ પ્રકારનું સાહસ તું કદી પણ ન કરત. મે તને તે દિવસે રીતરિવાજ દાનિ કરનાર છે તેને ઓડવાને માટે કહ્યું હતું. પણ પુત્રી પરણે અને સાસરે જાય તેમાં દાનિકારક રિવાજ શું છે તે તું મને કહી શકશે ? મારી દ્રષ્ટિમાં તોએ અત્યંત લાજ કરનાર છે અને તેથીજ હું તેના સમર્થનમાં તારી સાથે વિવાહ કર્યું. સાથે તારા જેવી મારી અન્ય બહેનોને ઉદ્દેશીને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાથી જણાતું હું કે આપણાં ધરમાં વડવાઓથી ધરમાં જે રીત રિવાજ ચાલી આવતા હોય તેમાં જે નુકસાન કરનાર હોય તેનોજ ત્યાગ કરવાની જરૂર છે અગ્રેજ કૅળવણીના અધુરા જ્ઞાનને લીધે કટલીક ઓઆ સધળા રીત રિવાજને ઓડી દઈ સ્વચ્છંદી ચર્ચ ગએલી હાલના સમયમાં જોવામાં આવે છે પરંતુ તેનું પરિણામ લાગ્યેજ સાફ આવતું હોય છે. માટે મારે આ બાબત ખાસ બાર મૂકીને એટલુંજ જણાવવાનું છે કે રીત રિવાજ જે આપણને નુકસાન કરનાર હોય તે ઓડી દેવો અને જેમાં કાળે કરીને થોડો ફેરફાર કરવાની જરૂર હોય કે કરીને તેનું પાલન કરવું અને જેનું પાલન જરૂરનું હોય તેનું પાલન કરવું. અર્થાત્ રીતરિવાજનું પાલન કરતાં પૂર્વે પ્રથમ વિચાર કરી પછી તે ચાલનનો નિયમ રાખવો.

મોહિની બોલી. બહેન આ તારા વિદ્વતા ભરેલા બોલવામાં મને જરાપણ અમજ પડતી નથી. માટે કાંઈક ખુલાસાપદ્ય વાન કરીને સમજાવે તો હીક થઈ પડે.

સુરબાળા બોલી બહેન ! અકળાત્રય નહિ તને આ બાબત એટલે કે જે રીતરિવાજ નુકસાન કરનાર હોય તેને ઓડી દેવો. જેમાં સુધારો કરવા યોગ્ય હોય તેમાં સુધારો કરવો. અને જેનું

પાત્રન કરવા યોગ્ય હોય તે પાળવો એમ જે કહ્યું છે તે તને સ્પષ્ટ રીતે સહેલી બાપામાં સમજાવું.

નુકશાન કરનાર રીત રિવાજને છોડી દેવા એટલે દાખલા તરીકે રડવા કૂટવાનો જે રિવાજ છે તે પ્રકટપણે નુકશાન કરનારનું છે માટે તેને છોડી દેવો. આ પ્રમાણે કન્યાવિક્રયના રિવાજથી પણ નુકશાન થાય છે માટે તે પણ છોડી દેવો. વીગેરે જે જે રિવાજથી આપણને કાંઈપણુ સહન કરવું પડે તેને નુકશાન કરનાર રિવાજ ગણી તેનો ત્યાગ કરી દેવો.

રીતરિવાજમાં સુધારો કરવો જરૂરનો હોય તેમાં સુધારો કરવો. તેના દાખલા તરીકે કોઈના મરણ પાછળ પાંચ ન્યાત જમાવવાનો રિવાજ હોય પણ જે વ્યક્તિને ત્યાં આ બનાવ બન્યો હોય તેની એટલી શક્તિ ન હોય તો એની શક્તિના પ્રમાણમાં એ ન્યાત પણ કરાવવી. અથવા તે મનુષ્યે કરવી. પૂર્વે મુસલમાન રાજ્યન બંધે છોકરા છોકરીના વહેલાં લગ્ન કરી નાંખવામાં આવતાં હતાં પણ હવે તેમ રહ્યું નથી માટે વહેલાં લગ્ન કરવાનો રિવાજ છોડી દઈ યોગ્ય વયે લગ્ન કરવાનો રિવાજ કરવો. અને આ પ્રમાણે બીજાં પણ બાબતમાં વિચાર કરીને યોગ્યાયોગ્ય ફેરફાર સમયને અનુસરીને કરતા રહેવું.

હવે જે રીતરિવાજ પાત્રન કરવા યોગ્ય હોય તેનું પાત્રન કરવું. આ રિવાજમાં દાખલા તરીકે સ્ત્રીને કોઈ પારકા પુરુષ સાથે એકાંત સહવાસમાં ન રાખવી. કેમકે તેનાથી કેટલીક વખત ખરાબ પરિણામ ઉપસ્થિત થાય છે. અને તેથી આપણા ધર્મનાં વરડાંએ આ નિયમ સ્થાપી ગયાં છે તો તેનું પાત્રન કરવું કેમકે એ રિવાજ

પશ્ચિમની પ્રાચી બને દસવા લાખક ગણે પણ આપણને મુખ મા
નાર દોવાથી પાલન કરવાની જરૂર છે. આપણા દેશમાં હજી
ગિયાગનું પાલન થયે બાને થતું દોવાથી જ વ્યભિચારના કેસ હ
ધુરા છેડાના કેસ બહુ બનતા નથી. અને પશ્ચિમની પ્રાચી બે
પાલન ન થવાથી તેમજ દહ ઉપરાંતની છુટ લીધાથી મંખાળો
વ્યભિચારના અને છુટા છેડાના કેસ કેટલાંમાં આવે છે. અને જ
પ્રમાણે ખીલ પણ કેટલાક રીતરિવાજો જે પાલન કરવા યોગ્ય હૈ
દોષ તેનું પાલન કરવું જરૂરનું છે.

મુધારાના પાલન ડુંકનારાઓ રીતરિવાજને દૂર કરે અને ત
મારી ઉન્નતિ થશે એમ આજ જ્યાં ત્યાં મિત્રો ડુંકવાં કરે છે
તેમણે પણ આ બાબત ઉપર ખાસ ધ્યાન આપી દરેક રીતિના
રીતરિવાજોનું અવલોકન કરી પછી તેમાં ક્યામાં મુધારો કરવાની
જરૂર છે તથા ક્યાને બંધ અને ક્યાનું પાલન કરવાની જરૂર છે
તેનો નિર્ણય કરી પછી પોતાના કાર્યમાં આચળ વધવું જરૂરનું છે.

સુરખાળાને બોલતી અટકાવી માદિની બોલી બહેન હવે
મારા સમજવામાં તારી વાત બરાબર આપી ગઈ હતું કહે છે તે
ખરૂં કહે છે. એ ત્યારે બહેન હવે ખીશ કંઈ ઉપદેસની વાત કર.
તારા બોધને શ્રવણ કરવાને માટેજ આજે આવી -

તે સાબળનાર અને કહેનારની ગણતરીમાં ન રહેતાં કનનારની ગણ-
તરીમાં રહેજે. અર્થાત્ હું તને જે કહું તે માન સાબળાને યેરની ન
રહેતી પણ તેને અનુસાર વર્તન રાખજે, જે વુ તેમ કરશે તો જ
આ મારા બોલવાનો અને તારો સાબળવાનો શ્રમ સાર્યક થશે.

બહેન કાંયે પ્રજ્ઞાતમાં વુ હવે સાસરે જશે. સાસરે જવામાં
સ્ત્રીઓને પહેલું વહેતું ધણુ જ કષ્ટ પડે છે.
સાસરીયામાં જેમ નાપણમાં પિઠા લણવાનું કષ્ટ લાગે
રાખવાતું વર્તન છે પણ એ વિદ્યા તરફ અભિરુચિ થતા જેમ
તેમા ગભરામણ કે અકળામણ થતી નથી
તેમ સ્ત્રીઓને પ્રથમ સાસરે જવામાં પણ ગભરામણ થાય છેજ.
આ ગમગમણ થવાનું કરણ તદ્દન અભિપ્રયા કુદુબમાં વાસ છે. જે
કુદુબનો આપણને જરા પણ પરિચય નથી ત્યાં વાસ કરનાથી
પુરોને પણ થોડો સમય સહજ અનગર જેવું લાગે છે ત્યારે સ્ત્રી-
ઓને લાગે તેમા તે શીનવાઈ ! અને આમ હોવાથીજ માગમગન
કરવાની ના કહી છે કારણકે નાનપણમાં પારકા કુદુબમાં વસવાથી
પુત્રીને જેટલી અકળામણ થાય છે તેટલી માટપણમાં થતી નથી

આ વિશ્વમા પ્રત્યેક મનુષ્યના સ્વભાવ ભુદા ભુત હોય છે
આ ભુદા સ્વભાવવાળા કુદુબમાં જન્મને વસણુ એ સ્ત્રીઓને માટે
કામ જોઈ જોખમદારી નથી સાસરીયામાં વસતા મનુષ્યના પ્રસંગે
બોલ સાખવા અને તેમને અનુકૂળ થઈ રહેતુ એ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય
છે તેથી હે બહેન ! તારે પણ હવે તારા સાસરીયામાં રાખવાની
સાથે માખા ભરેલું વર્તન રાખવુ અને ધરતુ કામકાજ પીંચેરે કરવા
માં પણ સુસ્તી ન રાખવી કદાચ કોઈ મનુષ્ય પોતાના કામમાં

સાર કદુ વેણુ કહી જાય તો તેને સહન કરવું પણ તેને સાગુ ન
 કહેવું આમાંજ તારી મહત્તા વધશે. અને તેને કહેનાર મનુષ્ય પણ
 આખરે મમય જતાં પસ્તાવા લાગશે. વળી હે બહેન ! સાસરીયામ
 મારા પિયરમાં આમ સુખ છે અને આમ વૈભવ છે વગેરે વચ્ચે
 બોક્ષા પોતાના પિયરની મહત્તા જણાવવી નહિ કેમકે તારે તો હાં
 પતિના દેનવને ભોગવવાનો છે અને સાસરામાંજ રહેવાનું છે
 પિયરના અમૃતતુલ્ય ભોજનોનો ત્યાગ કરી જે સાસરામ
 મુકા રોટલાથી પુણુ રાજી રહે છે તેજ ખરેખરી પતિવ્રત
 સાધ્વી સ્ત્રી છે. બહેન તું પણ તેવીજ થજે. અને આજથી હાં
 તારા સાસરીયાને જે તે રીતે પ્રિય થવાય તેવું વર્તન મર્યાદાસ
 રાખજે. કપડીકે બીઓ આ મર્યાદાનો ત્યાગ કરી મોટા મોટા ધાં
 પાડીને બોલે છે. અને બિલકુલ લાજ શરમ રાખતી નથી. આ
 બીઓ સાસરામાં ભાગ્યેજ પ્રશંસાપાત્ર નિવડી શકે છે. કેમકે પ્રશંસ
 વાત થવાને માટે બીઓએ મર્યાદાશીલ થવાની અગત્ય છે.

ધીમે રહીને વાત કરવી. કોઇ પ્રસંગે ધાંટા પાડી બોલવું નાં
 પોતાને જે કંઈ અઘટતું કહેવામાં આવ્યું હોય તોપણ તેને સહ
 કરવું મોટું ખેટ રાખવું અને આની વાત આને અને આની વા
 આને એમ ન કરવી અને આ શિવાય બીજા પણ કેટલાક ગુણુ
 ગાણુપણુ ધારણુ કરનાર બી સાસરામાં અવસ્ય કરીને માન પામ
 શિવાય રહેતીજ નથી. માટે હે વહાલી સખી તું પણ તારામાં આવ
 ગુણુને પ્રારણુ કરજે.

મોહિની બોલી બહેન આ બધી વાત તમારી લાખ રૂપિયા
 છે પણ એક વાત મને ગળે ઘિતરતી નથી. અને તે એજ કે અ

પણ કાંઈ વાંક ન હોય તે છતાં આપણને કોઈ કહે ત્યારે આપણે તે સહન કરવું એ તે શી રીતે બને ?

મુરખાળા બોલી એ બનાવવું તેમાંજ આપણી મદત્તા છે તો ! હે હું તને કહું છું તે બરાબર ધ્યાન રાખીને સાંભળ. ધાર કે અત્યારે તારો કાંઈ પણ વાંક નથી અને મેં તને કાંઈ ખરાબ શબ્દો ગાળ દીધી. અને તેં તે સાંભળીને મને જવાબ ન આપ્યો. હવે જો તેમાં તારી કેટલી મદત્તા વધશે. મારી ગાળ જેણે સાંભળી હશે તે મને મૂર્ખ કહેશે અને તને ડાહી કહેશે. અને પાછળથી મને પોતાને પણ પરનાવો થશે કે મેં બિચારીને નકામી ગાળ દીધી. તેની સન્માનતા કેટલી બધી કે જે મારી સામે જરાપણ બોલી નહિ. પરંતુ આનાથી ઉલટું હું તને જે વખત ગાળ દઉં તેજ વખત તું મને સામી દેતો મિત્રાસ ખમી જાય. અને વધારે દઉં તેમ તું પણ દેતો જાય. રસ્તે જનાર આવનાર મનુષ્યો ભુજો. આપણો આ કુળ્યો સાંભળનાર મનુષ્ય સખણીઓ લડે છે દહીંને ચાટ્યા જાય. અને તકરાર વધુ વધી જઈ પરિણામમાં એક બીજાના મોઢા જોવાનો વ્યવહાર પણ ન રહે. આથી તને સમગ્રમુજ્જ હશે કે શાંત રહેવામાં કેટલા બધા લાભ છે.

શાંત રહેવાથી અને આપણને જે કાંઈ કહે તે સહન કરવાથી આપણને કદેનાર દિવમે દિવમે વધુ કહે તેવા પ્રસંગમાં શું કરવું ? મને તો તે વખત બેસી રહેવું ન પાસવે. મોહિની બોલી.

મોહિની બેન ! સહન કરવામાંજ મુખ્ય છે. આ નાનું વાક્ય તું તારા સ્મરજીપટ ઉપર લખી રાખ. સહન કરવાથી દિવમે દિવમે વધુ કહેશે એવો ભય ન રાખ. કદાચ આરંભમાં આ

પ્રમાણે થાય તો સુવર્ણને જેમ તાપ આપવામાં આવે છે તે તેનું અધિક શુદ્ધ રૂપ કરવાને માટે હોય છે તેમ આ આરંભનું દુઃખ પણ અવિચલ સુખને માટેજ હોય છે.

ભીતમાં એક મુછી જોરથી મારવાથી જેમ આપણા જ હાથમાં વાગે છે તેમ આપણને કદુ વેણ કહેનાર પ્રતિ આપણે પણ કદુ કહેતા નથી તો તેનો પસ્તાવો તેને થયા સિવાય રહેતો જ નથી. અને આમ થવાથી બહેન તારે તો આજ નીનિને જ ધારણ કરવાની છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓ ભણેલી હોય છે તો પછી સાસરામાં જઈ ભોગભોગે તેની સાસુ યા નણંદ ભણેલાં નથી હોતાં તો પોતાનાં ભણેલાપણાનું અભિમાન રાખે છે પણ આવા અભિમાનને સેંકડો ટોશ દૂર મૂકીનેજ સુચ સ્ત્રીએ તો સાસરામાં રહેવું જોઈએ. હે બહેન ! આમ હોવાથી તારા ભણેલાપણાનો ડોળ ત્યાં જરાપણ રાખીશ નહિ, અને સર્વની સાથે દુળીમળીને સમાનભાવે રહેજે. આમ કરવાથી તારા ઉપર તારા સાસુ સસરા વીગેરે સર્વ શીદા શીદા થઈ જશે એ નિઃશંક વાત છે.

હવે તારા પતિની સાથે તારે કેમ વર્તવું તે પણ સ્વલ્પમાં જણાવું છું.

બહેન ! જેવી આપણને દળવા ખાંડવાની તથા ધરવું કામ-કાજ કરવાની મહેનત પડે છે તેવી બલકે તેનાથી પણ અધિક મહેનત પતિને પોતાના હિલમમાં પડે છે. આજના સમયમાં દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી પોતાના ગૃહસંસારને ઉત્તમ રીતે ચલાવવો એ કાંઈ સામાન્ય વાત નથી. મતલબ કે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાના સાધનો

આજકાલ ધણુંજ તંગી ભરેલી હાલતમાં આવી ગએલાં જણાય છે. માટે હું ઘરમાં મહેનત કરી કરીને યાકી જાઉં છું અને મારા પતિને કંઈપણ મહેનત પડતી નથી એવું મનમાં જરાપણ ન લાવવું. સહિને સહિના કામમાં મહેનત હોય છેજ. ક્રુધા નિવારવાને માટે ભોજન તૈયાર કરવામાં પણ રાંધવાની મહેનતની અપેક્ષા છે. અને આ પ્રમાણે થોડા અથવા ધણા પ્રમાણમાં સહિને પોતા-પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે મહેનત કરવાની હોય છે. આ આદિ નાના પ્રકારના વિચારથી મનને સમાધાનમાં રાખવું.

શ્રીઓનું પરમ દૈવત એક તેના પતિ જ હોવાથી તેમનું પૂજન કરવું. હે બહેન ! તું પણ ભણેલી ગણેલી છે તેથી તારા પતિ પ્રત્યેનું શું કર્તવ્ય છે તેને તું સારી રીતે જાણે છે તેમ છતાં જણાવું છું કે પતિને પ્રસન્ન રાખવા માટે તો હરકોઈ પ્રકારે તારે તૈયાર રહેવું.

ધણી શ્રીઓ પોતાના પતિને જ્યારે ઉદ્ધમ વિગેરે કરીને રાત્રિએ ઘેર આવે છે ત્યારે તેને તમારી માએ મને આમ ગાળ દીધી અને તમારી બહેને આ કહ્યું હત્યાદિ વચનો બોલી નેને કંટાળા આપે છે. પતિ ઉદ્ધમ વીગેરેથી યાકીને ઘેર આવ્યો હોય છે તેને શાંત વચન કહેવાને બદલે આ પ્રમાણે સંતાપ આપવો એ સહગુણી સ્ત્રીનું કર્તવ્ય નથીજ. અને હે બહેન ! તું સહગુણી હોવાથી આવા વચનો કોઈપણ દિવસ ન બોલીશ તેની મને ખાતરી છે.

તારા પતિ તારાથી પ્રતિકૂળ સ્વભાવના હોય તોપણ તેની સાથે તું તારું સ્નેહ ભરેલું વર્તન રાખજે. તારા સ્નેહ ભરેલા વર્તનની તારા પતિ ઉપર અસર થશે. આજને આજ નહિ થાય તો બે

દીવસ પછી, એ દીવસ પછી નહિ થાય તો એ મહિના પછી પણ તે થયા શિવાય રહેશે નહિ. જેમ ઉત્તમ જૂમીમાં નાંખેલું ઉત્તમ પ્રકારનું ખીજક ઊગ્યા શિવાય રહેતું જ નથી તેમ સદ્ગુણ યુક્ત રનેહભરેલું વર્તન ધારેલું પરિણામ પ્રકટાવ્યા શિવાય રહેતું જ નથી.

અમુક સ્ત્રીએ ચંદ્રકળા પહેરી છે અમુકે કંઠી પહેરી છે તેવી મને પણ કરાવેા તેવી હક પતિ સમીપ હે સખી ! તું કાઠપિણુ દિવસ કરીશ નહિ. આવી હકના પરિણામમાં કલેશ ઉત્પન્ન થાય છે. અને તમારી પ્રીતિમાં ઘટાડો થવા પામે છે. માટે આ રીત સર્વદા ત્યાગ કરવા લાયકજ છે. વળી અમુક મને કરાવેા એમ કહેતાં પૂર્વે પ્રત્યેક સ્ત્રીએ પેતાના પતિની દ્રવ્ય સંબંધી અનુકૂળતાનો વિચાર કરવાની જરૂર છે. વિચાર ન કરવાથી અને હકને ચાલુ રાખવાથી છેવટે કંટાળાને બિચારા પતિને દેવું કરીને પણ સ્ત્રીની હક પૂરી પાડવી પડે છે.

સામાન્ય પ્રકારની સ્ત્રીઓના જેવી તારે થવાનું નથી. તારે તો આદર્શ ગૃહિણી બનવાનું છે અને તેથી ગૃહિણીપણાના ધર્મને તું બરાબર પાલન કરજે. આ ધર્મનું બરાબર રીતે તારાથી પાલન થઈ શકે તે અર્થે તારાં કર્તવ્યોનું એક ટાઇમટેબલ બનાવજે અને તેને અનુસાર તારી પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખજે.

સ્ત્રી ધર્મ સંબંધી વિવેચન કરતાં શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે,—
 અભ્યુત્થાનશુપાગતે, ગૃહપતૌ તદ્વાપણે નમ્રતા ॥
 તત્પાદાર્પિત દ્રાષ્ટિરાસન વિધિ સ્તસ્યોપચર્યા સ્વયમ્ ।
 સુપ્યે તત્ર શયીત તત્પથમતો જહ્યાચ શર્યામિતી
 પ્રાચ્ચેઃ પુત્રિ નિવેદિતઃ કુલ વધુ સિદ્ધાન્ત ધર્માગમઃ ॥

અર્થ—શ્રીએ પતિ ઘરમાં આવે ત્યારે હડી ઉભા થવું. તેની સાથે લાપણું કરવામાં નમ્રતા રાખવી. તેના ચરણમાં દ્રષ્ટિ રાખી આસન આપવું. તેની સેવામાં તૈયાર રહેવું. તેના સુતા પછી સૂવું. અને તેના ઉડ્યા પહેલાં ઉઠવું. એ હે બહેન ! કુળવાન સ્ત્રીના ધર્મ છે.

કેટલીક વખત વ્યવહારમાં એવું પણ બને કે પતિ કોઈ કામમાં નિબ્જળતા પામે છે. અને પછી ઘેર આવી કોઈ કારણ મળતાં પોતાની સ્ત્રી સાથે લડવા મંડી જાય છે. જો કે સમજી પતિનો કોઈ પણ દિવસ આમ કરતા નથી. પણ કદાચ આમ તારે ત્યાં થાય તોપણ તારે જરા પણ સામું બોલવું નહિ. અને પતિ જો કોઈ કહે તે સહન કરવું. થોડીવાર રહી જ્યારે પતિનો કોઈ શાંત પડે ત્યારેજ તારે તેમની સાથે નમ્રતાયુક્ત વાતો કરવી. કેમકે.—

પરુપાપ્યપિ ચો ક્તાયા દૃષ્ટા દુષ્ટેન ચત્સુપા ।

સુમસન્ન મુલ્લી ભર્તુર્યા નારી સા પતિવ્રતા ॥

એ વચન પ્રમાણે પતિએ કઠોર વચન કહ્યા હોય તથા કોઈ દૃષ્ટિએ જોયું હોય તોપણ તેના પ્રત્યે જો સ્ત્રી રૂડે પ્રકારે પ્રસન્ન મુખવાળી રહે તે પતિવ્રતા કહેવાય છે. વળી આગળ આશ્વતાં જણાવ્યું છે કે

નેક્ષેત્પતિ ક્રૂર-દૃષ્ટયા શ્રાવયેન્નૈવ દુર્વર્ચ ।

ના પ્રિયં મનસા વાપિ ચરેત્યત્યુઃ પતિવ્રતા ॥

અર્થાત્ પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પતિને કૂર દષ્ટિવડે જોવો નહિ. તેને નદારાં વચ્ચેના સંભળાવવા નહિ અને મનથી પણ તેનું અગ્રિય કરવું નહિ.

જેનું પતિ કદાચ દુરાચરણી હોય તોપણ તેના ઉપર ટું કાઠ પણ દિવસ કાઢ કરીશ નહિ. તારા સદ્ગુણ વડેજ તું તેને સદાચરણી કરી શકીશ. વળી તારા ધરમાં કાઠ વડીલ હોય સાસુ હોય સસરા હોય તો તેનું તું દરેક કામ કરજે. કેટલીક સ્ત્રીઓ એમ માનતી હોય છે કે અમે તો અમારા પતિની સેવા કરીએ, સાસુ સસરાની સેવા અથવા તેમનું કામ અમારાથી નહિ થાય પરંતુ આલું માનવાપણું તું જરાપણુ રાખીશ નહિ. સાસુ સસરા વીગેરે વડીલની સેવા કરવી એ સ્ત્રીનો ધર્મ છે અને તેનું પાલન કરનાર સ્ત્રી અવશ્ય કરીને સુખી થયા શિવાય રહેતીજ નથી. ધર ખર્ચનો હિસાબ ખરેખરી રીતે હે સખી તારેજ રાખવો જોઈએ. અને કમાણીના પ્રમાણમાં ખર્ચ રાખવો. પતિને પોતાના ઉદ્ધમ નિમિત્તાના હજારો કામ હોય છે તેમાં જેમ બને તેમ આપણે મદદગાર થવું જોઈએ. અને આ હિસાબ રાખવાનું કામ કડાકૂટનું હોવાથી એ આપણે સ્ત્રીઓએજ ઉપાડી લેવું જોઈએ એમ કહ્યા વગર ચાલતું નથી. હિસાબ કેવી રીતે રહી શકે તેનું પોતાને બરાબર જ્ઞાન ન હોય તો તે જ્ઞાન પતિથી પ્રાપ્ત કરીને પણ તે રાખવો. પછી દર મહિને અથવા દર અઠવાડીએ એ હિસાબ પોતાના પતિને બતાવવો અને તેમાં કાંઈ ભુલ ભાવ હોય તો તે સુધરાવવી.

આપણામાં એક કહેવત છે કે 'ખીખીની કસર અને મીયાની સફર' અર્થાત્ મીયા સફર કરીને દેશ પરદેશ જમીને જેટલું કમાઈ

લાવે છે તેટલું બીજી અર્થાત્ તેના ધરની સ્ત્રી જો કરકસરથી બ-
વહાર ચલાવે છે તો બચાવી શકે છે. આ ઉપરથી આપણે સ્ત્રી
જાતિએ કરકસર રાખવાની કેટલી જરૂર છે તે આપણને સ્પષ્ટ જ-
ણાઈ આવે છે. કદાચ બહેન તું કહેશે કે આપણે તે શું બજારમાં
પૈસા ખર્ચવા બધાં છીએ. ધરમાં જોઈતી વસ્તુઓ તો આપણા
પતિ લાવે છે. અને આમ છે ત્યારે તું કસર કરવાની શાની કહે
છે. ખરીરીતે કસર તો પુરૂષોએજ કરવી જોઈએ. તો તેના સમા-
ધાનમાં હું તને જણાવું છું કે બહેન ખરી કસર પતિ જો વસ્તુ
લાવે તેનો ઉપયોગ કરવામાંજ સમાયલી છે, અને તેથીજ તેની
જરૂર છે. દાખલા તરીકે પતિ એક સાડી લાવે. સ્ત્રી તેને દરરોજ
રંગદોળે અને બે ત્રણ માસમાંજ જુની ફાટવા જેવી કરી નાંખે.
પતિ ધરમાં બેમણુ અનાજ લાવે. તેની સલાજી સ્ત્રી ન રાખે અને
અનાજને ઉંદર ખાઈ જાય અથવા તેમાં કીણાં પડે. આ પ્રમાણે
દરેક વસ્તુ માટે સમજવાનું છે. ઘણીખરી વસ્તુઓ પતિ લાવે
છે પણ તેનો ફાવે તેમ ઉપયોગ કરી સ્ત્રીઓ તેને બગાડી મૂકે છે.
અથવા કાંતો તેનો નાશ કરે છે. આ નાશ ન કરવો તેને બગાડી
ન મૂકવી અને તેનો સદુપયોગ કરવો તેમાંજ કરકસરનું સૂત્ર સ-
માયલું છે. આ ઉપરથી તારે એમ ન સમજવું કે ખાવાપીવામાં
પહેરવા ઓઢવામાં કંજુસાઈ કરવી. મારો તેમ કહેવાનો લેશ પણ
હેતુ નથી મારે કહેવાનો હેતુ તો એજ છે કે આણેલી વસ્તુને ફાવે
તેમ ન વાપરતાં સંભાળથી વાપરવી અને અનાજ વગેરેને પણ
સંભાળથી રાખવાં.

પ્રિય સખી ! હવે હું તને એક બીજી વાત કહીશ અને તે

એજ કે તારે સાસરે ગયા પછી ત્યાંના ધર
વ્યવસ્થા અને ની બરાબર ખચર વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા
સ્વચ્છતા. રાખવી. પતિ કદાચ ગરીબ સ્થિતિના હશે તો
પણ આ વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા ન રહી
શકે તેમ નથી કેમકે તે રાખવાને માટે કાંઈ પૈસા ટકાની જરૂર
પણ નથી. મારે આમ કહેવાનું કારણ એટલુંજ છે કે કેટલીક સ્ત્રી-
ઓનું એમ માનવું હોય છે કે દ્રવ્યાદિની જોઈતી અનુકૂળતા વગર
અમે વ્યવસ્થા શી રીતે રાખીએ. પણ આમ માનવામાં તેઓ ભુલ
કરે છે. વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા એક નાનામાં નાના હાંપ-
ડામાં પણ રહી શકે છે.

વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતાનો અર્થ કેટલાક મનુષ્યો એમ સમજે
છે કે ધર સુનાથી ધોળાવેલું રાખવું. લીપણ રાખવું અથવા પથ્થર
જડાવવા. ફરનીચર ટેબલ ખુરશી વીગેરે રાખવું. ગાદી તકીયા વ-
ગેરે રાખવાથી વ્યવસ્થા રાખી અને સ્વચ્છતા રાખી એમ કહી
શકાય છે પણ વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા આવા પદાર્થોથીજ રહેતી
નથી. તે તો એમને એમ પણ રહી શકે છે. આને માટે હું તને
સ્પષ્ટરીતે સમજણ પાડવા એક શ્રીમાનના ધરનો અને એક ગરી-
બના ધરનો દાખલો આપું છું. ધાર કે એક શ્રીમાન મનુષ્યનું
ઘર છે. સુનો વીગેરે ધોળાવી ધરને સ્વચ્છ કરેલું છે. ટેબલ
ખુરશી કાચ ગાદી તકીયા વીગેરે પુષ્કળ છે. પણ તેની વ્યવસ્થા
નથી. વ્યવસ્થા નથી એટલુંજ નહિ પણ તેની સ્વચ્છતા પણ નથી.
ટેબલ એક ખૂણામાં પડી છે. તો ખુરશી બીજા ખૂણામાં છે. ગાદી
વચમાં પડી છે તો તકીયો તેનાથી છેડે ગમે ત્યાં આડોઅવળો

પડ્યો છે. વળી તેના ઉપર ધૂળ પણ પુષ્કળ પડેલી છે. ધરમાં લુગડાંમાં પણ વ્યવસ્થા નથી. પોતીયું આ બાબુ છે તો ડગલો વળી કોઈ ભુદીજ જગ્યાએ પડેલો છે. તો પાધડી વળી કોઈ નોંખી જ. આમાંજ પડી પડી વિઠાતી લેછે. જ્યાં જુઓ ત્યાં અવ્યવસ્થા જ્યાં જુઓ ત્યાં અસ્વચ્છતા ધરમાં પદાર્થની ખોટ નથી પણ જે કામ પડે અને એકાદની જરૂર હોય તો તેને શોધી કાઢતાં મહા મુશ્કેલી નડે છે. હવે આનાથી ઉલટું એક ગરીબના ધરનો દાખલો લે. કોઈ છંદ મટોડીની છે પણ તે લીંપણ વીગેરેથી સ્વચ્છ રાખી છે ભોંપતળીયે પણ લીંપણ છે અને કોઈ પણ જગ્યાએ કચરો જણાતો નથી. પોતાની પાસે જે કંઈ પદાર્થો છે તે સર્વ સઉ સઉની જગ્યાએ વ્યવસ્થાપૂર્વક સ્વચ્છ કરીને મૂકેલા છે. પોતાને નેહતી વસ્તુ બાંધી રાતે પણ દીવા વગર તે ધરનો માલિક લઇ શકે છે. કેમકે અમુક વસ્તુ અમુક જગ્યાએજ મૂકવાનો તેનો સ્વભાવ છે. બહેન હવે તને કયા ધર તરફ જવાનું મન થશે. કાલે તેમ પડેલી વસ્તુઓવાળા શ્રીમાનના ધરપ્રતિ કે પેલા ઉત્તમ વ્યવસ્થા રાખનાર ગરીબના ધરપ્રતિ ?

ઉત્તમ વ્યવસ્થા રાખનાર ગરીબના ધરમાંજ બેસવાનું મને તો મન થાય મોહિની બેલી.

હા બહેન ! મને પણ એજ પસંદ છે. મને પસંદ છે એમ નથી પણ કોઈ સુધક સ્ત્રી વા પુરુષને તેના ધરપ્રતિ જવાનું અને બેસવાનુંજ મન થાય. કેમકે જગતને સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થાની ઘણી જરૂર છે. પરંતુ મને જાણીને ખેદ થાય છે કે આ રહસ્યને ઘણીએ સ્ત્રીઓ સમજતી હશે પરંતુ તે સમજીને તેને અનુસાર સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થા કોઈ વિરલી સ્ત્રીજ રાખી શકતી હશે.

વળી કેટલીક સ્ત્રીઓ એમ પણ માને છે કે વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા રાખવાનું કામ અમારું નથી. તે તો પુરુષો રાખે. પછી કંતો પતિ રાખે અથવા ધરતો આકર રાખે. પરંતુ તેવી સ્ત્રીઓએ પણ સમજવાની જરૂર છે કે વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા રાખવાનું કામ ખરી રીતે તમારું જ છે. ખરીરીતે પતિ કાંઈ ધરમાં બારેવડી અને બર્તીસે પહોર ખેસી રહેતા નથી તેને અનેક કામ હોય છે. અને તેથી ધરના સામાનની વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા સ્ત્રીઓએ જ રાખવાની જરૂર છે એ સિદ્ધ છે. વળી નોકર હોય તો તે વ્યવસ્થા રાખે તો તેમાં પણ બરોબર રીતે વ્યવસ્થા રહી શકતી નથી. જેવું આપણું કામ કરવાની આપણને લાગણી હોય છે તેવી અન્યને હોતી નથી એ નિયમાનુસાર નોકરને બરોસે રહેવું પણ ઉચિત નથી. મારે નોકર પાસે વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા રખાવવી હોય તો પણ તેમાં સ્ત્રીઓની દેખરેખની તો જરૂર પડે છેજ.

હે પ્રાણમિત સખી મોહિની ! હવે હું તને સમય વધારે વ્યતિત થએલા હોવાથી ટુંકમાં એટલુંજ કહું છું કે તું ડાહી મળે. પતિની આરાધના પાળજે. નમ્રપણે વચનો બોલવાનો અભ્યાસ રાખજે. દરેક કાર્ય કરતી વખત તારા પતિની સંમતિ લેજે. અને પતિ જે કહે તેજ કરજે. પતિના કહ્યા ઉપરાંતનું એક પણ કામ કરવાને કોઈ પણ દિવસ તૈયાર થતી નહિ. સાસરીયામાં હળીમળીને રહેજે. કદાચ કોઈ તને બે વચન કહી બાંધે તો તેને સહન કરજે પણ સામાં કહીશ નહિ. પતિવ્રતા થઈ તારા ચરિત્રને ઝગીકાવજે. ખરેખર ! તું જો એમ કરીશ તો મહાત્મા પુરુષો પણ તને વંદન કરવા યોગ્ય ધણુગે. સદાકરી આ સંનિધમાં જણાવે છે કે.

‘હરિણી વૃત્ત.

જનયતિ સુતં કથિન્નારી સંતિ કુલ મુપળં
નિરુપમગુણૈઃ પુણ્યાત્માનં જગત્પરિ પાલનમ્ ૧
કથમપિ ન સા નિન્દ્યા વધ્યા ભવેન્મહતાંયતઃ

સુરસરિ દિવ રૂપાતા લોકે પવિત્રિત ભૂતલા ॥

પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પોતાનાં પવિત્ર ચરિત્રોથી ગંગા નદીની પેઠે પૃથ્વી પવિત્ર કરે છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ અનુપમ ગુણવાળા અને કુલના ભુવણુરૂપ એવા પુત્રને ઉત્પન્ન કરે છે. કે જે પવિત્ર ચરિત્રવાળો પુત્ર આખા જગત્પત્નું રક્ષણ કરે છે. આવી સ્ત્રી કદાચ પણ રીતે નિન્દા કરવા યોગ્ય નથી. પરંતુ મહાપુરુષોને વંદન કરવા યોગ્ય છે.

સુરખાળાના આ પ્રમાણેના વાક્યો શ્રવણ કરી રહ્યા પછી મોહિની બોલી બહેન ‘ મને અત્યારે એક ચંકા ઉત્પન્ન થાય છે. તમે જો કહો તો તેનું સમાધાન પૂછું.

અરે ગાંડી રે ગાંડી સુરખાળા બોલી. વળી એમાં તમે કહોતો પૂછું એમ બોલવાની શી જરૂર હતી. તારે જે પૂછવું હોય તે સુ-બેથી પૂછ. હુંજ તારી છું ને.

સખીનો અનહદ પ્રેમ જોઈ મોહિનીએ આગળ ચલાવ્યું કે કે બહેન તમે કહ્યું કે દરેક કામમાં પતિની સંમતિ લેવી. અને તે કરવું. અને જો પતિ સંમતિ ન આપે તો તે કદીએ ન કરવું. આ વાત મારા ગંગામાં બરાબર દિતરી નથી. ધાર કે આપણે અમુક સત્કાર્ય કરવું છું. અથવા દેવદર્શને જવું છે કંતો મન ‘કરવું છે

અને તેમાં પતિ રજા ન આપે તોપણ તેને આપણે કરીએ તો શું અડચણ છે ! દેવ દર્શન કરવા જવું અથવા મત કરવું એમાં કાંઈ પતિની અનુમતિની જરૂર નથી. કેમકે એતો શુભ કાર્ય છે.

સુરખાળા બોલી ના બહેન. આમાં આપણી ભૂલ થાય છે. દરેક દરેક કામ સ્ત્રીઓએ પતિની અનુમતિ લેખનેજ કરવું જોઈએ. પતિરેકો ગુહ સ્ત્રીણામ્ એ વચન પ્રમાણે સ્ત્રીનો પતિ એજ ગુરુ છે, અને પતિ એજ દેવ છે માટે તેમની આજ્ઞા દરેક બાબતમાં લેવાવી જોઈએ. જે પતિની આજ્ઞા વગર દેવદર્શને જાય છે અથવા વૃત્તાદિક કરે છે તો તે સર્વ નિષ્ફળ જાય છે. એવું શાસ્ત્ર વચન છે. પણ સ્ત્રીઓ તેને સમજતી નથી. હે બહેન પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાથી સાથે સાથે જણાવું છું કે મારા સાસરામાં એક પાડોશી બાઈ રહે છે. તે દેવદર્શન કરવા માટે તેના પતિ ના કહે છે તોપણ જાય છે. ધરતું ગમે તેવું કામ બગડે તો તેની અડચણ નહિ. ધરનાં છોકરાં રડે તેની અડચણ નહિ, અને પતિને વહેલું બહાર જવાનું હોવાથી જમવાનું કરવાનું મોકું થાય તેની અડચણ નહિ પરંતુ આ દેવદર્શને ન જવાય તો મોટી અડચણ પડી જાય. મતજાન કે કાંઈપણ પ્રકારે ત્યાં તો જવાનું જોઈએ જ. વળી આટલું હોય તો બસ છે. પરંતુ રાત્રિએ સેનનાં દર્શન કર્યા વગર પણ ન ચાલે. જાણે દેવ દર્શનજ મોક્ષ ગતિને આપનાર હોય એમ માની ‘જે જે’ કરીને રોડાદોડી કરવી એને કંઈ સ્ત્રી પ્રશંસાપાત્ર ગણશે.

માદિની બોલી બહેન ! તારા વિચાર શું કેટલીક સ્ત્રીઓને નારિતક જેવા નહિ લાગે ! શું દેવદર્શન કરવાં

દેવદર્શન
સંબંધી.

જરૂરનાં નથી.

ખ્હેન ! મારા વિચાર ઉપરથી જોતાં નાસ્તિક જેવાજ લાગશે પણ વસ્તુતઃ તેમ નથી. હું આપણા સનાતન ધર્મથી વિરહ એક પણ પગલું ભડું તેમ નથી. દેવદર્શન કરવાથી મનની શુદ્ધિ થાય છે અને આપણે એ દેવનાંદર્શન કરવાથી પવિત્ર યજ્ઞએ છીએ અને એ ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખી જો દેવદર્શન કરવામાં આવે તો તે યોગ્ય ગણી શકાય પરંતુ આ ઉદ્દેશને લક્ષમાં તો કોઈક જ રાખતું હશે નહિ તો અન્ય માત્ર દેખાદેખી કરીને દેવદર્શને જાય છે. કેટલાંક ત્યાંની નવી નવી ધટના નિહાળવા અને કેટલાંક તેમાં ભાગ લેવાના ધરાણથી પણ જાય છે. આવા દેવદર્શનને જ હું ધિક્કારું છું કેમકે એનાથી મનની પવિત્રતા થવાને બદલે અપવિત્રતાજ થાય છે. વળી હે ખ્હેન ! આપણે આપણા પ્રત્યક્ષ દેવ પતિની જ પૂજા કરવાની છે અને તેમના જ દર્શન કરવાનાં છે. તેમ છતાં તેમને દુભવી દેવદર્શને જવું એ તો ગગા સ્નાન છોડીને ખાખોથીઆમાં નહાવા સમાન છે.

મોહિનીએ પૂછેલા સમાધાનમાં સુરબાળા બોલતી હતી તેવામાં તેનાં માતા પિતા આવ્યાં. માતા પિતાને આવેલાં જોઈ સુરબાળાએ પોતાની વાત અટકાવી. સુરબાળાની માતા મોહિની પ્રત્યે બોલી કેમ ખ્હેન ! અમે તારે ત્યાંજ જઈ આવ્યાં છીએ. કાલ પ્રભાતમાં તો તું હવે અત્રથી સાસરે વિદાય થશે. તેથી જ આ તારી પ્રિય સખીને મળવા આવી હમણાં. મોહિની બોલી હા માથા. અને નવરાસ હતી તેથી ખ્હેનની એ બોધની વાતો પણ સાંભળી. સુરબાળાની માતા મોં મલકાવી બોલી. ખ્હેન ! એ પ્રમાણે ચાલશે તો સુખી થશે.

સમય વધારે બ્યતિત થઈ ગયેલો હોવાથી સુરબાળાની માતા

ને વંદન કરી મોહિની પોતાને ઘેર જવા ઉભી થઈ અને બોલી કે હેનનો બોલ મારા અંતઃકરણ ઉપર કાતરી રાખેલો છે તેને હું કાઢ દિવસ ભૂલવાની નથી. ઉઘડું તે અનુસાર માફ વર્તન પણ રાખીશ. સુરખાળાની માતાએ મોહિનીને માથે હસ્ત મૂક્યો. અને કહ્યું કે બહેન ' તારૂં કલ્યાણ થાઓ ' આ મંગલાત્મક આર્થિર્વાદ લઈ મોહિની ત્યાંથી વિદાય થઈ જતાં જતાં ગદગદીત કંઠે પોતાની સખિને બેટીને બહેન, હવે આપણે ક્યારે મળી પરસ્પર હૃદયની વાતો કરશું. સુરખાળાએ તેને કહ્યું થોડાજ સમયમાં કોઈ શુભ કામ નિમિત્તે આપણને મળવાનું થશે. પરંતુ ત્યાં પર્વત તું તારા અંતઃકરણમાં એકજ મહામંત્ર કાતરી રાખજે અને તે એજ કે સ્વામી સેવા અને સહનશીલતા.

સુરખાળાનું વાક્ય શ્રવણ કરી પોતાને જવાનું મન ન હોવા છતાં મોહિની ત્યાંથી પોતાની સખિને બેટી વિદાય થઈ પોતાને ઘેર આવી.

પ્રકરણ ૧૧ માંના સિદ્ધાંતો.

સાસરીયામાં જઈ વહુણ શું કર્તવ્ય કરવાનું છે તે સર્વ આ પ્રકરણમાં મોહિની અને સુરવાળાના સંવાદ દ્વારા વર્ણવી વતાવ્યું છે. અને તેના શ્લોકશ્લોક અનુસારનું વર્તન દરેક સ્ત્રીએ રાખવાની જરૂર છે.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

મોહિનીના શુદ્ધસ્થાવર.

આજે અંદ્રનગરમાં મોહિનીના પિતા મોટી ધામધૂમમાં છે. વાજાં વાગી રહ્યાં છે. અને વેવાઈ તરફથી અમને જલદી વિદાય કરો. અમને મોકુદાં થાય છે. વગેરે વચનો મોહિનીના પિતા પ્રત્યે બોલાય છે. પોતાનાથી બનતી ઉતાવળ કરી તેઓ જાનને જલદી વિદાય કરે છે. અને મોહિનીને પણ મોકલવાની હોવાથી તેઓ રેશન સુધી વળાવા આવે છે.

સવારના આઠ વાગ્યાની ટ્રેનમાં તેઓને અર્થાત્ મોહિનીના સસરાને જવાનું હોવાથી રેશન માસ્તરને આગલા દિવસની ખબર આપી કબ્જો રીઝવડું કરાખ્યો છે. ટાઈમિસર ટ્રેન આવી પહોંચતા સર્વ તેમાં બેસી બેઠા છે. મોહિની પણ પોતાના માતાપિતાને નમન કરી રહતી રહતી પોતાની સાસુની સાથે ગાડીમાં બેસે છે. અને ધારેલા સમયે ટ્રેન રેશનેથી ઉપડે છે. મોહિની જે આજ સુધી તેના માતાપિતાના સહવાસમાં હતી તે સાસુના સહવાસમાં આવે છે.

અંદ્રનગર અને સૂર્યપુરને બે દિવસનો રસ્તો હોવાથી ત્રીજે દિવસે બપોરના બરાબર બારના સુમારે ટ્રેન સૂર્યપૂર આવી પહોંચે

છે. આગળથી કરી રાખેલી તૈયારી પ્રમાણે મોહિનીના સસરા ગરીબદાસ મોટા ઠાકમાઠથી સ્ટેશનથીજ વરઘોડો કાઢી વરવહુને પૂર્ણ ભપકાથી ઘેર લઈ જાય છે.

આ પ્રમાણે ઘટનાને આજે એ માસ વ્યતિત થયા છે. મોહિની આજ સુધી તો 'નવી વહુ' તરીકે પ્રતિદૂષતાનાં માન પામતી હતી પણ હવે એ માન દિવસે પગરણ, ઓણું ચવા લાગ્યું છે. જો કે મોહિની તો આવી તે દિવસથી જ ધરનું કામકાજ કરતી હતી અને સર્વ સાથે હળીમળીને રહેતી હતી. પરંતુ આમ કરવા છતાં પણ તેની દ્વેષની મૂર્તિરૂપ નણુંદ તેની સાથે કાંઈ બોલવાનું બહાનું શોધ્યા કરતી હતી. અને આવી રીતે બોલવાના બહાના શોધનારને એવા ખરા નહિ તો ખોટા હજારો બહાનાં મળી આવે છેજ. અને તે પણ ન મળે તો પેલા વરૂની પેઠે તે નહિ તો તારા બાપે પીધું એ ન્યાય પ્રમાણે બહાના શોધનારનો કાંઈ ડોરો નથી. તેથી એક દીવસ સવારના વાસણ અજવાળતી વખત એક વાસણ અજવાળીને મૂક્યું એટલે તરતજ તેની નણુંદ ઈર્ષ્યામતિ બોલી કે ભાભી ! આમ વાસણ પછાડીને મૂકવાનાં અમારે ત્યાં ન પાલવે. હું રોજ જોઉં છું તો આમને આમજ તું કરે છે. હોય જણે કાણ બોલે કાણ બોલે એમ વિચારી હું આંખ આડા કાન કરતી હતી પણ હવે તો એ કામ વધી ગયું તો હું તને પૂછું છું કે વાસણ ભાગશે તો શું તારો બાપ સમાં કરાવશે.

ઈર્ષ્યામતિ જ્ઞેન ! કશ્ચિદ્ધાનું સમાધાન આણુવા માટે જરા મલકાતા મુખે મોહિની બોલી જુઓને મેં ક્યારે વાસણને પછાડ્યું.

આ ઘર તે કાંઈ લોકનું છે. મારુંજ ઘર છે અને હું તે કાંઈ સમ-
જતી નથી. કદાચ કોઈ ખીજનું ઘર હોય તોય હું આમ ન કરું
ત્યારે અહિં આપણા જ ઘરમાં હું વાસણ પછાડું એ કેમ બને.
પોતાની સાસુ પ્રત્યે જોઈને જુઓને અભિમાનના ઈર્ષ્યામતિ બહેન
મને આમ કઠોર વચન કહે છે.

પ્રહલાદની સ્તુતિ સાંભળીને નૃસિંહ ભગવાને હિરણ્યકશ્યપુને
મારવા માટે જોટલું વિક્રાળ મુખ કર્યું હતું તેવા ક્રોધપૂર્ણ વિક્રાળ
મુખથી ઈર્ષ્યામતિ બોલી. અહાહા ! રાંડને જરાએ લાગણી
છે મોટી મધિડા જેવડી થઈ તોય હી હી હી કરીને દસીને બોલે
છે. મોટા ધરવાળી આવી છે તે ! ધર તારા કયા બાપનું છે,
ધર મારા બાપનું. ધર મારી માનું. ધર મારા ભાઈનું. મોટી સમ-
જનારની પૂંછડી ન જોઈ હોય તો જોઈ લેજો. જાણે તુંજ સમ-
જતી હશે અને ખીજાં બધાં દોર હશે ખરાં ને. અભિમાનબાને
રાવ કરે છે તે અભિમાનના તે મને શું કરી નાંખવાની છે.
અરે ! ઝો ભણેલાની દીકરી તું જોટલુએ ન સમજી કે અભિમાન
બા એ તારાં બા નહિ પણ મારાજ બા છે. અને તે પોતાની દીક-
રીનું તાણશે તેટલું તું આજ્ઞાદની બાણેલીનું તાણશે. તારી તે
બુદ્ધિ કયાં બહેર મારી ગઈ કે આમ વિચાર કર્યા વગર બોલી.
તારી બા તો અંદ્રનગર છે અંદ્રનગર જા તેને એ જોઈએ તો બો-
લાવી લાવ. હું કોઈનાથી નથી ડરતી. તારા અને તારી બા જેવી
દગ્ગરને પુરી પડું એવી હું ઈર્ષ્યામતિ છું. શું સમજે છે તારા
મનમાં ? મોહિની આ સાંભળી આગળ બોલવા જતી હતી પરંતુ તેને
યાદ આવ્યો તરતજ

તેણે મનના ગુસ્સાને મનમાજ સમાયો. પરંતુ પિતાને ઘેર સુખમા રહેલી મોહિનીને આ પ્રસંગથી ધલુજ લાગી આ-ચુ તેણે પોતાના મનમા વિચાર્યું કે અરે ! અરે ! આ પ્રમાણે વિનાકારણુ જીલમ કેટલીએ વહુઓને માથે થતો હશે પણ મિચારી શુ કરે. સ્ત્રીઓનો ધર્મજ છે કે સહન કરવુ અને એ સહન કર્યા શિવાય તેમનો બીજો છૂટકો નથી.

મોહિનીને દિવસે દિવસે આ દુઃખ વધતું ગયું તે એટલે સુધી કે પત્રી તો ગમે તે કામમા જરા પણ તેની મોહિનીનું દુઃખ, જીન થઈ ન હોય તોપણ તેને બીરામર કહું વાકપ્રહાર સાલળવા પડતા તેના પતિ અશિવ પ્રસાદ ખરેખરા અશિવજ હતા અર્થાત્ શિવનો અર્થ એ કલ્યાણ કરનાર થાયછે ત્યારે તેમનામા અશિવ એટલે અકલ્યાણ કરવાના ગુણોજ પ્રધાનપણે રહ્યા હતા તેનું નામ પાડનાર તેની કાષ્ટ પણ કાષ્ટ મોતી તત્વદર્શી અને ભવિષ્ય જાણનારી હોતી જોઈએ કે જોઈ તેનું નામ બીરામરજ પાડ્યું હતું અને એ તેના કામ માટે ખરે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. અશિવપ્રસાદ જ્યાં જતા ત્યાં અકલ્યાણજ કરતા તેમનામા એવા ગુણો રહેના હતા કે તે ગુણો શક્યું નીજી નેન ઉધડે તો તે જેમ અગ્નિ વરસાવા નિના રહેતું નથી તેમ તે અશુભ કરનારજ થતા મિચારી ગંગાસ્વરૂપ ત્રિવેણી મમાન મોહિની આ કારણથી પોતાના પતિથી જરા પણ સુખ પામી શકી નહોતી અ શિવપ્રસાદને દિવસના માતપિતાને ત્યાં ખાતુ અને પછી દુર્ગા કરવું અને જેના તેના દોષ જોના એજ મહાન (૧) કર્તવ્ય હતું અને એ પોતાના મહાન કર્તવ્યમા તેઓ એટલા બધા વ્યવસાયી હતા કે રાત્રિએ અમુક વખતે ભોજન કરવાનું છે તે પણ જીવી જતા અર્થાત્ પો

તને ? તુંજ ખરેખર પ્રશંસાને પાત્ર છે એમ મુક્ત કંઠે દલા વગર અમને ચાલતું નથી. કેમકે વર્તમાન સમયમાં તો સ્ત્રી પોતાને જરા સરખું પણ દુઃખ ન હોય તેમ છતાં પોતાના માખાપને મને સામસરમાં અમુક દુઃખ છે એમ કહીને સાસરે જવાના પશુ અખાડા કરે છે. ત્યારે પછી આ મોહિનીને ધન્યવાદ આપવો એમાં કાંઈ અતિશયોક્તિ કરવા જેવું થતું નથી.

પોતાના પતિ તરફનું સુખ યચાર્ય ન હોવા છતાં મોહિની તેમની સાથે હમેંશા પ્રસન્નતાયુક્ત મુખેજ રહે છે. અંતરમાં ગમે તેવું દુઃખ હોવા છતાં પણ તેની લાગણી તે પોતાના મુખ ઉપર પ્રકટાવવા દેતી નથી. આ કાર્ય જરા પણ સહેલું નથી. પરંતુ પોતાની સખિ સુરખાળાના ઉપદેશથી તે આ પ્રમાણે પોતાનું વર્તન રાખી શકી છે. પતિ સુધ્ધ જય ત્યારે તેમના પગ દાખવા વીગે, કાર્ય પણ તે કરે છે પરંતુ અશિવપ્રસાદને તેની કિંમત નથી. ભેંસની કોટે એક મહા મૂલ્યવાન રત્ન બાંધવામાં આવે તો તેની તેને કિંમત હોઈ શકે ખરીકે ? ના કદી નહિ તેતો જરા કાદવ જોતાં તેમાં આળોટશે તેવીજ રીતે આ અશિવપ્રસાદના સખંધમાં પણ છે. પોતાની સ્ત્રી સાથે તે જરૂર પડતુંજ બોલે છે. મોહિની ધણુંજે બોલવાનું મન કરે તો પણ સામાનું મન હોય તો બોલેની અરે કદાચ કાંઈ વખત પોતે બોલે તો તેનો જવાબ આપેજ શાના આ દુઃખથી મોહિની હવે કંટાળી ગઈ હતી. પરંતુ આ કંટાળો તેના અંદરનોજ હતો. બહારથી તેણે તે દર્શાવ્યો નહોતો. તે ધરનું સઘળું કામકાજ પોતે કરતી. અને સાસુ નણંદ વીગેરેના બોલો સહન કરતી હતી. એવામાં એક દિવસે એક સહજ કારણ માટે ઇર્ષ્યામતિને મોહિની સાથે તકરાર થઈ. ઇર્ષ્યામતિએ મોહિનીની જરા પણ સામે બોલતું

નહોતી તેમ છતાં ગાળોતો વરસાદ વરસાવી મૂક્યો હતો. ઈર્ષ્યામતિ-
ને જોકે કોઈની મદદની જરૂર નહોતી તે એકલીજ લલી મોહિનીને
પહોંચી વળે તેમ હતું પરંતુ જાણે તેને મદદની અપેક્ષા હશે તેમ
ધારી તેની માતા અભિમાનજાએ પણ તેમાં રસ પૂર્વક ભાગ લીધો
હતો. એટલામાં તેના પતિ એટલે અભિમાનજાના પતિ ગરીબદાસ
ઘેર આવ્યા. ઘેરતો કાલાહલ મચી રહ્યો હતો એટલ તેઓ આવ્યા
છે તેનો કાણુ ભાવ પૂછે. આપી થોડી વાર સુધી બેસી રહી પછી
બોલ્યા કે કહોતો ખરાં કે આ શું છે. અભિમાનજાએ તરતજ ઈ-
ર્ષ્યામતિ અને મોહિનીને પડેલી તકરારનું કારણ કહી બતાવ્યું. ગ-
રીબદાસે એ સાંભળી લઈ જણાવ્યું કે આટલા નજીવા કારણ માટે
આટલી બધી લડાઈનું શું પ્રયોજન ? મોહિનીની સાથે રાજ પોતા-
ની પત્ની તથા પુત્રી લડેછે એ ગરીબદાસ જાણુતા હતા પણ તે
વંખત પોતે ઘરમાં હોય ન હોય તેથી એ વાત મન ઉપર લાવતા
નહોતા પણ આજે પોતાના સાનિધ્યમાંજ આ પ્રમાણે તકરાર થતી
સાંભળી તેઓ આ પ્રકારે બોલ્યા હતા.

ગરીબદાસને વહુનું ઉપરાણું લઈ બોલતાં સાંભળી અભિમાન
આ બોલ્યા કે તમારી સિખામણુ અમારે નથી જોઈતી. જુઓ વળી
નાની વહુનું ઉપરાણું લઈ બોલવા આવ્યા છે તે. તમને કાણે કહ્યું
હતું કે બોલજો. આવ્યા તો પડ્યા રહેવું તું. આમ મોટા ઘવા શીદ
આવ્યા. તમારા ભારમાંજ બેસી રહેવું તું ના ?

એક તો પોતે બહારથી આવેલા અને કોઈએ પાણીનો ભા
નહોતો પૂછ્યો એટલે ગુસ્સો થયો હતો અને આ પ્રમાણેના પોતાની
પત્નીનનાં વચન સાંભળી કેસો ગરીબદાસ ચીડાયો એટલે તે રીસ

કરીને બોલ્યો કે રાંડ ! જરા તો વિચાર કર. આમ છેક તે શું નિર્દય થઈ ગઈ છે. જરા વહુના સાથુ તો બે. તે કેટલી સુકાઈ ગઈ છે. તેના બાપ તેડવા આવશે અને આતું શરીર બેસે તો શું કહેશે. તેનો તો વિચાર કર.

“ વિચાર તો કરીજ મૂકેલો છે એજ કની કે મોહિનીને સુકાઈ ગયેલી જોશે તો તેના બાપ તેની ખીજ દીકરી નહિ આપે. મારે તો એ કબારખાની બહેન ધર્મદ્વારે પણ જોઈતી નથી. ” કોથપૂર્ણ આંખથી અભિમાનબા બોલ્યા.

આમ બોલતે બોલતે છેકજ ફાટી ગઈ કે ? શું સમજે છે તારા મનમાં ગરીબદાસે પોતાનું ગરીબપણું ત્યાગીને જણાવ્યું ?

મેં તો સમજીજ મૂકેલું છે. જાઓ બેસો છાના માના નહિતો કંઈ સાંભળશો. અભિમાનબાએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

અત્યાર સુધી ધર્મ્યામતિ પોતાના માંબાપની લગાઈ સાંભળ્યા કરતી હતી તેણે આ લગાઈ યજ્ઞની પુર્ણાદુતી કરવા છેવટે પોતાની માતાને ઉઠાડી છેવટમાં અંજલી આપી કે ‘ આજ ઉઠ બા એ રડિ તો કોણ જણે શુંયે વશીકરણ કર્યું છે એટલે બાપા તો તેના થઈ ગયા છે. એમ કહી તેનો દ્વાથ પકડી તેને બળાત્કારે ત્યાંથી ધસડી ગઈ. જતાં જતાં અભિમાનબા બોલી કે એના વશીકરણને પણ ક્યાંય ભુલાવી દઉં એવી હું સમર્થ છું. ’

ગરીબદાસને આ દિવસથી મોહિની ઉપર લાગણી થઈ. મોહિનીને માથે પડતાં વિના કારણનાં અગણિત દુઃખનું તેને લાન થયું. અને તેનાથી તેનું અંતઃકરણ ગ્દાનિપામ્યું. થોડીવાર આમ થયા પછી તે બોલ્યો કે વહુ બેટા જરા પાણી લાવજો. મો-

હિનીએ શબ્દ નીકળતાની સાથે તરતજ પાણીનો લોટો હાજર કર્યો. તે પી સ્વસ્થ થઇ ડાસો બોલ્યો કે ‘બેટા તમારૂં સાડું થાઓ.

પૂજ્ય પિતાજી આપનો આશીર્વાદ સત્વર રૂઝો મોહિની પોતાના સસરાને પિતાજી કહીનેજ બોલાવતી હતી તેણે કહ્યું

શરીરદાસ બોલ્યા પુત્રી તું સુખી થશે. તારી સહનશીલતાને લીધેજ તું સુખી થઇ શકીશ. આજની થએલી તકરારનું સ્વરૂપ મેં ખરાબ જાણ્યું છે. તેમા તારો જરા પણ વાક નહોતો, પરંતુ તું એક શબ્દ પણ સામે બોલી નથી એમાજ તારી મહત્તા છે પણ હું બેટા ! હાલમા તારૂં શરીર આમ છેકજ સુકર્ષ ગયું છે માટે થોડો સમય તું પિયર જઈ આવે તો સાડું જો તારી ઇચ્છા હોય તો હું તારા પિતાજીને પત્ર લખી તેડાવી મંગાવું

મોહિની બોલી ના પિતાજી હું મારે ઘેર જવા નથી માગતી. મારા માતા તથા પિતા મારૂં આવું શરીર જુએ તો ચિંતા કરે અને મને કોણ જાણે શું શું દુખ હશે તેની કલ્પના કરી પોતાનાં વાતસલ્ય જાનથી ખુઝાય તે મને જરા પણ પસંદ નથી આવ્યા માટે હુંજાતે પણ મારા પિતાને તેડવા આવવાની નાજ લખું છું.

આ સંઘળા વચન સાંભળી રીબદાસને મોહિનીના સ્વરૂપનું ખરેખર કાષ્ઠક અંશે જાન થયું તેણે પોતાના મન સાથે નિશ્ચય કર્યો કે ખરેખર આ વહુ સદ્ગુણના ભાગરૂપ છે પછી પ્રકટપણે સંબોધીને કહ્યું કે કંઈ હરકત નહિ બેટા, તારે અત્રજ રહેવાની ઇચ્છા છે તો તેમ કર. જા આજથી હવે હું તારી તરફેણમા રહી ધરના અન્ય તારાથી પ્રતિકૂળ રહેનારા પતિને તેમજ અન્ય સંબંધીઓને અનુકૂળ કરવા પ્રયત્ન કરીશ.

આપનો મારો ઉપકાર થશે 'પતાળ' એમ કહી મોહિની
ત્યાંથી અન્ય કામે ચાલી ગઈ,

*

*

*

*

ઉપર પ્રમાણેની હકીકત બન્યાને આજે એ દિવસ થયા છે.
મોહિનીની સાસરે આવ્યા પછી કાંઈએ પણ મદદ કરી હોય તો
આ તેના સસરાએજ પ્રથમ કરી છે. મોહિની આટલાથી પણ સં-
તોષ મानी બિવિધમાં કાંઈ દિવસ સુખી થવાશે એવી આશામંત્રિ
આશામાં પોતાના દિવસો વ્યતિત કરે છે. પોતાની સખિ સુરબાળા-
ના પત્રો પ્રસંગોપાત તેના ઉપર આવે છે. આજે પણ તેના એક
પત્ર આવ્યો છે. મોહિનીને માત્ર વાત કરવાનું સ્થાનક હોય તો
એકલી સુરબાળાજ છે. અને તેના ઉપદેશ અનુસારજ તે પોતાના
દુઃખના દિવસો વ્યતિત કરે છે. મોહિની શિખ્યા છે, અને સુરબાળા
શુર છે. એમ કહીએ તો પણ ચાલે. પરંતુ એમ કહેવા કરતાં તેઓ
સખિ છે અને તેમના અંતઃકરણ એક છે એમ કહીએ તો પણ ચાલે.
મોહિનીને સુરબાળાનો પત્ર આવે હો હોવા છતાં તેનો જવાબ આ-
પવાને વખત મળ્યો નથી તેની ચટપટી રજા કરે છે આજે રાત્રિએ
ગમે તે પ્રકારે જવાબ લખીશ એમ વિચાર કરી તે ધરના કાંધેથી
વંદેલી પરવારી જાય છે.

રાત્રિના બાર વાગ્યા છે. સઘળેજ શાંત છે. કાંઈ કાંઈ વખત
મહોલ્લામાં ફૂતરાને બસવાના અને રોતવાળાના અવાજ સંભળાય
છે. મોહિનીના શયનગૃહમાં તેના પતિ પણ નિંદ્રા લે છે પરંતુ મોહિ-
ની પોતાની સખિને પ્રત્યુત્તર આપવાના કામમાં રોકાય છે.

મોહિનીએ પોતાની આત્મગ્રિય સખિને શું પત્ર લખ્યો તે જા-
ણવાને આપણે હવેનું પ્રકરણ અવલોકીએ.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

સખિઓનાં પત્રો.

સૂર્યપુર ચૈત્ર સુદ ૫ પુષ્કર

આત્મપ્રિય સખિ સુરખાળા.

૧૩૨

પત્ર મને સમયસર પહોંચ્યો હતો. પરંતુ મારી પ-
રતંત્રતાને લીધે તેનો પ્રત્યુત્તર આપવાનો પ્રસંગ
મને આજેજ પ્રાપ્ત થયો છે. બહેન તારા ગૃહસ્થા-

શ્રમને ધન્ય છે. હું જ્યારે તેનું સ્મરણ કરું છું ત્યારે મને હર્ષ અને
શોક ઉભય થાય છે. હર્ષ થવાનું કારણ એ છે કે મારી સખિ સુખી
છે. અને તેનો સંસાર આદર્શરૂપ અને તેનું મને અભિમાન રહે છે.
શોક થવાનું કારણ એ છે કે તારા ગૃહસ્થાશ્રમની સાથે મારા સંસા-
રની તુલના કરતાં તે ધણેજ નીચી સ્થિતિમાં છે તેથી મને શોક
થાય છે. મારા આ શોકને કદાચ તું અધ્યાત્મશાસ્ત્રવાદીની હેવાથી
સ્પર્ધા. હરીદ્રાષ્ટ અથવા અદેખાષ્ટરૂપ ગણી શકીશ. કેમકે તારો સ્વ-
ભાવ મને પુરેપુરો ખબર છે તુ મને તારા કહેવાના સમર્થનમાં એમ
પણ કહીશ કે મારા સુખી ગૃહસ્થાશ્રમનું અવલોકન કરી તું તારા
ગૃહસ્થાશ્રમ પ્રતિ જોઈ શોક શા માટે કરે છે. શોક કરવાનું છોડીદે.
અને માઈ અનુકરણ કરી તે પ્રમાણે વર્તવાનો અભ્યાસ રાખ તો
તેથી તારો સંસાર પણ મારા જેવો ચર્મ શકશે. પરંતુ બહેન, તારે
તો આત્મ બોલવાપણું છે. અને મારે કરવાનું છે. અને બોલવામાં

તથા કરવામાં ફેટલી મુસીબતો હોય છે તેનો ખ્યાલ તને ક્યાંથી હોઈ શકે. ગ્રીષ્મઋતુના મધ્યાન કાળના પ્રખર તાપ સમયે પોતાના બંગલામાં વાળાના પડદા નાંખી તે ઉપર જળનો છંટકાવ કરીને સુનેલા શીમાનોને એક તે સમયે કામ કરતાં ગરીબ મનુરતી મુસીબતનો ખ્યાલ ક્યાંથી હોઈ શકે. ગળામુધી જમીને તૃપ્ત થયેલા મનુષ્યને લુખ્યા મનુષ્યની લુખનું જ્ઞાન શી રીતે થાય. મારી વહાલી બહેન ' મારી હાલત પણ આ લોકોના જેવીજ છે તું સુખી છે અને હું દુઃખી છું. તારા અને મારામાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ જેટલું અંતર છે. આ અંતરને નિવરવાને માટે હું તો સમર્થ નથી. કદાચ પરમેશ્વર મદદ કરે અને તેનું નિવારણ થાય તો થાય. પણ અરે ' આ અભાગિનીના નસીબમાં એવા દિવસો ક્યાંથી લખ્યા હશે ? જ્યાં સઘળુંજ પ્રતિકૂળ ત્યાં અનુકૂળ થવાની આશા રાખવી એ શું ખપુષ્પ સમાન નથી. ?

પ્રાણપ્રિય સખિ તારા વખતો વખતના પત્રોને મારા અંતઃકરણમાં ઉતારી છું. રૂપરૂપ આપેલા તારા ઉપદેશને પણ હું જુલોઈ ગઈ નથી. સ્વામીસેવા અને સહનશીલતા એ તારો ગુણમાં ગુણ મહામંત્ર મારા રમરણુપટ ઉપર દૃશ્ય એ જેવાને તેવાજ છે. પણ બહેન ' હવે તો તેની હદ આવી રહી છે. ઘરમાં સાસુ અને નણંદ તરફથી વિના કારણ મળતા ઠપકાથી હવે હું ધરાઈ ગઈ છું. પરમદિવસે મારા ઘરમાં મારી સાસુ તથા નણંદ મારા ઉપર કાંઈનિમિત્ત શોધી લટતાં હતાં અને ગાળોનો વર્ષાદ વરસાવી મૂકતા હતા તેવામાં મારા સસરા ગરીબદાસ બહાર ગયા હશે તે ઘરમાં આવ્યા અને તેમણે થોડો સમય તકરારને મુંગે મહોડે સાંભળી તેમાં મારો જરા પણ વાંક ન હોવા છતાં તેઓ આમ બોલતાં હોવાથી કાંઈક મારાં

સાસુજીને કહેવા ગયા એટલે તો પછી જોઇ દે। તમાસે। મારા સાસુ અને તેમના દીકરી જાનેએ પોતાના નામ પ્રમાણે ગુણુ ધારણુ કરી મારા સસરાને અનેક વચનો સંભળાવ્યા. વચનો સંભળાવી એ કલેશરૂપી જાદવાસ્થળીની પૂર્ણાહુતી થઇ હોત તો ધુળ નાખી. પણ આતો પૂર્ણાહુતી કરતી વખત સાથે મને પણ હોમી. અર્થાત્ મારી નથુંદ ઈર્ષ્યામતિ બોલી દે ચાલ ઉઠ બા એ રડે તો કોણ જાણે શુધે વશીકરણુ કર્યું છે એટલે બાપા તો તેના થઇ ગયા છે. આ વાક્ય મને રોમેરોમ સાલે છે. મને આ વખત જાણે મારી નથુંદ સાથે હમણાં બાહું એમ થઇ રહ્યું હતું. પણ તારા મહામંત્ર સદન શીલતાનું રમરણુ આવવાથી એ આવેશને હવેના સમયમાટે મુક્તવી રાખવો પડ્યો છે.

ખેન મને કોઇ વાતે સુખ નથી. એમને તો તું જુખી છું કે બાહું જીવી છું કે મરી તેની સ્પૃહા સરખી પણ નથી. ખરેખર પોતાના નામ પ્રમાણે તે તો અશિવપ્રસાદ અર્થાત્ અકસ્માણુને કરવાવાળાજ છે. પણ ખેન હું તેમના એવા ગુણોપર ન જોતાં તેમની સેવા કર્યો કહે છું. અને મારો ગૃહસ્થાશ્રમ સુખે દુઃખે વ્યનિત કહે છું. હું મને એમ કહેતી હતી કે સ્વામી સેવા અને સદનશીલતા એ ગૃહસ્થાશ્રમ સુધારવાના અમોઘ ઉપાય છે. એ તારે કથન હતું પણ એ ઉપાયનું અમેઘત્વ મને તો કાંઇ જણાતું નથી.

ખેન રાત્રિના બે વાગ્યા છે. સત્તારના ઉડીને પાછું ગદ્દા વૈતરૂં કરવાનું છે. અને તેથી ઘરિરને થોડી ઘણી વિશ્રાંતી આપવી જરૂરની ધારી બીજું લખવાનું ધણું દોવા છતાં તેને :
આ પત્રની સમાપ્તિ કહે છું.

સંસારની હાલત તદ્દન દુઃખી હોવાથી મને શોક થાય છે. તું મને કદાચ તે માફ અદેખાઇ રૂપ કર્તવ્ય કહેશે. પણ ભુખ્યા મનુષ્યની ભુખનું ભાન તમ મનુષ્યને ક્યાંથી હોય તેનું દ્રષ્ટાંત આપી તારા દુઃખનું ભાન જાણે મને ન હોય તેમ જણાવે છે. પણ તારું આ લખતું વ્યાજખી નથી. તારું અને મારું અંતઃકરણ એકજ છે. અને જ્યાં અંતર એક છે ત્યાં અન્યોઅન્યનાભાનો તથા સુખદુઃખો અન્યોઅન્યને ન સમજાય એ જાનવું મહા મુશ્કેલ છે. અર્થાત્ તારા સઘળા દુઃખો હું યથાર્થ રીતે સમજી શકું છું.

ગરીબ મનુષ્ય શ્રીમન્મત્સુખ મહેનત કરતો હોય છે તેનું તથા મોટા શ્રીમાનનું તું ઉદાહરણ આપે છે. તેમાં હું ગરીબને વધારે પસંદ કરું છું. કેમકે તે ઉદ્યમી છે. અને શ્રીમાન ઉદ્યમી નથી પણ એશઆરામી છે. અને આ પ્રમાણે હોવાથી કાળે કરીને પેલો ગરીબ મનુષ્ય શ્રીમાન થઈ જાય છે. અને એશ આરામી મનુષ્ય ગરીબ થાય છે. બાજુ સુધીમાં જે જે મોટાનામાંકિત પુરુષો થઇ ગયા છે તેમના જીવનનું જે તું સૂક્ષ્મપણે અવલોકન કરશે તો તને એમ માન્ય પડ્યા શિવાય લાગ્યેજ રહેશે કે તેઓનું પ્રથમ જીવન ગરીબીમાંજ હતું. અને ગરીબીમાંથીજ તેઓ આટલા નામાંકિત થયા હોય છે.

તારા પત્રમાં તું આગળ વાસતા એમ પણ જણાવે છે કે તારા અને મારામાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ નેટલું અંતર છે. પણ તું એ અંતર દાખી શકવાને માટે સમર્થ છે કે નહિ તેનો વિચાર સરખી પણ કરતી નથી. તું એમ કરે છે એમ નથી પણ મોટા મોટા વિદ્વાનોથી તે સામાન્ય મનુષ્ય પર્વત સઘળાજ એમ કરે છે. તેઓ અંતરાયનેજ જુએ છે. પણ એ અંતરાય દાખવાને માટે

પોતાનામાં રહેલી અસાધારણ પ્રયત્ન શક્તિને બિલકુલ
 જોતા નથી. માટે હે બહેન ' તારે આપણા વચ્ચે જે અંતર છે
 તે તરફ જોવાનું નથી પણ એ અંતરનો પાર લાવી શકવાને માટે તું
 સમર્થ છે કે નહિ તેજ જોવાનું છે. તું તે તરફ ન જોતાં કદાચ
 પરમેશ્વર મદદ કરે અને તેનું નિવારણ થાય તો થાય. એમ જ-
 હાવી સર્વ શક્તિમાન નિરંજન નિવિહારી પરમાત્માને માથે તેનો
 ભાર મૂકે તો પણ તેમાં પણ તારી જુલ છે. તારા પ્રયત્ન અનુસાર
 પરમેશ્વર તને મદદ આપશેજ. જેમ તું જેટલા જોરથી બીંતમાં
 મૂછી મારશે તેટલાજ જોરથી તેનો પ્રત્યાઘાત થઈ તને વાગશે. તેમ
 તારો જેટલો પ્રયત્ન હશે તેટલા પ્રમાણમાં ફળ પણ પરમેશ્વર તને
 આપશે. આ રથજે હું તને સામાન્ય જન સમાજની એક રીતીનું
 દર્શન કરાવું છું કે તેઓ બરાબર પ્રયત્ન કરતા નથી અને કહે છે
 કે હવે તેનો પરમેશ્વર અમને મદદ આપે તો સાઈ. પણ તેમને હું પૂછું
 છું કે પરમેશ્વર તો એવો નવરો છે કે તમને તમે પ્રયત્નમાં ક્યાસ
 રાખો અને વારંવાર મદદ આપ્યા કરે. તેમને એવી નવરાસ નથી.
 જેમ મનુષ્ય મોટો અને આગળ પડતો તેમ તેને કામ વધારે, તો
 આખા યોગ ભૂતનને નિયમિત દિશામાં ચલાવનાર પરમાત્માને કેટલું
 બધું કામ હશે તેનો તમે સ્વપ્નમાં પણ વિચાર કર્યો છે. ? આથી
 પ્રયત્નશીલ ચાઓ. તમારો પ્રયત્ન સાચો હશે તોજ તમને તેઓ
 મદદ આપશે.

બહેન ? આગળ ચાલતાં તું એમ લખે છે કે અરે ? આ
 અભાગિનીના નસીબમાં તે એવા દિવસો ક્યાંથી

કાંઈ વખત લયકર ભુજને પાત્ર થયેલા હોય છે તેમાં પણ કારણ આજ છે. જ્ઞેન સુખના દિવસ આપણા હાથમાંજ છે. આપણે આ સંસારમાં સુખ અને દુઃખના દિવસો આપણે હાથેજ ઉભા કરીએ છીએ. અને જેમ ભોંય ઉપર આપણા હસ્તથીજ ચિત્રેલા વાદને જોઈને આપણે લય પામ્યા કરતા હોઈએ તો તે ચિત્રને જેમ આપણાજ હસ્તથી કાઢી નાંખવા આપણે સમર્થ છીએ તેમ સુખના દિવસોમાં અવિદિત કૃત્તિ કરી દુઃખને ઉત્પન્ન કરનાર આપણેજ પુનઃ વિદિત કૃત્તિથી સુખને મેળવી શકીએ છીએ. મનુષ્ય એ પરમાત્માના અંશરૂપ હોવાથી તેને અસકય અથવા દુર્લભ એવું કશુંજ નથી. અને જ્યારે આમ છે ત્યારે તું નસીમઉપર હાથ મૂકીને બેસી રહે એ શું તને શાલાગ્રહ છે. નસીમને બનાવનાર દેહ નહિ પણ કર્મ છે. આપણાં કર્મ અનુસાર નસીમને આપણે ધડી સહીએ છીએ. તો હવે ત્યારે વિકલ થવાનું શું પ્રયોજન છે. ?

વહાલી સખિ ' તું તારા પત્રમાં આગળ ચાત્રતાં લખે છે કે જ્યાં સધળુંજ પ્રતિકૂળ હોય ત્યાં અનુકૂળ થવાની આશા શી રીતે રાખી શકાય પણ 'જ્ઞેન' એમાંજ અર્થાત્ પ્રતિકૂળને પણ અનુકૂળ કરવામાંજ મનુષ્યનું મનુષ્યત્વ રહેલું છે. અને તેનો તારામાં નિવાસ છેજ. અર્થાત્ તું મનુષ્યત્વના ખરા રહસ્યને જાણનાર હોવાથી પ્રતિકૂળતામાં પણ અનુકૂળતા લાવી શકશે. એ નિસંસય છે. કદાચ આજે ન લાવશે તો કાલે કાલે ન લાવશે તો બે મહિના રહીને પણ લાગ્યા વગર રહેવાની નથી તેની મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે. પ્રતિકૂળતામાં

બહેન ! આ નિયમના સખ ધમા હજી પણ ધણુ કહ્યા જ છે. પણ તેમ કરવા જતા ઘણો વિસ્તાર થઇ જાય અને હજી મ લખવાનું ધણુ બાકી છે તે રહી જાય તેટલા માટે અત્રથી તે બધું છુ મેં લખેલી આટલી અલ્પ વાતોને પણ જો તુ તારા અંત કણમાં બરોબર ઠસાવશે તો તને એનાથી પુરતું જાણનાતું મળી સકે.

મારા પત્ર ને તથા ઉપદેશને તુ જુલો ગઇ નથી એ પર સ્તોત્રજનક છે. સ્વામી સેવા અને સહનશીલતાનું હજી તારાથી પાલન થાય છે એ જાણી તારા હૃદયમાં સખ ધી ધણુ માન ઉપજે છે સાચું અને નશ્વરના વિના કારણના હજી આ હવે હું ધરાઇ ગઇ છું એ પ્રકારનું તારૂં લખેલું વાક્ય તારી દશા બરેબરો ચિનાર આપે છે મનુષ્યમાત્રને એમ થાય છે, તેઓ જ્યાં કાંઈ ઉત્તમ કાર્ય કરતા હોય તેને ઘણો સમય થયો દોષ તે જ તેને સિદ્ધિ ન મળી હોય અને ઉલટું તેના આજીવનમાં સગી રહી તેને મર્મ વચન કહેવામાં આવતા હોય ત્યારે તેને આ માણે અવશ્ય કરીને થાય છેજ પણ જ્યારે આમ થાય ત્યારે તે અધિક સાવધાનતા રાખવાની જરૂર છે. જેમ જીનાર વીગેરેના ક સલા આવતા તેમ દુધ બધાઇ દાણા થાય ત્યારે તેનો માલિક તે વિવિધ પક્ષીઓ તે ખાઈ ન જાય તેને માટે અધિક સાવધાન રાખે છે કેમકે જીવારની ફળ પ્રાપ્તિનો સમય તે વખત નિકટ આવે હોય છે. તેમ મનુષ્યે પણ જ્યારે પોતાના અનુકૂળ પ્રયત્નમાં ધના તરફથી વિરોધી વાક્ય બોલાતું હોય ત્યારે અનુકૂળ પ્રયત્નનું મળવાની તૈયારી થઇ છે એમ ધારી દ્વિગુણ બળથી પોતાનું કાર્ય કરવાની જરૂર છે.

-૭૦૦-૨૦૧૧ આપણા શાસ્ત્રના અનેક ગ્રંથો તારા વાંચવા-
માં આવેલા છે તેમાં મોટા મોટા તપસ્વીઓના તપની જ્યારે સિદ્ધિ
થવાનો પ્રસંગ આવતો ત્યારે અપ્સરા આદિ મોકલી તે ઋષિના
તપની કસોટી કરવામાં આવતી હતી. આ કસોટીના પ્રસંગે જોએ
ચલિત ન થતા તેમને પછી વરબ્રુહિ એ પ્રમાણે વાક્ય બોલી તેમના
ધૃષ્ટ દેવતા સન્મુખ આવીને ઉભા રહેતા હતા. પણ જો તેઓ ચ-
લિત થતા તો તેમનું સઘળું તપ વ્યર્થ થઈ તેમનું અધઃપતન
થતું હતું. ખૂબેન ! તારી પણ હાલમાં આવીજ દશા છે. મારા ધા-
રવા પ્રમાણે હવે તારા સહનશીલતા અને સ્વામીસેવારૂપ પ્રયત્નનું
ફળ મળવાની તૈયારી છે. આવા પ્રસંગમાં તું ખાસ ધ્યાન રાખી
તારા કર્તવ્યને શાંતિપૂર્વક કર્યા કરજે. જરા પણ અધિર્યને વશ થઈ
આજ દિવસ સુધી કરી મેળવેલા અને પારપૂર્ણતાને પામવા આવે-
લા પ્રયત્નરૂપી ફળનો નાશ કરવા જરાપણ ઉદ્વેગી ન થતી. પરં-
તુ જ્યારે તને તારા આ કર્તવ્યમાંથી વ્યુત થવાનો પ્રસંગ આવે
અર્થાત્ ધરમાં કોઈ શય અને તને સામે બોલવાનું મન થાય ત્યારે
તરતજ તારા મનને આપણા સદ્ગુરુ શ્રીનૃસિંહાચાર્યજીએ સ્વમુખે કહેલું
નીચેનું પદ્ય કહેજે.

વેળાળની દેશી.

હો મન હાવાં હિંમત ન હારજે, ધારી અધિકી ધીરરે,
આધિ વ્યાધિ દુઃખ દેઈને, હરિ તારું નિરખે છે હીરરે; હો૦
જેમ કર્તા પુરુષનારે ટાંકણાં, નિત્ય અતિ ખાતા પાપાણુરે,
પ્રભુપદ પામી પીડા વિના, દેવળે પૂજનતા નાણુરે; હો૦

જેમ ઘાટ ધડીને કારીગરો, શોભાવે હીરાને હેમરે,
 તેમ કસાં કસી હરિ તો તાવતા, ત્યજી નિજ ન્યારા જેમરે; હો૦
 કષ્ટરે દીધા વિના કેઈને, કળીયા નથી જગરાયરે,
 કહું છું દ્રષ્ટાંતો સુણી શાંતયા, જે આ શાસ્ત્રોમાં ગાયરે; હો૦
 એક ચીરની ચીદરડી લેછને, મનનો પરખીને પ્રેમરે,
 ભરીરે સભામાં ચીર પૂરીયાં, દેખે જગજન જેમરે; હો૦
 વળી કષ્ટ સતીને આવીયું, દેતાંતા દુર્વાસા શાપરે,
 ભાજીનું પત્ર ખાઈ પોશીયા-ઋષિને સમાધ્યા તાપરે; હો૦
 મસ્તક વહેરાયું મુરખજનનું, દીધું કષ્ટ અશેપરે,
 પાંત્રી પ્રસન્ન થયા જોઈ પારખું, એવા હઠીલા જગેશરે; હો૦
 આ હરિઅંદ્રને અતિ તાવીયો, કરાવી નીચની મેવરે.
 હાડ જર્તા લગી તાણીયું, દહ લહી તુટયા તતખેવરે; હો૦
 પીડીને પ્રહ્લાદ ઉગારીયો, ધીર દમને દયાળરે,
 રતંભ ચીરીને પ્રકટ થયા, હિરણ્યકશિપુના કાળરે; હો૦
 બળી છળી દાનજ લેછને; પ્રીતે ચાંધે પાતાળરે,
 કરણ્યા આણીને અંતે ધર્મ રહ્યા, બળીના પોતે દ્વારપાળરે; હો૦
 દાસ સુદામો દારિદ્રથી, પામ્યો પીડ અપારરે,
 અંતે કણુ લેછને દયા કરી, કીધો નિજ સમ સારરે; હો૦
 અસંખ્ય એવાછરે દાખલા, પણ છે એકજ સારરે,
 હરીને હરિ સહિ ભક્તનું, મન જોઈ પમાડતા પારરે; હો૦
 ગુણ વેણ વળી ધૈર્ય ધર્મા તણાં, જેથી દહતા આવેરે,
 મોહ મમત્વ ન નડ કરે, ગુણ ગોવિંદના આવેરે; હો૦

આવે સમય તે આદરવડે, જોતાં આણીએ અંતરે,
નૃસિંહ પ્રભુને અડગપણે, લજ્જાએ બાંધી એક તંતરે; હો ૦

આ પદને એકાગ્રતાપૂર્વક ગાવાથી તારા અંતઃકરણને અપૂર્વ
શાંતિનું જ્ઞાન થઈ તને દુઃખના સમયમાં અનવધિ પ્રમાણમાં ધૈર્ય
મળશે માટે પ્રતિદિન તને જ્યારે અવકાશ મળે ત્યારે તે પદ તું
ગાજે. પ્રકટપણે ગાતાં તારી સાસુ નથુંદનો વિરોધ લાગતો હોય તો
મનમાં ગાજે. તો એથી પણ તને લાભજ થશે.

જ્ઞાતી બહેન ! એવો એક સ્વાભાવિક નિયમ છે કે આપણે
કોઈ બીજકને બોલમાં રાખીએ અને પછી તરતજ બે કલાક ર-
હીને જોઈએ કે તેને અંકુર પુટયો કે નહિ. વળી પાછા બે કલાક
રહીને જોઈએ કે તેને અંકુર પુટયો કે નહિ તો તે બીજકમાંથી
અંકુર કોઈ પણ દિવસ પુટી શકતો નથી. આજ પ્રમાણે આપણે
પણ આપણા દરેક કામમાં સમજવાનું છે અને તે એકે અમુક કામ
આજે આપણે કર્યું અને તેનું ફળ મળ્યું તો તે ફળ ક્યારે મળશે.
ક્યારે મળશે તેની વાટ જોવી નહિ. એવી વાટ જોવા ૩૫ તાલાવેલી
કરવાથી તે મળતું નથી. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા પણ આ જાખત શ્રીમગવદ
ગીતામાં જણાવે છે કે કર્મણ્યેવા ધિકારસ્તેમા ફલેષુ કદાચન
તારો અધિકાર ક્રૂત કર્મમાંજ છે ફલમાં નથી. આ પ્રમાણે કહી
તને કહેવાનું તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે તારા સહનશીલતારૂપ કર્મનું
ફળ તને કદાચ હજી સુધી મળતું ના જોવામાં આવે તોપણ
તારે તારા એ કર્મમાં મગ્યાજ રહેવું. અને પ્રસન્નતાયુક્ત મુખ-
સુદા રાખી કામ કરવું. હે આત્મપ્રિય સખી ! તારા દુઃખથી તું જરાપણ
ગભરાઈશ નહિ હંમેશા દુઃખની પાછળ મુખ રહેલું છે. અને

હવે એ તને મળવાની તૈયારીમાં છે. તારે ઘેર દાસમાં તામ્રજ બનેલા પ્રસંગનું સ્મરણ આપતાં તને લખવાનું કે તેમાં તે ભાગ ન લીધો. એ બહુજ હાપણનું કામ કર્યું છે. તારા જેવી સમભુ સ્ત્રીને એજ કર્તવ્યજે, કાળે કરીને પણ તારા સારા સ્વાભાવની અસર તારી સાથે અને નણુંદને ઘરો એ પોતાની કરેલી ભુલો માટે તારી પાસે માફી માગશે. તારા સસરા તારી તરફ વળ્યા એ તેનું સુચિન્દ છે.

હે સખી ! તારી નણુંદે કહેલા બાપા એના યર્ધ ગયા છે એ જોલ તને રોમેરોમ સાહે છે. પણ બહેન જગ-જગતના અભિ- તને મોટે કાંઈ ઢાંકણું નથી. જગતમાં દુનરો પ્રાયપ્રતિ ઉપેક્ષા. પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે અને તેઓ અમુકને માટે કાંઈ કાંઈ બોલ્યા કરતા હોય છે. કાંઈને માટે અમુક મનુષ્યો સારો અભિપ્રાય બાંધતા હોય છે તો બીજા તેને જ માટે ખરાબ બાંધે છે. અને આ પ્રમાણે હોવાથી સમભુ મનુષ્યે જગતના અભિપ્રાય તરફ દર્શના દુર્લભ કરી પોતાના અંતઃકરણની પ્રેરણા અનુસારના શુભ કર્તવ્યમાં જોડાયલા રહેવાનું છે. કેમકે

અદાર અંગથી વાંકું જે, ઉંટ સમ જગત જણાય,

તેના શુભ અભિપ્રાયને, રખે પામવા ધાય.

ઈશ્વરમાં પણ દોષ જે, જોતા નવ ખચકાય,

તું સૃષ્ટા જગતની દરજેરે.

તારા પત્રમાં છેવટના ભાગમાં તેં લખ્યું છે કે અશિવપ્રસાદ

(તારા પતિ) તેને તો મેં ખાધું છે કે બુખી

પતિ ગમે તેવો હોય તેની પણ પરવા નથી. બહેન આવા વાક્યો પણ સ્ત્રીઓનું શું તારા મુખમાંથી નીકળવા શોભે ? પતિ ગમે

सुकन्यानी स्वामी सेवा.

કર્તવ્ય છે ? હોય તોપણ પતિવ્રતા સ્ત્રીનો તો ધર્મજ એજ છે કે તેની સેવા કરવી. સ્ત્રીએ પતિ આવો છે તેવો છે તે જોઈ તેની કાળીઆણુ તરફ જોવાનું નથી પણ પતિ એ મારા પરમેશ્વર છે, એવી ધવલ બાણુ તરફ જોવાનું છે. ક્રમકે એજ તેનું પરમ લક્ષ્ય છે, અને એ લક્ષ્યને ધ્યાનમાં રાખી પ્રવૃત્તિ કરનાર સ્ત્રીને ધન્ય છે, તેજ ખરેખર કુલઉદ્ધારિણી છે. ખૂદેન ! આ સાથે તને હું એક ફોટો મોકલી આપું છું. શેકશ્રી પુર-પોતમ વિશ્રામ માવજી તરફથી પ્રસિદ્ધ ચતી આપણા પુરાણોની સચિત્ર આખ્યાનમાળાના સુવર્ણમાળા નામક માસિકના એક અંકમાં તે આપ્યો હતો તેની સમજણ તને હું અલ્પમાં નીચે પ્રમાણે આપું છું.

પૂર્વે યદ્ય ગએલા ચર્ચાતી રાગની પુત્રી સુકન્યાનું નામ તો તે સાંભળ્યુંજ હશે. આ સુકન્યા એક વખત સુકન્યાની સ્વામી પોતાના પિતા વનમાં ગયા હતા ત્યારે તે સેવા. પણ તેમની સાથે ગઈ હતી. વનમાં એક દિવસે પોતાની સખીઓ સાથે ફરતાં ફરતાં તેણે એક મોટો રાફડો જોયો. અને તેમાં કાંઈ ચમકાટ મારતું જોવાથી પોતાના બાળસ્વભાવ અનુસાર તે થું હશે તે જાણવાની છતાં યવ.થી એક શળ લઈ તે ચળકાટમાં બે જગોએ ખોસી એટલે તરતજ તેમાંથી લોહી નીકળવાથી તે ગભરાઈ ગઈ. અને પોતાના નોકરપાસે ત્યાં તપાસ કરાવી તો ત્યાં ઋષિ નીકળ્યા. તેમનું નામ ચ્યવન હતું. અને પોતાની આંખ જતી રહેવાથી પુષ્કળ વેદના તેઓ ભોગવતા હતા. સુકન્યાએ તે જોયું અને મન સાથે વિચાર્યું કે મેં વિના કારણ આ મુનિરાગની આંખો ફોડી નાંખી

તેથી તેઓ ગુસ્સે થશે એમ ધારી ઋષિના ના કહેવા છતાં તેમની ધર્મપત્ની થવાનું સ્વીકાર્યું, અને પછી પિતાની સંમતિ લઈ પાણિ મહાશ્વ કરી તે જગલમાં રહી.

પોતાના વયોવૃદ્ધ અને આંખેઅંધ પતિ વ્યવનની મુકન્યા ખરાભાવથી સેવા કરતી હતી. 'ભુઓ ચિત્ર મુકન્યાની સ્વામી સેવા, તેથી એક વખત મુનિરાજ પ્રસન્ન થયા અને મુકન્યાને ઇચ્છત વરદાન માગવાનું કહ્યું. મુકન્યાએ તેમની વૃદ્ધાવસ્થા ટળી સુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય એવું વરદાન માગ્યું એટલે વ્યવનઋષિએ પોતાના મિત્ર અશ્વનિકુમારને પોતાના તપોજળથી બોલાવી તેમના ઉપચારથી સુવાવસ્થા પુનઃ પ્રાપ્ત કરી. અને પછીથી બંને દંપતી સુખમાં દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

બહેન ! આ ચરિત્ર ઉપરથી આપણે પ્રત્યેક સ્ત્રીઓએ ધણું શીખવાનું છે. વૃદ્ધપતિ વળી તે સાથે અંધ એવા પતિને મેળવ્યાથી મુકન્યાને કેટલી મુંઝવણ પડવી જોઈએ. પણ તેણે મુંઝવણ ન ગણી અને શુદ્ધ હૃદયથી સ્વામી સેવા કરી તેના પ્રતાપે તે સુખી થઈ. ત્યારે આપણે તો જરા વાતે દુઃખ પડના અકળાર્થ જઈ મારા પતિ આવા છે તેવા છે વીગેરે આવેશનાવચનો બોલીએ છીએ તે શું આ-આપણા ગૃહિણીપણાને હાજર છે કે ! વળી તારા કામને તું ગદ્દા વૈતરા સમાન ગણે છે તેમાં પણ તારી કેટલી ભુલ ? મેં આગળ આ બાબત જણાવ્યું છે કે કામને ગદ્દાવૈતરા સમાન ગણવાથી ફળ આવતું નથી પણ પ્રાપ્ત કામને બરાબર રીતે કરી પછી ઉંચાની આશા રાખવાથી ફળ આવે છે. આ બાબત હું ફરીથી તાર્કિક જ્ઞાન ખેંચું છું.

વહાલી સખી ! હવે હું મારા પત્રની સમાપ્તિ કરું છું. તારા પ્રતિના સ્નેહભાવને લીધે આવેશમાં ને આવેશમાં અત્યંત વિસ્તારથી લખાઈ ગયું છે. જમી પરવારી બપોરના બાર વાગે તને પત્ર લખવા બેઠી હતી અને અત્યારે ત્રણ થયા છે. આજે સાંજે સાડાચાર વાગે એમનું જ્ઞાનેશ્વર ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં 'સંસાર સુધારાના ઉપાયો' એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન છે. મારે પણ તેમાં જવાનું છે. તેથી હવે થોડી વારમાં તેઓ ગૃહે આવશે માટે તેમને માટે આહ મૂકવા ઉઠું છું. તે પૂર્વે પ્રખ્યાત કવિ કૃષ્ણાપિની એક કવિતાની બેજ લાઇન લખી મારા આ પત્રની સમાપ્તિ કરું છું.

વહાલી બાબા! સહન કરવું, એવ છે એક વ્હાણું,

મહાવયું તેનું સ્મરણ કરવું, એવ છે એક વ્હાણું.

તને અંતરથી સુખી જીવાને ધૃવિચનાર.

સુરબાળાના અભિવંદન.

પ્રકરણ ૧૨ અને ૧૩ માંના સિદ્ધાંત.

શ્વસુર પક્ષમાં સ્ત્રીઓને જે મુશ્કેલી નહે છે. તેને દૂર કરવાને માટે મોહિનીય ઉપર લેખેલા સુરવાળાના પત્રના વોધને પ્રત્યેક સ્ત્રીએ અંતઃકરણમાં ઉતારી રાखવો જોઈએ. તેમ કરવાથી જેમ રામનું વાળ દૂટ્યા પછી તેનું કામ કર્યા વગર આવતુંજ નથી તેમ સ્ત્રીઓની પ્રતિકૂળતાઓનો નાશ થયા શિવાય રહેતોજ નથી.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

જ્ઞાનેશ્વર ઇનસ્તીટ્યુટમાં અપાયલું વ્યાખ્યાન.
સંસાર સુધારાના ઉપાયો.

સાંઝના સાડા ચાર વાગ્યા છે. જ્ઞાનેશ્વર ઇનસ્તીટ્યુટનો હોલ આજે માણુમેથી ચીકાર ભરાઈ ગયો છે. ગરીબ મિચારી સ્નેહલતા નામની છોકરીનો પોતાના લમ્પ પ્રસંગે પોતાના પિતાને પહેરામણી આપવામાં ધર સુદાંત ગીરો મૂકવું પડતું હોવાથી તેણે આત્મહત્યા કરી છે તે પ્રસંગની ચર્ચા આજે માલોમાલો સર્વમાં ચાલી રહી છે, -સ્નેહલતાના આત્મ ભોગે આજે આખો ખેગાય ખળીખળી ઉઠ્યો છે ચંદ્રનગરમાં પણ તેનો ખળભળાટ ચાલે છે. ઠેર ઠેર વ્યાખ્યાનો અપાય છે. નિધમે થાય છે અને જે તે રીતે સંસાર સુધારાની બાબતજ સર્વના અંત-કરણમાં ધુમી રહી છે સ્નેહલતાના સ્વર્ગીય આત્મા તને ધન્ય છે કે તે તારા પંચમુખાકે દેહ કે જે કાળે કરીને પણ નાશવંત થનાર હતા તેનો નાશ કરીને બધા ત્યાં આવી જાગૃતી પ્રકટારી મૂકી છે

ચંદ્રનગરમાં સુરખાળા કે જેના સંબંધથી વાંચકો જાત છે. તેના પતિ કૉલેજના પ્રીન્સીપાય છે. પોતાના ઉત્તમ ગુણોથી ચંદ્ર નગરમાં વિનાયકરાવ સર્વને પ્રીતિપાત્ર થઈ ચૂક્યા છે. અને તેઓ ધણું આમરદાર ગણાય છે. છોકરાંઓને શિક્ષણ આપનારી તેમની પદ્ધતિ એવી સરસ છે કે તેમના હાથ નીચે શિષ્યનાર કાઈ પણ

છોકરો કદી નાપાસ થયો હોય તેવું યદ્યપિ બન્યું નથી. ચંદ્રનગરના લોકોએ તેમને સ્નેહલતાના બલિદાનના પરિણામમાં સંસાર સુધારાના ઉપાયો કયા છે તે સંબંધમાં તેમનું વ્યાખ્યાન આજે રખાવ્યું છે. અને સર્વ હોલ ચીકાર લરાઇ ગયો છે. જરાબર સાંજના સાડા ચારને બે મીનીટ થતાં વિનાયકરાવની ગાડી જ્ઞાનેશ્વરધનસ્ટીટયુટ-આગળ આવી પહોંચી. તાળીઓના ગડગડાટ સાથે તેઓએ વ્યાખ્યાન હોલમાં પગ મૂક્યો. અને આગળ જઈ એક ખુરસી ઉપર બેઠા. શુરબાળા પણ ઓઝો માટે રાખેલી અલાયદી જગ્યામાં જઈ બેઠી.

સભામાં સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી ગઈ. લગભગ બે હજાર મનુષ્યો એકત્રીત થએલા હોવા છતાં એક પાછ પડે તો પણ તેનો અવાજ સંભળાય એવી સ્થિતિ ત્રણેક મીનીટ રહી. પછી વિનાયકરાવની સસનાથી એક મનુષ્યે ઉભા થઈ પ્લેટફોર્મ ઉપર આવી નીચે પ્રમાણે બોલવાનું શરૂ કર્યું.

નગરમાં રહેતા શ્રીમાનો ? સજ્જનો ? તથા કુલિન બહેનો ! આ સભામાં એકલા થવાનું કારણ શું છે. તેની તો આપ સર્વને ખબર હશેજ. પહેરામણીના દાનિકારક રિવાજથી સ્નેહલતા નામની એક છોકરીનો છવ ગયો. અને તેથી આ સંસાર સુધારાની અર્થા ઉપસ્થિત થવા પામી છે. અને આજે એજ વિષય ઉપર આપણે આપણી કાલેજના લોકપ્રિય પ્રીન્સીપાલ શ્રીયુત વિનાયકરાવનું વ્યાખ્યાન રખાવ્યું છે. હવે તેઓ એ વિષયને શરૂ કરે તે પહેલાં આપણે એક કર્તવ્ય કરવાનું છે. અને તે એજ કે આ સભાનું પ્રમુખ સ્થાન કોઈને આપવું. જેમ પુષ્કળ લશ્કર હોવા છતાં રાજ્ય વગર તે લશ્કરની આખાદી રહી શકતી નથી. કેમકે તેમનામાં હુકમ અલાયનાર

કોઇ ના હોવાથી અવ્યવસ્થા થઈ જાય છે. અને અવ્યવસ્થાના પરિણામે તેનો નાશ થાય છે તેમ આ સભાના સંબંધમાં પણ છે. માં મારા વિચાર પ્રમાણે આજની સભાનું પ્રમુખસ્થાન આપણા નગરોદ્ધાર શ્રીમાન દેવીપ્રસાદને આપવાની હું દરખાસ્ત કરું છું અને આશ છે કે આપ સર્વ તેને તાળીઓના ગડગડાટ સહ વધાવી લેશો. આ આ વાક્ય પૂરું થાય તેટલામાં તો તાળીઓનો ગડગડાટ થઈ રહે અને દેવીપ્રસાદે ઉઠી પ્લેટફોર્મ ઉપર આ સભાને ઉદ્દેશીને કહ્યું 'તમે મને જે માન આપ્યું છે તેને માટે હું લાયક નથી તેમ છતાં તમારા આગ્રહને વશ થઈ આ પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારું છું' અને શ્રી વિનાયકરાવને પોતાનો વિષય શરૂ કરવા આજ્ઞા કરું છું.

પ્રમુખની આજ્ઞા મળતાંજ વિનાયકરાવે પ્રસન્નતાપૂર્વક પ્લેટફોર્મ ઉપર આવી પોતાના વ્યાખ્યાનનો નીચે પ્રમાણે આરંભ કર્યો.

मूकं करोति वाचालं पंगुं लंघयते गिरिम् ।

यत्कृपा तमहं वंदे परमानंद माधवम् ॥

અર્થાત્ જેમની કૃપા મુંગાને વાચાળ કરે છે. તે પાંગળા પર્વત ઓળંધાવે છે તે પરમ આનંદ મૂર્તિ લક્ષ્મીના પતિ શ્રી કૃષ્ણ હું નમસ્કાર કરું છું.

મહેરબાન પ્રમુખ સાહેબ, સભામાં પધારેલા અન્ય સદ્ગૃહસ્થ તથાકુળિન આર્થ મહિલાઓ.

આજનો વિષય 'સંસાર સુધારાના ઉપાયો' એ નામનો છે. સંસારને સુધારવાને માટે મુખ્યમાં મુખ્ય કયા ઉપાયો છે તે સામ

ન્યરીતે રજુ કરી બતાવવાનો મારો ઉદ્દેશ છે. સંસાર સુધારના અર્થે આજે આધુનિકકાળમાં અનેક ઉપાયો યોગ્ય છે કેાઈ વિધવા વિવાહ કરવાથી સંસાર સુધરે એમ કહે છે. કેાઈ ખાગલમ અટકાવથી સંસાર સુધરે એમ જણાવે છે. કેાઈ ન્યાતિના વિવિધ ફાંટાઓ દૂર થશે ત્યારે સંસાર સુધરે એમ આધોપણુ કરે છે. કેાઈ કન્યાવિકલ્પનો દુષ્ટ રિવાજ નાબુદ થશે ત્યારે સંસાર સુધરશે એમ જણાવે છે. અને આ પ્રમાણે વ્યક્તિ પરત્વે ભિન્નભિન્ન ઉપાયો સંસારના સુધારા અર્થે પ્રયોગ્યતા જાય છે. અને હજી પણ પ્રયોગ્ય છે. આ સર્વ ઉપાયો અમુક અમુક સંયોગોમાં લાભકારકજ છે. પણ સર્વને એક સરખી રીતે તે લાભ કરનાર થઈ પડે તેમ નથી. સંસારને સુધારવાને માટે ઉપાયો એવા હોવા જોઈએ કે તે એક દેશી નહિ પણ સર્વ દેશી ઉપાયો કે જેનો સર્વ કેાઈ પણો હિંદુ યા મુસલમાન, પારસીયા યાહુદી, ખ્રીસ્તી, યા જૈની દુકમાં બધાજ તેનો લાભ લઈ શકે તે ઉપાયો સંસારની પ્રગતિ કરી શકવાને સમર્થ થાય છે. કેમકે એતો એવો સ્વાભાવિક નિયમ જ છે કે એક મનુષ્ય એકનો એક કામ કરતો હોય તેજ કામની તે પૂર્ણાદુતિ જોટલા સમયમાં કરે તેના કરતાં તેજ કામ વધારે મનુષ્યો એકઠા થઈ કરે તો પૂર્ણાદુતિ પણ વહેલીજ કરી શકે છે. આજ પ્રમાણે આ સુધારાની બાજતર્માં પણ છે.

સંસારને સુધારવાને માટે એવા કયા ઉપાયો છે કે જેનું સેવન આપણુ સર્વને એક સરખું ઉપયોગી થાય તે દર્શાવવાને માટે આપણે વિચાર કરતા પૂર્વે સુધારો કેાને કહેવાય છે. તેનું અદ્ય વિવેચન કરીશું તો તે ઠીક થઈ પડશે.

સદ્મહસ્થો ! અગ્રેજ કેળવણી બરોજર રીતે નહિ લીધેલા

કેટલાક મનુષ્યો સુધારાનો અર્થ એવો કરે છે કે સારો પોષાક પહે-
રવો પાટલુન ટ્રાટ પહેરવાં, હોટેલોમાં ખાવું. ક્રીકેટ રમવી. વીગેરે
ખીજ કેટલી અંગ્રેજી એટીકેટ રાખવી તે સુધારો છે. પણ આ સુ-
ધારો તે સુધારો નથી સુધારો માત્ર બહારનો નહિ પણ બહારનો
અને અંદરનો હોવો જોઈએ. જેમ ગૃહિણીવિનાનું ઘર નથી તેમ
ધર્મ અને નીતિવિનાનો સુધારો એ સુધારો નહિ પણ કુધા-
રોજ છે. આવા મોટા સુધારાવાળાઓજ નાટ્યકારોદ્વારા પણ.

જુઓ આ હાલ જમાનાના, દેશનેબલ સુધારાના,
સુધારે વાળું સત્યાનારા, બળ્યા આ આલ કુધારાના.

દયાદિ વાક્યોથી ટીકાપાત્ર બનેછે. આ પ્રમાણે હોવાથી સુ-
ધારાના ખરેખરા રહસ્યને સમજવું એજ અત્યેક મનુષ્યનું
કતેવ્ય છે. અને તેને સપૂર્ણ રીતે સમજનાર મનુષ્યજ સુધારાવાળો
છે એમ કહીએ તો તે ખોટું નથી.

સદ્ગૃહસ્થો ! સંસાર સુધારવાને માટે અત્યેક મનુષ્યે પોતાના
અંત કરણમાં વિશેષતારૂપે જે કાંઈક રહેલું છે તેનો આવિષ્કાર કર-
વો જોઈએ. કેમકે તેનું સામર્થ્ય એટલું બધું અપરિમિત છે કે સર્વજ-
ધારેલા પરિણામનેજ પ્રકટાવે છે એક મોટો હાથી અથવા વાઘ કે
જેના બળ આગળ મનુષ્યનું બળ કાંઈ પણ હિસાબમાં નથી તેની
ઉપર મનુષ્ય પોતાનું સામ્રાજ્ય ભોગવેછે તેનું કારણ પણ શું છે ?
કારણ એજ છે કે મનુષ્યના અંતઃકરણમાં વિશેષરૂપે રહેલું કંઈક.
આ કંઈકના પ્રભાવે તે આવા મોટા હિસંક પ્રાણીઓ ઉપર પોતા-
નું આધિપત્ય ભોગવેછે.

મનુષ્યમાં રહેલું એ કાંઈક તે શું હશે તે જાણવાની તમને
છતાસા થઈ હશે તો હવે હું પણ તે તમને જણાવી દઉં છું. અ-

ન્યાની માફક કાંઈક કાંઈક કહી એ કાંઈકને મોટું વાદળ જેવડું
સ્વરૂપ આપવાનું મને પસંદ નથી. કેમકે મનુષ્ય એથી અધૈર્યને વશ
થાય છે અને તેમને એવા અધૈર્ય વશ રાખના હુ ઇચ્છતો પણ નથી

અને તેથી આજ ક્ષણે જણાવુ છું કે એ કાંઈક
સંસાર મુધાગનો તે અન્ય નહિ પણ મનુષ્યમા રહેલું જ્ઞાન અને
સર્વોત્તમ ઉપાય. તર્કશક્તિ છે અને તે બરોબર રીતે કેળવવા

થી સંસાર મુધારાનું પ્રથમ પગથીયું આપણે
મુધાર્યું એમ કહી શકાય છે જેમ એક ગૃહમા આપણે જવું હોય
તો પ્રથમ તેના દ્વારમા પ્રવેશવાની જરૂર પડે છે તેમ સંસાર મુધાર
વાને માટે પણ પ્રથમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે

પશુ પક્ષીથી મનુષ્ય ચઢીયાતો છે તેનું ડરણું પણ તેનામા જ્ઞાન
અને તર્કશક્તિની વિશેષતા છે તેજ છે. અને તેને લીધે તે સર્વોત્તમપદ
તેના ઉપર રાખી શકે છે. આ પ્રમાણે હોનાથી જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવા
પ્રત્યેક દેવતાએ મહેનત કરવી જોઈએ. ટેલકાક મનુષ્યો એમ કહે છે
કે જ્ઞાન કાંઈ પ્રયત્ને આવતું નથી એ તો જન્મથીજ જેનું હોય તેનું
રહે છે. અર્થાત્ કાંઈ મનુષ્યને થોડું તો કાંઈને વધારે એમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત
હોય છે તેમા તેનું પ્રાચ્છન્નકારણ હોય છે અર્થાત્ પ્રારબ્ધવશાત
તેમા ન્યૂનાધિકતા થાય છે. પણ આમ માનતી વખત તેઓ એટલું
પણ ભુલી જાય છે કે પ્રારબ્ધ એ અન્ય નહિ પણ આપણા પૂર્વના
ઢરેલા કર્મનુજ પરિણામ છે અને તેને નિવારના આપણે સમય
છીએજ અને તેથી તેમની આ દલીલ આ ગ્યજો પાયાવિનાની
ચક પડે છે.

પ્રત્યેક મનુષ્યના અંત કરણમા જ્ઞાન રહેલું છે. સૂર્યનો પ્રકાશ

જેમ સર્વત્ર તેજસ્વીતાને દેવાવેછે. તે જેમ જ્ઞાન સર્વત્ર છે. યોગ્ય અયોગ્યનો ભેદ રાખતો નથી તેમ પર-
ત્માએ પણ સર્વના અત કચ્છુમા જ્ઞાન બીજ રોપેલું છે. પરંતુ જેમ સૂર્યપ્રકાશ સર્વત્ર હોવા છતાં આપણે આપણા ગૃહના બારી બારણા બંધ કરીને બેસીએ અને તેથી આપણે અંધ-
કારમાં રહીએ તો તેમાં જેમ આપણોજ દોષ છે તેમ જ્ઞાન બીજ અત દરણુમાં હોવા છતાં આપણે અનુદ્રવ જલસિ ચનાદિની પ્રવૃત્તિ કરી ન ઉગાડીએ તો તેમાં આપણોજ દોષ છે. આ દોષને દૂર કરી એ બીજને ઉગાડી આપણામાં પ્રદુષિત વૃક્ષરૂપે કરવું જોઈએ. કેમકે અનેક નિદાન મનુષ્યો તરફથી પણ કહેવામાં આવે છે કે -

સુખ અચ્ચ જ્ઞાન વિના નથી, છે જ્ઞાનમાં સહ ઉન્નતિ,

માટે જ્ઞાન પ્રાપ્તિના ઉપાયો પૂર્ણ ઉત્સાહ પૂર્વક અનુભવમાં મૂકવા જોઈએ.

પાચદશ પુસ્તકોને જોઈ તેમાંથી અમુક ભાગ યાદ રાખવો યા

તો કેાઇ વેદ યા ઉપનિષદના જ્ઞાનેમાંથી યોગ-

જ્ઞાન હોનેહી કને યાદ રાખવા યા અંગ્રેજી બી. એ કે

શકાય એમ એ સુધા બણવું એટલે તે મનુષ્યે

જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું એમ આજે ધણે સ્થળે કહી

શકાય છે પરંતુ વસ્તુત રીતે આ જ્ઞાન એ સાચું નથી

અને તે સાચું ન હોવાથીજ કાઈ ઉત્તમ પરિણામને પ્રકટાવવું

નથી આમ હોવાથી જ્ઞાન પ્રાપ્તિના ઉપાયો તે પણ સત્ય

ઉપાયો અનુભવમાં મૂકે અને પછી જુઓ કે તેનાથી તમને ઇષ્ટિત

વસ્તુ મળે છે કે નહિ ?

સત્ય જ્ઞાન તેનેજ કહી શકાય કે જેને તે પ્રાપ્ત હોય તે કસો-
ટિનાં વખતમાં પણ પોતાના એ જ્ઞાનને લીધે પરમ પ્રસન્ન રહી
શકે. સુખ અથવા દુઃખના સર્વ પ્રસંગોમાં જેનું અંતઃકરણ શોક
અથવા મોહને વશ થતું નથી તેજ મનુષ્ય સાચો જ્ઞાની છે. અને
આવું સત્યજ્ઞાન આપણને ક્યાંથી મળી શકે છે તેનો વિચાર હવે
આપણે કરીએ.

સદ્ગૃહસ્થો ! જ્ઞાન એ પુસ્તકોના વાંચનથી નહિ પણ મનન
કરવાથી મળે છે. જ્ઞાન એ દેશ પરદેશ ભટકવાથી
જ્ઞાન પ્રાપ્તિના માર્ગો નહિ પણ અંતરમાં રિયત થવાથી મળે છે.
પરમાત્મા એ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે અને તેમની
સાથે જ્યારે આપણે અભિમુખતાને સાધીએ છીએ ત્યારે સત્ય રહ-
સ્યને આપણામાં પ્રકાશ થાય છે. જગતમાં જ્ઞાન પ્રાપ્તિની અભિલા-
ષાવાળા મનુષ્યો ! તમારી અભિલાષા પૂર્ણ કરવા પરમાત્માથી
જોડાઓ. અને તમારી એ અભિલાષા સત્વરજ પરિપૂર્ણ થશે. સાચું જ્ઞાન
મહાપુરુષના દર્શન કરવા માત્રથી નહિ પણ તેમના સમાગમમાં રહી
તેમનો લાભ લેવાથી મળે છે, બંધુઓ ! આ સધળા માર્ગો જ્ઞાન
પ્રાપ્તિના છે તમારી ઇચ્છામાં આવે તે ગૃહણ કરો. અને તેનાથી
કૃતકૃત્ય થઇ રહો. મારા આ વાક્યમાં જરાપણ સંકો આણુશો
નહિ. પણ શ્રદ્ધાવાનુ હમતે જ્ઞાન એ કથનાનુસાર શ્રદ્ધા રાખજો. તમારા
મનમાં શું એમ જમણા થાય છે કે B. A. સુધી લણવાથીજ જ્ઞાન
થાય છે. ! જો તે ચતી હોય તો તેને દૂર કરજો. B. A. સુધી જણનાર
મનુષ્ય પણ જો પોતાના એ ચોપડી દ્વારા મેળવેલા જ્ઞાનને અનુભ-
વજ્ઞાન સાથે જોડતો નથી ત્યાંસુધી યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્તિના વિમુખજ
રહે છે. અને આવા મનુષ્યોને ભણ્યા પણ ગણ્યા નહિ એ કથનથી જનસ-

માજ સંજોધે છે. ચોપડીદ્વારા મેળવેલું જ્ઞાન અને અનુભવજ્ઞાન એ તદ્દન જુદાંજ છે. અને તેથી મનુષ્યે જેમ અને તેમ અનુભવજ્ઞાન મેળવવાનોજ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ સંસાર સુધારવાને માટે જ્ઞાનની જરૂર છે. અને તે પણ આવા અનુભવજ્ઞાનનીજ જરૂર છે.

સદ્ગૃહસ્થો ? 'આટલા વિવેચનથી આપ સર્વની ખાત્રી થઇ હશે કે સંસાર સુધારાને અર્થે અન્ય ઉપાયો કરવા કરતાં આ જ્ઞાન મેળવવાનો ઉપાય સર્વથી પ્રથમ કરવો જોઈએ. જ્યારે તે પ્રથમ થશે ત્યારેજ જેમ સૂર્યનો ઉદય થતાં અધઃકારનો નાશ થશે તેમ તમારો સંસાર સુધરી શકશે.

હવે હું આપને સંસાર સુધારાના ખીજ કેટલાક સામાન્ય માર્ગો દર્શાવું છું. પરંતુ તે પૂર્વે એટલી તો સૂચના સંસાર સુધારાના કરવાની જરૂર ધારૂં છું કે આ સર્વ ઉપાયો તે કેટલાક માર્ગો, મેં હાલમાંજ જણાવેલા જ્ઞાનના ઉપાય કરતાં ઉતરતા પ્રકારના છે. પરંતુ સામાન્ય અધિકારવાળા મનુષ્યને પણ તે કામ આવી શકે તેમ ધારીને અત્રે તેનું અસ્પર્શ વિવેચન કરવાની જરૂર ધારૂં છું.

૧ જ્ઞાતિ બંધનને દૂર કરવા. આપણે ખીજ ધર્મપ્રતિ પ્રતિ કરીશું તો બહુધા તે ધર્મવાળાની એક એકજ જ્ઞાતિ હશે. પરંતુ આપણાં હિંદુસમાજ તરફ જોતાં જણાય છે કે તેમાં જ્ઞાતિના ફાંટા એક નહિ પણ હજાર છે. અને આ ફાંટા હોવાથીજ તેની ઉત્તરિતિ થતી નથી એમ કાંઈ કહે તો તે સત્ય છે એમ કહી શકાય. હિંદુ સમાજ તરફ જોતાં તેના જ્ઞાતિબંધનરૂપ વાડાઓને જોઈ ખરેખર ! મને હાસ્યજ ઉત્પન્ન થાય છે. દાખલા તરીકે વિસનગરા

નાગર બ્રાહ્મણને લઈશું તો તેમાં પણ એક
 જ્ઞાતિના વિચિત્ર નહિ પણ અનેક બેદ જણાયા શિવાય રહેશે
 ફાંસા નહિ. આ વિસનગરના, આ અમદાવાદના, આ
 નવતડના, આ બેંતાળીના, આ બાયડ એ
 પ્રમાણે તેમાં અનેક બેદ પડેલા છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે
 કે વિસનગરના જણે બ્રાહ્મણો હોય તો તેમાં પણ એક બે તડ હોય
 અમદાવાદમાં હોય તો તેમાં પણ ત્રણ ચાર તડ હોય અને આ
 પ્રમાણે પેટાતડ હોવાને લીધેજ મારે આ સ્થળે અનેક શબ્દ કહે-
 વાની ફરજ પડી છે.

પ્રસંગને અનુસરી આ સ્થળે મારે મારા અનુભવનો દાખલો
 અત્ર આપવાની જરૂર અને તે એજ કે ગયા વર્ષમાં મારે અમુક
 રાણવશાત વલસાડ જવાનો પ્રસંગ આવ્યો હતો. વલસાડમાં બે ત્રણ
 દેવસ ગાળ્યા પછી મારા મિત્રના આગ્રહથી મારે એ શહેરની પાસે
 આવેલા એક ગાંભમાં એક રાત્રિ જવું થયું હતું. હું ત્યાં ગયો તે
 વખત ત્યાં તે ગામના વિસનગર બ્રાહ્મણની ન્યાત હતી. આ ગામમાં
 મેં બ્રાહ્મણોના ધર આશરે પંદરેક દરો. પણ તેમાં મેં તડ પડેલાં
 જોયાં. આજે બે તડવાળાને જમવાનું હતું અને તેથી બનિતી રસોઈ
 સાથે થઈ હતી. હવે કોઈ કારણથી પંચ તરફથી જે માણસે જ્ઞાતિ
 રાખી હતી. તે ભોજનાલયમાં ગયો. અને રસોઈમાં સદગ વાર
 જોવાથી રસોઈયાને મદદ કરવા લાગ્યો. એટલામાં બીજા તડનો મ-
 નુષ્ય ત્યાં આવી તમે ભોજનાલયમાં કેમ ગયા. અડકાયું વીગેરે બો-
 લવા લાગ્યો. અને બોલવાના પરિણામમાં જેમ આગની સરખાત હોય
 તે ત્યારે નાનોસરખો ભડકો હોય છે પણ પાછળથી તે ગંભીરરૂપે

ધારણુ કરે છે. તેમ તકરાર વધી. ગાળાગાળા થઈ અને જ્ઞાતિમાં લંગાણુ પડ્યું. આબુગાબુના મનુષ્યોદ્ધારા મેં તપાસ કરી કે બોજનાલયમાં જે મનુષ્ય ગયો હતો તે શું પરજ્ઞાતનો છે તો મને તેના સંબંધમાં ખબર પડી કે નહિ તેઓ એકજ જ્ઞાતિના છે. એટલુંજ નહિ પણ આડે દહાડે એક જીજ્ઞાસે ત્યાં જાય આવે છે ચાહપાણી પીએ છે. વળી બે વર્ષ પૂર્વે જ્યારે આ તડ નહોતાં ત્યારે તેઓ બધા સાથે બેસીનેજ જમતા વગેરે. પરંતુ આ વખતે તે બોજનાલયમાં પેઠા તેને લીધે સામે માણસ વાંધો લેછે. અને તેના પરિણામમાં તમે જે જોયું તે બન્યું છે. આ બનાવ જોઈ ખરેખરી મને હિંદુઓની આવી દ્વેષરૂપ તડની પદ્ધતિ પ્રતિ ધિક્કાર ઉત્પન્ન થયો. અને જે મનુષ્યની હઠને લીધે તેનું આશુ તડ છુપ્યું રહેવા પામ્યું તેના પ્રતિ પણ કાંઈક તિરસ્કાર થયો. અવશ્ય ચાપજ. કેમકે જેઓ એક વખત સાથે બેસીને ખાતાપીતા અને હજી પણ ધરખૂણે જેઓ આ પ્રકારનો વ્યવહાર રાખના હતા તે આ પ્રમાણે માત્ર જેમાં અંતઃકરણનો દ્વેષજ પ્રધાન હેતુરૂપ છે તેને ધારણુ કરી વિશ્લેષ કરે એ શોચનીયજ છે.

સદ્ગૃહસ્થો ? આ બનાવ જોયા પછી મારી સંપૂર્ણ ખાત્રી થઈ છે કે હિંદુસમાજની ઉત્તતિ આવા 'દ્વેષરૂપ તડો' ન્યાં સુધી નાશ નહિ પામે ત્યાં સુધી કદાપિ થનાર નથી તે નથીજ. કેમકે એકત્રતામાંજ સુખ છે. ભિન્નતામાં નથી એક નદી પણ પોતાના પ્રવાહને એકત્રીકરિતે વહેવડાવશે તોજ તે સદાકળ ટળી શકશે. એક ફટિા આમ અને એક તેમ તો ત્રીજો વળી કોઈ જીજ્ઞાસુ જગ્યાએ આ પ્રમાણે તે વહેશે નો સુકાઈ જશે. તેમ આ સમાજસડા રૂપ જ્ઞાતિ

બંધનને કાઢી નાંખી એકજિત થવાથીજ તે ઉત્તતિપદનું અવગાહન કરી શકશે. મારા આ બોલવા ઉપરથી કદાચ કાંઈને એમ લાન થશે કે હું અધરહુડનો હિમ્મતી છું પણ મારો બોલવાનો આશય એવો નથી. બ્રાહ્મણ સાથે વાણીયા, વાણીયા સાથે લુવાણા એમ એકત્ર થવું એમ હું કહેતો નથી પણ જે આપણી શાંતિઓમાં જે પેટા શાંતિઓ છે તેને દૂર કરવી એજ હું જણાવું છું. હવે હું તમને શાંતિ બંધનમાં કેવો સુધારો કરવો જોઈએ તેનું કાંઈક સ્વરૂપ સમજાવું છું.

વડનગરા નાગર બ્રાહ્મણ તો તે એકજ હોવા જોઈએ. 'વડનગરા' સંજ્ઞાને જે પાત્ર હોય તેની સાથે તેની સર્વ શાંતિબંધનમાં કેવો શાંતિવાળાએ સમાનભાવે વર્તી વ્યવહાર સુધારો કરવો. રાખવો જોઈએ. આ બિશુક અને આ ગૃહસ્થ અને આ દેશી અને આ વિલાયતી એવા એ શાંતિમાં ભેદ છે તે દૂર કરવા જોઈએ. આજ પ્રમાણે વિસનગરા નાગર બ્રાહ્મણોમાં પણ જેમ મોટો સાથ, નાનો સાથ, ગોળ, ગામ વીગેરે ભેદો છે એ ભેદોને ટાળી નાંખવા જોઈએ. આ પ્રમાણે પ્રજોત્તર નાગરમાં પણ જે જે એવા સામાન્ય ભેદો હોય તેનો નાશ કરવો. મતલબકે આ વડનગરા બ્રાહ્મણ તો તેમાં સર્વ વડનગરાનો સમાવેશ થઈ જવો જોઈએ. આ વિસનગરા બ્રાહ્મણ તો તેમાં સર્વ વિસનગરાનો સમાવેશ થઈ જવો જોઈએ અને આ પ્રજોત્તર બ્રાહ્મણ તો તેમાં સર્વ પ્રજોત્તરનો સમાવેશ થઈ જવો જોઈએ. અને આજ ધેરણને અનુસરી ખીજી ન્યાતોમાં પણ ફેરફાર કરવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે જ્યારે આપણે એકત્ર થઈશું ત્યારેજ આપણે

કાષ્ટક સમાજ સ્થિતિ સુધારી શકીશું પરંતુ લોકોનો મિથ્યા ડર. અત કરણુર્મા જ્ઞાનપ્રાપ્ત મનુષ્ય જ્યારે આ પ્રમાણે પોતાની જાતિમા ફેરફાર કરવા જાય છે ત્યારે તેને લોકોનો મિથ્યા ડર લાગે છે અર્થાત્ જો તે આ પ્રમાણે ફેરફાર કરવાની હિલચાલ કરવા પ્રયત્ન કરીશ તો મારી ન્યાતના લોકો મારા ઉપર ખીજવાશે એમ નિયારી પોતાની હિલચાલને પ્રમદ કરી શકતા નથી પણ આવા મનુષ્યોએ એવા લોકોનો મિથ્યા ડર રાખવાનો નથી અને પોતાનું કર્તવ્ય કરે જવાનું છે

જાતિઓના પેટા વિભાગ જ્યારે નાશ પામે ત્યારે કેટલું બધું દુઃખ ઓછું થાય તેનો નિયાર કરો દ્વાતમા જે કેટલીક જગ્યાએ વરની અછત હોય છે તો કેટલીક જગ્યાએ કન્યાની અછત હોય છે અથવા મોતવારી (?) હોય છે તે સર્વનો નાશ થાય અનેક મનુષ્યના અત કરણુ તેનાથી ઠરે તેની આશિષ તમને મળે બધુઓ ! તેની કલ્પના કરો અને એવા પેટા વિભાગ દૂર કરના યત્ન કરો જો તમે આજથીજ એ બાબત માટે પ્રયાસ કરવા માંડશો તો કદાચ મહિને છ મહિને નહિ તો વર્ષે છ વર્ષ પણ તેમા તમે વિજય પામશો

આ રથજે મારે આપણા હિન્દુ સમાજની એક જોડી ટેવનું દિગ્દર્શન કરાવવાનું છે જોકે મનુષ્યમા અથવા આપણી જોડી ટેવ સમાજમા રહેલી કાળી બાજુ જોવાનો મારો સ્વભાવ નથી પણ તે સબધમાં આપ બધા જાણી શકો તે અર્થે સહજ ઈસારો કરવાનીજ જરૂર પાર હું અને તે એકે આપણી સમાજમા એક ઉતારી પાડવાની જોડી ટેવ રહેતી છે કેઈ મનુષ્ય કાઈ અમુક શુભ કામ કરતો હોય અથવા

અમુક સુધારો કરવા માગતો હોય તો તે તેને શરૂ કરે તે પહેલાંતો અન્ય તરફથી તેને વખોડી કાઢવાની રીત આપણામાં ઘણીજ આગળ વધી ગયેલી જોવામાં આવે છે. એટલુંજ નહિ પણ આપણા દેશના વર્તમાનપત્રો કે જેમનું મુખ્ય કર્તવ્ય એવા પહેલ કરનાર મનુષ્યને ઉત્તેજન આપવાનું છે તેને બદલે કેટલાક તરફથી તેને તોડી પાડવાનો પ્રયત્ન આસતો જોવામાં આવે છે. યુરોપ અને અમેરિકામાં જ્યારે આવા સુધારા કરનાર મનુષ્યને સર્વત્ર માન મળે છે અને તેને વધાવી લે છે. એટલુંજ નહિ પણ એવા પ્રસિદ્ધ પુરોહીતી આજીવિકાના સાધનોની પણ તેઓ ફીકર રાખે છે ત્યારે આપણા દેશમાં તેનાથી ઉલટોજ પ્રકાર જોવામાં આવે છે. અહિંતો સુધારા કરવાની ઇચ્છા વાળો મનુષ્ય પોતાના એ પ્રયત્નને લીધે બીજો પ્રયત્ન ન કરી શકે અને બે દિવસ જુબે મરે તોપણ તેની સમાજને કાંઈ દરકાર હોતી નથી. તે વખત તો જુઓ પેલો સુધારા કરવાવાળો જુબે મરે છે એમ આગળી કરી તેનું હાસ્ય કરે છે. કહો ત્યારે આવા સમાજની ઉન્નતિ શી રીતે થઈ શકે ?

સદ્ગૃહસ્થો ! હવે તમે કર્તવ્યપરાયણુ થાઓ. જ્ઞાતિના સુધારા

અર્થે કટિ કસીને મહેનત કરો. તમારા કામને

કર્તવ્ય પરાયણુ- સમાજના કમઅકલવાળી મનુષ્યો આજે વ-
થાઓ. ખોડશે. પણ કાબે કરીને તે તમારા વખાણુ

કરશે. હવે હું મારા વ્યાખ્યાનની સમાપ્તિ કરું

છું તે પૂર્વે એટલું જણાવું છું કે સંસારના સુધારા અર્થે જ્ઞાતિ બંધ-
નમાં ફેરફાર કરવો જોઈએ. હાલમાં જે કેળવણી અપાય છે તેની સાથે ધાર્મિક અને નૈતિક કેળવણીનો પણ ઉમેરો - કરવો જોઈએ.

તથા પુત્રપુત્રીના માગાપે પણ બાળકોના અંતઃકરણમાં ઉત્તમ પ્રકારના સત્સંસ્કાર નાંખવા જોઈએ. આ સર્વ સંસાર સુધારાના ઉપ-
 યોગ છે. અને તેનું સેવન પણ લાભકારી થઈ પડે છે. પણ આ
 સર્વ લાભ જેનાથી થાય છે તેનું સાધન એકજ છે. અને તે મેં
 પૂર્વે જણાવ્યું તેમ જ્ઞાન છે. આ જ્ઞાનના સાધનવડે તમે તમારા
 સંસારનો સુધારો કરવા પ્રયત્ન કરો તેમાં તમને અવશ્ય વિનય
 મળશે અંતઃકરણને સાચા જ્ઞાનથી વિભુષીત કરો અને તેનાથી
 તમારી સંસાર ઘટમાળમાં આવતી સઘળી અડચણો દૂર થશે. જ્ઞાતિના
 વિધવિધ બંધનો તથા બીજા કેટલાક કુધારા પણ તમે જ્ઞાન સપ્તમ
 હશે તો દૂર કરવા હમેંશા યત્ન સેવશો. અને તમે સાચા 'સંસાર
 સુધારક' કહેવાશો. સર્વશક્તિમાન પરમાત્મા તમને તમારા
 આ શુભ કાર્યમાં સહાયક થાઓ એ પ્રકારની શુભેચ્છાસહ વાણી
 વેગ વિરમે છે.

વિનાયકરાવનું વ્યાખ્યાન સંપૂર્ણ થતાં શ્રોતાઓએ તેમને હર્ષ-
 નાદથી વધારી લીધા અને તેમના વ્યાખ્યાનની ધણીજ ઉત્તમ અસર
 થએલી હોવાથી વાહ વાહના શબ્દો બોલાવા લાગ્યા. ત્યારબાદ પ્રમુખ
 સાહેબે ઉભા થઈને જણાવ્યું કે સદ્ગૃહસ્થો રાજેશ્રીનાયકરાવના
 વ્યાખ્યાન સંબંધમાં મારે કંઈ પણ કહેવાનું નથી. જેમ સો દયના
 સુવર્ણને કંઈ ઓપ અથવા ગીલીટ ચઢાવવાની જરૂર નથી. તે હાથમાં
 લેતાંજ પોતાની ઉત્તમતા બતાવી આપે છે
 છેલ્લી સૂચના. તેમ આ વ્યાખ્યાનની ઉત્તમતા પણ તમે

સાંભળ્યું ત્યારથીજ તમે જણી લીધી છે. આવા
 ઉત્તમ પ્રકારનો બોધ આપણુ સર્વને વ્યાખ્યાનદ્વારા આપવાના

કામને માટે રા. વિનાયકરાવને આપણે અભિનંદન આપીએ છીએ. હવે વિશેષ ટાઇમ વ્યતિત થઈ ગયો છે તેથી અલ્પમા જણાવું છું કે રા. વિનાયકરાવનું આ વ્યાખ્યાન આપણા સર્વને શબ્દે શબ્દે અત કરજુમા ઉતારવાની જરૂર છે ઉતારવાની જરૂર છે એટલુંજ નહિ પણ તેને અનુસાર વર્તન રાખવાની પણ જરૂર છે જ્યારે આપણે તેને વર્તનમા મૂકીશું ત્યારેજ આ સસાર સુધારાપ કર્ત વ્યતે બરોમર રીતે કરી શકીશું. અને રા. વિનાયકરાવે લીધેલા અગાધ પરિશ્રમનું સાર્થક્ય પણ ત્યારેજ થશે આ સ્થળે પ્રસંગ-પ્રાપ્ત થવાથી તમ રૂ ખ્યાન હું એકમાત્ર તરફ ખેંચુ છું અને તે આ પ્રમાણે છે.

આપણી સમાજનું અવલોકન કરતા ધણેભાગે એમ જણાય છે કે તેઓ જ્યારે આવી સભાઓમા જાય છે ત્યારે તેમને સુધારા કરવાનું મન થઈ આવે છે અને થોડો સમય સુધી તેને મટે પ્રયત્ન પણ કરે છે પરંતુ પાછળથી થોડો સમય જતા તે પ્રયત્નમા તેમણે હીલાહમ થઈ જાય છે. આ આપણો ખાસ દોષ છે દાખલા તરીકે આજથી સત વર્ષ ઉપર 'સ્વદેશી' વસ્તુઓ વાપરવાનો આપણે પ્રયત્ન કરવા માડ્યો હતો અને જ્યાં જુઓ ત્યાં સ્વદેશી અને સ્વ-દેશીનીજ વાતો ચાલતી હતી પ્રત્યેક વર્તમાનપત્રોમા પણ તે સખ ધના લેખો આવતા હતા પણ હાલમા હવે એ ચર્ચા ધમ પડી ગઈ છે અને આ સસાર સુધારાની ચર્ચા કમનશીમ સ્નેહવ્રતાના ભોગને લીધે ચાલવા પામી છે અને જ્યાં ત્યાં એનીજ વાત ચાલે છે પણ થોડો સમય જશે એટલે તે પણ ધમ પડી જશે માટે આવી ટેવ આપણે સુધારવી જોઈએ. પાશ્ચાત્ય પ્રજામાં એક બાબતની ચળવળ

હિભી થવા પામી હોય તો તેને પાર ઉતારવામાં આવેછે અર્થાત્ અન્ય તરફથી એની પૂર્ણતા થાય ત્યાં સુધીની મદદ મળેછે. આપણા દેશના મનુષ્યોએ પણ આ બાબત તેમનું અનુકરણ કરવું જોઈએ. તમે તેનું સત્વર અનુકરણ કરો અને આ સંસાર સુધારવાને માટે જે જ્ઞાનની જરૂરછે તેને પ્રાપ્ત કરવા કટિ કરીને તૈયાર થાઓ એવી સૂચનાપૂર્વક હું આ સભાને બરબાદના કર્ણું.

પ્રમુખની આજ્ઞા મળતાં સર્વ સભાસદો તેમનો આશાર માની આનંદસહ પોતપોતાને સ્થાને નિવડ્યા.

પ્રકરણ ૧૪ માંના સિદ્ધાંતો.

સંસાર સુધારાના અનેક ઉપાયોછે તેમાં મુખ્યત્વે કરીને સર્વોત્તમ ઉપાય તે જ્ઞાન છે. આથી જ્ઞાનવાન્ થાઓ. જેમ સઘડી નદીઓનો સમાવેશ સમુદ્રમાં થાયછે તેમ સઘડા સુધારાના માર્ગોનું મુખ્ય દ્વાર જ્ઞાન છે. ધાર્મિક વિષયમાં, નૈતિક વિષયમાં, અને વ્યાવહારિક વિષયમાં પારંગત થવા પ્રથમ તે વિષયનું જ્ઞાન મેળવો. આથી તમારી સઘડી મનકામના પૂર્ણ થશે. અને તમારો સંસાર 'સ્વર્ગીય સંસાર'ની દિવ્ય રૂપમાને લાયક થશે.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

મુંબના : દિવસો.

સુરખાળાએ લખેલો લંબાણુ પત્ર મોહિનીને પહોંચ્યો હતો. આ પત્રના વાંચનથી મોહિનીને કંઈ નવીનજ બળ પ્રાપ્ત થયું. હતું જેમ મરણ પથારીએ પડેલા કોઈ અસાધ્ય રોગીને અમૃત આપવામાં આવતાં તત્કાળ તેના વ્યાધિ દળી જઈ જોડેલો હૃયં થાય તેમ તેટલોજ હૃયં મોહિનીને આ પત્રથી થયો હતો. તેના અંતઃકરણમાં તેની સાસુ નણુંદના વર્તનથી જે કંઈક ગ્લાનિ થઈ હતી તે પણ આ પત્રના વાંચનથી દૂર થઈ હતી, અને તે ઘરમાં પોતાનું વર્તન અધિક અધિક ઉત્સાહથી નમ્ર અને વિનયશીલ થઈ કરી શકતી હતી.

મનુષ્ય કોઈ પણ કામ તેમાં ગમે તેટલી પ્રતિકૂલતા આવે તે છતાં કર્યા કરે તો તે અવશ્ય વિજયને મેળવી શકે. સર્વ શક્તિમાન પરમાત્મા પણ પોતાની અલયપ્રદાત્રી હાય તેને આપે. પરંતુ આમ થવા પૂર્વે તેની ખરેખરી કસોટી જોવાય છે અને આ કસોટીમાંથી જેઓ પસાર થાય છે. તથા જેઓ પોતાના ધૈર્યને ખોતા નથી તેને પરમાત્મા લાંબા હાથ કરી બેટી લે છે અને તેનાં સંઘળાં દુઃખો દૂર કરે છે. આ નિયમ પ્રમાણે મોહિનીની કસોટીની મુદત હવે પૂર્ણ થઈ હતી. અને જેમ ગ્રીષ્મઋતુના પ્રખર તાપથી બજેલી પૃથ્વીને ગ્રીષ્મના, અંતઃકાળે મેઘ આવીને નવપલ્લવિત કરે છે તેમ મોહિનીને

પણ સુખના દિવસો આયા હતા. અને તે આવવામાં નિમિત્ત ઠારણો આ પ્રમાણે હતાં.

સૂર્યપુરમાં એક વખત ધણેજ રોગ કે જેને આપણે બ્યુબોનીક શીવર અથવા ગાંઠીઓતાવ કહીએ છીએ તે પુષ્કળ જોવામાં આવતો હતો. દરરોજના સો સો અને બસો બસો કેસ થતા હતા. મોહિનીની સાથે અભિમાનજી પણ આ રોગના જોગ થઈ પડ્યાં. આ વખત એ રોગ એપીછે અને તેની સારવાર કરવા જતાં તે સારવાર કરનાર મનુષ્યને પણ તે ચાપછે એવી માન્યતા હોવાથી અભિમાનજીના પતિ પુત્ર તથા પુત્રી પોતપોતાનો પ્રાણ બચાવે કરી તેમનાથી દૂર રહ્યાં. અને એકલી સદ્ગુણી વડુ મોહિનીએ શત્રિદિવસના ઉત્તરગરા વેદીને પણ અભિમાનજીની ચાકરી કરી આ મંદવાડની વખત વડુએ કરેલી ચાકરીની અસર તેના ઉપર અસાધ્ય થઈ. પોતે જે વડુને દુઃખ દીધું હતું તેજ વડુએ તેના અંતઃકાળની વખત જ્યારે કોઈ એની પાસે ન આવ્યું ત્યારે એની પાસે રહી તેમની અથાગ ચાકરી કરી આથી એની ભદ્રુષ અસર એના ઉપર લાગ્યા વગર રહી નહિ. અભિમાનજી આથી પોતાના કૃત્યનો ધણેજ પસ્તાવો કરવાં લાગ્યાં. અને માંદગીમાંથી સારાં થયાં પછી વડુને પોતાના પ્રાણથી બચાવી ગણવાં લાગ્યાં. અહોભાગ્ય મોહિનીનાં કે જે સાસુ તેના સામું વાઘની પેઠે ધુરડી રહેતાં તેજ સાસુ તેમનાં થઈ રહ્યાં. અભિમાનજી હવે અભિમાનજી રહ્યાં નથી પણ સદ્ગુણજી થયાં.

x

x

x

x

ઈર્ષ્યામતિ તરફનું મોહિનીને જે દુઃખ હતું તે આપો આપ

ટળા ગયું. કેમકે ઈર્ષ્યામિતિનું યોગ્ય વય થતાં લગ્ન થયું. અને તેઓ શ્વસુરગૃહ નિવાસીની થયાં. સાંભળવા પ્રમાણે ત્યાં શ્વસુરગૃહમાં તેઓ પોતાની ઈર્ષ્યાને લીધે સર્વને અપ્રીતિનું કારણ થઈ પડ્યાં છે. અને તેમના સહયુગ્મી પતિએ કંટાળી જઈ બીજીવાર લગ્ન કર્યું છે. ઈર્ષ્યામિતિ હવે પોતાની બુલ માટે પસ્તાય છે. પણ હવે આ પસ્તાવો શું કામનો ! રાંડયા પછીનું ડહાપણ જેમ કામ આવતું નથી તેમ હવે તેના આ પશ્ચાતાપનું કંઈ ફળ મળે એમ લાગતું નથી. પરમાત્મા કૃપા કરે અને તેના પતિના અંતઃકરણમાં દયા સ્ફુરાવી તેની સ્થિતિ સુધારે ત્યારે ખરું હાલતો તે દુઃખજ બોગવે છે.

x

x

x

x

મોહિનીના પતિ અશિવપ્રસાદે બુગારમાં એક દિવસ પુષ્કળ ધન ખોયું એટલુંજ નહિ પણ તેને માથે દેવું પણ થઈ ગયું હતું. આ દેવું ન અપાયથી તેના માગનારા દાવો કરવાનું કહેતા હતા. અને આથી તે ધણેજ કંટાળી ગયો હતો. પોતાના પિતા ગરીબદાસને જો તે આ વાત કહે તો તે એક પાઈ આપે તો નહિ પણ ઉલટું ધરમાં રહેવાના ફાંફાં પડે તેમ હતું. આથી હવે શું કરવું તે તેને સુઝતું નહોતું. છેવટે વિચાર કરતાં કરતાં તેને એક વિચાર સુઝ્યો કે મોહિની પાસેથી તેના પિતાએ આપેલો હાર માગવો એમ વિચારી તેણે તેજ રાત્રે મોહિનીને ‘ધ્યારી’ એ શબ્દથી સંબોધી બોલાવી મોહિનીને કાંઈ દિવસ નહિ અને આજે પોતાના પતિનું આવું પ્રેમભર્યું વર્તન જોઈ આશ્ચર્ય લાગ્યું. અને તે સાથે હર્ષ થયો. તરતજ તેણે પતિ પાસે જઈ કહ્યું કે પ્રાણેશ ! શું આગાં છે આપની આગા ઉઠાવા આ દાસી હમેંશા તૈયાર છે.

અશિવપ્રસાદ મોહિનીના આ વાક્ય સાંભળી થોડીવાર રતબ્ધ રહી પછી એકદમ રહી પડ્યો. તેને રડવાનું કારણ એ હતું કે મોહિનીને તેણે કાંઈ દિવસ પછી મીઠા શબ્દોથી બોલાવી નહોતી અને સુખ આપ્યું નહોતું, તેમ છતાં અત્યારે પોતાને દુઃખની વખત આવતાં તે તેને બોલાવતાં તેણે શાંતિ રાખી પ્રસન્નતાથી જે જવાબ આપ્યો. તેથી તેને બહુ લાગી આપ્યું. અને પોતાના મનને ધિક્કારવા લાગ્યો કે હુંજ મૂર્ખ છું. આવી સહશુણી સ્ત્રીને મેં કાંઈજ સુખ આપ્યું નથી. તે છતાં તે કેવી મારી આજ્ઞા ઉઠાવવા તત્પર છે. આ વિચારથી તે રડવા લાગ્યો. જેમ ચિંતામણિ નામની ગણિકાના ઉપદેશથી મુરદાસને તરતજ અસર થઈ હતી અને તેની સ્થિતિ સુધરી ગઈ હતી. તેમ મોહિનીના આ શબ્દોથી અશિવપ્રસાદને પણ અસર થઈ હતી. પોતાના પતિને આ પ્રમાણે રડના જોઈ મોહિનીએ તેમને પૂછ્યું.

બહાલા શાને માટે આપ આમ રડો છો ? આમ રડવાનું શું પ્રયોજન ! શું આપને કાંઈ દુઃખ છે ? હોય તો મને કહો તેમાં ભાગ લેવા અને મને તમારી મથાર્ય સહભાગી કરવા અવસર આપો.

અશિવપ્રસાદે કહ્યું મને ખરેખર પસ્તાવો થાય છે. તું આવું રત્ન છે. તે મેં આજેજ જાણ્યું ! અરે મેં તને કાંઈ દિવસ સુખ આપ્યું નથી તેમ છતાં તારો ભાવ તારો સ્નેહ મારા પર જેવોને તેવોજ છે. એ વિચારી મારી શુભથી મને ધડી ધડી રડવું આવી જાય છે.

મોહિનીએ કહ્યું હૃદયેશ્વર ! સહશુણી સ્ત્રીની ફરજ જ છે કે તેના સ્વામીની આજ્ઞાધીકારીણી થવું. તેથી મેં મારી આ બાબતમાં ફરજજ બજવી છે. હજી તમારી સેવા કરવાનો ખરેખરો શુભ પ્રસંગ મને પ્રાપ્ત થયો નથી. તમે મને સુખ આપ્યું નથી એમ વિચારી

મનમાં ઝોણુ આલુશો નહિ, તમે મારે શિરછત્ર છો એટલે મારે સુખજ છે.

પત્નીને આ પ્રમાણે અનુકૂળ ચએવી જોઈ ધીમે રહી અશિવપ્રસાદે પોતાની વાત ઉપાડી અને કહ્યું કે રમણી ! હાન હું ધણોજ દુખમાં છું જુગારમાં હાર ખાનાથી શા પામ્યોનું દેવું ચયુછે હવે માગ નારા તમારો કરેછે. અને તેને જો હું નહિ આપીશ તો તેઓ દાવો કરશે અને મને કેદ બેસાડશે વળી પિતાજીને આ વાતની ખબર પડશે તો મને ધરમાં પણ નહિ રહેવા દે. માટે એમાંથી બચવા માટે તારી પાસે આજ્યોણુ જો તું તારો હાર મને આપે તો તે વેચી તેનું દેવું પતાવું

મોહિની બોલી વ્હાલા ! હાર તો શુ પણ કહો તો મારા બધા દાગીના આપવા હું તૈયાર છું તમે દુખી હો અને હું દાગીના પહેર એ બને ખરૂં કે પરતું મારે આપને હાર આપતા પૂર્વ એક વચન લેવાનું છે મને તે આપશો ખરા કે !

શા માટે નહિ આપુ મારા દુખની વખત મદદ કરનાર પ્રિયા લે તને આ મારા બાપદાદાનું વચન છે જોન તારી શુ ધ મ્હા છે ! અશિવપ્રસાદ બોલ્યો.

ઈચ્છા બીજી કાંઈ નથી મોહિનીએ કહ્યું પરંતુ તમે હવે કાંઈ દિવસ જુગાર રમશો નહિ એ એવી ખરાબ ચીજ છે કે જેણે કંઈ કંઈ લક્ષ્યાધિપતી અને કરોડાધિપતિને પણ દારી લોટો ભેરવાવી બીખ માગતા કર્યાં છે જુગારથી મેળવેલું ધન પણ અધિક ટકતું નથી કેમકે બીજાનું ધન જાય છે. ત્યારે એકને મળે છે અને આ પ્રમાણે જેનું ધન જતું રહ્યું હોય છે તેની 'હાય' લાગે છે. અને તેથી તે ટકતું

નથી. વળી લુગારની ટેવ એવી છે કે એક વખત લાગુ પડ્યા પછી તે છૂટી મહા મુસ્કેલ થઈ પડે છે. માટે આપ એવી ચીજથી દૂર રહેવાનું વચન આપો.

અશિવપ્રસાદ બોલ્યો. તારો ઉપદેશ આ ક્ષણે મને અમૃતથી પણ અધિક મીઠો લાગે છે તેથી હવે હું કાંઈ પણ દિવસ એને એળે પણ નહિ ઉભો રહું. પતિનું આ વાક્ય સાંભળી મોહિનીએ તરતજ ઉઠી દાર આપ્યો. અને કન્યુકે બહાણા ! જો એમ કરશે તો સુખી થશે.

અશિવપ્રસાદે દાર વેચી રૂ. લાવી દેવું પતાવ્યું છે. હવે તે મોહિનીને દરેક વાતે સુખ આપે છે. મોહિની પણ પોતાના સ્વામીની આજ્ઞા ઉઠાવા હમેંશા તત્પર રહે છે. તેના સસરા ગંગીબદાસ તો ને દિવસે પેમે કશ્ચો થયો હતો ત્યારના એના થાક ગયા છે અર્થાત્ હવે તેઓ પોતાના પુત્રવધુની દાઝ જાણે છે સુરખાણાને પણ મોહિનીના આ સુખી સંસારની ખજાર પડી છે. અને તેથી તેને પણ આનંદ થયો છે.

મોહિનીના સુખમાં વૃદ્ધિ કરનાર તેને એક પુત્ર રત્ન પ્રાપ્ત થયું છે. અશિવપ્રસાદ કે જે હવે અશિવ કહેવડાવવાને લાયક નથી તે તથા મોહિની પુત્ર રત્નને જોઈ પોતપોતાનાં પ્રાપ્ત કર્તવ્યો સાધતાં સુખમાં દિવસો નિર્ગમન કરે છે.

અરતુ.

(સદ્વિવેકી વાંચકો આપણી આ વાર્તા ખાંચ પ્રકરણ ચાલી હવે આ રથળે પૂર્ણ થાય છે. હજી પણ જો તેને વધારે લંબાણથી ચલાવવી હોય તો એવા કેટલાએ પ્રસંગો બકા છે કે જેનું સ્વતંત્ર વર્ણન કરવા જતાં હજી બીજા ઘણાં પ્રકરણો લેવાય તેમ છે. પરંતુ તે સર્વનું વર્ણન આ પુસ્તકના પૂર્વના પ્રકરણમાં તથા હવે પછીના

પ્રકરણમાં સ્વતંત્ર નિબંધ રૂપે આવી ગયેલું અને આવનાર હોવાથી આટલા વિવેચનથીજ સંતોષ માનવામાં આવેછે. આ વાર્તામાં રસ-રતા લાવવાના પ્રયત્ન ઉપર લક્ષ આપવા કરતાં બહુધા બોધ આપવારૂપ કર્તવ્ય ઉપર વિશેષ કરીને લક્ષ અપાયુંછે તેથી ક્રેટલાકને તે તે બરોબર ન લાગે તે સ્વાભાવિકછે. પરંતુ જેમ કહ્યું ચોપધ પીવાથી વ્યાધિની નિવૃત્તિ થાયછે તેમ આ બોધક લઘુ વાર્તાના પ્રકરણો ધ્યાનપૂર્વક વાંચી તદનુસાર પ્રયત્ન કરવાથી સુખી સસાર સત્વર થઈ શકે તેમછે, અને આટલા માટે પોતાના સંસારને સુખી જોવા મુશ્કેલનાર દંપતીએ તેને બરોબર રીતે મનન કરી વાંચવાની તથા વર્તવાની જરૂરછેજ, તમે જો કંઈક અંશે પણ તેમ કરવા શક્તિમાન થશો તો લેખકે લીધેલા શ્રમનું સાર્થક્ય થશે,)

પ્રકરણ ૧૫ માંના સિદ્ધાંતો.

સુખ અને દુઃખ એ પરમાત્માની વિભુતી રૂપછે. અને તેમાં સમાનતા રાખી જે મનુષ્ય સુખ કાળે વહુ હાંપિત થતો નથી અને શોકકાળે મયામિત થતો નથી તે સ્વરેખર વિશ્વવંદનીય છે. આથી આપણે પ્રત્યેક પ્રસંગે અંતઃકરણની સમાન સ્થિતિ રાખવી જોઈએ. અને આવી પડેલી સ્થિતિને ભોગવી પછી તેમાંથી ઝંચે ચઢવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કેમકે વાસ્તવ સત્તા અને સુખ તેમાંજ રહેલાં છે. ક્રેટલાક મનુષ્યોનો ઇવો સ્વભાવ હોય છે કે

તેઓ પોતાને જરા કાંઈ દુઃખનો પ્રસંગ આવે તો તેથી ઢીલાદબ
 વની ગભરાઈ જાય છે. આવા મનુષ્યોએ મોહિનીના જીવનનું અ-
 વલોકન કરવું જોઈએ. તેમને તેમાંથી ઘણો ઘણો બોધ મળી
 આવે તેમ છે.

૨ સાસરામાં ગમે તેટલું દુઃખ હોય તોપણ સહનશીલતા
 અને પતિસેવા ભૂલવી નહિ. એ વેના સેવનથી દુઃખ તે સુખના
 રૂપમાં ફેરવાઈ જશે. આજને આજ કદાચ તે નહિ ફેરવાય તો
 થોડો વચ્ચે રહીને પણ તે ફેરવાશેજ.

૩ પોતાને માથે ગમે તેટલા દુઃખના દિવસો આવ્યા હોય
 તોપણ.

પ્રસન્નતાને ઠઠી ન લ્યજો, પ્રસન્ન સગ સ્થિતિમાં રહીએ,

કાંઈ અચ્ચત નથી દુઃખ સ્થિતિ, કાલમાં ટળનારી લાગીએ. "

૫ નિયમને અંતઃકરણમાં સુવર્ણા ક્ષરે કોતરી રાખવો જોઈ.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

યુવાવસ્થાનાં કર્તવ્ય,

આઠમા પ્રકરણમાં યુવાવસ્થાનાં કર્તવ્ય સંબંધી થોડુંક વિવેચન થયું છે. પણ યુવાવસ્થાનું કર્તવ્ય એટલું વિશાળ છે કે તેનું જેટલું વિવેચન કરીએ તેટલું એણું છે, અને તેનેજ લીધે આ પ્રકરણમાં પુનઃ તે સંબંધી કાંઈક નવીન વિચારો તથા ઉપયોગી સૂચનાઓ આપવી ધારી છે.

પ્રિય યુવકો ! હાલ તમારી યુવાન વય છે. તમારું ચંદનું લોહી છે. આ સમયમાં તમે જે કાંઈ કામ કરોહો આરંભના શબ્દો. તેની અસર તમને તમારા ચંદતા લોહીને લીધે જણાતી નથી. આમ હોવાથી અનેક યુવકો જુલથી કાંઈ કાંઈ બાબતમાં ફસાય છે તમારે તેનાથી દૂર રહેવાની જરૂર છે. અને પ્રત્યેક કામ કરતાં પૂર્વે વિચાર કરી જોવાની જરૂર છે. આ વિચાર કરી જોવાની ટેવ જ્યારે તમે પાડશો ત્યારે અનેક અહિંતના પ્રસંગમાં જતાં તમારો બચાવ થશે.

વર્તમાન સમય તરફ જોતાં યુવકોમાં સેંકડે પંચાણું ટકા વિપ-
યેચ્છાશ્પ મોટો દુર્ગુણ લાગેલો છે. વિષયેચ્છા
યુવકોનો મુખ્ય દુર્ગુણ,
ન રાખવી એવું અમારે કહેવાનો સવાલ નથી
પરંતુ આ તો હદ ઉપરાંતની વિષયેચ્છાને વશ
થવાશ્પ દુર્ગુણ યુવકોને લાગ્યો છે. આ દુર્ગુ-

ણના પરિણામમાં અનેક યુવકો પોતાના પ્રાપ્ત કર્તવ્યોને મૂકી ભર
યોવનાવસ્થામાં મરણને વશ થાય છે. ક્રોટિ ક્રોટિ પુણ્યના યોગથી
મળતું આ માનવતનુ તેઓ શુભાવી બેસે છે. આ શિવાય નાના
પ્રકારના બાધિઓને વશ પણ તેઓ થઈ ગએલા જણાય છે.

આ હદ ઉપરાંતની વિષયેષ્છાને ટાળવાને માટે આપણે શું શું
કરવાની જરૂર છે. તેનું અલ્પ વિવેચન આ સ્થળે આપતું જરૂર
ધારી આપીએ છીએ.

મનનો સંયમ મનને આપણા કાશુમાં રાખવું. મનને અધિન
આપણે ન થવું. ઉત્તમ પ્રકારના પુસ્તકોના
સુધરવાના ઉપાયો, વાંચનથી ગુરુ સંગથી, અને સત્પુરોના સહ-
વાસમાં રહેવાથી મન ઉપર કાશુ રાખવાની
ટેવ ધીમે ધીમે હસ્તગત થતી જાય છે. અને તે સાધનોને જિજ્ઞાસુ-
ઓએ સાધવાની જરૂર છે

એકાંતવાસનો પરિત્યાગ વિષયેષ્છા વધારે થવાનું કારણ
ધણે ભાગે આ પુરોનો એકાંતવાસ હોય છે. આથી એવા મનુષ્યોએ
બનતા સુધી એકાંતવાસ વધારે સેવવો નહિ. આ સામાન્ય ઉપાયથી
પણ ધણે સુધારો થઈ શકશે.

શૃંગાર પ્રચુર બિભત્સ નવલકથાનો પરિત્યાગ. શૃંગાર
રસથી ભરેલી અલીલ શબ્દોવાળી નવલકથા યુવકોએ કદી પણ વાંચવી
નહિ. કેમકે એનાથી મન ઊંધી દિશામાં દોરાય છે. તેથી તેમણે તો
તો ઉત્તમ પુસ્તકોજ વાંચવાનો અભ્યાસ રાખવો.

આ ત્રણ ઉપાયો વિષયેષ્છાને અટકાવવાને જરૂર પુરતા છે.
બીજા પણ કેટલાક ઉપાયો આને માટે છે. પરંતુ મુખ્ય મુખ્ય

આબતો આમાં આવી ગયેલી હોવાથી તેનું વિવેચન નિરર્થક છે. જેમ નદીનું સઘળું જળ એકઠું થઈ સમુદ્રમાં જાય છે તેમ મનના સં-યમમાં ખીજ સઘળા ઉપાયોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આથી જે કાંઈ કરવાનું છે તે મનના સંયમ અર્થે કરવાની જરૂર છે. મનનો સંયમ શાથી રહી શકે છે તે પણ આપણે ઉપર જણાવ્યું છે. આ શિવાય મનના સંયમમાં પ્રાણાયામ શુદ્ધ સાત્ત્વિક આહારનું સેવન વીગેરે ની જરૂર છે. અને તેથી તે ઉપાયો પણ સાધવાની જરૂર છે. પ્રાણાયામનો ઉપાય મનને સ્થિર કરવા માટે અમોઘ છે. અને તે કદી પણ નિષ્ફળ જતો નથી. આથી મન જ્યારે પણ ઉત્કળતાને ધારણ કરે ત્યારે આ પ્રાણાયામના પ્રયોગથી તેને શાંત કરવું જરૂરનું છે.*

યુવાવસ્થામાં પ્રાપ્ત કરેલું ધડપણમાં કામ આવે છે તેથી યુવાવસ્થામાં કાંઈ પણ ઉદ્યોગ કરી દ્રવ્ય સંપા-
 ઉદ્યોગ સંબંધી. દન કરવાની જરૂર છે. જે આ પ્રમાણે નથી કરતા તેઓ આખરે દુઃખી થાય છે. અને તેથી ઉદ્યોગ યુવકોએ કરવો જોઈએ. પણ તે સાથે એટલી સાવધાનતા રાખવાની જરૂર છે કે ઉદ્યોગ આપણા ગળ પ્રમાણેનો હોવો જોઈએ. ગળ ઉપરાંતનો કરવાથી જીવનબળનો નાશ થાય છે.

વર્તમાન સમય તરફ જોતાં મનુષ્યોનો એકજ ઉદ્દેશ હોય છે અને તે ગમે ત્યાંથી ધન પ્રાપ્ત કરવાનો હોય તેવું જ જણાય છે. ધનની

● પ્રાણાયામ સંબંધી સઘળી માહિતી આપનાર પ્રાણાયામ નામનું પુસ્તક અમારા તરફથી પ્રકટ થયું છે. જ્ઞાતિએ અધિક ભક્તિવાદી તે મંથ અવલોકનોમૂલ્ય; આના આઠ પૈસા ૦-૧-૦૨૪ પ્રકાશ એડીસ મુદ્રત.

પ્રાપ્તિ અર્થે તેઓ કંઈ કંઈ ઉલ્લેખો કરે છે. કોઈ નોકરી કરે છે, કોઈ વ્યાપાર કરે છે. અને આ પ્રમાણે અત્યેકને લિન્ન લિન્ન ઉદ્યમ હોય છેજ. આ ઉદ્યમો કરતી વખત શરીરના તથા મનના બળનો પુષ્કળ ક્ષય થઈ જાય છે. અને તેના પરિણામમાં આખરે તેઓ કામથી અટકી જાય છે. અર્થાત્ મોટા વ્યાધિના ભોગ થઈ પડેલા હોવાથી તેમનાથી કામ થઈ શકતું નથી. માટે મુવકોએ આ બાબત ખાસ સંભાળ રાખવાની છે. તેમણે પોતાના અંતઃકરણમાં સમજવું જરૂરનું છે કે ધન પ્રાપ્તિનો વાસ્તવ ઉદ્દેશ તે પણ સુખને માટે છે. હવે એની પ્રાપ્તિ માટે અથાગ પરિશ્રમ કરી શારીરિક પ્રાપ્ત સુખનો નાશ કરવો એ શું ઇચ્છીએ છીએ ? હાથમાં આવેલા સ્પર્શમણીને ત્યજી અવર પદાર્થની ધમ્મજા કરવી એ જેમ મૂર્ખતા ગણાય છે, તેમ પ્રાપ્ત સુખને શુભાવી બીજની આસા રાખવી તે પણ મૂર્ખતાજ છે. પ્રિય બંધુઓ ! જરા પાછા વળો અને જુઓ તમારા જીવનની પ્રણાલિકા તમે કેવી રીતે ચલાવો છો. ? વ્યવહારમાં આપણે એક ગરીબમાં ગરીબ મનુષ્યને પૂછીએ કે હું તને પાંચસો રૂપિયા આપું તો તેના બદલામાં તું મારો અમુક વ્યાધિ લે છે ? ગરીબ મનુષ્ય જો વિચાર કરવાના સ્વભાવવાળો :દશે તો તરતજ કહેશે કે ના બાઈ, મારે વ્યાધિ લેવો નથી, અને રૂપિયા પણ જોઈતા નથી. આમ કહેવાનું કારણ એટલુંજ છે કે જીવન કિંમતી છે. તે જતું રહેતાં પાણું મળે તેમ નથી. રૂપિયાની કિંમત જીવનના એક સોમાં હિસ્સા જેટલી પણ નથી. મુવકોએ આ બાબતને સમજવી જોઈએ. અને ઉદ્યમ વખતે પોતાના જીવન બળની પણ સંભાળ રાખવી જોઈએ.

મુવકોએ ખાસ કરી પોતાના ઉચ્ચાઈપણને કાઢી નાંખી કરો-

ઉડાઉપણું

સરથી રહેલું જોઈએ. કરકસર શબ્દનો અર્થ

એવો નથી કે ખાવાપીવામાં પણ કસર રાખવી.

પરંતુ તેનો અર્થ એવો છે કે કાંઈ વસ્તુમાં

નકામા પૈસા ફેંટી દેવારૂપ પ્રવૃત્તિ ન કરવી. યુવાવસ્થામાં યુવકો
ઓછું ધન પ્રાપ્ત કરે તોપણ જો તેઓ ઉડાઉ નથી હોતા તો પો-
તાની વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં સુધીમાં ઘણા સારો સંચય કરી શકે છે.
તેનાથી ઉલટું ઉડાઉ મનુષ્ય ગમે તેટલું કમાતો હોય તોપણ એક
પાઇ બચાવી શકતો નથી. આ પ્રમાણે હોવાથી આવકના હમેશા
ભાગ પાડવા જોઈએ.

આપણને જે આવક હોય તેની શી શી વ્યવસ્થા કરવી. અને

તેના ભાગ કેવી રીતે પાડવા તે સંબંધમાં સર્વ

આવકના ભાગ. સામાન્યરીતે કાંઈક લખવું અયોગ્ય નહિજ
મણાય.

આવકનો પહેલો ભાગ. આપણી જાતના ઉપયોગ માટે,
તથા સ્ત્રીપુત્રના ઉપયોગ માટે કાઢવો. આમાં ઘરમાં જોઈતી અનાજ
આદીની વસ્તુઓ લેવી. હુગડાં લેવાં વીગેરેનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે.

આવકનો બીજો ભાગ ઉપયોગી પુસ્તકો લેવા, કાંઈ સર્ગા
સંબંધીને જરૂર પડે તો મદદ કરવી, વીગેરે કામમાં વાપરવો.

આવકનો ત્રીજો ભાગ જેલેન્સ ખાતે અર્થાત્ બીડની વખતે
સાગ માર્દા પડીએ તે વખત વાપરવા અનામત રાખવો.

આ પ્રમાણે ત્રણ રીતે આવકના ભાગ પાડી દેવા જોઈએ.
એટલુંજ નહિ પણ જેમણે અનુકૂલતા હોય તેમણે તો વર્ષ દિવસની
પોતાની આવકનો અંદાજ કાઢી પછી તેના વિભાગનું પણ બીલ

તૈયાર કરી રાખવું જોઈએ. આ પ્રમાણે મોતની આવકના ભાગ પાડનાર યુવક આખરે સુખી થયા શિવાય રહેતો નથી.

યુવાવસ્થામાં ખાસ સંભાળવાનું હોય તો સંગતિ છે આ

સંગતિ દોષને લીધે યુવકો ધણેભાગે અધો-

યુવકોએ સંભાળવા ગતિને પામ્યા જાય છે. તેથી તેમણે આ જોવી બાબત, બામત ઉપર ધ્યાન આપી, સારી સંગતિજ

કરવી જોઈએ. સારી સંગતિને લીધે શુદ્ધિ

નિર્મળ થાય છે. અને શુદ્ધિ નિર્મળ થવાથી સુખની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. આથી સારી સંગતિ કરો અને સારા પુસ્તકોનું વાંચન રાખો. કેમકે સારા પુસ્તકોનું વાંચન તે પણ એક સુસંગતિજ છે.

યુવકોએ સંભાળવા જેવી બીજી બાબત એ છે કે તેમણે

હમેંશા માયાળુ થવું. વૃદ્ધોપ્રતિ તેમનું વર્તન એવું તોછડાઈ ભરેલું

જોવામાં આવે છે કે ન પૂછે વાત. પરંતુ આગળ જતાં આપણે

પણ વૃદ્ધ થઈશુંજ એ વિચારથી તેમની સાથે નમનતાઈથી વર્તવા

ની જરૂર છે. કેટલાક યુવકો કહેછે કે અમે નવા વિચારના તેઓ

અમારી સાથે ગમે તેમ બોલવા આવે તે અમે શી રીતે સહન

કરીએ તેમણે પણ દૈન્ય તેમના જુના વિચાર હોય તો તેના ઉપર

અલક્ષ કરી વૃદ્ધ તરીકે પણ તેઓ વદનીય છે એમ ધારીને પણ

તેમની સાથે નમનતાઈથી વર્તવું જરૂરનું છે. આ શિવાય યુવકોએ

એક પત્નીવ્રત, સતેષ, વીગેરે ગુણો પોતાનામાં વધારવા જોઈએ.

તથા અંતઃકરણને આધ્યાત્મિક બળથી સંપૂર્ણ ભરવું જોઈએ. કેમકે

તેનાથીજ યુવાવસ્થાનું કર્તવ્ય યથાર્થ રીતે સમજી શકારો.

પ્રકરણ ૧૬ માંના સિદ્ધાંતો.

- ૧ અતિ વિપયેચ્છા અટકાવવાને માટે બે ઉપાય છે. મનનો સંયમ અને પ્રાણાયામ.
- ૨ ઉદ્યોગ કરતી વસ્તુ શારીરિકબળની સ્વાસ્થ્ય સંભાળ રાખવી. અને કમાણીના વિભાગ પાઠી તે વિભાગ પ્રમાણે સ્વર્ચ કરવો.
- ૩ સંગતિ દોષથી વચ્ચું. અને હેમશા સારા મનુષ્યોની સંગતિ કરવી.
- ૪ દુઃખો પ્રતિ તોછઢાડવાનું વર્તન ન રાખતાં માયાલુ થવું.
- ૫ એક પત્નિવ્રત, સંતોષ રૂપિયાદિ ગુણો ધારણ કરવા, અને આધ્યાત્મિકબળ વધારવું.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

સાચો વશીકરણ મંત્ર.

(એક લઘુ વાર્તા.)

કેમ ! મારાથી દૂરને દૂર રહેતા હતા. માઈ કહ્યું કાંઈ કરતા નહોતા, તે આજે મારા યત્ન ગયા છે. જોયું કે માઈ જાડુ.” રાત્રે વાણુ ક્યાં પછી પોતાના પતિને મુખવાસ આપતાં હસતાં હસતાં વિમળા બોલી.

રામમોહને જણાવ્યું. મને કહે તો ખરી, કે તેં શું જાડુ કર્યું છે ! મને પણ ખરેખર અજાણીજ લાગે છે !

વિમળાએ કહ્યું, એ કહેવાય એવું નથી. હુંજ અજાણીથી ભરેલી છું. અરે ! તેનાથી પણ આગળ વધીને જણાવું તો કહું છું કે તમે પણ અજાણીથી ભરેલા છો.

“તું શું બોલે છે તે મને સમજતું નથી.” રામમોહને કંટાળી કહ્યું.

“એમ સમજવું સહેલું નથી તો,” હાસ્ય કરીને વિમળા બોલી. માઈ જાડુ એવું છે કે કદાચ તમે જણી લો તો પછી મારે તમારી ઉપર દાવો કરવો પડે. પણ મેં કાંઈ એ પેન્ટ કરાવ્યું નથી કે જોથી મારી દરીયાદ ચાલી શકે. માટે મારે તો એ ગુપ્તજ રાખવાનો છે.

“ગુપ્ત રાખશે તો પેટમાં ખદખદ થશે.” સ્ત્રીઓ સ્વાભાવિક ચારિત્ર્યનું લાન કરાવતાં રામમોહન બોલ્યો !

વિમળાએ કહ્યું, નાથ ! તેની ચિંતા રાખશો નહિ. તમે મને અત્યારે સ્ત્રી સ્વભાવનું જે આડકતરી રીતે કટાક્ષમાં વર્ણન કર્યું છે, પણ તેવી હું નથી. સ્ત્રીઓના પેટમાં કાંઈ વાત ટકતીજ નથી. એવી જે કહેતી પડી ગઈ છે, તેને હવે તો બહુ કાળ થયો છે. સ્ત્રીઓ કેવાં કેવાં કામ કરે છે, તેની એવી કહેવત જોડી કાઢનાર મનુષ્યને ખખરજ ન હોવી જોઈએ. જરા સ્ત્રી ચરિત્ર વાંચો એટલે તમને પણ તેની ખખર પડે !

આમ આડી ઉતરી કદાચ તું છટકવા માગશે પણ તેમ બનવાનું નથી. આજ કહી દે તે શું બહુ કર્યું છે. કયા ફકીર કે ઓલીયા પાસે તું શીખી લાવી છે તે તો જણાવ રામમોહને ફરી પાછું પૂછ્યું.

વિમળા રિમત કરી બોલી ફકીર ઓલીયા પાસે તે એ બહુ શિખાતું હશે ! બહુ એટલેખે વિચાર નથી કરતા.

“ત્યારે શું કાંઈ બાવા પાસે કે જોગી જતી પાસે શીખી.”
રામમોહન અધિરો થઈ બોલ્યો.

બાવા કે જોગી જતિ તે રડ્યા શું શીખવતા હતા, હું સર્વને શીખવું તેવી છું વિમળા બોલી.

“ત્યારે તું તે પરમેશ્વરની દીકરી છે કે જેથી તને એ બહુવારસામાં મળ્યો.” રામમોહને વ્યંગમાં પૂછ્યું.

વિમળા બોલી, હા. હું પરમેશ્વરની દીકરીજ છું સર્વ જગત પરમાત્મામાંથી ઉત્પન્ન થયું છે. અને આખી સૃષ્ટિના પિતા તેજ છે. એટલે તમે મને પરમેશ્વરની દીકરી કહો તેમાં મને કાંઈ ખોટું નથી. લો હું જ કહું છું કે મને એ બહુ વારસામાંજ મળ્યું છે. પરમેશ્વર મને એકલીને નહિ પણ સર્વને એના વારસો આપે છેજ.

પણ મનુષ્યો તેનાથી અગ્રાત રહે છે અને તેનો ઉપયોગ કરતા નથી
અરે હું મનુષ્યની તે ક્યાં વાત કહું તમે પોતે પણ તેને જાણતા
નથી. શિવ ! શિવ !

રામમોહન કાઢિત થઈ બોલ્યો કેમ હવે તારે સ્પષ્ટ બોલવું
છે કે વાત વધારી દેવી છે. વધશે તો પછી તેનું પરિણામ શીક
નહિ આવે.

વાત વધશે તો ટુંકી કરતાં ક્યાં વાર છે ! માપ મારા હાથ
માં છે તો તમારું પરિણામ તમારી પાસે રહેશે ઉસ્તાદ વિમળા બોલી.

હવે નાહક આવી ખોટી વાતો છોડી મુદ્દાની વાત ઉપર આવે
તો મોટી મહેરબાની થાય રામમોહને કંઈ પણ ઈશ્વાર ન ચાલ-
વાથી છેવટે નમ્રતાનો આશ્રય લઈ રહ્યું.

ખરેખર નમ્રતાનો આશ્રય ત્યાં લેવામાં આવે છે ત્યાં અર-
જુત પરિણામ પ્રકટે છે જ. કોઈ પણ મનુષ્ય ઉપર તેની અસર
થયા શિવાય રહેતી નથી. રસ્તે ચાલનાર કોઈ અપરિચીત મનુષ્યને
પણ જો તમે નમ્રતા પૂર્વક કાંઈક કહેશો તો તે તમારું કહેવું સાંભ-
ળશેજ. રેલ્વેટ્રેનમાં ખીચોખીચ મનુષ્ય બેઠા હોય તો પણ તેમાંથી
એકાદને આ નમ્રતા પૂર્વક તમે કહેશોકે લાઈ જરા બેસવા દેશો
તો એ પોતે સંકોચાઈને બેસીને પણ તમને માર્ગ આપશે. આ
પ્રમાણે હોવાથી એટલું તો નહીં છે કે મનુષ્ય નમ્રતાના ગુણને લીધે
જે કાંઈ કરવા ધારે તે કરી શકે છે. રામમોહનની પત્ની વિમળા
ઉપર પણ આની અસર થઈ. રામજીણુ કોઈ પણ દિવસ નિષ્ફળ
અથવા સાંભળ્યું છે ! અમૃતપાન ક્યાં પછી મૃત્યુનો ભય શું
સાંભળિત છે ! ના કદી પણ નહિ. આથી વિમળા ઉપર પણ

રામમોહનના આ વચનોની અસર ન થાય એ કેમ બને ! તરત જ તેના ઉપર અસર થઈ અને તે નીચે પ્રમાણે બોલી.

હૃદયેશ્વર ? ધીરા થાઓ. આટલી બધી-ઉતાવળ શાને માટે કરો છો ? શાંતિ રાખવાથી સર્વ મળે છે એ વાક્ય શું તમે ભુલી ગયા ? વશીકરણ અથવા માફ જાદુ તમને કહેવાનોજ મારો વિચાર છે. એથીજ મેં આ વાતને ઉપાડી હતી. જો મારે કહેવાનો વિચાર ન હોત તો એ વાત હું ઉકેલત શું કરવા જેમ બાજીગર પોતાને રમત કરવી હોય છે ત્યારેજ પોતાની છદ્મગળ ઉકેલે છે. તેમ આ વિમળાને પણ એ વાત આપને જણાવવાની ઇચ્છા થઈ છે તેથીજ તે ઉપાડી છે.

મારો જાદુ એ અન્ય નથી. તમે પણ જાણીને આશ્ચર્ય પામશો કે આ તો સામાન્ય છે. હવે હું તમને જણાવું છું કે મારો જાદુ એ પ્રેમ છે. આપના પ્રતિ વિશુદ્ધ અંતઃકરણના પ્રેમથી આપની સહભાગિની તરીકે આપની હું સેવા કરું છું. અને મારી એ અનન્ય સેવાને લીધે આપ મારા ચર્મ ગયા છો.

રામમોહન બોલ્યો. આ તો હું જાણતોજ હતો. અરેપહેલાથી તે કહી દેવું હતું ને વાત નહિ, અને વાતનો પાયો નહિ. આ 'તો ' માથા કરતાં પછડી બહોતેરી ' ના જેવો ઘાટ થયો.

વિમળાએ કહ્યું હુંજ પ્રથમ કહેતી હતી ને કે એને તમે પણ જાણો છો. પરંતુ માત્ર તમે તેને જાણો છો અને મેં તેને આચારમાં મૂક્યો છે એટલેજ આપણા બે વચ્ચે તફાવત છે.

રામમોહનને કહ્યું, પણ બહાલી આ સામાન્ય સરખા પ્રયોગથી આતું અદ્ભુત કાર્ય ચર્મ શકે એ શું સંભવે છે ?

વિમળા બોલી, ના કેમ સંભવે ? હાથ કંકણને આરસીની શી જરૂર ? દાખલો કાંઈ શોધવા જવો પડે તેમ નથી. મારોજ દાખલો હોય કેમ મારા પ્રયોગથી તમે હાથ મારા ચયા છો કે નહિ ?

હા અવસ્ય રામમોહને પોતાની પ્રિયાને એકચુગ્મન લેતાં જણાવ્યું.

પ્રાણેશ ! વિમળા બોલી આ પ્રેમ એજ અમારે સ્ત્રીઓનું વશીકરણ છે. કેટલી સ્ત્રીઓ આ વશીકરણને માટે જોગી જતી પાસે જઈ પોતાના પતિ ઉપર કેટલાક તાનિક પ્રયોગ કરાવે છે પણ તેનું પરિણામ કોઈ પણ જગ્યાએ સાફ આવેલું મારી જણમાં નથી. ઉલટું 'ખાડો ખોદનાર પડે' એ જન પ્રચલિતજ કહેવત પ્રમાણે એનાથી એ સ્ત્રીને તેમજ તેના પતિને ઉભયને નુકસાનજ થાય છે. માટે આવા ખોટો પ્રયોગો કરાવવાની ઈચ્છા કોઈપણ સ્ત્રીની નજ હોવી ઘટે. કેમ ખરૂં ને ?

રામમોહને કહ્યું એક વખત નહિ પણ હજાર વખત ખરૂં. પણ તારા જેવું અન્ય સ્ત્રીઓ સમજતી હશે ત્યારે ને !

વિમળા બોલી, ઘણી ખરી સ્ત્રીઓ તો આ વાતને સમજે છે. આવા પ્રયોગો કરાવનાર નીચ સ્ત્રીઓ તો કોઈ કોઈજ હોય છે, પણ તેઓને લીધે આખા સમાજને માથે તેમના અપકૃત્યનો જવાબ આવી પડે છે. ખરેખર એવી સ્ત્રીઓ તો નર્કનીજ અધિકારીણી છે.

રામમોહને જણાવ્યું, 'વહાલી ! આ તારી સઘળી વાત યથાર્થ સત્ય છે. પણ મને એક શંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે પ્રેમ જેવા સામાન્ય પ્રયોગને લીધે આવું અદ્દશુત પરિણામ પ્રકટતું હશે !

'હાસ્ય કરીને વિમળા બોલી, હજી પંજુ શંકા રહી ખરીને ! પ્રેમનું બળ એટલું બધું છે કે તેને કાંઈ પણ અસાધ્ય જેવી વસ્તુજ નથી.

પ્રેમની ઉત્પત્તિ પરમાત્મામાંથી છે. અર્થાત્ પ્રેમમય જ પરમાત્મા છે એમ કહીએ તો તે પણ ખોટું નથી. જેમ નાનાં સરખા વેદના અથવા ઉપનિષદના મંત્રમાં અદ્ભુત સામર્થ્ય રહેલું, છે તેમ આ પ્રેમના સંબંધમાં પણ છે. પ્રેમ એ પણ એક મંત્ર છે અને તેના જાપથી ધારેલું ફળ મળે છે. મારે આ સ્થળે જણાવવું જોઈએ કે કેટલાક આ સ્થળે વિષયપ્રેમને પ્રેમ કહેશે. પણ પ્રેમનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એ તત્ત્વ જુદું જ છે. વિષયપ્રેમ એ ક્ષણિક છે. ત્યારે આ અખંડ છે. પ્રેમનું શુદ્ધ સ્વરૂપ હૃદયની તથા તનની મનની એમ સર્વાંગની એકતા છે. અને આ એકતાને ધારણ કરનાર દંપતીજ સુખી છે. તેમનાજ ગૃહસ્થામને ધન્ય છે.

તમારું કહેવું હવે મને જરાબર સમજાયું. પ્રેમની કિંમત હવે ખરેખરી રીતે મારા લક્ષમાં આવી. જેમ નાની સરખી અગ્નિની ચીનગારી મોટા મહાક્ષત્રને પણ ભસ્મિત કરવાને માટે બસ છે. તેમ ગમે તેટલા વિરોધીપણાને ટાળવાને આ પ્રેમજ જાગરજસ્ત સાધન છે. પણ મનુષ્યને તેની કિંમતજ ક્યાં છે. વાંદરાના હાથમાં ચિંતામણી હોય તો તેની તેને કાંઈ કિંમત હોતી નથી, તે તો તેને સામાન્ય કાચગણી ઉપેક્ષા કરે છે. તેમ મનુષ્યો પણ આ પ્રેમની ઉપેક્ષાજ કરે છે. જનસ્વભાવની સ્વાભાવિક પ્રતિભુ દર્શન કરાવતાં રામમોહને જણાવ્યું.

“અરે તમે પણ આજ સુધી તેવાજ હતા.” વિમળા બોલી મેં તમને જણાવ્યું ત્યારે કે ?

“હા તેટલા માટે તારો ઉપકાર અને આભાર” રામમોહન બોલ્યો.

“હવે બસ થયું” મારે ઉપકાર કે આભાર જોઈતો નથી. કેમકે

કદાચ આભારના ભાર નીચે દબાઈ જશે તો મારેજ તેમાંથી' છૂટ કરવા પડશે." વિમળા સ્મિત કરી બોલી.

એમ કે "લેત્યારે આભાર નથી માનતો યશું." રામમોહને કહ્યું

"ત્યારે તો તમારા હૃદયની કૃતદ્વિતા કહેવાય." વિમળા બોલી.

અરે ! હવે મારે તે શું કરવું. રામમોહને અકળાઈને જણાવ્યું આભાર માનું તેમાં આભારનો ભાર લાગે અને ના માનું તેમાં હૃદયની કૃતદ્વિતા કહેવાય. આ દુઃખ તે મારે કાને જઈને કહેવું ?

કાને જઈને શું. મને જઈને કહેવું. વિમળાએ પૂર્ણ પ્રેમથી પ્રતિના બોળામાં શયન કરતાં જણાવ્યું.

રામમોહન તેના ચંદ્રજેવા મુખ ઉપર એક ચુમ્બન લઈ બોલ્યો ખરેખર તું ઉસ્તાદ તો બહુ છે. !

વિમળાએ કરેલો વશીકરણરૂપ પ્રેમનો પ્રયોગ પ્રિય દંપતી તમે પણ ક્યારે કરીને એક ખીજને વશ થઈ રહેશો, અર્થાત્ એકતાને પામશો.

પ્રકરણ-૧૭ માંના સિદ્ધાંતો.

સ્ત્રી પુરુષને અને પુરુષ સ્ત્રીને વશ કરવાનો એકજ અમોષ ઉપાય છે આ ઉપાય કરવાને માટે તેને કાંઈ જોગી જતીનો આશ્રય લઈ કામળ દુમળ કરાવવાની જરૂર નથી. કાંઈ દેશ પરદેશ મટકવાની જરૂર નથી. કેમકે તે ઘર ચેઢાંજ થઈ શકે તેમ છે અને આ ઉપાય તે અન્ય નહિ પણ અંતઃકરણનો વિશુદ્ધ અને નિર્મલ પ્રેમ છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

કેટલાક હાનિકારક રીતરિવાજો.

આપણા હિન્દુ સંસારમાં હાનિકારક રીતરિવાજો એટલે બધા પ્રમાણમાં છે કે જે તેનું આપણે પ્રથક પ્રથક વર્ણન કરવા બેસીએ તો એક મોટું પુસ્તક બરાબ તેમ છે પરંતુ આ સર્વ સામાન્ય પુસ્તકોમાં તેમ કરવું ઉચિત નહિ ધારતાં માત્ર સક્ષિપ્તમાંજ તે આપીએ છીએ.

આપણામાં કાંઈ મનુષ્યનું મૃત્યુ થાય ત્યારે રડવા કૂટવાનો રિવાજ જાણે એક મુખ્ય કર્તવ્યરૂપે હોય તેમ રોવા કૂટવા વિષે. થઇ ગયો છે. અવસ્થા કરી પોતાનું પ્રિય સગું ગુજરી જાય તો તેના રનેહભાવને ક્ષીણે આપણને રડવું આવે તે સ્વાભાવિક છે. પણ તેની એ દૃઢ હોય છે. પરંતુ અત્ર તો તદ્દન ઉલટોજ પ્રકાર જ્યાં ત્યાં વિસ્તારને પામ્યો છે. કેટલાંક બેરાંઆ તો પોતાની જાતીમાં લોહી ચઢી આવે ત્યાં સુધી કૂટે છે. અને આ પ્રમાણે કૂટનાર સ્ત્રીને પેલા મરનારની બહુ લાગણી છે તેમ દર્શાવે છે. ભોગ જોગે કદાચ કાંઈ આને કૂટતાં બરાબર ન આવડતું હોય તો ‘અલી આને તો કૂટતાં એ નથી આવડતું એમ કહી અન્ય સ્ત્રીઓ તેની હાંસી કરે છે.

રડવા કૂટવાની દિમાયતી અને તેમાં અગ્રેસર થએલાં મહિલા મંડળના પણ પ્રમુખ હોય છે, આ પ્રમુખ પણ સ્ત્રીજ હોય છે. અને

તે લાંબા રાગે રાજ્યા ગાય છે. અને મરનારને માટે દીક્ષગીરી જાહેર કરે છે. પણ અમે તેમને પૂછીએ છીએ કે આ શું ખરી દીક્ષગીરી છે. મરનારની પાછળ રડવું ફૂટવું એટલામાંજ શું દીક્ષગીરી શબ્દનો અર્થ સમાપ્ત જાય છે ? ના કદી પણ નહિ. રડવા ફૂટવામાંજ દીક્ષગીરી શબ્દનો સમાવેશ કરી દે છે જે તે જેમ રેડીના રણમાં ઝાંઝવા ના જળના કુંદર સરોવરની કલ્પના કરવામાં ભુલ કરતા હોય છે તેમ તેઓ પણ ભુલજ કરે છે. રડવું ફૂટવું એ દીક્ષગીરીનું માત્ર કાંઈક અંશનું બહારનું સ્વરૂપ છે. અને એ સ્વરૂપને જોઈને તેમનું અંદરનું સ્વરૂપ પણ તેવુંજ હશે એમ માનવું તે પણ અસ્થાને છે. ખરેખરી દીક્ષગીરી બહારની નહિ પણ અંતરની ગણાય છે. અને આ અંતરની દીક્ષગીરી વાળા મનુષ્યને

ક્યાં જવું ને શું કરવું હાવે, સ્વરૂપ ન કંઈ સમજાય છે. અંતર અતિ અમુઝાય છે, વાણીથી જે ન કથાય છે. આ પ્રકારની સ્થિતિનો અનુભવ યતો હોય છે.

તમારા પ્રિય જનોના મરણ પ્રસંગે તમને આવી અંતરની દીક્ષગીરી કદી થઈ છે? હા, તો તમે તેને માટે શું કર્યું? માત્ર આંખમાં અશ્રુ લાવી તેને માટે ઝુર્ખા એટલુંજ ને. પણ બધું ! વિચારી લુઓ, આ ખરી દીક્ષગીરી નથી. તમે તમારી આંખમાં આંસુ લાવ્યા સંબંધીના મરણના વિચારથી ઝુર્ખા, પણ તેમાં તમારા એ સ્વર્ગવાસી સંબંધીનું શું વળ્યું ? તેનું શું હિત સંધાયું ! તમે રડ્યા, તમે અ. કળાયા, તેથી તેને શું ? શું આથી તમે તેને માટે અંતરની દીક્ષગીરી ધરી છે, એમ કહી શકાય ? કદી નહિ, અંતરની દીક્ષગીરી ત્યારેજ કહેવાય કે તમે તેના સ્વર્ગીય આત્માની ઉન્નતિ માટે પર-

માત્રાની સાચા અંતઃકરણથી પ્રાર્થના કરી હોય, તેની પાછળ પુરાણ અને ધર્મના અંથો વાંચાયા હોય, તેની પાછળ ધર્મદાન કર્યું હોય, અને તેની જેમ બને તેમ ઉન્નતિ થાય તે અર્થે બ્રહ્મભોજન ઇત્યાદિ કરાવ્યું હોય, તો તેનેજ ખરી દીલગીરી કહેવાય છે. ૨૩૫* એ માત્ર ઉપરની દીલગીરી છે, અને મરનાર પ્રાણીની ઉન્નતિ અર્થે પાછળ પ્રયાત્ન કરવો એ ખરી દીલગીરી છે. આ સૂત્રને બરાબર જાણો અને તેને આચરણમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરો મરનારની પાછળ હદ ઉપરાંતનું રહ્યા કરવાથી શું તે પાછું આવે તેમ છે ! ના, તો વિનાશરણુ તેમ કરવાનું શુ પ્રયોજા ! તમે મરનારના ખરા દિનસ્વી હો, મરનારના અંતઃકરણની દાઝ જાણનાર હો, તો રહવાનું છોડીદો. અને તેનું બહુ થાય તેમ ઇશ્વરપાસે મ.ગો. આવીજ તમે તેના ખરા દાઝ જાણનાર કહેવાશો.

ગરૂડપુરાણ જેવા અંથમાં પણ રહવા ફૂટવાનો નિષેધજ કરેલો છે. તેમાં એમ પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે રહવા ફૂટવાથી મરનારના જીવને અત્યંત દુઃખ થાય છે.

આ રહવા ફૂટવાનો રિવાજ બંધકરી તેને બદલે શું કરવું તે આપણે ઉપર જણાવ્યું છે તો પણ તે સંબંધમાં અધિક માહિતી બાણુ કેશવચંદ્રસેન નીચે પ્રમાણે આપે છે.

૧ મનુષ્યનો અંતકાળ નજીક દેખાતો હોય તેવે વખતે તે સ્થળે ઠાઇ પણ જાતની અનારથા કે કકળાટ થવો જોઇએ નહિX

૭ તેની પાસે વારંવાર પ્રાર્થનાઓ કરવી, ભક્તિનાં પદો ગાવાં, ધાર્મિક અંથો વાંચવા, અને તેનું ચિત્ત પરલોક તરફ દોરવું. તેની

સાથે જે કાંઈ પણ વાતચીત કરવી તે પણ સ્વર્ગલોક ત્યાંથી વિશુદ્ધ આનંદ, શાન્તિસુખ, અને અખંડ સમાધાન, એ બાળત-નીજ કરવી.

૧૦ આવા પ્રસંગે સગાં બહાલાંઓએ અથવા ઇષ્ટમિત્રાએ દુઃખ કરીને કે શોક કરીને તેનું ચિત્ત વ્યગ્ર કરવું નહિ. તેનું મન સંસાર તરફ નીચે નહિ વાળતાં સ્વર્ગ તરફ ઉંચે વાળવું.

૧૧ મૃત્યુવશ થયા પછી તે મરનારના છેક નજીકનાં સગાં બહાલાંઓએ અને ઇષ્ટ મિત્રાએ પ્રેતની આસપાસ બેસવું. અને પ્રાર્થના કરવી કે,—

હે દુઃખ અને સંતાપને હરનાર પ્રભો ! આજ તું અમારા આ અત્યંત પ્રિયબન્ધુને આ લોકનાં ક્લેશમય દુઃખો અને અડચણોમાંથી મુક્ત કરીને ત્હારી પોતાની પાસે લઇ ગયો છે. તેના આત્માનું આજ અનંત કલ્યાણ થયું છે ? તો પણ અમે મનુષ્યો દુર્બળ છીએ, જેથી તેના વિયોગને લીધે અમારે અસહ્ય દુઃખ થાય છે ? અમારું અંતઃકરણ અત્યંત વિદ્રીણ થાય છે. અમારા દુઃખના અસિ લુછીને અમારા મનને તુંજં શાંતકર. ત્હારી મંગળમય હૃદય પ્રમાણ જૂન માનવાને માટે તુંજ અમે દીનજનોને ધીરજ આપ. હે પરમાત્મા ! આ અમારા મૃત મિત્રના આત્માને સદાકાળ ત્હારીપાસે સ્થાવર આપ ? તેનો ઉદ્ધાર કર ? અને તેને સદ્ગતિ આપ ?

૧૨ મનુષ્ય મરણ પધારીએ પડ્યો હોય તે સમયે પ્રભુના નામ સ્મરણ જેવું મધુર તેને ખીલું કાંઈ લાગતું નથી. આટે એવા પ્રસંગે જે ટાઇ તેની પાસે હાજર હોય તે સર્વે એ પ્રભુના નામનો એક સરખી રીતે મ્હોટેથી ઉચ્ચાર કર્યા કરવો. અંતકાળે પ્રભુના

નામનું સ્મરણ કરવાથી મનુષ્યના મનમાં આનંદ થાય છે. અને તેને મરણનો ભય લાગતો નથી.

૨૫ શબને અગ્નિ લગાડતી વખત બોલવું કે,

પ્રભુના નામથી મહારા પ્રિય આત્મા આ પવિત્ર શબને હું અગ્નિ લગાડું છું. જેથી કરીને તેનું આ સ્થુલ શરીર બળીને ભસ્મ થઇ જશે, પરંતુ તેની અંદર વસનારો આત્મા સ્વર્ગ લોકમાં ચીરકાળ સુખી નિવાસ કરશે. હે જીવનદાતા પ્રભુ ! એના આત્માને તું હમેશા સુખી રાખ આ પવિત્ર અગ્નિથી જેમ આ શરીરબળીને ભસ્મ થઇ જશે તેમ તું ત્હારા કૃપારૂપી અગ્નિથી એનાં સમજાનાં પાપ બાળીને ભસ્મ કરી નાંખ. અને એના આત્માને સદ્ગતિ આપ.

બધુ ! મરનાર મનુષ્યની પાછળ આ પ્રમાણે કરવું એજ યોગ્ય છે કે ૨૩વા કૂટવાનું એ હવે તમેજ વિચાર કરીને કહેશો ?

આપણામાં ખીજો રિવાજ માંદા મનુષ્યોની ખબર જોવા રૂપનો છે. પોતાનાં નીકટ સંબંધી માંદા હોય તો તેની

માંદામનુષ્યની ખબર જોવા જવું તેના અંગે વિરોધી નથી.

ખબર. પણ ત્યાં જઈ વિધવિધ સંતાપ જનક વચનો

બોલવા તેનાજ અંગે પૂર્ણ અંશે પ્રતિપક્ષી છીએ. સહજ અવલોકન કરીને જોઇએ છીએ તો માંદા મનુષ્યની ખબર જોવા તેના સર્ગાધ્યાત્મિક મિત્રો વીગેરે આવે છે તેમાં સેંકડો નવ્વાણુંટકા સંતાપજનક વચનો બોલનારાજ હોય છે. અરે ! અરે ! આ રોગ સારો થવો મુશ્કેલ છે, પરમેશ્વર બચાવે ત્યારે ખરૂં, કાંઈ આશા રહી નથી, હેત્યાં પાણી છે, આવાં આવાં ખીજા સેંકડો નિરુત્સાહજનક વચનો બોલી તે માંદા મનુષ્યના મનમાં બીતિ ઉત્પન્ન

કરે છે અને આ ભીતિના પરિણામમાં તે માંદા મનુષ્યનો વ્યાધિ સાધ્ય હોય તો પણ અસાધ્ય થઈ જાય છે. અરે તેનાથી પણ આ ગળ વધીને જણાવીએ તો તે મનુષ્ય પ્રસંગે મૃત્યુને વશ પણ થઈ જાય છે.

આ પ્રમાણે વસ્તુ સ્થિતિ હોવાથી માંદા મનુષ્યની આગળ એવા નિઃસાહજનક વચનો બોલનાર મનુષ્યને આવતાં અટકાવવા જોઈએ. કેમકે તેમ કરવાથીજ તે માંદા મનુષ્યનું દિત્ત સધાય છે. આમ કરવાથી જોવા આવનારને ખોટું લાગશે તો ભણે પણ ખાસ કરી તેવાઓને તો આવતા અટકાવવાનીજ જરૂર છે.

આજે મારા બાપ દાદા અમુક કરતા તેથી અમારે પણ તેમ કરવુંજ જોઈએ એ પ્રકારનો રિવાજ પણ

જુનીધરડ.

આપણામાં ધણેભાગે પેસી મથે છે. પણ હવે આ-
પણે તેનાથી બહાર નીકળવું જોઈએ. કેમકે હવે

પૂર્વનો સમય રહ્યો નથી. અને સમય બદલાવાની સાથે આપણે પણ ઘટતો ફેરફાર કરવોજ જોઈએ. અમારું કહેવું સર્વાંશે એવું નથી કે જુની ધરડનો સર્વાંશે નાશ કરી નવામાં પ્રવેશવું. પણ અમે એમ કહીએ છીએ કે જે જુનીધરડ દ્વાલ લાભપ્રદ ન જણાતી હોય તે છતાં મારા બાપદાદા તેમાં ચાલેલા હોવાથી મારે પણ ચાલવું એવું વર્તન ન રાખવું. અને ન્યાતિના લોકોએ પણ તેને અનુમોદન ન આપવું.

કેટલીક ન્યાતિમાં વરનો વાંકડો લેવાનો રિવાજ હોય છે, અને

કેટલામાં કન્યાવિક્રયનો રિવાજ હોય છે. આ

નાશ કરવા યોગ્ય ધારાને લીધે કેટલાકને અત્યંત સહન કરવું
ધારા. પડે તેમ છે. માટે તેમાં ઘટતો સુધારો કરવો.

આ કામ ન્યાતિના અગ્રેસરો ઘણી સારી રીતે કરી શકશે. તેમણે પોતપોતાની ન્યાતમાં બને ત્યાં સુધી તો આ રિવાજ તદ્દન કાઢી નાંખાવેજ નહરનો છે. પણ સંયોગો જોતાં કદાચ તેમ કરવું ન શકે તો રૂપિયા લેવાની અમુક હદ રાખવી આ પ્રમાણે હદ રાખવામાં આવશે તો પણ લાભ થશે કેમકે હાલતો એવી સ્થિતિ થઈ ગઈ છે કે આપતો જુદો અથવા લેતો જુદો મત-લબ્ધકે વરવિક્રય અને કન્યાવિક્રયમાં આટલા રૂપિયા લેવા એવી હદ ન હોવાથી ટૂટલાક માત્ર પૈસાનેજ સર્વસ્વ માનનાર લોભીઆઓ હદ ઉપરાંતના રૂપિયા લે છે.

હિન્દુ સંસારમાં શરમ છે અને તેને લીધે તેની ઉન્નતિ થતી નથી એમ કોઈ કહે તો તેનું કહેવું ખોટું છે
શરમ. એમ કહી શકાય તેમ નથી. કારણ કે આ-પણામાં, શરમ અને તે પણ ખોટી શરમને!

વિસ્તાર એટલો બધો વધી ગયો છે કે ન પૂછો વાત. ઘરમાં પુત્ર પોતાની પત્ની સાથે કાંઈક વાત કરે તો તેમાં શરમ આડે આવે છે. કોઈ મનુષ્ય ગાતાં શિખ્યો હોય અને કદાચ જ્યાં પોતાને ગાવાનો પ્રસંગ આવે ત્યાં પણ તેને શરમ આડે આવે છે. અને આ પ્રમાણે જો તે કામમાં શરમ આડે આવીને ઉભી રજા શિવાય રહેતી નથી આ શરમને વશ થવું એ શું આપણને યોગ્ય છે । શરમ એટલે શું ? કાંઈ પણ ખોટું કામ કરવું તે શરમ ભરેલું ગણાય. અને ખરેખરી રીતે શરમ તેજ ગણાવી જોઈએ. પરંતુ આતો ઘરમાં પુત્ર અને પત્ની વાત કરે તેમાં તેણે શરમ ભરેલું કામ કર્યું એવું અજ્ઞાન સાસુ તથા ડીટેક્ટીવ જેવી નણદો તરફથી કહેવામાં આવે

છે. આ શું થોડું છે ! પુત્ર પોતાની પત્નીસાથે વાતકરી તેમાં તેણે શું ખોટું કર્યું કે તેણે ચરમાવું જોઈએ. છિદ્ર ? છિદ્ર ?
જે મનુષ્યો દાંપત્યસ્નેહના ખરેખરા હાર્દને સમજતા નથી તેઓજ આ પતિ પત્નીમાં પણ ચરમ અને તે પણ વાત કરવાની ચરમ હોવી જોઈએ તેના હિમાયતી છે. સત્ય છે કે કદાચ ધરના વૃદ્ધોની આગળ મર્યાદાસર વર્તવું પણ તેમણે માત્ર પરસ્પર વાત કરી તેમાં તેણે મર્યાદાનો શું ભંગ કર્યો તે અમને સમજાતું નથી સાચો સ્નેહ લાંબા પરિચયથી તથા પ્રાણ મન વગેરેની ઐક્યતાથીજ જન્મે છે. અને આવી ઐક્યતા સાધવા ઈચ્છનાર દંપતીના માર્ગમાં અડચણ નાંખવી એ શું તેમના વડીલોનું કર્તવ્ય છે. વડીલોએ હમેશા એટલું સક્ષમ રાખવું કે મારા પુત્ર અને પુત્રવધુ મારી આગળ મર્યાદાસીલ વર્તવાને માટે જવાબદાર છે. પણ કાંઈ કામ હોય તો વાન કરવાના જવાબદાર નથી.

હિન્દુ દાંપત્યનું આપણે અવલોકન કરીશું તો તેમાં સાચો સ્નેહ તો કાંઈ કાંઈ જગ્યાએજ જોવામાં આવશે. નહિતો સર્વસ્થળે ગુલામગીરી અને પરતંત્રતાજ વ્યાપી ગયેલી છે. સ્ત્રીએ ધરનું કામકાજ કરવું, પતિ ગૃહમાં હોય તો મોટો ધુમટો તાણીને ફરવું તેની સાથે કાંઈ પણ ન જોડવું, ધરમાં રહેલા વૃદ્ધોના દયામણા અને દયાપણા રહી તેઓ કાંઈ પ્રતિકૂળ કહે તો તેને પણ સહન કરવું અને રાત્રે દયાતાં છૂપાતાં પતિગૃહમાં વ્યભિચારી અભિસારિકાની માફક જવું અને પા અડધો કલાક પતિની આગળ પોતાના વિધવિધ દુઃખની ફરીયાદ કરી નિદ્રાધીન થવું, એમાંજ માત્ર દાંપત્યસ્નેહનો સમાવેશ થઈ જાય છે. મનુષ્યો પોતાના લગ્ન કરી આટલી બાત કરી-

નેજ પોતાને કૃત્ય કૃત્ય માને છે. શિવ ! શિવ ! કેટલી બધી શેય-નીય અવસ્થા.

જે દંપતીએ પરસ્પરમાં સ્નેહને વધારી એકરૂપતાને પામવાનું છે, જે દંપતીએ આપું જીવન એક બીજાના સહવાસમાં ગાળવાનું છે, તેની આ દશા જોઈ કયા વિચારસંપન્ન પુરુષનું અંતઃકરણ દ્રવી-ભૂત થયા શિવાય રહેશે ? આથી બંધુ પાછા વળો, દંપત્યસ્નેહના ખરા હાર્દને જાણો. ખોટી શરમને દૂર કરો, અને વૃદ્ધો વિચાર કરો પ્રજાપી દંપતીને પરસ્પર હળવા મળવાની છૂટ આપો. અને તમે તેમની સ્થિતિ સુધારવામાં નિમિત્તરૂપ થાઓ.

હિન્દુ સંસારમાં ધ્યાનમાં લેવા જેવી બાબત એક નહિ પણ દુનિયા છે. પરંતુ આસ્થાએ આપણે એક ધ્યાનમાં લેવા જેવી બાબત ઉપર વાંચકોનું ખાસ કરીને ધ્યાન બાબત વિધવા. જેથીએ છીએ અને તે બાબત નીચે પ્રમાણે છે.

પુરુષને પોતાની એક પત્ની જીવતી હોય તે છતાં બીજી અથવા ત્રીજી સ્ત્રી પરજીવાની છૂટ છે પરંતુ અફસોસજનક બાબત એટલીજ છે કે સ્ત્રીને પોતાનો પતિ સુવાવસ્થામાં મરણ પામે તો તેને બીજી વારનો પતિ કરવાની છૂટ નથી. વર્તમાન સમયમાં વિધવાઓનું પ્રમાણ દિવસે દિવસે વધતું જાય છે. અને આવી સ્થિતિમાં તેમને જેને ઇચ્છા હોય તેને પુર્નલગ્ન કરવાની છૂટ આપવાની શું જરૂર નથી.

જે સ્ત્રીઓએ પતિ તરફનું સુખ થોડો વખત પણ ભોગવ્યું છે. તથા જેઓ પરીપક્વ ઉમરની થઈ છે તેઓ બલે પુર્નલગ્ન ન કરે

પણ જેણે પતિ કેવા હતા તેની પણ માહિતી જાણી નથી. અર્થાત્ જેના બાળપણમાં લગ્ન થયાં છે તેવી બાળરાંડ સ્ત્રીઓને શું પુર્ન લગ્ન કરવાની છૂટ ન્યાતિના મનુષ્યોએ એ આપવી જરૂરની નથી.

તદન નાનપણમાં વિધવા સ્ત્રીઓના જીવન તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં કૌઠકિનું જીવનજ નિષ્કલંક અને શુદ્ધ ગણી શકાયો. બાકી સર્વ અધ્યપનમાં પડેલી હોય છે. સુવાવસ્થાના મદને લીધે તેઓ નીચ કામ કરે છે. અને પ્રસંગે ગર્ભહત્યા પણ કરે છે. આવી સ્ત્રીઓએ પુર્નલગ્ન શા માટે ન કરવાં જોઈએ ?

ન્યાતિના અગ્રેસરોએ આ પ્રમાણે વસ્તુ સ્થિતિ હોવાથી એવી વિધવાઓને પુર્નલગ્ન કરવાની છૂટ આપવી અત્યંત જરૂરની છે. તેમણે વિધવાઓએ પુર્નલગ્ન કરવું એવો ઠરાવ કરવાની જરૂર નથી પણ જેની કમિજ હોય તેને તે કરવાની છૂટ છે એવો ઠરાવ કરવાની જરૂર છે.

દાંપત્યરનેહના ખરા હાર્દને સમજનાર સ્ત્રી ભલે વિધવાપણમાં રહી પોતાનું નિષ્કલંક જીવન ગાળી દેશની સેવા બજાવે. પણ જે સ્ત્રી વિધવા થયા પછી પણ પોતાની હિંદુઓને વશ રાખી શકતી ન હોય તેણે પુર્નલગ્ન સુખપૂર્વક કરવાં.

પ્રકરણ ૧૮ માંના સિદ્ધાંતો.

- ૧ રોવા કૂટવાનું બંધ કરી શ્વરની પ્રાર્થના કરવી.
- ૨ માંદા મનુષ્યની સ્વર જોવા આવનાર મનુષ્યો પ્રતિકૂળ બોલતા હોય તો તેમને રોગી સમીપ જતાં અટકાવવા.
- ૩ જુની ઘરડમાં ચાલ્યા ન કરતાં તેમાં કાંઈ ફેરફાર કરવો યોગ્ય જણાય તો કરવો.
- ૪ વરવિક્રય અને કન્યા વિક્રયનો ધારો બંધ કરવો અને તે ન બને તો ન્યાતિના અગ્રેસરોએ અમુક રૂપિયાની હદ ઠરાવવી.
- ૫ પતિ પત્ની વાત કરતાં હોય ત્યાં ઘરના વૃધ્ધોએ વિક્ષેપ ન કરવો, અથવા તેમની જેઠા ન કરવી.
- ૬ યુવાવસ્થામાં અથવા વાલ્મણમાં જે સ્ત્રી વિધવા થાય તેને જો પુર્નલગ્ન કરવાં હોયતો છૂટ આશીર્વાદ

પ્રકરણ ૧૯ મું.

સ્ત્રીઓની ફરજ.

પતિશુશ્રૂયતે યેન તેન સ્વર્ગ મહિયતે ॥

મનુ^૯ અધ્યાય ૫

પતિની સેવા કરવાથી સ્ત્રી સ્વર્ગલોકમાં પણ પૂજાય છે.

નાસ્તિ મર્ત્યમોનાયો નાસ્તિ મર્ત્યમં સુખમ્ ।

વિમૃજ્ય ઘનસર્વસ્વં મર્ત્યૌ વૈ શરણં સ્ત્રિયા ॥

સ્ત્રીઓને પતિ સમાન બીજો નાથ નથી, અને પતિ સમાન બીજું સુખ નથી, સર્વ ધનનો ત્યાગ કરીને સ્ત્રીને એક પતિજ આધાર છે.

શુદ્ધનીતિના ઉપરોક્ત શ્લોકમાં તથા મનુસ્મૃતિના શ્લોકમાં સ્ત્રીઓની ફરજ શું છે તેનો સમાવેશ થઈ જાય છે. અને તેટલા ઉપરથીજ કુલિન સજારીઓ પોતાની યથાંથ ફરજને સમજી શકે છે. આમ હોવા છતાં કેટલી સ્ત્રીઓ અમારે ધરના કામકાજ કરવાં. અમારે રાંધવું વીગેરે કામોને મોટું રૂપ આપી અમે એ કામ કરીએ કે અમારી ફરજ બળવીએ એમ કહી તેમાં જુલ કરેછે. આવી સ્ત્રીઓએ પણ વિચારવું યોગ્ય છે કે અમારે જેમ કામ છે તેમ પુરૂષને પણ હોય છે. અને તેથી એવા કામનું બહાનું કાઢી ફરજ બળવવામાં પાછી પાતી કરવી એ શોભાપદ નથી.

પ્રિય બહેનો ! તમે ધરમાં બેઠાં બેઠાં રાધિા છો એ રાધિવામાં કેટલી વસ્તુઓની જરૂર પડે છે. ચાણી જોઇએ, તપેલી જોઇએ, વાડકા જોઇએ, અનાજ તથા મીઠું મરચું જોઇએ. લી જોઇએ. આ પ્રમાણે અનેક વસ્તુઓનો ખર્ચ પડે છે. હવે આ સઘળી વસ્તુઓ હોવા છતાં તમે રાધિવા બેસો છો ત્યારે તમને જે મહેનત પડે છે. જેવી કે આંખમાં ધૂમાડો ભરાઇ જાય છે, અને ખીજ અનેક પ્રતિકૂળતા નડે છે. આ પ્રતિકૂળતાને લીધે તમે કંટાળી જાઓ છો. પણ હવે તમે ખીજ બાબત તરફ નજર ફેરવો. અને વિચાર કરી જુઓ કે એ બધી રાધિવાની વસ્તુ લાવવામાં તમારા પતિને શું ઓછી મહેનત પડતી હશે ? લાવવાની મહેનત જો કે ખાસ વધારે નથી પરંતુ એ જેનાથી લાવી શકાય છે તે પૈસા મેળવવાની મહેનત હદ કરતાં વધારેની હોય છે. પૈસા મેળવવામાં શું કાંઈ ઓછું કष्ट વેઠવું પડે છે ? તાપ ટાઢ વરસાદ છત્તાદિને સહન કરી મનુષ્યો તેની પ્રાપ્તિને અર્થે પ્રયત્ન કરે છે આ પ્રમાણે જેમ તમારે કામ હોય છે તેમ તમારા પતિને પણ હોય છે. કામ વગરનું કાંઈ પણ હોતું જ નથી. સઉસઉના પ્રમાણમાં સઉને કામ હોય છે જ અને તેથી કંટાળી જવાનું આપણું કર્તવ્ય નથી પરંતુ કમો કરી આપણી ફરજ બજાવવાનું કર્તવ્ય છે. તમે પણ તેમાં પાછી પાની નહિજ કરો.

પ્રિય બહેનો ! તમારી મોટામાં મોટી ફરજ સ્વામી સેવાજ છે. પતિની સેવામાં સ્ત્રીની સઘળી ફરજનો સમાવેશ થઈ જાય છે જેમ હાથીના પગલામાં અન્ય સર્વ પગલાંઓનો સમાવેશ થઈ જાય

છ તેમ આ દુરજના સંબંધમાં પણ છે.

પ્રિય બહેનો ! તમારા પતિ વ્યવહારની ઉપાધિથી યાદીને ઘેર આવે ત્યારે તેમની સાથે પ્રસન્નચિત્તથી વાત કરજો. પ્રસન્નતા એ એક અમૂલ્ય ચીજ છે કે તે જ્યાં હોય છે ત્યાં જેમ સૂર્યનાં કીરણ તેજને પ્રસરાવે છે તેમ તે સુખને પ્રસરાવે છે. આ સૂત્રને સ્મરણ પદઉપર કાતરી રાખજો તેમાંજ તમારો વિજય છે.

પ્રિય બહેનો ! તમારા પતિ દિવસના કર્તવ્યથી પરવારી ઘેર આવે ત્યારે મને તમારા આ એ આમ કહ્યું અને તમે માટે માટે અમુક વસ્તુઓ કેમ ન લાવ્યા વગેરે કહી તેમને સંતાપ આપશો નહિ. કેમકે એવો સંતાપ આપવો તેમાં તમારી નિર્દયતા જણાય છે. અને એવાં નિર્દય થવું એ શું તમને હાજો ? મીઠમ ઝાતુના તાપથી તપી આવેલા મનુષ્ય ઉપર અગ્નિ કણુની વૃષ્ટિ કરવી એ શું કાઠને પણ શોભાત્રદ હોય શકે ખરું ? ના ત્યારે તમારા પતિ કે જેઓ વ્યવહારના ઉપાધિરૂપ કર્તવ્યના મીઠમઝાતુના તાપથી કંટાળી આવ્યા હોય તેને શા માટે કટુ વાક્યપ્રહારો કરો છો. એવી પ્રવૃત્તિ કદી પણ ન કરતાં તેમના ઉપર પ્રસન્નતારૂપ મેઘની વૃષ્ટિ કરો. એનાથી તમારા પતિ કેવલ શાંત બની જશે, અને તમારાથી બિલકુલ જુદાઈ ન ગણશે.

પ્રિય બહેનો ! મારા પતિમા આવો ગુણ છે. અને તેનો સ્વ-ભાવ આવો છે તે કેમ કરીને શીટી શકે આવું ધારવું એ પણ તમારે માટે યોગ્ય નથી. પતિ ગમે તેવો હોય તો પણ સ્ત્રીનો તો તે પ્રભુજ છે એ વાક્યાનુસાર તમારે તમારા પતિની સેવા

કરવાની છે. તમારી સેવા અને તમારી સ્નેહાળ વૃત્તિના પ્રભાવથી તમારા પતિ તમને અનુકૂલ ન થાય એમ શું તમે ધારો છો ? ધારતાં હો તો હું સ્પષ્ટજ કહું છું કે તેમાં તમારી ભુલજ થાય છે. સ્વામી સેવા અને સ્નેહથી તમારા સ્વામી ગમે તેવા હશે તો પણ તમારાજ યજ્ઞ રહેશે. અને તેમનો સ્વભાવ પણ ગમે તેટલો ખરાબ હશે તો પણ સારો યજ્ઞ રહેશે.

પ્રિય બહેનો ! તમારા પતિ એ એક સાગર છે. અને તમે નદી છો. નદીનું શું કર્તવ્ય છે ? એજ કે સમુદ્રને મળી તેમાં અભેદ થવું. કાછનો કટકો અગ્નિમાં નાંખવાથી અગ્નિમય યજ્ઞ રહે છે. તેમ તમારે પણ પતિ સંગતિથી અભેદતાના ચુલુને ધારણ કરવા વાળા થવું એજ ઇષ્ટ છે. સ્પર્શમણિનો સ્પર્શ ત્યાં સામાન્ય લોહ જેવી ધાતુઓ પણ સુવર્ણમય બની જાય છે તેમ તમે પણ તમારા પતિની સંગતિથી સુવર્ણમય બની જશો. અને તમારામાં રહેલી વૃત્તિ સહસ્રા બોલવા લાગશે કે.

પદ (હું તો પ્રેમની જોગણ, પિયુને શોધના માલી એ લય)

મુજ પ્રિયતમની સોડમાં આજે ભરાઈશ હું.

આજે ભરાઈશ હું, અખંડજ ત્યાં સમાઈશ હું.

પ્રિતમ સોડે ભરાઈશ હું;

ન્યાં ભર નથી કે તાપ નથી તે સ્થાને જાઈશ હું,

પિયુને સ્વરૂપે જોળખીને અમર થાઈશ હું; પ્રિતમ૦

પ્રિયતમને સ્નેહામૃતતણા ગ્રાસો ભરાવીશ હું,

પિયુસ્નેહની અમૃતપ્રસાદીથી ધરાઈશ હું; પ્રિતમ૦

પિયુસંગમાં મહાનંદ સરિતામાંહિ નાહીશ હું,
 પિયુશબ્દ ધ્વનિસહ મળી અહ્ભુત ગાન ગાઇશહું, પ્રિતમ૦
 આરોગ્યને ઐશ્વર્યમાંહિ રંગદોળાઇશ હું,
 પિયુસંગ અનુલવકુંડમાંહિ ઝગઝગાઇશ હું; પ્રિતમ૦
 ભોગો પિયુથી ભોગવીશને ભોગવાવીશ હું,
 અર્ધાંગના બનીને પ્રિતમનીસાથ સંધાઈશ હું; પ્રિતમ૦
 આલિંગવા પ્રભુને પ્રભુ કંઠેજ ટંગાઇશ હું,
 પિયુ ઐક્યના સુખરંગમાં સર્વાંગ રંગાઇશ હું; પ્રિતમ૦
 પિયુસોડમાંહિ શુભ રીતે આજ સંતોષશ હું
 જોનારની દ્રષ્ટિ વિષે, પિયુરૂપ જણાઇશ હું; પ્રિતમ૦

શ્રી હેન્દ્રગિરામૃત.

પ્રિયબહેનો ! તમારી આ મોટામાં મોટી ફરજ તમે ક્યારે
 અદા કરશો ?

પ્રકરણ ૧૯ માંના સિદ્ધાંત.

સ્ત્રીઓની મોટામાં મોટી ફરજ સ્વામી સેવા અને સ્નેહદ્રષ્ટિ
 છે. આ ફરજને ધારણ કરી તેણે યથાર્થ ગૃહિણી ધની પોતાના
 પતિના ગૃહને શોભાવવાનું છે. આ ફરજનું પાલન કરનાર સ્ત્રી
 સ્વરેશ્વર વંદન કરવા યોગ્ય છે. આથી સ્વામીસેવા અને સ્નેહ-
 લ્પણાના ગુણને ધારણ કરી પતિથી એકરૂપતાને પામવું.
 સ્ત્રીઓ માટે એક મહત્વના કાર્યરૂપ છે.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

ગૃહસ્થાશ્રમ સુખમય સ્વર્ગસમાન કયારે બને ?

વૃત્તમાન કાળના ગૃહસ્થાશ્રમની સ્થિતી જોતાં તેમાં જે કાંઈ સડો પેસી જવા પામ્યો છે તેને લીધે કેટલાક મનુષ્યો એમજ માને છે કે ગૃહસ્થાશ્રમ સુખ-

મય અને સ્વર્ગસમાન બનવો એ તદ્દન અસીમતની વાત છે. પણ તેમનું આ પ્રકારનું માનવું કેટલું જુલ્મ ભરેલું છે તેનું વર્ણન આપણે આ પ્રકરણમાં આપીશું.

જે મનુષ્યો યત્નશાળી છે તેમને અમુક નહિ યંત્ર શકે એવું જ નહિ. આપણે ન ધારીએ તેવાં કામો પણ યત્નશાળી મનુષ્યોએ કર્યાં છે. તેણે વરાળ ઉપર પોતાની સત્તા ચલાવી, ટેલીફોન શોધ્યા, દોરડા વિનાના તારની શોધ કરી, હવાઈ વિમાન અથવા બહુન બનાવ્યા, અને આ પ્રમાણે પૂર્વે આપણે જોને અસંભવિત માનતા હતા તે સંભવિત કરી આપ્યું. આવા યત્નશાળી મનુષ્યો ગૃહસ્થાશ્રમની સ્થિતી સુધારવાનો યત્ન કરે તો તેમાં વિજય પ્રાપ્ત ન કરે એમ હું કહેશે ?

ગૃહસ્થાશ્રમની સ્થિતી સુધારવાની મનુષ્યના હાથમાંજ છે. તેથી ચાર આશ્રમમાં ગૃહસ્થાશ્રમ એક હોવાથી તેની સ્થિતી સુધારવા તેમણે કટિબદ્ધ થવું એ તેમનું કર્તવ્ય છે. પણ એવા વિરલા મનુષ્યો આજે કયાં છે ? આજ તો માત્ર વિલાસપ્રિયતાનેજ પોતાના જીવનના

ઉદ્દેશ ૩૫ માનનાર નંપુસક બલિયારીઓ—અરે મનુષ્યો! ધણે ભાગે
જેવામાં આવે છે અને આ પ્રમાણે ગૃહસ્થાશ્રમના ખરેખરા રહ-
સ્યને ન સમજવાથીજ આપણા નંદનવન સરખા દિન્દુસ્તાનની આ
દશા થઈ છે એમ કહેવું તે પણ ખોટું નથીજ. કેમકે વિલાસપ્રિય-
તાનેજ પોતાનું સર્વસ્વ માનનાર અથવા ગૃહસ્થાશ્રમને વિલાસ
પ્રિયતાનું સાધન ગણનાર પશુઓ (એવા મનુષ્ય કહેતા યોગ્ય નથી)
થી દેશનો ઉદ્ધાર શી રીતે થઈ શકે ! જેમ પથ્થરની નાકા પાણી-
માં તરી શકતી નથી તેમ આવા મનુષ્યોથી દેશની હાલત સુધારી
શકતી નથી.

આપણી હાલની સ્થિતિ સુધારી ગૃહસ્થાશ્રમને સુખમય બના-
વવાનો માર્ગ આપણાંજ હાથમાં છે એમ
ગૃહસ્થાશ્રમ સુખ આપણે ઉપર જણાવ્યું હવે એ માર્ગ કયો
મય કરવાનો. ઉ- છે તેનું વર્ણન અત્ર આપવામાં આવે છે.

પાય કયો છે.

હૃદયની ઐક્યતા એ ગૃહસ્થાશ્રમ

સુધારવાને અને તેને સ્વર્ગસમાન બનાવ-

વાને મુખ્ય સાધનરૂપ છે. જ્યાં ઐક્યતા છે ત્યાંજ સુખ છે.
ભિન્નતામાં નથીજ. અને એ ઐક્યતા એટલે શું ? ઐક્યતા એટલે
જોડઈ જવું, તેના ૩૫ થઈ જવું. સમુદ્રમાંથી ઉપજેલું. મીઠું પાણી-
માં નાંખવાથી જેમ તે પાણીના ૩૫ થઈ જાય છે તેમ પતિ પત્ની
એ બંને એક ૩૫ થઈ જવું. તેનુંજ નામ ઐક્યતા. ઐક્યતાનો સહે-
લો અર્થજ આ છે.

પતિ પત્નીએ એકરૂપ થઈ જવું એટલે શું ? એ તે કેમ કરીને
થવાય? ‘લુદી રાતના લુદા’ એ જનકથન પ્રમાણે લિન્નલિન

દેહધારીઓથી એકરૂપ થી રીતે થવાય. એ પ્રકારની શંકા અત્ર ઉદ્ભવે છે. અને તેનું સમાધાન અત્ર આપવું આવશ્યક છે. એકરૂપ થવું એટલે બંને દેહે એક થવું એવું જો માને છે તે પોતાની બુદ્ધિની મંદતાનેજ સ્વયં છે. એક થવાનો અર્થ પતિ અને પત્ની બંને એ વિચારમાં વાણીમાં તથા કૃતિમાં બંનેને અનુસરીને ચાલવું. પતિ પત્નીએ સંપીને ચાલી એક બીજાની જરૂરીયાતોનો પણ સાથે મળીને વિચાર કરવો. પતિ અમુક કહે અને પતિ તેનાથી બીજું જ કહે. અને પત્ની અમુક કહે ત્યારે પતિ તેનાથી બીજું કહે એવો પ્રકાર આજ જ્યાં ત્યાં પ્રસરી રહ્યો છે, તેને દૂર કરવો અને એક બીજાની વાત એક બીજાએ સાંભળવી. અને આ પ્રમાણે દરેક રીતે પતિ પત્નીએ એક બીજાના સહભાગી થવું. ગૃહસ્થાશ્રમનું ખરૂં રહસ્યજ તેમાં સમાધાન જાય છે.

આ હૃદયથી તનથી તથા મનથી એક રૂપતાને પામેલા દંપતીઓ બંને એક સ્વરૂપજ છે. બંને તે જુદા દેખાતા હોય પણ તે જુદાઇ દેહની છે. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા પણ પોતાના એવા ભક્તોને માટે સ્વમુખે કથન કરે છે કે,

યોમાં પश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।

तदपाहं नम्रपस्यामि स च मेन-मणश्यति ॥

મગવદ્ગીતા અધ્યાય ૬ શ્લોક ૩૦

અર્થાત જો સર્વભૂતોમાં અને જુએ છે અને મારામાં સર્વભૂતોને જુએ છે તેની દ્રષ્ટિની આડે હું આવતો નથી અને મારી દ્રષ્ટિની આડે તે આવતો નથી. (કારણકે ઉભય એક સ્વરૂપે છીએ.)

પતિ અને પત્નીનું એકમતા ગૃહસ્થાશ્રમને સુખમય અને સ્વ-
 ગ સમાન કરી શકે છે. એ આપણે જણાવ્યું
 એકમતા સાથી હવે આ એકમ સાથી વધી શકે તે જણાવ-
 વધી શકે ? વાનું જરૂરનું રહે છે. એકમતાને વધારવાના
 ઉપાયો અનેક છે અને તેમાંથી થોડાનું વર્ણન
 આ પ્રકરણના પૂર્વના પ્રકરણમાં આવી ગયું છે. તથાપિ અત્ર તે
 સંબંધમાં સહજ પુનરોક્તિ કરવાની આવશ્યકતા છે.

એક ખીજમાં સમાન ભાવ રાખવો, ઉચ્ચ કેળવણીથી વિશુ-
 ધિત થવું, અને ધરના સામાન્ય કામકાજમાં પણ ઉભયે એક
 ખીજની સંમતિ લેવી. જ્ઞાનના ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચવા, તથા એક
 ખીજ ઉપર પ્રસન્નતા રાખવી. કદાચ ઠોઠ બાળકમાં પતિ અથવા
 પત્ની બુદ્ધિને સુધારવાને માટે પ્રસન્નતાયુક્ત મુખમુદ્રા રાખીનેજ
 ઉપાયો યોજવા આ સર્વ એકમને વધારનાર રામબાણુ ઉપાયો છે.

એક ખીજ ઉપર પ્રસન્નતા રાખવી એ ગુણ દંપતીએ ખાસ
 કરી ધારણુ કરવાનો છે. કેમકે પ્રસન્નતામાંજ સુખ છે. શ્રીકૃષ્ણ
 પણ કહે છે કે.

મસાદે સર્વ દુઃખાનાં હાનિ રસ્યો પજાયતે !

મસન્ન ચેતસો હ્યાશુ બુદ્ધિઃ પર્યવતિષ્ઠતે ॥

મગવદ્ગીતા અધ્યાય ૨ ૬૬

- અર્થાત્ ચિત્તને પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થઈ એટલે ખીજ સર્વ દુઃખોને
 નાશ થાય છે. અને પ્રસન્ન ચિત્ત થએલા પુરુષની બુદ્ધિ, શીઘ્ર આ-
 ત્મામાં સ્થિર થાય છે.

આ પ્રભાણે હોવાથી આ પ્રકરણને મથાળે ટાંકેલા ગૃહસ્થાશ્રમ મુખમય સ્વર્ગસમાન ક્યારે બને એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ચિત્તની પ્રસન્નતાને ધારણ કરો. એક્યતાને વધારવાના ઉપાયોનું પાલન કરો અને તેના વડે તમારા ગૃહસ્થાશ્રમને મુખમય સ્વર્ગસમાન બનાવો એ પ્રકારની હૃદયની શુભેચ્છાસહ જવાબ જણાવી આ પ્રકરણ સમાપ્ત કરાય છે.

પ્રકરણ ૨૦ માંના સિદ્ધાંતો.

ગૃહસ્થાશ્રમ સુખમય સ્વર્ગ સમાન બનાવવાનો મુખ્ય ઉપાય હૃદયની એક્યતા છે. અને આ એક્યતા વધારવા માટે દંપતીજ સતત પ્રયાસ કરી પ્રસન્ન રહેવું જ તેમનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

ધનવાન ગૃહસ્થો અને સ્ત્રીઓને સૂચના.

પ્રમથેશ્વરની કૃપાથી જેમના ઉપર શ્રી દેવીનો અનુગ્રહ છે. તેવા ધનવાન ગૃહસ્થો અને મહિલાઓને શું શું કર્તવ્ય જરૂરનું છે તે દર્શાવી આપવાનો ઉદ્દેશ આ પ્રકરણમાં ખાસ કરીને રાખવામાં આવ્યો છે.

ધનવાન મનુષ્યોના જીવન તરફ દૃષ્ટી કરી જોતાં જણાય છે કે તેઓ પોતાના શરીરને જરા પણ વ્યાયામ શારિરીક વ્યાયામની અગત્ય. આપતા નથી જરા દૂર જવું હોયતો પણ ગાડી નોંધએ છે. માળ ઉપર ચડવાને માટે. તેમને 'લીફ્ટ' નોંધએ છે. અને આ પ્રમાણે

દરેક બાબતમાં તેઓ પાટલેથી ખાટલે અને ખાટલેથી પાટલે ખેસવાના સ્વભાવવાળા હોય છે. પરંતુ આના પરિણામમાં તેઓનું શરીર જડવત અને ચરખીથી ભરેલું થઇ જાય છે. આપણે જે જે ધનવાન પ્રતિ નોંધશું તેમાં સેંકડે હપ ટકાના શરીર ચરખીથી ભરેલાં જોવામાં આવશે. અને શરીરમાં હલ ઉપરાંતની ચરખી હોવી એ શું આરોગ્યતાનું ચિન્હ છે ! ના એ તો રોગના ચિન્હ તરીકે જ ઓળખાય છે. આ પ્રમાણે હોવાથી દરેક ધનવાનોએ પોતાના શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ આપવો જરૂરનો છે જ.

યુરોપ અમેરિકાના ધનવાનો તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં તેઓમાંથી ભા-

એજ કામ વ્યાયામકળાને નહિ જાણતો હોય તે જાતેજ સધળાં કામ કરે છે. કદાચ પોતાના ખાગમાં ઝાડોને પાણી પાવા સરખું કામ હોય તો પણ તે કામ કરતાં તેઓને શરમ આવતી નથી. ઉલટું પૂર્ણ ઉત્સાહથી તેને કરે છે. એડિસન જેવા મનુષ્યો કે જેમની પાસે પુષ્કળ પૈસા છે તે પણ પોતાની પ્રયોગશાળા તથા ઘરમાં કેટલાંક કામો જાતેજ કરે છે. અરે બીજાં દ્રષ્ટિા ખોળવા જવાં પડે તેમ નથી. આપણા નામદાર મર્દુમ શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડ, મહારાણી વિક્ટોરીયા, વર્તમાન શહેનશાહ નામદાર પાંચમા જ્યોર્જ, નામદાર ગાયકવાડ સરકાર. એઓના જીવનપ્રતિ દ્રષ્ટિ કરે તેઓ પણ પોતાના શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ મળે તેવાં કામો જાતે કરવામાં શરમાતા નથી. ત્રણ ચાર માઇલ અથવા પ્રસંગે તેનાથી પણ અધિક મુસાફરી કરવી હોય તો તેઓ ચાલતા પણ કરે છે. આ ચાલવામાં તેઓ પોતાની મહત્તા ઓછી થશે એમ સમજતા નથી. કારણ કે શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ આપવાની કેટલી જાધી જરૂર છે તે તેઓ ખરાખર રીતે સમજે છે.

આપણાં ધનવાન ગૃહસ્થો જેમ શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ આપતા નથી તેમ કેટલાક ધર્મચાર્યો પણ તેવાજ હોય છે. અર્થાત્ તે પણ શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ આપતા નથીજ. તેથી તેમના શરીર પણ ચરખીયો ભરાઇ ગયેલાં જેવામાં આવે છે. આ લેખકને યાદ છે કે એક વખત તે જે ગામમાં રહે છે. ત્યાં એક સ્વામી આવ્યા હતાં, સ્વામીને સેવક મંડળ પુષ્કળ હતું અને તેથી તેમને ન્યાંજવું હોય ત્યાં ઉંચકીને પાલખીમાં બેસાડી લઇ જવામાં આવતા હતા. અર્થાત્ તેમના શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ જરા પણ મળતો નહોતો.

આનું પરિણામ એ આત્મું કે હવે એ સ્વામીને અંદિધી પચાસ કે સો કદમ ચાલવું પડે તો તે મહા ત્રાસરૂપ થઈપડે છે. આવી રીતે તેમની હાલત થઈ છે. મતલબકે વ્યાયામ આપ્યા વગર શરીર જડવત થઈ જાય છે એ કહેવું ખોટું નથી.

ધનવાન્ ગૃહસ્થોએ તથા સ્ત્રીઓએ આ ઉપરથી પોતાના શરીરને યોગ્ય વ્યાયામની આપવાની કેટલી બધી અગત્ય છે તે જણાઈ આવ્યા શિવાય રહેતું નથી. પોતાને ઘેર નોકર હોય, માડી હોય મોટર હોય તો પણ ધનવાને પોતાના શરીરને વ્યાયામ મળે તે અર્થે કેટલાક કામો પોતાની જાતેજ કરવા જોઈએ. ત્રણ ચાર માધ્યમ ફરવાનો પણ તેને મહાવરો રાખવો જોઈએ. કેમકે તેમ કરવામાં આવે છે તોજ તેમની શારિરીક સંપત્તિ બરોબર રીતે જળવાઈ રહે છે.

ધનવાન્ ગૃહસ્થે જરૂર પડે તો ચાકર રાખવો. પણ ચાકર ઉપર તેણે ધટતી દેખરેખ રાખવી જોઈએ.

ધરના ચાકર. વળી ધર કામકાજમાં પુરૂષ ચાકર ન રાખવો એજ ઉત્તમ છે. તેમાં સ્ત્રીનીજ જરૂર છે. કેમકે

પુરૂષ ચાકર હોય અને તે વારંવાર સ્ત્રી સમીપમાં રહેતો હોય તો કોઈ વખત કોઈ બગાડ થવાનો સંભવ છે, માટે મૂલંતાર્થિ કૃતો જ્ઞાત્વા. એ વચનાનુસાર જ્યાં મૂળ ન હોય ત્યાં શાખા ક્યાંથી હોય તેમ આપણે એવો ચાકર ન રાખીએ તો પછી બગાડ થવાનો સંભવ પણ આવતો જ નથી. ચાકરની સાથે અતિ મહેાડું આપવું નહિ. તેથી પ્રતિષ્ઠા ધણેઅંશે ઊઠી જાય છે. કેટલાક સ્થળોએ શેઠ કરતાં ચાકર પોતાનું ડહાપણ વધારે ચલાવનાર હોય છે. તેનું કારણ પણ તેને અતિશય મહેાડું આપી માથે ચડાવ્યા હોય છે તેજ છે. માટે તેની સાથે તો હમેંશા રીતસર વર્તન રાખવું.

ધનવાન સ્ત્રીઓએ પણ પુરુષની માફક પોતાના શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ આપવાની જરૂર છે. ધરનાં કામકાજ ધનવાન સ્ત્રીઓનું જો જાતે કરવામાં આવે તો તે યોગ્ય વ્યાયામની ગરજ સારે છે. આપણાં હિન્દુસ્તાનમાં જો સ્ત્રીઓનેજ દળવું, ખાંડવું, વગેરે કામ કરવાની પદ્ધતિ છે તે ઘણીજ ઉત્તમ છે. પણ હવે દળવા ખાંડવા જેવી યોગ્ય કસરતને 'મંજુરી' તરીકે ગણી તેના પ્રતિ ઉપેક્ષાકરવામાં આવે છે. અને તેના પરિણામમાં તેઓની શારિરીક સ્થિતિ નબળી રહે છે. એક ગામડામાં રહેતી, ધરનું કામકાજ જાતે કરતી, દળવા ખાંડવા તથા પાણી ભરવારૂપ કર્તવ્યને પણ જાતેજ કરતી સ્ત્રીની સાથે શહેરમાં રહેતી માત્ર બેસી રહેવામાંજ પોતાનો વખત વ્યતિત કરનારી અને ઉપરની ટાપટીપથી શણગારાયેલી પથાસ સ્ત્રીઓને સરખાવી જોશો તો એ પથાસે કરતાં પેલી ગામડાની એક સ્ત્રીની શારિરીક સ્થિતિ સારી હોય છે. અત્ર કદાચ કોઇ શંકા કરશે કે ગામડાનાં પાણી સારાં તેથી વ્યાયમ અને પણ તેમાં પણ તેઓની દલીલ એટલી બધી વજનદાર ગણી શકાય તેમ નથી. કારણ કે એ પથાસે સ્ત્રીઓને જો પેલી સ્ત્રી રહેતી હોય તે ગામમાં રાખવામાં આવે પણ તેઓ જો પેલી ગામડાની સ્ત્રીના જેવી મહેનત કરી શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ ન આપે તો તેથી કાંઇ ઉત્તમ પરિણામ આવતું નથી. આ પ્રમાણે હોવાથી માત્ર ફેસનની શીસીઆરીમાં ફસાયેલી બાળાઓએ પોતાના શારિરીક બળને વ્યાયામ આપી સુધારવાની ઠેટલી બધી જરૂર છે તે અત્ર સ્પષ્ટ થયા સિવાય રહેતી નથી.

ધનવાન ગૃહસ્થોએ હિસાબ માણસો રાખીને બખાવવો તેને

હીસાબની
દેખરેખ.

માટે અમે વધી લેતા નથી પણ એ હિસાબ ઉપર ઘટતી દેખરેખ રાખી દરમહિને તેમણે હિસાબ તપાસવો જોઈએ. કેટલાક ધનવાનો આ બાબત ઉપર અલક્ષકરી હીસાબ રાખનાર માણસો ઉપરજ સંપૂર્ણ ભરોસો રાખે છે તેથી તેઓ વખતોવખત નહિ પણ કોઈ વખત ઠાકરખાઈ બેસે છે. આથી આ બાબત ઉપર તેમણે ધ્યાન આપવાની અનિવાર્ય અગત્ય છે.

પોતાની પાસે અદ્યત્ત સંપત્તિ છે તેથી તેનો ફાવે તેમ ઉપયોગ કરવો એવો પણ ધનવાનોનો સ્વભાવ ધનનો ઉપયોગ. હોય છે. આ સ્વભાવને પણ તેમણે સુધારવાની જરૂર છે. અને જે જગ્યાએ જરૂર લાગે ત્યાંજ તેનો ઉપયોગ કરવો અવશ્યનો છે. અમુક બાબતમાં રૂપિયા આપવાની જરૂર છે. અથવા અમુક ફંડમાં અમુક દાન આપવાની જરૂર છે. એમ જે ધનવાનના પોતાના અંતઃકરણમાં સ્પૃહ તો ત્યાં પોતાના ધનનો નિશંકપણે ઉપયોગ કરવો કેમકે સહભાગી ધન વાપરવાથી બેવડું મળે છે.

ધનવાનના સંબંધી તથા મિત્ર થતું સહ કોઈ આવે એવી કહેવત છે. મતલબકે ધનવાનની પાસે પોતાનો આજીવનના સ્વાર્થ સાધવાને અનેક મિત્રો થઈને આવે છે. આવા મિત્રો એ મિત્ર નહિ પણ ધનલોભી ધુતારાજ હોય છે. આવા મિત્રો અને સંબંધીઓથી તેમણે ખાસ કરીને ચેતવાનું છે. અને પોતાની પાસે આ વનાર મંડળમાંથી કાણુ સાચા અને પોતાની ઉપર લાગણી ધરાવનાર

છે તેનો વિચાર કરવાનો છે. અને આ વિચાર કરી જેઓ સ્વાર્થી જણાય તેને દૂર કરવા ઇષ્ટતમ છે.

ધનવાન મનુષ્યોમાં ધણે લાગે એક ગુમ દુર્ગુણ રહેલો હોય છે તે આળસ રૂપી દુર્ગુણ છે. આ આળસ એક ગુમ દુર્ગુણ. શાથી આવે છે ! કામ ન કરવાથી, માટે પૂર્વે જણાવ્યું તેમ ધનવાન તરફથી યોગ્ય કામો જાતે કરવામાં આવે તો આ તેમનામાં રહેલા દુર્ગુણનો તરતજ નાશ થઈ શકે તેમ છે.

પાસીફીક મહાસાગરનો પટ જેમ અત્યંત વિશાળ છે તેમ ધનવાનોનું કર્તવ્ય પણ અત્યંત વિશાળજ છે. ધનવાનોનું કર્તવ્ય. ધનવાનોએ પોતાના દ્રવ્યનો ઉપયોગ એવા સારા કામમાં કરવો જોઈએ કે. જેથી તેમનું નામ અખંડ રહે. કેાઈ દેવળનો પુનરોદ્ધાર કરવો. અશક્તાશ્રમ સ્થાપવું. પ્રાણીઓને જીવીતદાન આપવું. કેળવણીનો પ્રચાર અધિક વધે તે અર્થે ખોડાંગો બંધાવવા અરીખ મનુષ્યોને ઉદ્યમે જોડવા ઉત્તમ પ્રકારનાં પુસ્તકો સારા લેખકો તરફથી લખાવીને પડત લાવે મદત વહેંચવા આ પ્રમાણે ધનવાનોનાં જીર્ણ પણ અનેક કર્તવ્યો છે.

પ્રકરણ ૨૧ માંના સિદ્ધાંતો.

૧ ધનવાન ગૃહસ્થ અથવા સ્ત્રીએ પોતાના શરીરને વ્યાયામ આપવાનો અનિવાર્ય અગત્ય છે. અને તેથી તેમણે શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ મળે તેવાં કામો કરવાં જોઈએ.

૨ ઘરમાં સ્ત્રીઓના સહવાસમાં પુરુષ ચાકરને નહિ રાખતાં સ્ત્રી ચાકર રાખવી.

૩ અમારી પાસે પુષ્કલ પૈસા છે એવું માની ગૃહિણીએ બેસી રહી સઘળા કામકાજનો આધાર નોકર ઉપર રાખવો નહિ, અને શારિરિક કસરતને અર્થે થોડાં કામો પણ પોતાની જાતે કરવાં.

૪ હિસાબની દેખરેખ રાખવી. ધનનો ઉપયોગ સારા માર્ગે કરવો. સ્વાર્થી મિત્રોને દૂર કરવા. આલસને છોડી પોતાના કર્તવ્યને સાધવું.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

સાસરીયામાં વહુ પ્રત્યેનું વર્તન.

સુધારા ઉપર ચઢેલા અથવા સુધારાને પવન લાગેલા કુટુંબોને બાદ કરતાં આપણાં હિન્દુ સંસારમાં એવું એક પણ કુટુંબ જોવામાં આવશે નહિ કે જ્યાં સાસુ અને વહુને બનાવ હોય. બિલાડી અને ઉદર સિંહ અને હરથ, સર્પ અને નોળીયો એઓને જેમ સ્વાભાવિક પરસ્પર વૈર હોય તેમ સાસુ અને વહુને પણ તેવુંજ અને તેનાથી આગળ વધીને જણાવીએ તો તે કરતાં કાંઈક અંશે અધિક વૈર હોય છે. આનાં કારણમાં જોઈશું તો જણાશે કે સાસુઓ એમ માને છે કે વહુ ઉપર અમારો અધિકાર છે, વહુ અમારી તાબેદાર છે, વહુ અમારી દાસી છે, અને તેને સંપૂર્ણ પ્રકારે અમારા હાથમાં રાખવી એ અમારી ફરજ છે. તેને દુઃખ દેવું, તેને મારવી, એ પણ અમારી ફરજ છે. કેમકે જો એમ ન કરીએ તો અમારી સત્તા તેના ઉપર બેસે નહિ. અમારૂં કહ્યું તેઓ કરે નહિ અમને તે ગાંઠે નહિ, અને અમારા માથે છાણાં થાપે.

અજ્ઞાનના ઘેર અધિકારમાં કુબેલી સાસુઓ આ પ્રમાણે જણાવી પોતાની વહુને ત્રાસ આપે છે. આ શું તેમના સાસુપણાને જાગે છે ? એવી કર્તવ્ય બ્રહ્મ સાસુઓને ધિક્કાર આપવો એ શું યોગ્ય નથી ? શા માટે નહિ ? બિચારી પારકી છોકરીઓને-વહુઓને

દુઃખદેવું એ શું તેમને ધટિત છે ? શું વહુઓને દુઃખ દેવાથીજ તે સુધરે છે । કેવું શૂણ બરેલું માનવું ?

કેટલીક સાસુઓ એવા વિચારની હોય છે કે અમને પણ અમારી સાસુઓએ બહુદુઃખ દીધું છે તેથી હવે અમે પણ અમારી વહુને દધએ. કેમકે હવે અમારો વખત આવ્યો છે. આ વિચારવું એ પાડાને ' રોગ અને પખાલીને ડહામ' એ પદ્ધતિ પ્રમાણે નિરૂપણગી છે સાસુએ દુઃખ દીધું તેથી હવે તેની રીસ પોતાનો વખત આવતાં બિચારી વહુ ઉપર કાઢવી એ કાઠ પણ રીતે યોગ્ય નથી જ પણ આ બાબતનો વિચારજ કાણ કરે છે. અંહિ તો વહુને દુઃખ દેવામાંજ સાસુના સાસુપણાની અનુપમ (?) મહત્તાનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

પોતાની વહુઓને હદ ઉપરાંતનું વિનાકારણે દુઃખ દેનાર સાસુઓએ પોતાનુંજ દષ્ટાંત લેવું જરૂરનું છે. ત્યારે પોતે વહુ પણાને પ્રાપ્ત હતી ત્યારે તેમની સાસુ તરફથી તેમને કેટલું બધું દુઃખ વેડવું પડતું હતું તેની કલ્પના કરીને પણ તેમણે વહુ ઉપરના ત્રાસને ઓછો કરવો જોઈએ.

આ લેખકને હાલ એક ખરા બનેલા બનાવનું સ્મરણ થાય છે કે એક કુટુંબમાં એક પાંચ-સાત વર્ષની મહુ, આવી ફરો તેના ઉપર તેની સાસુ તરફથી અગણિત દુઃખ પડતું હતું. પતિ રહ્યો નાનો એટલે સર્વોપરી સત્તાજ સાસુના હાથમાં હતી. એ સાસુને સાસુ કહેવા યોગ્ય નથી પણ નિર્દયતાની મૂર્તિ કહેવી યોગ્ય છે જે મૂંઝૂમિ-મા જળ હોય તો તેનામાં દયાનો છાંયો હોય અર્થાત્ તે તદ્દન દયા વગરની હતી. બિચારી સાન વર્ષની બાળકીને જેમ બકરીને વાંધતો

ધાક હોય છે અને તેને જોઈને તે જેમ થર થર કંપે છે તેમ સાસુનો ધાક હતો. સાસુને જોતાંજ તે ધુજી ઉઠતી. પરંતુ આટલેથી ખસ નહોતું પણ પેલી વાવની બહેન રૂપ સાસુ વખતો વખત એકાદ બે તમાચા વહુને તેં અમુક કેમ આમ કયું કહીને મારવા સુકતી નહિ. એક દિવસે તે ગિયારીને એવું માર્યું હતું કે તેના માથામાંથી લોહીની ધારા નિકળી હતી. વહુથી અતિથય વેદનાને લીધે ચીસ પડાઇ ગઇ એના પરિણામમાં દુર્વાસા ઋષિનાં કરતાં પણ અધિક દ્રોષી સાસુએ તેને ધરના ઓટલા ઉપરથી રસ્તાપર સડક ઉપર ગબડાવી દીધી, અને ગિયારીનો પગ ઉતરી ગયો.

x

x

x

x

આ ઉપસા બનાવના જેવી ઘટના આપણા હિન્દુ કુટુંબમાં કેટલીએ જગ્યાએ બનતી હશે તેનું પ્રમાણ કાઢવાને લેખકને અવકાશ નથી. તો પણ તે એટલું તો જાતી ઠેકીને જણાવે છે કે ધણું ખરા કુટુંબોમાં આવી સ્થિતિ વ્યાપી રહેલી જોવામાં આવશે.

સાસુએ વહુને પોતાની દીલગીરી તરીકે ગણીને તેના ઉપર દયા રાખવી જોઈએ. જીલ્લને પાત્ર મનુષ્ય માત્ર વહુઓ ઉપર દયા-હોય છે તેથી ગિયારી વહુ જીલ પાત્ર થાય લાવવી જોઈએ. તો તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. પણ આ પ્રમાણે જીલ્લને પાત્ર થનાર વહુઓને સુધારવી જોઈએ કેાઇ પરમેશ્વરને ઘેરથી શીખીને આવ્યું નથી. તેથી સાસુઓએ પણ પોતાની વહુને પોતાના નિર્દયતાના સ્વભાવનો ત્યાગ કરી કામ શિખવવું જોઈએ. કામ ન આવડે તો અકળાઇ ન જતાં પુત્ર-તે શિખવવાથી તેને

કામ આવડીજ જશે. વહુને વારંવાર ટોક ટોક ન કરવી. કેમકે તેમ કરવાથી વહુ નઠોર થઇ જાય છે. રાંધવાનું કામ તેમજ ઘરનાં ખીજાં પરચુરણ કામો પણ પાસે રહીને શીખવવાં. વહુ જલોલી હોય તો તેને ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચવાની પણ છૂટ આપવી અને જલોલી ન હોય તો તેમને જાતે જાણાવવી. કેમકે કેળવણીનું કૃણ અદ્ભુતજ આવે છે. આ સીવાય વહુને પરતંત્રતાની બેડીમાં જકડી ન રાખવી. અને વહુને સારી સદ્ગુણી તથા સઘળાં ઘરકાંમથી વાકેફગાર બનાવવી, તેનું સર્વ માન સામુનેજ છે. કેમકે તમારા પરિચયમાં આવનાર સર્વજ એમ કહેશે કે ધન્ય છે એની સામુને કે જેણે પોતાની વહુને આવી ઉત્તમ બનાવી છે.

પ્રકરણ ૨૨ માંના સિદ્ધાંતો.

સામુઓ પોતાની વહુ ઉપર હમેંશા દયા રાખવી જોઈએ અને તેને પોતાની દીકરી તુલ્ય ગણી ઘરનાં દરેક કામકાજ શિખવવાં જોઈએ. વહુને સારી બનાવી હોય તો તેની સામુનેજ આભારી છે અર્થાત્ તેમાં તેની સામુનાંજ વચાણ થાય છે. ઘરમાં વહુ પ્રત્યે સામુ, શિવાય તેની નળંદ, સસરા બીજે સર્વે માયા મરેલું વર્તન રાખવું અને તેના ઉપર જુલમ ન કરવો.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

કેટલાક વિચિત્ર જન સ્વભાવો.

કોઇ એક સમયે અમુક સ્ત્રીએ કદાચ કામ પ્રસંગે અકસ્માતે પુરુષને કાંઈ પૂછ્યું હોય તે જો અન્ય મનુષ્યના જોવામાં આવે તો તે તરતજ કાંઈને કાંઈ કલ્પના બાધના ખેંસી જશે સારી કલ્પના તો કોઈકજ કરતા હશે પણ આતો ખોટી કલ્પના કરનારનોજ જ્યાં ત્યાં ફેલાવો થયેલો હોય છે. એ સ્ત્રીને તે પુરુષની સાથે આડો સબંધ છે અમુક આમ છે તેમ છે એવીજ કલ્પના તેઓ કરશે. અને તેટલાથી તે વાત અટકાવતા હોય તો તો બસ થયું પણ આતો ખોટાની કલ્પનાની વાતો ખોટાના મિત્ર અને સ્નેહી વર્ગને કરશે અને તે સ્ત્રીની તથા પેલા પુરુષની હલકી માથાવટી પાડી દેશે.

* * * *

એક સ્ત્રી ખોટાના મનરજીત કરવા બાલ હોજો. અથવા કુલ-વાળા ચોળા પહેરે તો તે જોઈ મનુષ્યો કહેશે કે આ તો વહી ગઈ. એણે તો શરમને નેવે મૂકી દીધી

* * * *

એક મનુષ્યે ખોટાના મિત્રને કાંઈ અમુક વાત કહી હશે તો તેમા સહજ મીઠું મરચું ઉમેરી તે બીજાને કહેશે. બીજો ખોટાના

તરફથી થોડો ઉમેરો કરી ત્રીજાને કહેજો. ત્રીજો ચોથાને અને ચોથો પાંચમાને એ પ્રમાણે એ વાતની પરંપરા ચાલશે અને પછી તેમાં એટલે સુધી ઉમેરો થવા પામશે કે વડ પડ્યો ત્યારે તેને બદલે વડોદર પડ્યું એ પ્રમાણે ઘાટ થઈ રહેશે.

*

*

*

*

આ સર્વ ઉદાહરણ આપીને અત્ર કહેવાનું તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે જન સ્વભાવ એના વિચિત્ર હોય છે કે જેના પારને પાગી ચકાતું નથી. આજે જેના તેના ગુણ જોવાને બદલે તેના દોષજ જોવાય છે. તે એટલે સુધી કે જેમ કમજો થનારને આખું વિશ્વ પીગુંજ માલમ પડે છે તેમ ગુણમાં પણ તેમને દોષનુંજ જ્ઞાન થાય છે. આ પ્રમાણે ગુણને બદલે દોષ જોનારની સંખ્યા અત્યંત પ્રમાણમાં વધી ગયેલી છે.

પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમને અલાવનાર આરંભના દંપતીઓએ આ બાબત ખાસ સંજાળવાનું છે. તેમને માટેજ ખાસ કરીને આ પ્રકરણ લખવામાં આવ્યું છે. તેમણે પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવા ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેના અનેક મનુષ્યોના સહવાસમાં આવવાનું થશે. અનેક મનુષ્યોની વાત તેમને કાને આવશે તેમાં તેમણે સાવધાન રહેવાનું છે.

પતિ અને પત્ની સુખી હોય તો એવા દેશો મનુષ્યોથી ખમી શકાતું નથી તેથી તેઓ પ્રસંગ મળતાં પતિને તારી સ્ત્રી આવી છે અને તે સ્ત્રી ખરાબ છે વગેરે બોલે છે. અને તેને માટે વહેમ ઉત્પન્ન કરે છે. અને સ્ત્રીને તારો પતિ આવો છે એમ કદી લંબેરી અણખનાવ કરાવે છે. આવા મનુષ્યોથી હે આરંભના ગૃહસ્થાશ્રમી! સગે ચેતતા રહેજો. અને તેઓ તમને કંઈ બોલું કહેવા આવે તો તેને દૂર કરજો, કેમકે તેમાંજ તમારી મહત્તા છે.

અમુક મનુષ્યે અમુક કામ કર્યું તે જોયા કે જાણ્યા વગર તેને માટે અભિપ્રાય આપવો એ એક પ્રકારનું સાહસ છે. અને તેનાથી બનતા સુધી દરેક સુઝે દૂર રહેવું જોઈએ. વાસ્તવિક રીતે વિચાર કરતાં કોઈ મનુષ્યને માટે કોઈ ખરાબ કહેવાનો આપણે અધિકાર નથી. પ્રથમ આપણે જાતેજ સુધરવું જોઈએ. અને આપણા અંતઃકરણની સ્વચ્છતા અનુસાર ચાલવું જોઈએ. જ્યાં સુધી આપણે પૂર્ણ થયા નથી ત્યાં સુધી બીજાને કંઈપણ કહેવાનો આપણે અધિકાર નથી. આ સૂત્રને ખરાબર વિચારો અને તમારા પોતાના અને તમારાં સ્ત્રી શ્રવણના અનુભવમાં મૂકો.

મનુષ્યે ખરી રીતે પોતાના અંતઃકરણનો ડર રાખવાનો છે જે કામ કરતાં અંતઃકરણમાં ગ્વાની થાય તેવું કદી પણ નકરવું હોયોતો ડર એ બહુધા ખરો ડર નથી પણ અંતઃકરણનો ડર એ ખરેખરો ડર છે. અંતઃકરણની પ્રેરણા અનુસાર વિહિત કામ કરનાર મનુષ્ય જાણે આજે જનસમાજ તરફથી નિંદાપાત્ર મળ્યાશે પણ કાળે કરીને તે વંદન કરવા યોગ્ય થશે આ સ્થળે સહજ શંકા થાય છે કે અંતઃકરણની પ્રેરણા અનુસાર ચાલવું. તો ચોર પ્રણ અંતઃકરણની પ્રેરણા અનુસાર ચોરી કરવા જાય છે અને તે પકડાય છે. તો કેવો દલકો થાય છે. જ્યારે આ પ્રમાણે છે ત્યારે અંતઃકરણની પ્રેરણાનુસાર ચાલનાર સુખી શી રીતે થાય. આ શકના સમાધાનમાં જણાવવાનું જરૂરું છે કે ચોર ચોરી કરવા જાય છે પણ અંદરખાનેથી તો તેને તે કામ કરતાં અંતર ડંસતું હોય છે. અને તેને લીધેજ તે દુઃખી થાય છે. કેમકે અંતઃકરણની લાગણી કોઈક અંશે પણ એથી દુભાય છે.

અંતઃકરણની પ્રેરણા અનુસાર ચાલવાથી દુઃખ આવતું નથી એ કથન તદ્દન સત્ય છે. કેમકે અંતઃકરણ—ખરૂં હૃદય એવી જોડી પ્રેરણા કરતુંજ નથી. એની સર્વ પ્રેરણા શુભ અને સારી જ હોય છે. રાગ દ્વેષ મલીન પડદાઓને દૂર કરે અને કેવલ શાંત થઈ અંતઃકરણની પ્રેરણાને અનુસરે તે હર્મેશ તમને ઉત્તમ માર્ગે ચલાવશે.

જન સ્વભાવ વિચિત્ર છે. તે આમે બોલે, અને આમ પણ બોલે. તેનાપ્રતિ અલક્ષ કરે અને તમારા અંતરની સૂચના અનુસાર ચાલે એટલે સર્વ સ્થળે તમારો વિજયજ છે.

પ્રકરણ ૨૩ માંના સિદ્ધાંતો.

આ જગત્માં મિત્રમિત્ર પ્રકારના મનુષ્યોના સ્વભાવ હોય છે તેથી તે વાસ્તવ ઉપર અલક્ષ કરી અંતઃકરણની પ્રેરણા અનુસાર વિદિત કામકર્મ જોડે.

મનુષ્યે સ્વરો ઢર શાનો રાખવાનો છે? પોતાના અંતઃકરણનો તઢેર રાખો અને સુખ તમારી પાસે આવશેજ.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

જડાવખાની કેટલીક ગુપ્ત વાતો.

“અલી આ સાંભળેછે કે ? મારે તને એક ગુપ્ત વાત કહેવાની છે.” માથે પાણીનું બેહકું લઈ ચાલતાં ચાલતાં જડાવખા બોલ્યાં.

ચતુરલક્ષ્મી—“ એવી તે શી વાત છે કહે તો ખરાં ? ”

જડાવખા—“ કાંઈને ન કહે તો કહું. જોનેકની મને કિશોરીલાલના બાપે આ વાત કહેલી ત્યારે કહેલું કે ખબરદાર જો આ વાત કાંઈને કરી તો ? તારી વાત તું જાણે. ”

વિજળી—“ અરે જો તો ખરી આને ધણીનો ધાક. આ તે બાયડી છે કે કોણ ? ધણીને ઓઢીમાં મારી ન ફરીએ તો આપણે બાયડીઓ શેની ! ”

ચતુરલક્ષ્મી—“ હા બહેન, હા. તારા મનને હું ટેકા આપું છું. આ જડાવ તો એવી છે કે જાણે ‘ વરધેલી ’ આટલા વર્ષની થઈ તોય એનો ચાજો ન મટ્યો. ”

મહાલક્ષ્મી—“ એ તે કાંઈ મટે છે ! શું ઉમર મોટી થાય તેથી મન પણ મોટું થાય. ”

ચતુરલક્ષ્મી—“ ચાલ હવે તારી વાત જવા દે. અલી જડાવડી કેમ બહુ મોંઘી થાય છે કે, વાત નથી કહેવી કે, જા ! ઠીક છે. ”

અમે પણ કોઈ દિવસ તને કાંઈ કહેશું નહિ.”

જડાવ—“ મેર રાંડ ! આટલી બધી ઉતાવળી શું કામ થાય છે શું ઘોડે ચઢીને આવી છે કે ? ઘોડે ચઢીને તે ક્યાંથી આવે, ગધેડે ચઢીને આવી હકાશ ગધેડે.”

અતુરલક્ષ્મી—“ યાત્રો જડાવજા. મને કહી દો તો અટાણે મને ઘેર જતાં મોકું થશે તો એ મને જહાજો. હું પાણી નીકળી ત્યારે કહેતા હતા કે મારે વહેલું જવું છે મારે તરત આવજો.”

મહાલક્ષ્મી—“ અલી ! એ તે કાણુ ? કહે તો ખરી ! કહે તો ખરી ! ”

અતુરલક્ષ્મી—“ એ તે એજ તો બાપુ એનું નામ તે કાંઈ દેવાય તેમ છે.”

વિજળા—“ શા મારે ન દેવાય, કહેની કે એ તે મારો ધણી મારો વર મારો હસખન્ડ ”

મહાલક્ષ્મી—“ અલી ! છેલ્લું તું શું બોલી કહે જોઈએ ! ”

વિજળા—“ એતો મારા વર કહે છે કે અંગ્રેજીમાં ધણીને હસખન્ડ કહે છે હસખન્ડ ”

મહાલક્ષ્મી—“ બળ્યું નામે કેવું ખરાબ છે, સો વાર ગોખીએ તોએ ન આવડે. એવું તો પેલી મડમડીઓથી બોલી શકાય. આપણાથી તો નહિ બોલાયરે બાપ.”

વિજળા—“ હા બહેન, એ બહુતર તો એવું ખરાબ છે કે ન પૂછો વાત, મારા ધણી જ્યારે અંગ્રેજી બોલે છે ત્યારે જાણે પેસો પંજાબનો મેલ ચાલ્યો.”

અતુરલક્ષ્મી—“ ચાલે હવે તમારે વાતો બંધ કરી જડાવની

વાત સાંભળવી છે કે તમારુંજ પુરાણ ચલાવ્યા કરવું છે.”

બંને—“ લેની બહેન આ અમે મુંઝા રહ્યા.”

જડાવ—“ જોજો અક્ષીઓ કાઢને કહેતી નહિ મારા સમ, મારા સમ, કાઢને કહેતી નહિ ”

“ કાઢને એ નહિ કહીએ, મારા સમ કાઢને કહીએ તો.”

ચતુર મહાલક્ષ્મી, અને વિજળી ત્રણ જણ બોલ્યા.

દાવકું મો કરી જડાવ બોલી,—“ અક્ષી ઓ! સાંભળો મારા એ એકવખત રાત્રે ઘેર આવ્યા અને મને એક જરીયન સાડી આપી. અને કહ્યું કે કાઢને કહેતી નહિ આ પેટલુ તો મને રસ્તામાંથી ઘેર આવતાં અકસ્માત જડી આવ્યું છે. જોની કેવી મઝાની સાડી છે. તું પહેરજે અને સુખી થજે. પણ જો જુલે ચૂકે પણ આ વાત ખીજને કરતી નહિ હોં. કહી તો તારાને મારા બાર-જ વાગ્યા સમજજે આમ કહી મને સાડી આપી. અક્ષી બા મેં જોઈને હું તો આભીજ બની ગયું. શા તેનાં જરીયન છુદા અરે વળી બહેન કેર ઉપર તો સાચાં મોતી ટાંકેલા મેં તો એવી સાડી બાપ જન્મારામાં જોઈ નથી ”

ચતુરલક્ષ્મી—“ જડાવબા તમે ભાગ્યશાળી તો અરો”

વિજળી—“ કહ્યું છે ને કે ભાગ્ય શાળીને ત્યાં ભુત રહે”

આ પ્રમાણે વાતચીત કરતાં કરતાં એ બેરોંગો ઘેર આવ્યા, જડાવબાની વાતને એ ત્રણ સ્ત્રીઓ એ એક બે દિવસ તો કાઢને કહી નહિ પણ કહેવત છે કે ‘ ગિલાડીના પેટમાં ખીર ટકે તો સ્ત્રીઓના પેટમાં વાત ટકે ’ આ કહેવતાનુસાર ચતુરલક્ષ્મી આ વાત પ્રભાવતીને કહી વિજળીએ આ વાત તેની સાહેલી રૂક્મણીને

કહી. અને મહાલક્ષ્મીએ જોકારજ્ઞેનને કહી. આ સધળી વાત કહેતી વખત ' જો કાંઈને કહે તો મારા સમ' એ વાક્યનું સ્વાગત દરેકે સ્વીકાર્યું હતું. એ સમયે આપવાની જરૂર નથી.

વિજળીના દીવા જેમ એક જગ્યાએ સળગાવતાં જેમ ચાંપ દાખવાથી બધા દીવા સળગી ઉઠે છે. તેમ આ મહિલા મંડળે આ જડાવખાની ગુપ્ત વાતને આખા ગામમાં ફેલાવી દીધી. વગર પૈસે જાહેરખગર આપવાનું સાધન ખરેખર અમુક સ્ત્રીને કાંઈ વાત કહેવી એજ છે. વાત કહી કે તરત તેનો ફેલાવો થવાજ માંડશે. આખા ગામમાં આ વાત ચોગરદમ ફેલાઈ ગઈ. જેને તે જડાવખાના ધણીને એક સાડી જડી છે એવી વાતો કરવા લાગ્યા કેટલાક મનુષ્યો તો તેને ઘેર જઈ જડાવખાના ધણી ગોપાલદાસને અમારી સાડી ખોવાઈ ગઈ છે માટે આપો એમ કહેવા લાગ્યા. ગોપાલદાસે ખરાબર સમજી લીધું કે મારી સ્ત્રીને મેં કહેલી વાતનાં પરિણામ- માંજ આ સધળું થાય છે. તો પણ તેણે થોડા વખત માન રહીશું થાય છે તે એવાનો નિશ્ચય કર્યો. એક પછી, એક મનુષ્ય ગોપાલદાસને ત્યાં સાડીની ઉધરાણી આવવા લાગ્યા. ગોપાલદાસે સર્વને ઉદ્ધત જવાખ દેવાથી કેટલા તો ત્યાં દુલ્લક કરવા લાગ્યા અને કેટલાક તો ઠીક છે બચ્ચાણ અંદિ નહિ આપે તો પોલીસ કોર્ટમાં આપશે' એમ કહી ધમકી દેવા લાગ્યા. ગોપાલદાસે આ સર્વને ગણુ કાર્યું નહિ એટલે એક હરામનોજ માલ પચારી આંખમાં કરી જનાર મનુષ્ય લાગવગ ચલાવી એક ફાજદાર અને કેટલાક સીપાઈઓ લઇને આગ્યો અને ગોપાલદાસના ઘરની જડતી લેવડાવી. જડતી લેતા સાડી હાથ આંવી એટલે પેણો મનુષ્ય આજ મારી સાડી

આજ મારો મુદ્દા માત્ર એમ બોલવા લાગ્યો. ગોપાલદાસ આ જ વખત પોતે સાચો છે એમ પૂરવાર કરી શકે એમ હતું પણ તેને આ નાટકના જે અંક ચએલા હોવાથી ત્રીજો અંક કરીને સમાપ્ત કરવું હીક લાગ્યું. તેથી તે કાંઈ પણ ન બોલ્યો અને જે થાય તે જોયા કરવા લાગ્યો તરતજ ફ્રેન્જદાર સાહેબે માલ કમળે લીધો અને ગોપાલદાસને પકડી મેજસ્ટ્રેટને ત્યાં રજુ કર્યો. મેજસ્ટ્રેટને ત્યાં કેસની મુદત નંખાઈ અને ગોપાલદાસ જામીન ઉપર છુટ્યો.

આજે જૂનની તા. ૧૦ મી છે. ગોપાલદાસના ઠંરાવની મુદત આજની છે. આખું ગામ તજે ઉપર યજ્ઞ રજુ, છે અને જડાવ પણ પોતાના પતિને આવી પડેલી વિપત્તિ જોઈને મહા સંતાપ કરે છે. તે હવે સમજે છે કે મારા પતિને વિપત્તિ લાવનાર હું છું. પણ હવે તેનું સમજવું શું કામનું ? રાડયા પછીનું કહાવણ કામ આવે છે ખરૂં કે? ના ત્યારે આમા પણ તેમજ છે.

ધડીયાળમાં ૧૧ ના દેકારા થયા અને મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ ન્યાયાસન પર બિરાજ્યા પ્રથમ અરજદારની જુમાની યજ્ઞ.

મેજસ્ટ્રેટ—“ તમારું નામ શું ? ”

અરજદાર—“ મહાશ કર. ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ બાપનું નામ. ”

અરજદાર—“ વિષ્ણુ લાટ ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ જાતના. ”

અરજદાર—“ મોઢ બાબીજી. ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ ઉમર ”

અરજદાર—“ આશરે ૫૫ વર્ષની ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ ધણી.”

અરજદાર—“ વ્યાજી તથા દસ્તાવેજ લખવાનો ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ રહેવાશી ”

અરજદાર—“ આડા ગામ ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ તમારી સાડી ક્યારે ખોવાઈ હતી. ”

અરજદાર—“ તા. ૧૨ મી જુન ૧૯૧૩ને રોજ ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ તેને તો આજ એક વર્ષ થશે. શું તમે તમારી ફરિયાદ પોલીસમાં નોંધાવી છે ! ”

અરજદાર—“ ના સાહેબ ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ કેમ ન નોંધાવી વાઈ ”

અરજદાર—“ પોલીસમાં નોંધાવું તો ખાલી ધડકા ખાવા પડે તથા કંટાળી મેં વિચાર્યું કે નસીબની હશે તો એની મેળે પાછી આવશે ? ”

મેજસ્ટ્રેટ—(હસીને) “ ત્યારે તો તમારું નસીબ બહુ જબરૂં કેમ ! ”

અરજદાર—“ હા સાહેબ, નસીબમાં ન હોય તો કાંઈ આવે છે ? આજ બારમહિને પણ પત્તા લાગ્યો. નહિ, તો મારાજ ગામમાં પેલો છગનલાલ પોતાનો માલ છશો રૂ. નો ગુમાવી બેઠો હતો તેણે પોલીસમાં ફરિયાદ પણ નોંધાવેલી અને પોલીસે બહુએ તપાસ કરી પણ પત્તા ન લાગ્યો તે નજ લાગ્યો અરે તે તો—

મેજસ્ટ્રેટ—“ તમારું નકામું ટાપણું જવાદો કોર્ટને તે સાંભળવાનો વખત નથી કહો જોષ્ટએ તમારી સાડી ફટકા રૂ. ની હતી અને તે ક્યારે લીધેલી ? ”

અરજદાર—(માથું ખંખવાળીને:) “ સાહેબ આશરે બેસો ક
રૂપિયા થયા હતા સાડી બે વર્ષ ઉપર લીધી હતી ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ અંદરનું બરત કામ ઘેર બરાવેલું કે ? ”

અરજદાર—“ હા સાહેબ અમારા ગામના વલ્લભ દરજીએજ
તે બરી હતી. ”

આ પ્રમાણે આરંભદરેક જુલાની થયા પછી મેજસ્ટ્રેટ સાહેબે
તોહમતદાર સામે જોધને કહ્યું કે તારો કેઈ વડીલ છે ?

તહોમતદાર—“ ના સાહેબ ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ આ ને કંઈ પૂછ્યું છે ? ”

તહોમતદાર—“ ના સાહેબ ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ શું ત્યારે એની સાડી તે લીધેલી તેનો આરોપ
તું સ્વીકારે છે ? ”

તહોમતદાર—“ ના સાહેબ હું નિર્દોષ છું ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ (હાથ ટેબલ પર પછાડીને) તેમ માલશે નહિ
તું નિર્દોષ હોય તો તેનો પુરાવો જોધએ તારા ઘરમાથી મુદ્દા માલ
નીકળ્યો છે એટલે તું ગુન્હેગાર થઈ ચૂક્યો ”

તહોમતદાર—“ મારી પાસે હું નિર્દોષ છું એવો પુરાવો છે
સાહેબ ! ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ તે આપ ત્યારે ? ”

તહોમતદાર—“ તરતજ પોતાના ગળવામાંથી એક આંકડો
કાઢીને રજુ કર્યો અને પછી જણાવ્યું કે સાહેબ એ સાડી મારી
છે, અને મેં પોતેજ ખરીદ કરેલી છે.

મેછસ્ટ્રે—“તેં ખરીદ કરી તે વ્યાપારી અત્ર આવેલા છે?”

તહોમતદાર—“હા સાહેબ તેમનું નામ શેઠ અમદુલહુસેન
હી શેખમહમદ છે.”

તરતજ સીપાઇ તરફથી શેઠ અમદુલહુસેન વડીશેખમહમ-
ના નામની જીમ પાડવામાં આવી અને તે હાજર થયા તેણે આવી
સાક્ષીના પાંજરામાં ઉભા રહી નીચે પ્રમાણે જુજાની આપી.

“મારું નામ અમદુલહુસેન વડી શેખમહમદ છે. સુરત લા-
ખાતગાવમાં આજ પચુરણ કાપડ રેઘમી સાડીઓ વીગેરે વેચવાની
મારી દુકાન છે. હું તહોમતદાર જોપાલદાસને સારી રીતે જાણજુ-
ઠું તે ધણાં પ્રમાણિક અને લાયક માણસ છે. મારી દુકાનેથી તા.
૬ ટી એપ્રિલે તે સાડી ખરીદ કરી ગયા છે. અને તેના રૂપિયા
બેકશો પચાસ બાર આના મને ચૂકાવી આપ્યા છે વગેરે ”

આ પ્રમાણે અમદુલહુસેનની સાક્ષી થઇ રહ્યા પછી મેછસ્ટ્રે
સાહેબે તહોમતદારને કાંઇ વધારે જીલાસો કરવો હોય તો તે કર-
વાની છૂટ આપી આથી તહોમતદાર જોતરા લાગ્યો—

સાહેબ, હું તદન નિર્દોષ છું. અરજદાર પોતાની સાક્ષીમાં
જણાવે છે કે મારી સાડી જોવાયાને બાર મહિના થયા છે. પણ
સાહેબ મેં તો હજી અગ્રેજ માસમાંજ આ વ્યાપારીને ત્યાંથી તે ખ-
રીદી છે. વળી અરજદારનું કહેવું એવું છે કે બે વર્ષ ઉપર મેં તે
લીધેલી અને વધુલ દરજી પાસે ભરાવેલી પણ વધુલ દરજીને ગુજરી
ગયાને આજ આઠ વર્ષ થયાં છે ત્યારે આમ શી રીતે બને. શું
વધુલ દરજી પુનર્જન્મ લઇને સાડી ભરવા આવ્યો. આપ સાહેબ

સાડીને ઉકેલી જુઓ આપને તે હાલમાં નવી લીધેલી જણાય છે કે નહિ. દુશ્ન તેના સળ પણુ લાગ્યા નથી. બે વર્ષની જૂની સાડી હોય તો તે શું આપી રહી શકે.

મેજસ્ટ્રેટ—“ તમારા બોલવા ઉપરથી તમે સાચા જણાઓ છો વળી સાડી તમે લીધેલી તેના સાક્ષી પણ છે. માટે તમારા ઉપરનો આરોપ કાઢી નાંખવામાં આવે છે અને સાડી તમને પાછી સ્વાધીન કરવામાં આવે છે; પછી પેલા અરજદાર તરફ જોઈને—

“ કેમ સાડી તમારી છે એવો કોઈ સાક્ષી છે. અથવા તમે અમુક વ્યાપારીને ત્યાંથી લીધેલી એમ પૂરવાર કરી શકો એમ છે.”

અરજદાર—“ ના સાહેબ મારી પાસે કંઈ પૂરાવો નથી ”

મેજસ્ટ્રેટ—“ જા! તું બદમાશ છે. પારકી મિલકત પચાવી પડવાની તારી દાનત છે (તહોમતદાર તરફ જોઈને) આનુ ખડે રહસ્થ શું છે તે સમજાવશો.

જોપાળદાસ—“ સાહેબ) વાત એવી છે કે મેં સાડી ખરીદ કરી તે વાત મારી ઝીની કસોટિ જોવા તેને કરી નહિ પણ સાડી બતાવી સાડી જોઈ તેણે મને પૂછ્યું કે ક્યાંથી લાવ્યા કહો ! મેં સોગન દહ તેને કહ્યું કે જો કોઈને કહે નહિ તો કહું. મારા આ વચન સાંભળી મારા સમ કોઈને કહું તો ઈત્યાદિ બોલી. આથી મેં તેની પરીક્ષા અર્થે કહ્યું કે આ સાડી તો મને રસ્તામાંથી જડી. આ વાત મારી ઝીએ અલગત પાંચ સાત દિવસ ગુપ્ત રાખી હશે પણ પછી તો તેના પેટમાં તે ઉલરાધ જવાથી તેની સાહેલીઓને કહી દીધી. અને આ પ્રમાણે વાત ચોગરદમ ફેલાઈ ગઈ. આથી મારે ઘેર મારી સાડી ખોવાઈ છે આપો એમ કરી કરીને રોજ દશબાર

માણસો આવતા આ સર્વ પારકી મિલકત હોઈયા કરી જત્રાના સ્વભાવવાળા હોવાથી મેં મારી ખાનગી કાચરીમાં તેઓના નામ પણ લખી લીધાં છે અને તે હું આપ સાહેબને રજુ કરું.

“ મારે ત્યાં આવતા માણસો પૈકી કોઈ કોઈ મને ગાળ દેતા કોઈ કોઈ ઠીક છે જોઈ લઈશ એવી ધમકી આપી ચાલ્યા જતા અને કોઈ કોઈમાં જઈશ એવો કર બતાવતા હતા આ સર્વને હું તેજ વખત ખુલાસો કરી શાંત પાડી ચકું એમ હતું. પણ તેઓમાંથી કેટલાક એવા ચરકેલ મગજ જેવા હોવાથી મારૂ કહેવું માને કે નહિ તેની મને શંકા હતી. વળી આ રમુજ થોડો સમય અધિક જેવા મને ઇચ્છા હોવાથી મેં મારૂ ગાડુ ચાલવા દીધું.

“ મારે ત્યાં આવતાર પારકી મિલકત હોઈયા કરી જત્રાના સ્વભાવવાળા મનુષ્યોમાં આ મહાશંકર મુખ્ય છે કેમકે ખીનઓ તો ખાલી મને ધમકી આપીને ચાલી જતા પણ આ સાહેબે તો આપની કચેરી સુધી આવવાની હિંમત કરી છે અને તેમની આ હિંમતને હું ખરેખરો ધન્યવાદ આપું.

“ હું આ કામમાં નિર્દોષ હોવાથીજ મેં વકીલ ક્યો નથી મારા મનમાં પાકો નિશ્ચય છે કે ગમે તેવા કઠણ પ્રસંગોમાં પણ સાચને સાચ લાગતી નથી. સૂર્ય-ઉપર વાદળની છાયા થાય છે ત્યારે સૂર્ય દેખાતો નથી, પણ ફાલુ માત્રમાં તે છાયા જતી રહેતા સૂર્ય પ્રકાશી નીકળે છે તેમ સત્યના સંબંધમાં પણ છે. સત્ય ઉપર ગમે તેટલાં આરજો આવશે પણ આખરે તે સત્ય તે સત્યજ રહેશે.

“ વળી મેં આજથી એક બીજો પણ નિશ્ચય ક્યો છે કે

કાંઈ ખાનગી વાત હોય તો તે સ્ત્રીને 'કરવી નહિ નહિ તો મહા વિપત્તિ આવી પડે.

ગોપાળદાસનું લંબાણુ ભાવણુ સાંભળી મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ બો-
લ્યા—“આ ખોટી ફરિયાદ લાવનાર મહાથંકરને રૂ. પાંચનો દંડ
કરવામાં આવે છે અને ગોપાળદાસને જો તેના ઉપર કામ ચલાવવું
હોય તો તેની રજા આપવામાં આવે છે.”

આ કેસ ખતી ગયાને આજે છ મહિના પૂરા થયા છે.
ગોપાળદાસ હાલ ‘ધર્મસંસ્થાપક નાટક સમાજ’ માં કરી તરીકે
રહ્યા છે અને પહેલો ખેલ પોતાની જાતિ અનુભવના પ્રમાણુથી
'સ્ત્રીચરિત્ર' નામે તૈયાર કર્યો છે. ઉક્ત નાટક સમાજ તરફથી તે દર
શનિ તથા રવિવારે બજવાય છે અને તેમાં ચીકાર ઓડીયન્સ થાય
છે. ગોપાળદાસના ઉપર તેના માલિક શેઠ ખુશ થઈને એક બેની
શીટ નાઈટ ખેલ આપ્યો છે. ગોપાળદાસ આ જાગત ખરો આભાર
પોતાની સ્ત્રીનોજ માને છે કેમકે નાટક લખવાની ફરજ પાડનાર
જડાવજ છે. જો જડાવે પોને સાહેલીને વાત કરી ન હોત તો આ
કેસ ચાલતજ નહિ અને ખેલ પણ લખાત નહિ.

ગોપાળદાસ જેવા પોતાની સ્ત્રીએ કરેલા દોષમાં પણ ગુણુ
જોનાર વિરલ મનુષ્યો આ જમાનામાં થોડાજ હશે ?

* * * * *

પ્રિય બહેનો ! આ પ્રકરણુ ખાસ કરી તમારે માટેજ લખવામાં
આવ્યું છે. જડાવજા જેવા ગુણુ તમારામાં હોય તો જડમૂળથી નાચ
કરજો. સ્ત્રીઓના પેટમાં ગુમ વાત રહેતી નથી તેવું આ દર્શાવે છે.
અને આશા છે કે તમે પણ આ દર્શાવરૂપ ન થશો. જુઓ જડાવે
પતિની ગુમ વાત સખીઓને રહી તેમાં તેને અર્થાત્ તેના પતિને

કટલું બધું દુઃખ પડ્યું. તેનો વિચાર કરી જેની તેની આગળ લવારો કરવાની ટેવ તમે આજેજ છોડી દેજો. કેમકે એમાંજ તમારી મહત્તા છે. એમાંજ તમારું સ્ત્રીપણું છે.

પ્રકરણ ૨૪ માંના સિદ્ધાંતો.

સ્ત્રીઓના પેટમાં ગુપ્તવાત ટકતી નથી. એ જઠાવવાના દ્રઘાંતથી જાણ્યું. તેથી સુજ્ઞ વ્હેનો એ પોતાના માથા ઉપરનું આ કલંક દૂર કરવા તૈયાર થવું એ આ પ્રકરણનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

યુવાનબાળા સરોજની

સરોજની ઉંચા બાલિકા કુળમાં જન્મી છે તેના પિતા આખરફાર છે સરોજનીની ઉંમર હાલ ૨૦ વર્ષની છે તેના લગ્ન પાંચ વર્ષ થયા થયા છે તેના પતિ મુબારક રહે છે અને મોહમમ્મદનગરીના પાસ આ બાળાને પણ સર્વોશે લાગેલો જોવામાં આવે છે

અપોયો બન્દર ઉપર ફરતી, પોતાની સાહેલીઓની સાથે વાતો કરતી, સરોજની ઉપર આપણે દ્રષ્ટિ કરીશું તો તેણે પારસી શાઈસાડી ફેરોનેમન પોનકુ અને પગમાં વિનાયતી છુટ ધારણ કર્યા હતા તેના ચહેરા તરફ જોતા જણે તે શીકે પડી ગયો હોય તેમ જણાતું હતું યુવાવરયાની લાલીને બદલે શીકાસની તેના ઉપર હાથ આવી ગઈ હતી આટલી યુવાન વયમાં પણ તેની આખમાત્ર તેજ ધટી ગયું છે અથવા સોર્ટ સાઈટ થઈ છે તેની ખાતરી તેણે પહેજનાજ અરમાજ આપોઆપ આપતા હતા પાલવા બન્દર પર ચાલતા ચાલતા તેને થાક લાગતો તેથી તે બાક ઉપર ખેંચી જતી હતી દુકમાં આ સરોજની ખરેખર એક અગ્રેજ અધુર કેળવણી ના પ્રભાવે એક ફેરોનેમન બાળા બની ગઈ છે હવે તેનો મુદ્દસસર કેવી રીતે ચાલે છે તેનું આપણે અનલોખન કરીશું

સરોજનીના પતિ લાલુપ્રસાદ પણ એક વિદ્યાવતી વિલાસમાં ફસી

પડેલા પુરુષ હતા. પોતે હિંચા નાગર મૃદસ્થ હોવા છતાં તેમણે બધું
 રાખાવનો સારો ફેલાવો કરવા ચત્ન કર્યો હતો અને હજી પણ
 કરતા હતા. પ્રકટપણે ન્યાતિભોજનમાં નાહ્યા વગર ન જમાવ અને
 અમુક ધાણણે બનાવેલી દૂધની મીઠાઇ પણ ન ખવાય એવો તેમનો
 બોધ હતો અને ગુમપણે ધરાની હોટલની ચાલુ બિન્દુટ. આપ્તક્રીમ
 વીગેરે ખાવારૂપ તેમનું કૃત્ય હતું. આવા બધુંતવભાવ (!)નો ફેલાવો
 કરનારા, ઉપરથી ધર્મનો ડોળ કરનારા આર્યધર્મ પુરંધરો આપણા
 દેશમાં કટલા હશે તેનું પ્રમાણ પત્રક કાઢવું અમને મુશ્કેલ થઈ
 પડે છે. જો એવા બહાદુર વીરોની સંખ્યા જાણવી હોય તો એવા
 ધરાની હોટેલોના માલિકને જઈને પૂછવું. પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાથી સાથે
 સાથે જણાવવું પડે છે કે હિન્દુ મૃદસંસારનું અવલોકન કરતાં એવાં
 પણ ધણાં પુરુષો જણાય છે કે તેઓ દિવસમાં ચાર વાર ન્હાય છે.
 હાથ પગ ધોયા શિવાય પાણી પણ પીતા નથી. પ્રતિદિન સંધ્યાવંદન
 તેમજ દેવ સેવામાં કલાકોના કલાક વિતાડે છે. માઝીના, પથ્થરના,
 અથવા ધાતુના પોતાના મનથી માનેલા 'ઠાકોરજી' આગળ પ્રેમધેલા
 થઈ નાચે છે, ફરે છે, અને રડે છે. યવનની છાયા પડતાં પણ
 પોતાને અભઞ્જ ગણેલા માને છે તેવા મનુષ્યોનું આંતર જીવન
 જો તપાસ્યું હોય છે તો તેમાં સેકડે નવાણું ટકા કાંઈ જૂદોજ
 પ્રકાર ચાલતો જોવામાં આવે છે. તેમના હૃદયમાં સર્વ ઉપર પ્રેમ-
 લાવના હો જોઈએ તેને બદલે સ્વાર્થીલાવના રહેલી હોય છે.
 નીચતા કૂરતા ઇત્યાદિ દુર્ગુણો પ્રેમ અને ભક્તિને બદલે તેમણે ધારણ
 કર્યા છે. આપણને આની ખાત્રી એમને એમ થતી નથી પણ તમે
 એકાદ એવા પ્રેમધેલા ભક્ત પાસે જઈને તેના દેવના સંબંધમાં
 કાંઈક જોડો અથવા તેને અડલે તો પછી જોઈ લ્યો તમાસો.

તેના કાંધનો પાર રહેશે નહિ. અનેક પ્રકારની પુષ્પાંજલિ તે ખિચારાને તે સંભળાવશે. દેવની ભક્તિ કરવાથી પ્રેમભાવના વધવી જોઈએ પણ તેને બદલે આતો દ્રેષ ભાવનાનીજ વૃદ્ધિ થયેલી છે. આવા આર્યધર્મધુરંધરો હોવાથીજ તેની ખરેખરી ઉન્નતિ થતી નથી. પ્રિય બંધુઓ ! ઉઠો, જાગ્રત થાઓ અને બાહ્ય અને આંતરજીવન એક કરો. મનમાં કાંઈ અને બહાર કાંઈ એમ ન રાખો. પણ બંને સરખુંજ રાખો. પૂર્વે જે જે મહાત્માઓ મધ ગયા છે તે સૂર્યના જીવનનું અવલોકન કરવાથી પણ તમને એકજ વસ્તુનો બોધ મળશે અને તે એજ કે તેમનું 'બહારનું' અને 'અંદરનું' જીવન એક હતું.

આ સંબંધમાં હજી બીજું 'ધણું' લખી શકાય પરંતુ આ પ્રકરણમાં તેમ કરવા જતાં આડા ઉતરી જવાય તેમ છે. તેથી તેને અટકાવી મૂળ વિષય ઉપર આવીએ છીએ.

એક દિવસે સાંજે જ્ઞાનુપ્રસાદ પોતાના શેઠની ચર્ચગેટસ્ટી-ટમાં આવેલી ઓશીસેથી ઘેર આવ્યા. અન્ને અમુક કામમાં મૂક થઈ હતી તેથી શેઠની તેમના તરફ ઉતરાણ થઈ હતી અને ઠપકો મળ્યો હતો. અધુરામાં પુરૂં આજે સવારે રસોઇમાં વાર લાગવાથી તે ભુખ્યાને ભુખ્યા ઓશીસે ગયા હતા. ઘેર આવીને જોયું તો તેની સ્ત્રી માળ ઉપરથી ઉતરી પોતાની સખી કુન્દલાળા સાથે ફરવા જવા ધીમે પગલે ચાલતી હતી. તેને જોઈ હરસુખપ્રસાદે પૂછ્યું “ કેમ ક્યાં જવા નીકળ્યાં છો ? ”

સરોજની—“ ફરવા જઈ છું. ઠીક થયું તમે વહેલા આવ્યા તે લો આ કુચી. ”

ભાનુપ્રસાદ—“ કેમ બારણું બંધ કરીને આવ્યાં છો ? રામો નથી ? ”

સરોજીની. “ તેનું કાંઈ અમુક સગું- માંદું પડ્યું છે તેથી તે આજ બપોરનો રજા લઈને ગયો છે. ”

ભાનુપ્રસાદ “ ત્યારે હું સદજ મોડો આવ્યો હોત તો મારે બેસી રહેવું પડત ખરું ને ”

સરોજીની—“ Yes (યસ) મારે તો ફરવા જવુંજ નોંધ્યે તમારે પાલવે તો બેસી રહો, તેમાં મારે શું ? ”

ભાનુપ્રસાદ—“ પણ આજે પાછાં ચાલો. ”

સરોજીની—“ No. No. મારાથી નહિ અવાય. જરા એટીકેટ શીખો, બધ્યા તોએ ઢોર જેવા રહ્યા મને અંદિથી તમે પાછા ચાલો એમ કહો તેમાં મારું કેટલું બધું અપમાન, કેટલું બધું ઇન્સલ્ટ. ”

ભાનુપ્રસાદ—“ એમાં અપમાન શાતું. હું સવારનો બૂખ્યો છું જરા ચાહ તો કરી આપો. ”

સરોજીની “ બૂખ્યા છો તો હોટલો ક્યાં બગી ગઈ છે ? જાઓ ગોખલેના હોટલમાં ત્યાં જે નોંધ્યે તે મળશે. ”

ભાનુપ્રસાદ—“ એમ કે ! એતો ઠીક પણ મને ચાહ તો કરી આપતાં જાઓ. ”

સરોજીની—“ હાથેજ કરી લ્યોને. અમે ક્યારની પીધી ? લો તમને હાથે કરતાં કંટાળો આવે તો હોટલમાંજ પી લો. ”

ભાનુપ્રસાદ—“ ઘરમાં તમેા છો અને મારે ચાહ પીવી હોય તો હોટલમાં જવું. ખાતું હોય તો હોટલમાં જવું ખરું ને ? ”

સરોજીની—“ તેમાં મારે શું. હું કાંઈ તમારા ઘરની ચાકરડી

શુ કે રાધનારી છું હવે મારે ટાઇમ થઇ ગયો (ચાનવા માડે છે) ”

ભાનુપ્રસાદ—“ અરે પણ મારી વાત—

ભાનુપ્રસાદ આગળ બોલે એટલામાં તો તે ત્યાંથી ચાકી ગઈ ખિન્ન હૃદયે તે માળ ઉપર ચઢ્યો. પોતાની ઝોરડીનું ખાસકું ઉઘાડ્યું અને શુભ તરસથી વ્યાકુળ બની પર્ચક ઉપર આડો થયો. એટલામાં થોડીવારમાં સરોજની ભાનુપ્રસાદ એ નામનો ઉચ્ચાર કરી એક પોષ્ટમેને કામળ નાંખ્યો. ભાનુપ્રસાદે તે તરત ઉડીને લઈ લીધો. આટલા દિવસ તે પોતાની પત્નીના કામળ વાચતો નહોતો પણ આજે તેને રીસ ચઢેલી હોવાથી કામળમાં શુ હશે તે બજાવવાની જિજ્ઞાસાને લીધે કામળ ફેંક્યો. કામળમાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું પ્રિય સખી !

તારો પત્ર મળ્યો. અમે ગમે તેટલા પણ ગામડાના લોક તેથી કદાચ બહારની ટાપટીપ અમારાથી રાખી ન શકાય તો તે સ્વાભાવિકજ છે. બહારની ટાપટીપ અને વરણાગી તો તમે સહેરના લોકનેજ શોભે અમારા જીવનમાં સાદાર્થ મુખ્ય સ્વરૂપ છે અને તેને ધારણ કરીનેજ અમે ફરીએ છીએ અગ્રેજી રીતરિવાજથી અમે અણુજાણુ છીએ અમારા સ્વાગતમાં ફક્ત અમારો પ્રેમ છે અને તેનાવડે અર્થાત્ પ્રેમથી અમારે ત્યાં જે સખી વિજેરે આવે તેને જે મને તે આપી ઉભા રહીએ છીએ પ્રેમ વિના મીણુ કાંઈ અમે સમજવાજ નથી તમારા સહેરના લોકના જેવું અતઃપાણુ અમારે પરવડે નહિ અમે માયાળુ છીએ અને તમારા સુધરેલા સહેરના લોક જેવા જળ પ્રપચ અને કાનાદારા પણ આવડતા નથી. અમારા પતિની તનમનથી સેવા કરીએ છીએ અને પતિ કહે તેમ

કરીએ હીએ. તમારા જેવી સુધરેલા વિચારની સ્ત્રીઓની પેઠે પતિની સામે સમાનતા મેળવવાનો દાવો અમારો નથી. અમે તો પતિની સેવિકા હીએ. ધરતું કામકાજ દળતું, પાણી ભરતું, વીગેરે અમારી જાતેજ કરીએ હીએ તેને માટે અમારે નોકર ચાકરની જરૂર નથી. અમે આ કામ કરીએ હીએ તેથી શરીરને કસરત મળી આરોગ્યતા સચવાઈ રહે છે. ઘડી ઘડીમાં વેઘ ડોક્ટરને ત્યાં જવાનો ખર્ચ થતો નથી વળી દિવસે કામ કરેલું હોવાથી રાત્રિએ ઉઘને માટે ફાંફાં પણ મારવા પડતા નથી. પથારીમાં મુતાની સાથે ઉંઘ આપી જાય છે. જલે તું મારા આ કામને ગદ્ગદૈતરા સમાન ગણુતી હોય પણ મારા મનથી તો મને એ મહાન કર્તવ્યરૂપ છે. એમને એમ ખાઈ પીને ખેતી રહેવાનું મને પસંદ નથી એટલુંજ નહિ પણ અમારા ગામની કાષ્ઠપણુ સ્ત્રીને એવું લાગ્યેજ પસંદ હોઈ શકે. ખાઈ પી એમને એમ ખેતી રહેવાથી આજસ આવે છે. અને આજસ એ જીવનને હરનાર છે. એ બાબત હું મારા પતિ પાસે બરાબર સિખીછું તેથી કામકાજમાં આજસ રાખવી મને ગમતી નથી. અરે પેલી કલાકના ૪૫ માઇલ અને તેનાથી પણ અધિક વેગે ચાલનારી ઓલી આગગાડીનું એનજીન પણ જો એમને એમ પડી રહે છે તો તે પણ કટાઈ જાય છે. બાળકનું લાલન પાલન કરવાનું અને તેને ધવડાવાનું કામ હું જાતેજ કરૂં છું. અમારે ધાવ રાખવાનો રિવાજ નથી. એ તો તમે શહેરની સહેલાણીઓનેજ શોભે. અમારા બાળક ઉપર અમને એટલો પ્રેમ છે કે અમારે તેને ધવાડપા વગર ચાલેજ નહિ. બિયારાં કુમળાં બાળકને ધાવના હાથમાં સોંપી આપણે કાંઈ ત્યાં ફરતું, શિવ ! શિવ ! શિવ ! આ વિચાર અંતઃકરણમાં આવતાંજ હૈયું કંપી ઉઠે છે. હાલ એજ. લખાવાનું તો ધણુંજ છે પણ હું રહી ગા-

મહાત્મા એટલે મને બરાબર વિચાર ગોઠવીને લખતાં ક્રમાં આવડે છે ? જેવું આવડે એવું ભાખ્યા તુટ્યા શબ્દોમાં લખ્યું છે. તે થોડું લખ્યું ધણું કરી વાંચને અને પત્રનો જવાબ લખજે.

લી. તારી શુભેચ્છક સખી સૌં મહાલક્ષ્મી.

ભાનુપ્રસાદે પત્ર એક વખત વાંચ્યો પાછો બીજી વખત વાંચ્યો અને પછી ગદગદિત કંઠે પોતાના મન સાથે બોલ્યો કે મહાલક્ષ્મી દેવી મહાલક્ષ્મી ! ખરેખર તું એક ગામડાની રહીશ છે પણ દેવી સ્વરૂપેજ છે. તેં અંગ્રેજ કેળવણી નથી લીધી તેમાં શું થયું ! તારા આર્યધર્મનો અપૂર્વ સંસ્કારો તારા પત્રમાં શબ્દે શબ્દે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. હાલ તારા જેવી સ્ત્રીઓનીજ જરૂર છે. પતિ સુખી તો તમે સુખી અને તમે પતિની સેવિકા ? અહા ! કેટલો બધો નિઃસિમ પ્રેમ. હે આર્ય મહિલા ! તારા પવિત્ર જીવનનો ધડો લેતી સરોજની કય રે થશે. ? હું ખાત્રીથી કહું છું કે તે આ જન્મે તો નહિજ થાય તારા પત્રમાં લખેલો અમુલ્ય બોધ અગે અમૃતવચનો મહાત્મ્ય કરવા તેનું અંતઃકરણ દજી તૈયાર થયું નથી. સુધરેલા ખોટા વિચારની ઘટમાળા તેના રોમેરોમમાં પ્રવેશી ગઈ છે. સિંહણનું દૂધ જેમ મુવર્ણપાત્ર વગર અન્યમાં રહી શકતું નથી તેમ તારો અમુલ્ય બોધ પણ એ દુષ્ટ રડાના અંતરમાં રહી શકશે નહિ.

પતિ ઘરમાં બુખ્યો હોય, અથવા તેને કાંઈ અમુક કામ હોય તોપણ ઘેર ન રહેવું અને ફરવા જવું એવા સ્વભાવવાળી નીચ સરોજની તારો ઉદ્ધાર કદીપણ થવાનો નથી. અરે તારો તો શું પણ તારા જેવી જેટલી સ્ત્રીઓ ખોટા સુધારાના કુદમાં પડેલી હશે તેને માટે પણ નર્ક યાત્રાજ લખેલી છે. અરે પતિ ઉપર પ્રેમ નહિ રાખનારી ખોટા સુધારાવાળી સ્ત્રીઓ તમે ખરેખર વારાગના સમાનજ છો. ધૂણ પડી તમારા અવતાર પર કે તમે પતિની સેવા કરી નહિ.

પતિની સેવા નોકર ચાકર કરી લેશે. પતિને ખાવાનું રમોઇઓ કરી આપશે એવા એવા હલકા વિચારોને તમારા અંતઃકરણમાંથી તિલાંજલી આપો. પતિની સેવા નોકર ચાકર કરે એમ નહિ પણ તમારેજ કરવી જોઈએ. કેમકે એ તમારેજ ધર્મ છે અને તેને તમારેજ બજાવવો જોઈએ. જ્યાં સુધી તમે તેને નહિ બજાવશો ત્યાં સુધી સુખની આશા તમે કદી પણ રાખશોજ નહિ. આકાશના પુષ્પની પેઠે તે નકામીજ જશે.

થોડીવાર શાંત બેસી રહી વળી પાછો તે સ્વગત જોણવા લાગ્યો કે અરે સ્ત્રીઓ બગડે તેમાં પુરુષોનીજ ભુલ છે મારી સ્ત્રી આવી બગડી ગઈ તેમાં હું મને પોતાનેજ ગુન્હેગાર માનું છું. જ્યારે મેં મારી સ્ત્રીને આટલી હદવગરની છુટ આપી ત્યારેજ આ પરિણામ આગ્યું ને ? અરેખર સ્ત્રીઉપર થોડો અંકુશ પણ પુરુષોએ રાખવોજ જોઈએ.

આ પ્રમાણે બીજા અનેક વિચાર વમજમાં લાનુપ્રસાદ તરફન યર્ધ ગયો. પોતાને લાગેલી ભુખ તરસનું પણ તેને જાન રહ્યું નહિ અને તે એમનેએમ કેટલાક કલાક સુધી પડી રહ્યા (ત્રિના લગભગ ૧૧) ના સુમારે સરોજની ઘેર આવી તે પતિને મુતેલા જોઈ જોડી કે કેમ છે ? મનેજરા એમ્પાપર સીનેમેટો માફ જોવા જવાનું મન થવાથી ગઈ હતી તેથી મોહું થયું છે માફ કરજો લાનુપ્રસાદ—“ બધુંજ માફ કરેલું છે ને ?”

સરોજની—“ કેમ કંઈ આજે બહુ ચડયું ચડયું જોડો છો.”

લાનુપ્રસાદ—“ એમાં ચડયું જોડવાનું શાનું ? સવારનો જુઓ છું તેની કંઈ લાગણી છે ?”

સરોજની—“ એમાં લાગણી શાની હોય. મેં નહોતું કહ્યું

હોટેલમાં જઈ આવજો પછી તમે ન જાઓ એમાં કાટે દોષ.”

ભાનુપ્રસાદ—“ દોષ મારા કર્મનો.”

સરોજની—“ ઠીક ત્યારે, ખીજને આવી વાત ના કહીએ. આલો મને તો આજ થાક લાગ્યો છે માટે સુઈ જઈ છું. મેં સીનેમેટોગ્રાફમાંથી આવતી વખત નાન્ટો કરી લીધો છે. તમારી ખુશ હોય તો હોટેલમાં જઈ આવજો ” આમ બોલતી બોલતી તે નિદ્રાધીન થઈ.

*

*

*

*

સરોજની જેવી આજકાલની ખોટી ફેશનમાં ફસાનારી આર્થ આજ્ઞાઓ કેટલી દુશે તેનું પ્રમાણ અમારાથી નીકળી શકે તેમ નથી.

સુઈ પડેનો જો તમારામાં તેના જેવો એક પણ ગુણ હોય તો તેનો આ ક્ષણેજ ત્યાગ કરજો.

પ્રકરણ ૨૫ માંનાસિદ્ધાંતો.

આજકાલની વિલાયતી સ્વેદી અને અધુરી ફેશનમાં ન પઢનાં દરેક સ્ત્રીઓ પોતાના સ્વર્ગ કર્તવ્યને સમજવું જોઈએ.

સ્ત્રી અને પુરુષોના હકો સરખા છે એવા અભિમાનના વિચારને અધિન થઈ સ્ત્રી પોતાના પતિ સાથે ઉદ્વેગપરેણું વચ્ચે ચલાવતાં જાણવું જોઈએ અને પતિની સેવા કરી પોતાના સ્ત્રીપણને શોભાવવું જોઈએ.

સ્ત્રીને સમગ્ર સુખ તેના પતિ ઉપરજ છે. તેથી પતિને અનુકૂળ રહેવું એ તેની ફરજ છે.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

નવા જમાનાની નવી વાતો.

પ્રિય દંપતી ! અમારી નવી વાતો તમને સાંભળવી ગમશે કે ? આજ ખાસ કરીને એવી કેટલીક નવી વાતો કહેવાનો મારો તમને ઈરાદો છે. તમને નવીનતા પ્રિય છે, તમે નવીન થવા માંગો. આરંભના શબ્દો, હો અને તેથી અમારી નવીન વાતોને પણ તમે પ્રેમપૂર્વક સંભળશો એ કહેવાની જરૂર નથી. તોપણ એટલું તો જણાવવાની જરૂર છે જ કે આજે તમને જે કંઈ નવા વિચારો કહેવામાં આવે તે તમને ઠીક લાગે તે ગ્રહણ કરજો. ઠીક ન લાગે તેને જોમ ઘડિમાંથી કાઢી કાઢી નાંખવામાં આવે છે તેમ કાઢી નાંખજો.

અમારી નવીન વાતો સર્વાંશે નવીન તો નથીજ. પરંતુ ત્યારે અત્ર તેને નવીન કહેવાની રીત જરૂર હશે એવું તમે અનુમાન કરો છો ? હા તો અમે જણાવીએ છીએ કે જૂના વિચારવાળાની દ્રષ્ટિએ તે નવી છે. સુધારાવાળા નવીન વિચારવાળા મનુષ્યને તે નવીન નથી. અને તમે પણ કદાચ જૂનાવિચારવાળા હો તેથી અત્ર નવીન શબ્દ વાપરવો પડ્યો છે.

ચાલો ત્યારે હવે નકામા વિચારનું શું પ્રયોજન ! તે છોડી આપણી વાતનો આરંભ કરીએ.

વાત પહેલી ધર્મ ધર્મ એટલે શું? ધર્મનો સહેલામાં સહેલા અર્થ ફરજ છે. પોતા પ્રત્યેની, તથા પોતાના સગાંસંબંધીઓ પ્રત્યેની પોતાના દેશ પ્રત્યેની આપણી જે ફરજ હોય તેને બજાવવી એનું નામ ધર્મ છે. અંતઃકરણની પ્રેરણા અનુસાર કોઈ પણ શુભ કામ કરવું તો એનું નામ ધર્મ છે. અને ધર્મની ધ્રુવતા ને અનુસરવું એનું નામ ધર્મ છે. ધર્મની ધ્રુવતા એટલે પોતાનું તથા અન્યનું હિત કરવું, અને તેવાં કામો કરવાં. ધર્મના સંબંધમાં દરેક પંથવાળા જૂદા જૂદા મતો દર્શાવે છે પણ સર્વથી સરળમાં સરળ ધર્મની વ્યાખ્યા આ ઉપર જણાવી તેજ છે.

આ પ્રમાણેના આ ધર્મના સરળમાં સરળ અર્થને મૂકી આજના સમયમાં કેટલાક સ્વાર્થમન્ય પડિતોએ તથા આર્થ ધર્મના અગ્રેસરોએ આ ધર્મનું એવું સ્વરૂપ બનાવી દીધું છે કે ન પૂછે! વાત. સામાન્ય મનુષ્યથી તે સમજી પણ શકાતું નથી. અને સમજી ન શકાય એવી વસ્તુ આચારમાં પણ શી રીતે મૂકાય. અને આ કારણને લઈનેજ ધર્મની ઉત્તરોત્તર પડતી આવતી જાય છે.

સરિતાની ગતિજ એવા પ્રકારની છે કે કોઈ પણ પ્રકારે સાગરને જઈને મળવું. આજ પ્રમાણે ધર્મનો અર્થ પણ એજ છે કે આપણે આપણી ફરજ બરોઝર બજાવવી. ધર્મના સંબંધમાં મત-મતાંતરોને ઊંડી દેવા, સર્વ ધર્મનું રહસ્ય એકજ છે. ખ્રીસ્તી, મુસલમાન, પારસી યાહુદી, હિન્દુ સર્વના ધર્મ પુસ્તકો જુઓ. તેઓ એક જ અર્થનું પ્રતિપાદન કરતા જણાશે. અને જ્યારે આમ છે ત્યારે ધર્મને માટે વ્યર્થ તકરાર શા કામની ?

સ્વામી રામતીર્થ આ સંબંધમાં કહે છે કે, ખરો ધર્મ એ છે

કે જે ઇસ્લામી, હિંદુ અને ખ્રિસ્તી ધર્મનો કેવળ આત્માજ હોય. જ્યાં જાતિ વર્ણ, પથ વગેરેના બેઠ સર્વ દુરાચરી મતમતાંતરે અને ઝગડાઓ, દેહ અને મન, દેશ, કાળ અને કાર્ય કારણભાવ અને તેમાં વ્યાપી રહેલું સર્વવિશ્વ એ સર્વ જીવસાધ જન્મને જ્યાં શબ્દ પણ પહોંચી શકતો નથી એવા પરબ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થયો એનું નામ ખરો ધર્મ છે. એમાં શુભ શું છે ? કાંઈજ નથી.

હિન્દુસ્તાનની પ્રજા જ્યારે આ સામાન્યમાં સામાન્ય ધર્મ સંબંધી રહસ્યને જાણનાર થશે ત્યારેજ તેની ઉન્નતિ થઈ શકશે એ એ નિઃસંશય વાત છે.

* * * *

આજે ઠેર ઠેર ચાલતી કથાઓમાં શું જોડામાં આવે છે ?

દુઃખની, શોકની, લયની ત્યાગની અને બીજી વાત બીજી કથા. એવાજ પ્રકારની વાતો તેમાં થાય છે. જુના

ચિંતારવાળા ધરડા મનુષ્યો, ડોસી ડગરાં વગેરે તેમાં જાય છે પણ તેનાથી તેમનું શું રંધાયું ? શું તેમણે સાંભળેલી કથા તેમનું લેશમાત્ર પણ દુઃખ નિવારવા શક્તિમાન થઈ છે ? શું તેમની સાંભળેલી કથા તેમના હૃદયના શોકોને ટાળવા વિજયી થઈ છે ? ના કદી નહિ ત્યારે એવી કથા સાંભળવાનું શું પ્રયોજન ? કથા એવી સાંભળવી જોઈએ કે જેનાથી આપણી ઉન્નતિ થાય જેનાથી આપણા અંતઃકરણના દ્વાર ખુલાં થાય અને જેનાથી આપણા શરીરમાં અર્નિવેદવાદ જાગ્રત થાય આ કથા સાંભળવાથીજ ફળ છે.

×“વર્તમાન કાળમાં કથા કેવી થાય છે તેનું આપણે દુવે અવલોકન કરીશું તો પ્રથમ કથા કહેનાર સંસારી કે ત્યાગી, પોતાને

જ સંસારમાં સમજી પ્રતિફલમાંથી.

પ્રાપ્ત થતાં સારાં સારાં વસ્ત્રો પહેરે છે. સાઈં સાઈં ખાય છે. સારાં સ્વચ્છ સ્થાનમાં રહે છે. ગાડી ઘોડે બેસે છે. પોતાને જોઈતી સઘળી સારી વસ્તુઓનો ઉપભોગ કરે છે. મનુષ્યના સંગમાં અને વસ્તીમાં રાત દહાડો રહે છે. સ્ત્રીઓ પાસે પોતાની સેવા કરાવે છે. પોતાની પાસે ધણાં મનુષ્યો આવે એવું ઇચ્છે છે. અને એવાજ ઉપાયો રચે છે. પોતાની સેવા કરનાર ઉપર પ્રસન્ન રહે છે, અને ન કરનારના ઉપર રોદ્ધને દર્શાવતા નથી. અને આ વિનાનાં અસંખ્ય આચરણો તેમની કથા સાંભળનાર શ્રોતાઓના જીવાંજ આઠે પહેાર કરે છે. અને તોપણ શ્રોતાઓને સારાં વસ્ત્રો ઉપર મોહ ન ધરવાનો, સાઈં સાઈં ન ખાવાનો, ત્યાગ કરવાનો, નિર્જન પ્રદેશો વસવાનો, સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરવાનો, અને એવાજ અસંખ્ય પ્રકારનો શુદ્ધિમાં ન ઉતરે એવો અને પાલન ન થઈ શકે એવો બોધ કરે છે. તેઓ જગતને દુઃખનો ભંડાર છે એમ શ્રોતાઓને કહે છે, અને એજ જગતમાં સુંદર તળાઈ નાખી પલંગ ઉપર પોઢે છે. તેઓ વિષયોને ઝેર જેવા ગણીને શ્રોતાઓને તેનો ત્યાગ કરવાનું કહે છે, અને સેવકો મિષ્ટાન્ન જમાડે ત્યારે અકાંતરીયા થઈ ખાય છે. અતર અથવા સુગંધી પુષ્પો આપે ત્યાં પ્રીતિથી સુંધે છે, અને એક પણ વિષયના ઉપભોગથી અક્ષાંતે દર્શાવતા નથી. ઉલટાં આ પ્રકારનાં વિષયનાં ઝેર તેમને અધિક અધિક પાનારને પોતાનો વધારે પ્રેમી ભક્ત અને સેવક ગણે છે. આજે વિષયોના ત્યાગનો બોધ કરનાર સઘળાજ પડિતો, ત્યાગીઓ, સંન્યાસીઓ, સાધુઓ, અને યતિઓ જ્યાં હૃદયોને ઉન્મત કરનાર અથવા પોષનાર વિષયો નથી એવા અરણ્યમાં જવાને બદલે ખીચ વસ્તીવાળા નગરોમાં, શહેરોમાં, અથવા ગામોમાં અડંગા ધાલીને પડ્યા રહ્યા છે. અને સંસારી ગૃહસ્થોના જોટલાજ અને

જેનાજ વિષયો વૈરાગ્યના વેપના ઓથામાં રહ્યા રહ્યા નિઃશંકપણે ભોગવે છે. એજ દર્શાવી આવે છે કે તેમની કયા પારકા છોકરાને યતિ કરવા માટેની છે. એટલુંજ નહિ પણ પોતાના ઉદર પોષણના એક સાધન તરીકેનીજ છે. જે વિષયો યોગ્ય પ્રકારે ભોગવતાં જીવનની વૃદ્ધિ કરનારા, અને આત્માની શક્તિઓનો વિકાસ કરનારા છે. તેને ઉદ્ધાન રૂપમાં પ્રતિપાદન કરનાર કયા મનને શી રીતે આકર્ષી શકે ?

“એક ખાવાનોજ દ્રવ્ય લગ્નએ. ખાતું એ રસ નામના વિષયનો ઉપભોગ છે. હવે આ વિષયનો ઝેર જાણીને ત્યાગ કરનાર કયા મનુષ્યનું જીવન લાભા દિવસ ટકે ? તે દિવસે દિવસે દુર્બળ પડી જમ્મતે કેટલેક દિવસે મરીજ જવાનો. આ પ્રમાણે રસ વિષયનો ત્યાગ કરવાથી તેણે પોતાના જીવનની ઉન્નતિ કરી છે ? શું વિવિધ રસોનો મનુષ્યને જીવન પર્યંત ઉપયોગ નથી ? શા માટે ત્યારે તેના નિઃશય ત્યાગનો બોધ કરવામાં આવે છે ? એજ પ્રમાણે બીજા વિષયો પણ જીવનને હાનિ કરનાર નથી, પણ જીવનની વૃદ્ધિ કરનાર અને આત્માની શક્તિઓનો વિકાસ કરનાર છે. ગૃહસ્થાશ્રમને પણ અવિવેકીઓએ આજ પ્રમાણે વગોવી કાઢ્યો છે. અને સ્ત્રીના નિઃશય ત્યાગને જાણે મોક્ષનો દાડો હોય તેમ માન્યો છે. અમુક વય પર્યંત જ બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું છે, અને ત્યાર પછી જેમ યથાર્થ કુધા જણાયે મનુષ્યે ખાવાનું છે, તેમ સ્ત્રી વિષયક કામનાનો અંત કરણ માં પ્રજાળ આવેગ પ્રકટતાં તેણે ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકારવાનો છે.

“સ્ત્રીઓ પુરુષને નર્કમાં લાઇ જનાર નથી પણ સ્વર્ગમાં લઈ જનાર છે. સ્ત્રીઓ જીવનને ઘટાડનાર નથી પણ નવજીવનના પ્રયોગ વડે

જીવનને વધારનાર છે સ્ત્રીએ રોગ અને મૃત્યુના કારણ ૩૫ નથી પણ આરોગ્યના અને અમરતવના કારણ ૩૫ છે સ્ત્રીઓ વડે મનુષ્યની અવનતિ નથી પણ ઉન્નતિ છે સ્ત્રીએ એક પરમ સુખની પગમ કલ્યાણની રસમૂર્તિ અથવા દેવી સ્વરૂપ છે. અને તેના યથાર્થ માહાત્મ્યને જાણનાર કોઈ વિરલજ છે

“આવી પરમપ્રેમારૂપદ રસમૂર્તિ ૩૫ સ્ત્રીઓને સ્વાર્થી કથાકારો પાર વિનાની વગોવે છે ક્યાગયા તેમના શુદ્ધિ અને સાન ? જરા તો વિચાર કરો !” સ્ત્રીઓ તમને શુ જણાય છે સ્ત્રીએ દેવી સ્વરૂપ નથી !

“અવશ્ય વસ્તુનો દુરપયોગ હાનિ કરે છે પણ તે તો સધળાજ સારી વસ્તુઓ પણ કરે છે પણ દુરપયોગ હાનિ કરનાર છે એમ કહેવાને બદલે અને સદુપયોગમા લાભ દર્શાવવાને બદલે તથા સદુપયોગ કેમ કરવો તે શીખવવાને બદલે ‘માર શુધ્ધને કર સુધ્ધ તેની પેઠે વિધે’ ઉપર કથા પણ વિવેક વિના શુધ્ધ લેધને અનેક મનુષ્યો જે ફરી વળ્યા છે તે પ્રજાને અત્યંત હાનિ કરનાર થઈ પડ્યું છે

“શ્રોતાઓના અત કરણ ઉપર સ સારને દુ ખનો સાગર ઠસાવ વાથી પ્રવૃત્તિના સર્વાત્તમ સુખો પ્રાપ્ત કરનાની તેના અત કરણની સ્વાભાવિક ઇચ્છા તથા ઉત્સાહ નરમ પડી જાય છે. અને તેમ થતા તેનો પ્રવૃત્ત મદ પડી જાય છે અને આવો મદ પ્રવૃત્ત શુ ધોળા શકે તે લાખો વિચાર કર્યા વિના પણ સમજાય તેમ છે

‘સ્ત્રી નર્તુ દ્વાર છે એનું ક્યામાથી નિત્ય સામળી આવનાર ક્યા શ્રદ્ધાવાળા મનુષ્યનો પોતાની પત્ની ઉપર સંપૂર્ણ પ્રેમ ટકે ? મૂળ તો યથાર્થ પ્રેમ ઘણું સ્થગે હોતો નથી, અને મુશીમતે ઉભયને બનાવ ચાલતો હોય છે ત્યા આના વચનો અને એ પણ પરમાર્થમાં

આગળ વધવાને ઉત્સાહ ધરનારા પતિના મનમાં કેવી અસર કરે ! આ મારી સ્ત્રીજ મને આગળ વધવામાં પ્રતિબંધ કરાવે છે. એ રાંડ મરી જાય તો પછી મારે નિરાંત થાય, અને હું સાધુ કે સન્યાસી થઈ નિશ્ચિનપણે મોક્ષના સાધનો સાધુ આવા વિચારો તેના અંતઃકરણમાં નિત્ય સ્ફુરવામાં ઠાણુ પ્રતિબંધ કરે ? સેંકડો સ્થળે આજે આવા વિચારો સ્ફુરે છે, સ્ત્રીઓ ઉપર પતિને અભાવ થઈ આવે છે. અને તેમના મરણનીજ તેઓ નિઃશ્વાસ નાંખતા વાટ જોયા કરે છે. આ શું દિલકર છે ? આ શું વ્યક્તિની કે પ્રજાની ઉન્નતિને સાધનાર છે ?

“જ્યાં આ પ્રમાણે વસ્તુ સ્થિતિ છે ત્યારે શા માટે કથામાં જવું ! કથામાં જઈને શું સાંભળવું ! મનુષ્યને ઉત્સાહ આપનાર અને પ્રયત્નમાં વધારે વેગથી જોડનાર વચનો આજે કયો કથાકાર સંભળાવે છે ? ગ્ધાનિ, નિવેદ, નિરૂપણ, આત્મતિરસ્કાર. મરણનો ભય, કાલ-ઉઠીને ઠાણુ જાણે શું દુઃખ આવીપડશે એવી ચિંતા, એ વિના ખીલું શું આજે કથામાંથી પ્રાપ્ત થાય એમ છે ? જીવો દોષોથી ભરેલા છે, જીવો દુર્બળ છે, જીવોને માથે મરણ ભમ્યા કરે છે, એવું સાંભળવાથી કાનું દિલ સંધાયું છે ?

“અદ્વૈતવાળા આ માને છે. દ્વૈતવાળા આ માને છે, બુદ્ધ આ માને છે, અને ચાવાર્ક આ માને છે, એવું એવું સાંભળવાથી પણ શું રંધાયું ? વિવિધ મતના નિશ્ચયો જાણવાનું હવે પ્રયોજન નથી કેમકે એક કાળમાં જે નિશ્ચયો સાચા ગણાતા હોય છે, તે બીજા કાળમાં અસત્ય ગણાય છે, અને એક કાળમાં જે નિશ્ચયો અસત્ય ગણાય છે, તે બીજા કાળમાં સાચા ગણાય છે. અને તેથી તે જા-

જીવાની જરૂર નથી. હું કાણુ છું તેજ જાણવાની હવે જરૂર છે. અને તે પણ આપણી નજાણી જાણુ નહિ, અર્થાત્ હું જીવ છું, અદ્વયશક્તિ છું, દેવોથી ભરેલો છું, એવું એવું જાણવાની જરૂર નથી. પણ આપણું સમજી પાસું જાણવાની જરૂર છે. આપણામાં શું કરવાનું સામર્થ્ય છે, તે જાણવાની જરૂર છે. સાડા ત્રણ હાથના પંચમુતાત્મક દેહમાં રહેલા આપણે કાણુ છીએ તે જાણવાની જરૂર છે. આત્માને સ્પર્શ કરે અને દુઃખના કાદવમાંથી ગગનમાં ઉડાડે અને દૈવી જીવનની લબ્યતાનું આપણને જ્ઞાન કરાવે એવી કથા સાંભળવાની જરૂર છે. પરંતુ અફસોસની વાત એટલીજ છે કે આવી કથાઓ હજી સુધી. ધર્માચાર્યોના આશ્રમમાં, મંદિરમાં, કે પુરાણી ભટોદ્ધારા થતી જોવામાં આવતી નથી.

આ સ્થળે કદાચ કોઇ શંકા કરશે કે જગત્ મિથ્યા છે, મોહ નકામે છે, વિપયો ત્યાજ્ય છે, વગેરે વચનો જે આપણા આર્ય-તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથોમાં લખ્યા છે તે શું ખોટા છે? અને જો તે ખોટા હોય તો પૂર્વના સુદ્ધિમાન શાસ્ત્રકારો તેનું શા માટે પ્રતિપાદન કરે? આ શંકાના સમાધાનમાં જણાવવું મોઝા ધારીએ છીએ કે એ વચનો ધારો કે કદાચ ખરાં છે પણ તે શું આપણે માટે છે કે વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચેલા મનુષ્ય માટે છે.

આપણાં શાસ્ત્રગ્રંથો જોવાથી પણ આ વાતની ચચાર્થ ખાત્રી આપણને થઈ શકે છે. ચાર આશ્રમમાં ગૃહસ્થાશ્રમ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે એમ તેઓ ડિઝીમ વગાડીને કહે છે. હવે આરંભના ગૃહસ્થાશ્રમીને જગત્ મિથ્યા છે, મોહ નકામે છે એવાં વચનો શું કામનાં? શું તેને ગૃહસ્થાશ્રમનું આનંદપૂર્વક પાલન કરવાની જરૂર નથી?

શું તેણે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રસવિહિન થવાનું છે ? ના ત્યારે આવાં આવાં વચનો તેમને કયા કારણથી સમજાવે છે ?

દીવે જેમ પ્રકાશને આપે છે તેમ કાન્તજને પણ ઉત્પન્ન કરે છે. અને આજ પ્રમાણે દરેક વ્યતિકરેને માટે છે. ભોજન પેપણ આપનાર છે પણ વધારે ખાવાથી રોગને ઉત્પન્ન કરે છે. તેમ આ ગૃહસ્થાશ્રમના સંબંધમાં પણ છે. તેનાં યથાર્થ રહસ્યને જાણી તેનો ઉપભોગ કરનાર સુખી થાય છે, અને યથાર્થ રહસ્ય ન જાણવાથી દુઃખી થવાય છે. પણ તેથી શું ગૃહસ્થાશ્રમ નકામો છે એમ સિદ્ધ થઈ શકે છે ? કદાપિ ના થઈ શકે કેમકે જુદિમાનનું કર્તવ્યજ એ છે કે તેનું રહસ્ય જાણી ગૃહસ્થાશ્રમને સુખી બનાવવો.

વૃદ્ધાવસ્થામાં પડેલા અને મૃત્યુના ગ્રાસ થઈ ગયેલા મનુષ્યને જલે ' જમત્ના પદાર્થો જૃહા છે, ' ' મોહ ખોટો છે. ' એવો ઉપદેશ આપવામાં આવે પણ તમારે તેની જરૂર નથી. તમારે તો તમારો સંસાર ઉત્તરોત્તર અધિક સુધારવાની અને પ્રેમસંપન્ન થવાની જરૂર છે.

યુવાવસ્થાના મદમાં અંધ થયેલા મનુષ્યો કદાચ આ વચનનો ઉલટો અર્થ સમજી અધિક વિલાસપ્રિય થઈ જાય એ ભયથી સહજ પ્રતાસો કરવાની જરૂર છે કે વિલાસપ્રિયતા અને પ્રેમ એ બંને તદ્દન જુદાંજ છે. પ્રેમને જોડો-વિલાસપ્રિયતા માને છે તેમાં તેઓ ભૂલજ કરે છે. અને તેથી તેમણે પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રેમનો વિકાસ કરવાનો છે.

વિવિધ આપણને દુઃખ કરનાર છે એ ખરૂં પણ તે ક્યારે ! જ્યારે તેને અમર્યાદપણે, ભોગવવામાં આવે ત્યારે અને આ પ્રમાણે

હોવાથી હાલની કથાઓમાં વિષયો છોડી દેવા એમ કહેવાને બદલે તેને મર્યાદામાં રહી ભોગવવા એ કહેવાની શું અગત્ય નથી ।

હાલમાં જે કથા કહેવામાં આવે છે તેના રહસ્યને પણ કાંઈ સમજાવતું નથી. તમે ઘણું પ્રસંગે મહાભારત રામાયણ વગેરેની કથાઓ સાંભળી હશે. પણ તેના રહસ્ય સંબંધી કદી વિચાર કર્યો છે ? ભીમ આવો પરાક્રમી હતો અને તેવો હતો એમ તમે સેકંડોવાર સાંભળ્યું છે, પણ ભીમના જેવું અતુલ બળ અને તેનાથી હજાર ઘણું ઉતરતું બળ પ્રાપ્ત કરવા તમારા હૃદયમાં કદી ધ્રુજા ઉદભવી છે ? અર્જુન અત્યંત બુદ્ધિમાન હતો અને તેણે પોતાની અદ્ભુત કળાથી પાણીમાં જોઈને ફરતી માછલીને આકાશમાં વિધી નાખી મચ્છવેધ કર્યો હતો એમ તમે સાંભળ્યું છે પણ અર્જુનના કરતાં હજાર ગણી ઉતરેલી બુદ્ધિ અને કળા પ્રાપ્ત કરવાની તમને મજા થઈ છે ? બુદ્ધિહર સત્યવાદી હતા, હરિયદ્ર સત્યવાદી હતા એમ તમે સેકંડો વખત સાંભળ્યું છે પણ વ્યવહારમાં ધડી ધડી જૂઠું ખોલતાં આ દ્રષ્ટાંતથી તમે કદી અટક્યા છો ? રામચંદ્ર એક પત્નીવ્રતધારી હતા એમ તમે ઘણીએ વખત વાંચ્યું છે પણ તમે શું એક પત્નીવ્રત પાળવા ધ્રુજા દર્શાવી છે ? પારકી સ્ત્રીને જોતાં કુદ્રષ્ટિ કરવાની ટેવને શું તમે ટાળી છે ? લક્ષ્મણ બંધુપ્રેમી હતા એમ તમે જાણ્યું અને સાંભળ્યું પણ તમારા ભાઈઓભાઈ વચ્ચેના કબજા હોલવવાનો શું તમે કદી પણ પ્રયાસ સેવ્યો છે ? બંધુઓ વિચાર કરો, પુનઃ પુનઃ વિચાર કરો. અને આ વચનોને અંતરમાં ઉતારી તેના મર્યાદા રહસ્યને જાણી તદ્દનુસાર વર્તન કરો. કથા 'સાંભળવા' માત્રથી કાંઈ ફળ નથી પણ 'તે સાંભળી તેના રહસ્યોને જ-

મછ તે પ્રમાણે વર્તવામાં લાલ છે. નહિ તો પછી અખાએ કહેલી કવિતા અનુસાર તમારી ગતિ યશે.

કથા શુભી શુભી કુટયા કાન,
તોય ન આન્યું બ્રહ્મજ્ઞાન.

આ પ્રમાણે હોવાથી શાંત થાઓ. અને કથાના રહસ્યને સમજી કથા સાંભળવાનું રાખો. રહસ્ય સમજ્યા વગરની કથા વંધ્યા પુત્ર સમાન, અને પથર ઉપર પાણી સમાન નકાલી છે.

× × × × × × ×

જનસમાજમાં સામાન્ય રીતે એક એવો નિયમ પડી ગયો છે કે વાંચ સાત મિત્રો બેઠા હોય, અથવા વાત ત્રીણ એક ધરમાં પહોં આપણાં સર્ગા સાથે બેઠા હોઈએ સામાન્યદેવ. તે વખત અમુક ખાવાની ચીજ તે ધરમાંથી અથવા મિત્રમાંથી કાઢ લાવી તેઓ ત્યાં બધાને આપે તો પ્રથમ એક શબ્દ ઉચ્ચારાશે કે ‘મારે નથી ખાવી’ આમ પ્રથમ તેઓ કહેશે અને પછીથી ખાશે આ એક હસવા જેવી બાબત છે. જ્યારે ‘મારે નથી ખાવી’ એ શબ્દ બોલાય ત્યારે પેલા મનુષ્યે પછી તે ચીજ નજ ખાવી જોઈએ. પહોં આ તો આનાથી ઉલટું જોવામાં આવે અને આમ થવાનું શું કારણ હશે તે અમારાથી સમજાતું નથી.

પ્રિય વાંચનાર મિત્રોની વાતને બાબુ પર મૂકીએ તો ધરમાં તો આ પ્રમાણે જ થતું જોવામાં આવે છે. ધરમાં જીને અથવા બીજાને કંઈ અમુક વસ્તુ આપશું તો પ્રથમ નથી ખાવી એ શબ્દનો ઉચ્ચાર યશે અને પછી ખાશે આ રીત શું ટાળી દેવા યોગ્ય નથી?

અવસ્થ છેજ. કેટલાક કહેશે કે ‘ નથી ખાવી’ એમ કહી તેઓ વિવેક ખતાવતા હશે. પણ ‘નથી ખાવી’ એમ કહી પછી તેને ખાવી એ શું વિવેક કહી શકાય ! અને આમ હોવાથી આવી રી-તને તદ્દન કાઢી નાંખવી જોઈએ, અને ખાવાની ઈચ્છા હોય તો પેલો માણસ આપે ત્યારે નથી ખાવી એમ બોલવા કરતાં ખાવી જોઈએ અને ઈચ્છા ન હોય તોપછી ગમે તેટલો આગ્રહ કરે તોપણ તે નજ ખાવી જોઈએ.

આ સામાન્યમાં સામાન્ય નિયમનું પાલન કરવાથી સ્પષ્ટ વક્તા થવાની ટેવ આપણને ધીરે ધીરે પડે છે.

X X X X X X X

તમારા જીવનની ઉપયોગીતા વધારો. જીવન એ એક એવી વસ્તુ છે કે તેની ઉપયોગીતા આપણે વાત ચોથી જીવન-જેમ જેમ વધારીએ છીએ, તેમ તેમ તેના ની ઉપયોગીતા. આવિષ્કાર થાય છે. અને આમ હોવાથી તમે તમારી જેટલી ઉપયોગીતા વધારશો, તેટલો તમને પોતાનેજ લાભ છે.

મનુષ્યમાત્ર આ જીવનની ઉપયોગીતાને વધારી શકે છે. કેમકે તેનામાં તેવું બળ રહેલું છે માટે પુનઃ પુનઃ કહેવામાં આવે છે કે તમે ઉપયોગી થાઓ.

અમારી પાસે પૈસો નથી, અમારી કને સત્તા નથી એમ મનુષ્યો વિચારે છે, અમે પરાધીન છીએ, અમને સ્વતંત્રતા નથી એમ સાંભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ વિચારે છે, અમે અનાથ વિધવા-ઓ છીએ, અમારી દુનિયામાં કિંમત નથી એમ વિધવાઓ વિચારે છે. અમે માંદા છીએ, અમારું શરીર દુર્બળ છે એમ વ્યાધિગ્રસ્ત

વિચારે છે, અને અમે અપંગ છીએ, એમ શરીર ખોડવાળાં મનુષ્યો વિચારે અને આમ વિચારી તેઓ કહે છે કે અમે અમારા જીવનની ઉપયોગીતા શી રીતે વધારી શકીએ. અમારામાં બળ હોય તો અમે તે વધારી શકીએ ને.

આ પ્રકારનાં વચનો બોલી તેઓ જીવનની ઉપયોગીતા વધારવી એ પોતાની સત્તાની બહાર છે એમ માની પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરે છે. પણ આ પ્રમાણે માનવામાં તેઓ અત્યંત ભૂલ કરે છે. કેમકે,

પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાના જીવનની ઉપયોગીતા વધારી શકે છે.

આ એક ખરેખરો સિદ્ધાંત છે. દ્રષ્ટાંત આપી તેની સાબીતી કરીએ.

ધનુવાન મનુષ્ય પોતાના ધનનો સહભાગે મુસાફરખાના બાંધવામાં, અપંગ મનુષ્યોને યાજવામાં, જાહેર લોકસેવાના કાર્યોમાં મદદ કરવામાં ઉપયોગ કરીને અને આ રીતે ખીજા અનેક રસ્તાઓથી પોતાના જીવનની ઉપયોગીતા વધારી શકે છે.

ગરીબ મનુષ્ય દેશ સેવાના કાર્યોમાં સ્વયં સેવક થઈને, લૂંટ, સંગડા, આંધળા, વગેરે મનુષ્યોને મદદ કરવામાં તથા તેની સારવાર કરવામાં અને દુઃખી મનુષ્યોને તેનાં દુઃખમાંથી મુક્ત કરવાના કામમાં પ્રોત્સાહન વચનોથી પોતાના જીવનની ઉપયોગીતા વધારી શકે છે.

સત્તા વગરનો મનુષ્ય પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેના કામો કરી પોતાના જીવનની ઉપયોગીતા વધારે છે. સૌઆમ્યવતી સ્ત્રીઓ પતિની સેવા કરવામાં, અભ્યાગતને આશ્રય આપવામાં અને પોતાના

બાળકને ઉત્તમ પ્રકારનું ગૃહશિક્ષણ આપી તેને ઉત્તમ બનાવવામાં પોતાના જીવનની ઉપયોગીતા વધારી શકે છે.

વિધવાસ્ત્રીઓ વનિતાવિશ્રામ આદિ સંસ્થાદ્વારા સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કરી શકે છે. નર્સ તરીકે રોગી મનુષ્યને મદદ તથા તેની સારવાર કરવામાં પોતાની ઉપયોગીતા વધારી શકે છે.

આજ નિયમને અનુસરી દુર્બળ મનુષ્ય, બ્યાધિગ્રસ્ત મનુષ્ય, અપંગ મનુષ્ય એ સર્વે પોતાના જીવનની ઉપયોગીતા વધારી શકે છે. જીવનની ઉપયોગીતા વધારવાના અનેક માર્ગો છે તેમાંથી કોઈ પણ પ્રદર્શ કરીને તેઓ ઉપયોગી થઈ શકે છે. છેવટે ભૂલાં લંગડાં મનુષ્યથી કોઈ ન બને તો ઇશ્વરની ભક્તિ કરવા રૂપ કામને હાથમાં લઇને પણ જીવનની ઉપયોગીતા તેઓ વધારે છે.

પ્રજુની સૃષ્ટિમાં નિરૂપયોગી કંઈજ નથી. એક નાનામાં નાનું તરણું તે પણ કામનું છે. તો ખાસ પ્રજુના મંદિરરૂપ માનવ તનુઓ નિરૂપયોગી હોય એ કેમ સંભવે ? બધું ! વિચાર કરી તમારામાં પાછા વળો અને જુઓ કે જીવનને ઉપયોગી બનાવવાના માર્ગ કેટલા બધા છે.

" કોઈ એક જણે જન્મમાં જન્મી, કોઈ કોઈ સુંદર સુકૃત્ય કીધાં,
કોઈ એક જણે નિજ માનવ બધું સહાય કરી આશીષ લીધાં,
કોઈ એક જણે ગાંધ ગીત મધુર, કોઈકના હૃદયને સાંત કર્યું.
કોઈ એક જણે પ્રકટાવી પ્રસન્નતા, અન્યના હૃદયનું દુઃખ દૂર્યું,
કોઈ એકજણે મહાવિપદ ત્રિષે કરી સહાય, સાર્યેક મિત્ર ધર્મ કયો.
કોઈ એકજણે સખ્ત અવણ કર્યો, નિજ આશ્રિતનો ઉપકાર ભર્યો,
કોઈ એક જણે જઈ એકાતમાં, નિજ સ્વરૂપ તણું રહ્યું ધ્યાન ધર્યું,
કોઈ એક જણે 'દેશ સેવા કર' એણે સાચા હૃદયનું વચન ઉચ્ચર્યું,

કોઈ એક જણે નિજ ધર્મને કાજ, અથર્મી પ્રતિ ધ્રુવને આદ્યું.
 કોઈ એક જણે નિજ જીવન ગ્રહણું, વધારિમાં એકતિ શાંતિ અર્થું.
 કોઈ એક જણે વ્યવહારે રહી, સાચા સાધનથી સાધી ઉત્તમતા,
 કહો ખંધુ ? વિચારી અને તો જરા, એવા કોઈ એક જણે તે તમે શું દર્શા ?
 શ્રી રમેન્દ્ર મગવાન.

આ સત્રંગા માર્ગોમાંથી તમારા જીવનની ઉપયોગીતા વધાર-
 વા ક્યો માર્ગ તમે ગ્રહણ કર્યો તે શું કહી શકશો ?

આગે તમે કદાચ કોઈ પણ માર્ગ ગ્રહણ કર્યો ન હોયતો
 ચિંતા નહી આજમળે તમે તેને ગ્રહણ કરો. હજી બાજી
 તમારાજ હાથમાં છે અને તેથી અજાણીજ ઉપયોગી થઈ રહો.

X X X X X X X

મુખની ભક્તિ કરવાથી સુખ મળે છે. ગમે તેવું કદા હોય
 તોપણ ભક્તિથી દળે છે.

‘ ભક્તિથી સહ સુખ આવતું, વશ વિશ્વ ભક્તિ થકી થતું. ’

આ આદિ અનેક વાક્યો પણ આપણને ભક્તિનું માહાત્મ્યજ
 જણાવે છે. અને તેથી આગે આપણા હિન્દુ-

વાત પાંચમી સંસારમાં તેમજ બીજા અનાર્થ સંસારમાં પણ
 ભક્તિ દરેક મનુષ્યો ભક્તિ કરે છે.

ભક્તિ એ અધર્મોનો ઉદ્ધાર કરવાની અજમ
 દેવી છે. પણ હાલ તે શા માટે કળને આપતી નથી તેનો શું તમે
 કદિ વિચાર કર્યો છે ? ભક્તિવાન મનુષ્ય સર્વથા સુખી હોવો જોઈ-
 એ તેને બહુલે કોઈકજ સુખી જોવામાં આવે છે તેનું શું કારણ
 તે તમે વિચાર્યું છે ? ના, ત્યારે ચાલો આપણે તે સંબંધમાં કાંઈક
 છટા જવાયા વિચારો કરીએ.

સ્પર્શમણિનો લોખંડને સ્પર્શ થતાં તે સુવર્ણરૂપ બની જાય છે. તેમ ભક્તિને ધારણ કરનારા મનુષ્ય પણ સર્વદા સુખમયજ બની રહે છે. ભક્તિમાં એક એવી શક્તિ રહેલી છે કે તેનો સંગ કરનાર સર્વની તે ઉન્નતિ કરે છે.

જ્યારે આમ છે ત્યારે આવી વિપરીતતા કેમ ? શું તમે આવો સવાલ પૂછો છો ? સાંમજો.

તમે શું ખરી ભક્તિ કરો છો ? ખરી ભક્તિ હોય તો તેનું ફળ મળવુંજ જોઈએ. ઉત્તમ બીજક ઉત્તમ ભૂમિમાં નાંખવામાં આવે તો તે ઉગવુંજ જોઈએ. તેમ છતાં જ્યારે તે નથી ઉગતું ત્યારે આપણે શું કહીએ છીએ ક્યાં તો ભૂમિનો દોષ કે ક્યાં તો બીજકનો દોષ, આજ પ્રમાણે ભક્તિના સંબંધમાં પણ છે. આપણી પોતાની ભક્તિનેજ દોષ છે અને તેને લીધેજ ફળ આપણને મળતું નથી.

કલાક અથવા બે કલાક ભક્તિ કરવી અને પછી વ્યવહારમાં સ્થાપચ્યા રહેવું એ શું ખરી ભક્તિ છે ?

માળા હાથમાં રાખી મુખથી પ્રભુ પ્રભુ બોલવું અને અંતરમાં રાગદ્વેષના વિચારો કરવા એ શું ખરી ભક્તિ છે ?

ભક્તિ વખત સર્વાત્મભાવના રાખવી અને વ્યવહારમાં સ્વાર્થતા બતાવવી એ શું ખરી ભક્તિ છે ?

પરમાત્મા એ પ્રેમ સ્વરૂપ છે અને પરમાત્મા આખા વિશ્વમાં વ્યાપ્ત છે એમ માનવું અને જરા કંઈ પ્રસંગ આવતાં અથવા આપણો કોઈએ બગાડ કરતાં એ પ્રેમને તિલાંજલિ આપી મારા મારી કરવા સુધી તૈયાર થઈ જવું એ શું ખરી ભક્તિ છે ?

સર્વમાંજ ઈશ્વર છે, એમ માની પછી પ્રસંગ આવતાં એ

માનવાને દૂર કરી સંકુચિત મનના ચતુર્થ એ શું ખરી ભક્તિ છે ?
ભક્તિ કરતી વખત સત્યવચન બોલવાથી આમ થાય છે
એવું જાણવું અને વ્યવહારમાં પદે પદે જૂઠું બોલવું એ શું
ખરી ભક્તિ છે ?

બહારથી યવનની છાયા પડે તોયે સાતવાર ન્હાવું, એટલી
આચાર શુદ્ધિ રાખવી અને અંદર કામ, ક્રોધ, મોહરૂપ યવન કર-
તાં પણ અત્યંત નીચ વિકારો તેને રથાન આપવું એ શું
ખરી ભક્તિ છે ?

બધુઓ ! વિચાર કરો, ખરી ભક્તિના સ્વરૂપને બરાબર જાણો.
માત્ર ઉપર ઉપરની સમાજને દેખાડવા માત્રની નહિ પણ અંતઃકરણની
ભક્તિ રાખો એનાથી તમારા સર્વ મનવચ્છિત પૂર્ણ થશે.

X X X X X X X

મૂર્તિ પૂજા એ હિન્દુઓની અવનનિ કરનાર છે એમ કેટલાક
માને છે. અને કેટલાક તેને ઉન્નતિ કરનાર
વાત હી મૂર્તિપૂજા માને છે. આ બે માં સત્ય શું છે તેનો વિ-
ચાર કરવો યોગ્ય છે. મૂર્તિપૂજના ઉદ્દેશને
લક્ષમાં રાખીને જો તે કરવામાં આવે તો તે પરમ કૃત્યાણુકારી છે
પણ તેના ઉદ્દેશને લક્ષમાં ન રાખવાથી તે નુકસાન કર્તા થઇ પડે છે.
વર્તમાન સમયમાં જોઇશું તો મૂર્તિપૂજકો પોતાની મૂર્તિને નહવરાવે
છે, યાજ્ઞ ધરાવે છે, પૂજા કરે છે, અને ત્યાં નૃત્ય ગાન વીગેરે કરે છે.
આટલું કરવાથી તે પોતાને એક મહાન મૂર્તિપૂજનાર માને છે પણ
આશું તેમનું સત્ય માનવું ? ઉપર ઉપરથી આપણને કદાચ તે
સત્ય લાગે પરંતુ અંદરથી વિચાર કરતાં તે સત્ય જણાય તેમ નથી.
મૂર્તિપૂજનો ઉદ્દેશ આપણે સર્વે ધર્મરતે જોવા એ ખરો છે.

ધધરનેસર્વ પદાર્થમાં જોવા આરંભમાં આપણને કડીણ જણાય તે અર્થે મૂર્તિની આવશ્યકતા સ્વીકારાઈ છે આપણા વૃદ્ધોએ એમ કરીને આપણને એ શિખવ્યું છે કે મૂર્તિ કે જે પથ્થર અથવા ધાતુની બનાવેલી છે તેમાં પણ ધધર સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરે અને આ પ્રમાણે કરવામાં આવતાં આવતાં સર્વમાં ધધરનું ધ્યાન ધરવાનું તે આપણને શુભ રીતે સૂચન આપે છે.

મૂર્તિપૂજનો ખરેખરો ઉદ્દેશ આજ હોવો ધટે છે. સામાન્યમાં સામાન્ય પથ્થર જેવી વસ્તુમાં પણ ધધર સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું એ શું આપણને સર્વ પદાર્થમાં ધધરને જોવા એ શિખવે તેમ નથી ? અવશ્ય છેજ, અને ખરેખરા મૂર્તિપૂજકોનો આજ ઉદ્દેશ હોવો ધટે છે. અને તેમણે ક્રમે ક્રમે સર્વમાં ધધરને જોવાની ટેવ પાડવાની છે.

આ બાબતની વિરોધમાં કદાચ કોઈ પ્રતિપક્ષી કહેશે કે મૂર્તિપૂજનો ઉદ્દેશ જ્યારે સર્વમાં ધધર જોવાનો છે ત્યારે એમને એમ મૂર્તિ રાખ્યા શિવાય આ ઉદ્દેશ તેમણે શા માટે સિદ્ધ ન કરવો તેમના આ કથનના સમાધાનમાં લ બાણુથી લખી શકાય પણ તેમ કરવા જતાં વિષયાંતર થઈ જતું હોવાથી દુઃકમાં જ જણાવી-એ છીએ કે આરંભમાં નિરાકાર મૂર્તિનું ધ્યાન કરતાં કરતાં પ્રવેશકો ને કદણુ પડે છે. અને તેથી તેમને મૂર્તિની જરૂર રહે છે ત્રાટક દત્તાદિની ક્રિયાવડે જ્યારે દ્રષ્ટિની સ્થિરતા વીગેરે યર્ષજન્ય ત્યારે પછી તેની જરૂર નથી. જેમ આપણને એક કવિતા મોટે કરવી હોય તો પ્રથમ ચોપડીની જરૂર પડે છે અને તે પછી મોટે થયા પછી તેની જરૂર રહેતી નથી તેમ મૂર્તિપૂજના સંબંધમાં પણ છે.

હાલમાં જે મૂર્તિપૂજનો પ્રકાર જોવામાં આવે છે તે એકંદરે

ખરેખરે નથીજ. અને તેનેજ લીધે પ્રતિપક્ષીઓની ટીકાને તે પાત્ર થાય છે, જે મૂર્તિપૂજના ખરા આ ઉપર કહેલા રહસ્યને જાણીને જે તે કરવામાં આવે તો તેઓને ટીકાનું સ્થાન કયું લેવું તે શોધી કાઢતાં મુસીબત પડે છે.

પ્રિય મૂર્તિપૂજકો. તમે તમારા ખરા રહસ્યને જાણો. જગતને એમ બતાવી આપો કે અમે અમારી મૂર્તિમાંથી ધીરે ધીરે આખા વિશ્વને હુરિમય જોવાની ટેવ પાડીએ છીએ, અમારી ઉન્નતિનું પ્રથમ પગથીયું એ છે.

મૂર્તિની પૂજા કરવી અને ખીજ પદાર્થોને કાષ્ટવત ગણવા એ મૂર્તિપૂજકનું લક્ષણ નથી. વળી હાલમાં એ પણ જોવામાં આવે છે કે મૂર્તિપૂજકો પોતપોતાની મૂર્તિને ખરી માને છે અને ખીજની નિંદા કરે છે. આને લીધે પણ મૂર્તિપૂજકો સામે ટીકા કરવાને સામાવાજાઓ તૈયાર થાય છે.

શિવની મૂર્તિ જોઈ વૈષ્ણવે દ્વેષ કરવો, અને વિષ્ણુની મૂર્તિ જોઈ શિવમાર્ગીએ દ્વેષ કરવો, અને શક્તિની મૂર્તિવાળાએ આ બંનેનો દ્વેષ કરવો, એ શું મૂર્તિપૂજનું ખરેખરું લક્ષણ છે ? શું મૂર્તિપૂજા એટલે દ્વેષને વધારનાર દારૂ ! બંધુઓ ! વિચાર કરો, અને તમારા એવા કર્મથી જરા લગ્નઓ.

સર્વમાં એકજ પરમાત્મા રહેલા છે. આ સૂત્રને બરાબર સમજો. અને હે મૂર્તિપૂજકો, તમારા સધળા ઉદ્દેશો પાર પાડો. જરથોસ્ત, મુસલમાન, વગેરે સર્વ પરમાત્માને જૂઠા જૂઠા નામથી સંબોધે છે પણ આખરે તે બધા એકજ પરમાત્માને મુખ્યવે છે.

૫૬ (નાથ નામ લાખ કાટીથી અધિક ૬ એ લય)

પ્રભુના નામ વિશ્વમાંદિ તો અનેક છે,

કદી એ જુદા જણાય પણ એક છે;

દ્રષ્ટિથી જુદા જણાય પણ એક છે.

કોઈ તો પ્રભુ, હરિ, જાણ જ કહે છે,

પરશરદિગાર, ગોંડ આદી કો લહે છે,

જુદા જુદા નામ છે, મૂળ તો તો એક છે,

સહે છે ઈર સત્ય તે ધીમાન;

પ્રભુ०

સુવર્ણના ધાટ અનેક યાથે,

વીંદી, ટુંડ, ઢાર એવી બનાવે,

ઉપરથી જુદું રૂપ જણાવે;

પણ તે આખરે એકજ સુવર્ણ છે,

તપાસી એતાં આખરે એકજ સુવર્ણ

ઈતેમ એક છે,

જુદા જુદા નામ છે,

સગર સરોવર ધર્મમાં,

પણ એકોદેવ સર્વ મૂર્તો હરિ

વચનથીએ પરમેશ્વર એક છે;

પ્રભુ०

શ્રીશ્રેય સુધાકરે,

(પ્ર. ન. વ્યાસ.)

આ પદનો વિચાર કરી તેના રહસ્યને જરાજર સમજો. અને મૂર્તિપૂજના જરા રહસ્યને ધ્યાનમાં લઈ પૂતકૃત્ય થઈ રહો.

x x x x x x x

જે પ્રભાણે વિચારે તે પ્રભાણે વર્તન કરે. અરેખરા સુખની

ચાલી તેમાંજ રહેલી છે, વિચારમાં અને આ-
વાત સાતમી સુધારક. ચારમાં ભિન્નતા રાખવાથી કોઈ પણ
દિવસ સાડે પરિણામ આવેલું જણાતું નથી.

મોટા મોટા સુધારકમન્યો, વિદ્વાન પુરુષો, આર્યધર્મનું ખરેખ-
રી રીતે પાલન કરનારાઓ એ સર્વના જીવન તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં તેઓ
બહારથી બહુ સારી સારી વાતો કરતા હોય છે, મ્હોટી મ્હોટી સ-
ભાઓમાં ધર્મના અને સંસાર સુધારાના વિદ્વતા બરેલા ભાષણો આપે
છે પણ જો તેમનું વર્તન ગુપ્તપણે જોયું હોય તો તેઓના વિચાર
અને વર્તનમાં હઝારધણું છેલું જોવામાં આવશે, સભામાં જમને મઘ-
પાન નિષેધનું ભાષણ કરનાર અને ઘેર ઉંચી ખાન્ડીના ગાસો ડીં-
ચનારનો આજે ટોટો નથી, બહારથી આર્યધર્મની નીતિ રીતનું પાલન
કરનાર ઘેર છુટ તથા બહારનાં લુગડાં સાથે ખાવા બેસવામાં હરકત ગણ-
તા નથી અને આજ પ્રમાણે દરેક બાબતમાં યષ્ટ ગયું છે, આ શું
સાચો સુધારો છે ? કોઈ કહેશે મને આ તે સુધારાનું સ્વરૂપ કે
કુધારાનું !

વાણી અને વર્તનની ભિન્નતા ન રાખો. જેમ જોતો વિચારો
તેમ વર્તનમાં પણ મૂકો, એકલા વિચારો તમારા વર્તન વગર પાંગ-
ળા છે. અને તે કંઈ પણ ફળ આપતા નથી. માટે આજથીજ
સાવધ થાઓ. અને વિચાર વર્તનની ઐક્યતા કરો, સુધારાવાળા
વિચારો ફેલાવનારા આર્યધર્મના વિચારો ફેલાવનારા જો તેમના વિ-
ચાર પ્રમાણે પોતે નથી ચાલતા તો તેમનું ઓળસ વધતું નથી, અને
તેમના મુખઉપર કંઈકવાર 'ભાઈકરતા' ની છાપ જોવામાં આવે
છે માટે ઓળસ વધારવા અને આ છાપ ટાળવાને માટે પણ વિ-
ચાર વર્તનની ઐક્યતા કરો,

એવો એક સત્ય નિષ્પત્તિ છે કે અનુભવ્યા વગરની વાતને સૌ માણસ સાંભળે છે અને અનુભવેલી વાતો હજાર મનુષ્ય સાંભળે છે, માટે તમે પણ તમારી વાતને સૌ મનુષ્યને સાંભળવા યોગ્ય નહિ પરંતુ હજાર મનુષ્યને સાંભળવા યોગ્ય કરો. અને તમારા મનમાં આ નીચેના લઘુ સૂત્રને કાતરી રાખો.

“ દુઃકર્મના કરનાર શુદ્ધિવાનવત વાતો કરે,
તો પણ કદી તે લોકનાં હિંડા હૃદયમાં ના ફરે,
જન શુદ્ધિને આચાર રાખી, મૌનને ધારણ કરે,
તો પણ સરવ જન યોધ લેવા તીવ્ર આતુરતા ધરે. ”

જ્ઞાન એટલે શું તેનો તમે કદી વિચાર કર્યો છે ? જ્ઞાનનો સરળમાં સરળ અર્થ જ્ઞાન એટલે કહાપણ,

વાત આઠમી જ્ઞાન-જ્ઞાન એટલે સમજ શક્તિ વગેરે થાય છે.

નો અર્થ,

આ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવા મનુષ્ય માત્ર

મથે છે. વિધ્યાભ્યાસ પણ તેની પ્રાપ્તિને

માટે કરાય છે અને આ રીતે આજે જ્યાં ત્યાં જ્ઞાન એ સુખને આપનાર હોવાથી તેને પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો આપે છે.

સામાન્ય માન્યતા એવી છે કે વિદ્યાભ્યાસ કરી બી. એ. પાસ થવું તેનું નામ જ્ઞાન જે મનુષ્ય વધારે ડીઝી પસાર કરી તે વધારે જ્ઞાની અને જેણે એફી કરી તે આછો જ્ઞાની. બીજી માન્યતા એવી છે કે જ્ઞાન એટલે પુસ્તકો દ્વારા મેળવેલી માહિતીનો સંગ્રહ આધુનિક કાળમાં વખાણાતા ગ્રંથોને પાઠે કરવા તેનું નામ જ્ઞાન. અને આ ગ્રંથો જે વધારે પાઠે કરે તે વધારે જ્ઞાની.

આજ પ્રમાણે જ્ઞાનને માટે વિવિધ મતો છે. આ મત શું ખરા છે ?

ઉપરથી દ્રષ્ટી કરતાં તમને જણાશે કે આ નિયમો અને મત
ખરા જી પછુ એમ માનવામાં મનુષ્ય માત્ર જીલ કરે છે, સત્યજ્ઞા
નનું સ્વરૂપ તો તદ્દન જુદુંજ છે.

પૂર્વકાલમાં યદ્ય ગએલા શંકરાચાર્ય, પતંજલી, કપિલ, ગૌ
તમ, જૈમિની, વેદવ્યાસ, શુકદેવ, જનક, કણ્ઠદિ, પાણિની વીગે
પ્રાતઃસ્મરણીય મહાપુરુષો અત્યંત યાત્રી હતા એ વાતની કાષ્ઠથી
ના પાડી શકાય તેમ નથી. ત્યારે શું તેઓ એમ. એ. (M. A.),
અથવા બી. એ. (B. A.) ની પરીક્ષા આપવા ગયા હતાં કે તે
મણે શાળામાં જઈને અભ્યાસ કર્યો તેનાથી તેમનું જ્ઞાન આટલું
બધું વૃદ્ધિગત થયું હતું.

વર્તમાન સમયમાં યદ્ય ગએલા જોર્ડન, જેમ્સ, હેગલ, કેંટ
ડાર્વિન, હકસલી, ઈમર્સન, ન્યુટન વગેરે સમર્થ વિદ્વાનો તેમજ નૃ-
સિંહાચાર્ય, દયાનંદ, સદાજનંદ, રામાનુજ વગેરે આર્ય મહાપુરુષોએ જે
જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું તે સહિ જ્ઞાન પછુ તેમનામાં પરીક્ષા આપવાર્ય
આવ્યું હતું ? ના, આ જ્ઞાન તે સત્યજ્ઞાન નથી સત્યજ્ઞાન અંતરમાંથી
મળે છે અને તેથી આ સઘળા મહાપુરુષો અને વિદ્વાનોએ જે
અપ્રતિમજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તે સર્વનું મૂળ અંતરજ છે.

મનુષ્યમાત્રના અંતઃકરણમાં આ જ્ઞાનનો અખૂટ ઝરો રહેલો
છે અને જેમ જે કુવામાં પાતાળ ફાડ્યું હોય તેમાં પાણી ખૂદી પ
ડ્યાનો સંભવ કદી આવતો નથી તેમ અંતરના જ્ઞાનનું સરવાળું પણ
ખૂદી આવતુંજ નથી જેમ જેમ આપણે તે જ્ઞાનનો આવિષ્કાર કરવા
ચયત્ન કરીએ છીએ તેમ તેમ તે દ્વિચલ જળથી આપણામાં સમુ-
દ્રના પુરની પેઠે ઉભરાતું રહેછે વિશેષ જુગી તો એ છે કે સમુદ્ર

પુર-ભરતી તો આવીને ઉતરી જાય છે પણ આમાં તો ઓટ તો છેજ નહિ ઉત્તરોત્તર ભરતીજ આવ્યા કરે છે.

પુસ્તકોના વાંચન વગેરેથી મેળવેલું જ્ઞાન તે અખૂટ ઝરો નથી પણ હવાડાનું પાણી છે અથવા તે ખાખોચીયાનું પાણી છે. અને તડકા વગેરેને લીધે તે મુકાઇ જાય છે તેજ પ્રમાણે આ જ્ઞાન પણ સ્વાઇ નથી. જ્ઞાન અંતરમાંથી મળે છે. સર્વાતને માટે જ્ઞાન પ્રાપ્તિ અર્થે કદાચ પુસ્તકોનું વાંચન થોડું ગણી શકાય પણ પાછળથી તે થોડું ગણાય તેમ નથી. આથી સત્યજ્ઞાનને મેળવવાને માટે પાછા વળો અને અંતઃકરણમાં સ્થિર થાઓ. ત્યાંથી તમને જોઇએ તેટલું જ્ઞાન મળશે.

અંતઃકરણમાં શી રીતે સ્થિર થઇએ. એમ પૂછો છો. ત્યારે નીચેની ક્રિયા ઉપર ધ્યાન આપો.

સવારમાં પ્રાતઃકાળે વહેલા ઉઠી શૌચ સ્નાનથી પરવારી જવું. સ્નાન હમેંશા ઠંડા પાણીથી કરવાનો અભ્યાસ રાખવો. શિયાળાના દિવસોમાં અથવા શરીરની પ્રકૃતિ ઠીક ન હોય તેવા વખતમાં ગરમ પાણીથી નહાવું એ અડચણ કર્તા નથી. પણ માત્ર આવા અપવાદ શિવાય ઠંડા પાણીનોજ મહાવરો રાખવો.

સ્નાન બરાબર વિધિ પૂર્વકે કરવું. એક લોટો આમ અને એક તેમ એમ પાંચ સાત લોટા શરીર ઉપર ઢાળ્યા એટલે સ્નાન થઇ રહ્યું એમ મનુષ્યમાંથી ધણો લાગ સમજે છે અને તેથી તેમની નહાવાની પદ્ધતિ આવીજ હોય છે. આ પદ્ધતિ ખરી નથી. સ્નાન બરાબર શરીરને સાફ કરવા માટેજ કરવાની જરૂર છે. ગમે તે આપણે દિવસમાં બે વખત સ્નાન કરતા હોઇએ તેને બદલે એક

વખત કરવું પણ તે બરાબર વિધિ પૂર્વકજ કરવું જોઈએ. શરીરનાં છિદ્રો પરસેવો લગવો લીધે પુરાર્થ જાય છે, તેથી તેને સાફ કરવાને અર્થે શરીરને એક ખાદીનો કટકો લઈ બરાબર ધસવું. એકે એક અવયવને ધસવા શરીરની ચીકણ દૂર કરવાને સાંજુ વાપરવો સફેત માટી ગોરમટી પણ નહાવાના કામમાં ઘણી સારી છે, અને તેના ઉપયોગતે પણ લાભ કરનાર છે. આ પ્રમાણે શરીરને બગબગ ચોળી નાહી રહ્યા પછી ડુવાલવતી તેને ટાંક કરવું.

આ વિધિ પૂર્વક સ્નાન કરવાને લીધે સ્નાનનો શુભ ને શરીરમાં સ્વસ્થતા પ્રકટાવવાનો છે તે બરાબર પ્રકટે છે. તમે ગમે તેટલા થાકી ગયા હોયો તોપણ આ વિધિ પૂર્વક સ્નાન કરશો તો તમારો અડધો અડધ થાક ઉતરી જશે એટલુંજ નહિ પરંતુ નવીન કામ કરવાનું બળ તમારામાં આપોઆપ પ્રકટી આવેલું દેખાશે.

સ્નાનથી પરવાર્યા પછી ઘરમાં અગાથીમાં અથવા એવી બીજી જગ્યામાં જ્યાં પવન સારી રીતે આવી શકે તો હોય ત્યાં આસન માંડીને બેસવું. આ આસન બનતા સુધી નરમ અને સ્વચ્છ રાખવા પ્રતિ કાળજી રાખવી. તેના ઉપર પદ્માસન રાખી બેસી પછી અંત કરણના સઘળા વિચારો કાઢી નાંખવા. અંતઃકરણમાંથી વિચારો કાઢી તેને નિર્વિકલ્પ કરવાનું કામ જરા કઠીણ છે. પણ ધીમે ધીમે તે સરળ થઈ જશે.

અંતરના વિચારો દૂર કર્યા બાદ દીર્ઘ શ્વાસોશ્વાસ લેવા. અ-

---

* લોમવિલોમ પ્રાણાયામનું સ્વરૂપ જાણવા માટે અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ ગ્રંથો : 'પ્રાણાયામ' નામનું પુસ્તક વાંચો. પ્રાણાયામ સંબંધી સઘળા માહિતી તેમાં વિસ્તારપૂર્વક સરળતા સરળ ભાષામાં આપી છે મૂલ્ય આઠ આના પોષ્ટેજ ૦-૧-૦ અર્ધપ્રકાશ એડીસ સુરત.

૨વા લોભવિલોભ પ્રાણાયામ કરવો* પ્રાણાયામનો પ્રયોગ કરતી વખત શ્વાસ લેતી વખત (પૂરક વખતે) હું વિશ્વમાંથી જ્ઞાનને મેલું કરું છું એવી ભાવના કરવી, કુંભક વખતે હું જ્ઞાનને મારા શરીરમાં ભરપૂર કરું છું, એવી ભાવના કરવી અને રેચક વખતે મારામાં રહેલા અજ્ઞાનને હું કઢાડી નાંખું છું એવી ભાવના કરવી.

આરંભમાં આ ત્રણે ભાવના એક સાથે કરતાં અભ્યાસકોને થઈ કડીયુ પડશે, તેથી તેમણે એક ભાવના વૃત્તિમાં બરાબર આવડ કરી રહ્યા પછી બીજીનું સેવન કરવું અને બીજી બરાબર થયા પછી ત્રીજી કરવી.

આ ભાવના દિવસમાં અડધો કલાક અથવા પા કલાક કરવી પણ એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે તે બરાબર રસપૂર્વક કરવી જોઈએ ' માયા ઉતાર વેઠ ' તરીકે તે કરવાથી કાંઈ પણ ફળને આપતી નથી એ બરાબર લક્ષમાં રાખવું.

ભાવના કરી રહ્યા પછી પરમાત્માની એકમ ગિતે પ્રાર્થના કરવી.

હે જ્ઞાન પ્રદાતા પ્રભુ ! આપ બરેબરા જ્ઞાનના સમુદ્રજ છે. અને તેથી કૃપા કરી વસ્તુતઃ આપ સ્વરૂપ છતાં મારા મનથી જુદા માનેલા આ અભિમાની જીવમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરજો, હે નાથ ! આપની કૃપારૂપ રક્ષિતનું એક કિરણ પણ અમારી ઉપર પ્રેરશે તો અમે સર્વદા જ્ઞાનસંપન્ન થઈ રહેશું. દીનવત્સલ પ્રભુ તે સત્વર પ્રેરો.

આ પ્રમાણે રોજ ભાવના કરી પ્રાર્થના કરવી આને લીધે થોડા સમયમાં આપણને સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે. પૂર્વના જે જે મહાપુરુષો યદ્ય ગયા છે તેમણે સર્વે આવી ક્રિયા વડે અંતરમાં સ્થિર

ચઠનેજ શાન સંપાદન કર્યું હતું.

+ + + + +
 ‘ સુધારો સુધારો અને સુધારો ’ એ શબ્દ આજે જ્યાં ત્યાં
 બોલાતો જોવામાં આવે છે. સઘળા વિદ્વાનો,
 વાત નવમી સુધા- શાનીઓ, પ્રોફેસરો, લેખકો આજે જ્યાં જુએ
 જો-સુધારો અને ત્યાં સુધારા શબ્દની ગર્જના કરે છે. પણ હજી
 સુધારો, તેમની ગર્જનાના પરિણામમાં સુધારો થએલો
 અનુભવમાં આવ્યો નથી કે જોવામાં પણ
 આવ્યો નથી.

સુધારો યથાર્થ સુધારો હજી આપણામાં ક્યાં આવ્યો છે ?
 સુધારાને નામે કુધારો આપણા દેશમાં પેસી ગયો છે.

આંખ તેજસ્વી હોવા છતાં સુધારાને નામે આંધળાસ (યક્ષ્મી)
 ચઢાવવામાં આવે છે. જમીન એ જીવન તત્વને આપનારી છે અને
 આપણા પગનો-ખુલ્લા પગનો જમીન સાથે સ્પર્શ થાય તો તે આ-
 પણને લાભ કરનાર થઈ પડે છે. એમ ખાશાત્ય વિદ્વાનો પણ ક’
 છે. પણ સુધારાને નામે હવે આખો દિવસ ધરમાં પણ જોડા પહે
 રીને બેસવાનો રિવાજ પડી ગયો છે.

સુધારાને નામે એક પા માઈલ ચાલતા જવું હોય તોપણ
 ગાડી જોઈએ છે અને એ રીતે ચાલવાની કસરત પ્રતિ પણ અવ-
 સ્થ થતું જાય છે. ખરેખરા સુધારાના કંદમાં ફસાયેલા મનુષ્યને ભોગ
 જોગે ત્રણ ચાર માઈલ ચાલવાનો પ્રસંગ આવે છે તો તે પ’
 ચાલી શકતું નથી.

સુધારાને નામે આપણાં શરીરને પુષ્ટી આપનારા દૂધ, ઠંડું જળ
 વગેરે પીવાના પદાર્થોને બદલે આ-ડી પીકમીઅપ રોસબરી વીગે

પીવાનો પ્રચાર વધી ગયો છે.

આ પ્રમાણે સુધારાને નામે બીજા પણ અનેક લાભો (!) કરનારા રીતરિવાજો આપણામાં પેસી ગયા છે. આ શું સાચો સુધારો છે ?

સુધારો સુધારો એમ બોલ્યા ન કરો તમે જાતેજ સાચા સુધારક બનો. પણ તે બોલવામાં સુધારક અને કરવામાં કુધારક એવા સુધારક નહિ પણ જેમ બોલો તેમ કરનારા સાચા સુધારક બનો. નહિ તો બોલનારા કંઈ અને કરનારા કંઈ એવા સુધારકની અમને ખોટ નથી.

સભામાં વિધવા વિવાહનો બોધ કરનારા અને પોતાને કદાચ કોઈ પ્રસંગ આવે ત્યારે ગૂપચૂપ બેસી રહેનારા સુધારકો આજે પુષ્કળ પ્રમાણમાં છે.

બહારથી લકિતનો ડોળ કરનારા ‘હરિહરિ’ એમ બોલ્યા કરનારા અને આખો દિવસ હાથમાંથી માળા નહિ મૂકનારા અને વસ્ત્રના અંદરખાનેથી સ્વાર્થતા અને પ્રપંચથી ભરેલા સુધારકોનો આજે ટોટો નથી.

મઘપાન હાનિ કરનાર છે, અશીર્વા હાનિ કરનાર છે, એવું બોલનારા અને ગુપ્ત રીતે તેનું સેવન કરનારા સુધારકોનું પ્રમાણ આજે ધણું વધી ગયું છે.

મારું કંઈ નથી આ બધું સિધ્ધનુંજ છે. એમ ઉપર ઉપરથી લીલાના વચનો બોલનારા અને પ્રસંગ આવ્યે સિધ્ધના ધન અને ધામનું હરણ કરી લેનારા સ્વાર્થ લોભી સુધારક ગુરૂઓનો પણ આજ કાલ ટોટો નથી.

પરસ્ત્રી માતા સમાન છે. વ્યભિચાર એ મહા ખોટો છે એવું બોલનારા વ્યભિચાર અને પરસ્ત્રી નિષેધક મહાત્માઓ ગણિકાને ત્યાં રાત્રે સ્વગતા બોવામાં આવે છે તેથી તેની પણ ખોટ નથી.

આવા સુધારકો દેશમાં પ્રુષ્કળ છે. પણ તેનાથી શું વળ્યું ? જ્યાં મૂળમાં સુધારકનાજ આચરણુ આવાં ત્યારે પછી શું કહેવાનું ? પાયોજ ખરાબ ત્યાં ઇમારત તૂટી પડે એમાં શી નવાઈ ? અરે એ! સુધારક મન્યો. સ્વાર્થ લોભી ગુડઓ તમારા કૃત્યથી જરા લગ્નઓ ને તમારે સુધારક કહેવડાવવું હોય તો સાચા સુધારક બનેા નહિ તો છાનામાના એક ખુલ્લે બેસી રહો. હું સુધારક છું, હું સુધારક છું, એવું કથન જ્યાં ત્યાં ન કરશો. પણ

સાચા સુધારક થાઓ

સાચા સુધારક ધવાથી તમે તમારી તેમજ જગતની અવસ્થ ઉન્નતિ કરી શકશો.

X   X   X   X   X   X

પ્રશ્ન-શું તમે સુધારક છો ?

ઉત્તર-હા.

પ્રશ્ન-“ શાના સુધારક છો ? ”

ઉત્તર-“ વિધવા વિવાહ કરવો જોઈએ ”

પ્રશ્ન-“ ત્યારે શું તમે પોતે વિવાહ કર્યો છે ? કે ન્યાતિખંધનથી તેમ કર્યું નથી. તમે કદાચ તમારી પત્ની હોય અને વિધવા વિવાહ ન કર્યો હોય તો તમે તમારી ન્યાતિમાં તમારા સગામાં કાંઈને વિધવા વિવાહ કરાવ્યો છે ? અરે શું તમે વિધવાના વિવાહમાં જઈ પણ શક્યા છો ? કદાચ તે વિવાહ કરવા તૈયાર હોય

તો તેવા પ્રસંગે તમે તેને સહાનુભૂતિ દર્શાવી છે ?

ઉત્તર-ના.

ત્યારે વિધવા વિવાહનો હું સુધારક છું એવું બોલ્યા ના કરશો અને બોલવું હોય તો ઉપર કહેલા પ્રશ્નમાંથી એક પણ કામ કરી ખતાવજો.

× × × × ×

પ્રશ્ન-“ શું તમે સુધારક છો ? ”

ઉત્તર-“ હા ”

પ્રશ્ન-“ શેના ”

ઉત્તર-“ સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાના ”

પ્રશ્ન-“ ત્યારે તમે તેને અર્થે શું કર્યું છે ? શું તમે તમારી પોતાની જ સ્ત્રીને કેળવણી આપી શક્યા છો ? તમારા કુટુંબની સર્વ સ્ત્રીઓ કેળવણી લે એને માટે તમે કંઈ પણ પ્રયાસ કર્યો છે, તમારી આવકમાંથી અમુક ભાગ શું તમે કેળવણીના ફંડમાં આપ્યો ? ”

બાંધુ ? આમાનું કંઈ પણ તમે કર્યું હોય તો હીક છે, નહિ તો હું સ્ત્રી કેળવણીનો સુધારક છું એમ બોલવા માનથી કંઈ વળનાર નથી.

× × × × ×

પ્રશ્ન-“ શું તમે સુધારક છો ? ”

ઉત્તર-“ હા ”

પ્રશ્ન-“ શેના ? ”

ઉત્તર-“ નીતિદર્શક સભાના ”

પ્રશ્ન—“ ત્યારે શું તમે પોતે નીતિને પાળા છે ? અન્ય સ-
અધીઓને વચન આપી પછી તે પૂર્ણ કરવા શક્તિમાન થયા છે ?
અસત્ય વચન બોલતાં કદી પણ લજ્જયા છે ? ગ્રાણુ જાય તો લલે
પણ સ યજ્ઞ બોલવું એવી ટેવ શું તમે ધારણ કરી છે ? ગમે તેવો
લાભ થતો હોય ક્યાં તો આપુ સત્ય મળતું હોય તો પણ સત્યનો
ત્યાગ ન કરવો એવો નિશ્ચય શું તમે રાખી શક્યા છે ? પરબી
ઉપરની કુદ્રષ્ટિ શું તમે ટાળી છે ?

જો આમાંથી એક બે કામ પણ તમે કર્યા હશે તો નીતિ-
દર્શક સમાના સાચા સુધારક કહેવાશે. નહિ તો માત્ર સુધારક નામ
ધારણ કર્યું એમજ કહેવાશે.

x   x   x   x   x

પ્રશ્ન—“ શું તમે સુધારક છો ?

ઉત્તર—“ હા ”

પ્રશ્ન—“ શેનાં ? ”

ઉત્તર—“ ધર્મ સંસ્થાપન સોસાયટીના ”

પ્રશ્ન—“ ત્યારે શું તમે પોતે ધર્મ એટલે શું તેનો વિચાર કર્યો
છે ? સવારે અથવા સાંજે ધર્મનું અધ્યયન કરવાનો નિયમ રાખ્યો
છે. બજારના હોટલોની બજટાવાળી ચાહ કેફીનો ત્યાગ કર્યો છે ?

જો કાંઈપણ ધર્મને માટે કર્યું હશે. તો તમે ખરા સુધારક,
નહિ તો કહેવા માત્રના સુધારક છો એમ કહેવાશે.

x   x   x   x   x

પ્રશ્ન—“ શું તમે સુધારક છો ”

ઉત્તર—“ હા ”

પ્રશ્ન “ શેનાં ? ”

ઉત્તર “ વ્યાધિ વિનાશક સલાના ”

પ્રશ્ન—“ ત્યારે તમે વ્યાધિનો વિનાશ કરવાને શું કર્યું ? તમારા શરીરમાં કેઈ વ્યાધિ હોય તો તમે તેને મટાડ્યો છે ? અન્યના વ્યાધિ નિવારવાના કામમાં જાતિભેદ આપ્યો છે ? અન્યની સારવાર કરવામાં સહજ પણ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો છે ? મિતાહારનો બોધ કરતાં પહેલાં તમે પોતે મિતાહારી થયા છો ? બોજનના સ્વાદીય પદાર્થો ભેદ તે અકાંતરીયાપણે ખાવાનો લોભ શું નિવારી શક્યા છો !

જે કાંઈપણ કરી બતાવ્યું હશે તોજ વ્યાધિ વિનાશક સલાના સુધારક થએલા સાચા ગણાશે.

x

x

x

x

પ્રશ્ન—“ તમે સુધારક છો ? ”

ઉત્તર—“ હા ”

પ્રશ્ન—“ શેનાં ? ”

ઉત્તર—“ દેશની પ્રગતિ કરવાના ”

પ્રશ્ન “ ત્યારે દેશને માટે તમે શું કર્યું ? વિલાપતીવસ્તુઓને બદલે દેશી વસ્તુઓથી કામ ચલાવી શક્યા છો ? ઘરમાં સ્વદેશી વસ્તુઓજ વાપરો છો ? તમારા નિકટના સંબંધી તથા મિત્રોને પણ એજ વસ્તુઓ વાપરવા કહો છો ?

દેશને માટે આમાંથી તમે કાંઈ કર્યું હશે તોજ દેશની પ્રગતિ કરવાના સાચા સુધારક કહેવાશે.

*

*

*

*

આજ પ્રમાણે બીજા અનેક ઉદાહરણો અત્ર આપી શકાય એમ

છે પણ તે સર્વનું તાત્પર્ય એકજ છે અને તે એજ કે ‘ સુધારક ’
પદ્ધતિ ધારણ કરે તે પૂર્વે તમે તમારી જાતના સુધારક થાઓ.
જ્યારે આપણે જાતેજ આ પ્રમાણે કરીશું ત્યારેજ આપણી આ
અવનતિનો છેડો લાવી શકીશું.

ઉન્નતિને માટે અમુક કરવું જોઈએ, એવાં વચનો બોલવાની
કાંઈજ જરૂર નથી પણ તે પ્રમાણે કરી જતાવો એને લીધે તમને
તેમજ આખા દેશને લાભ થશે.

x   +   +   +   +   +

મનુષ્યમાં ધણેભાગે એક દોષ રહેલો હોય છે. આ દોષને લીધે
તેઓ પોતાનાં ધણાં કામમાં ગુઠસાનને ખમે
પાત દેશમી. આજ છે. આ દોષ તે કયો હશે એ જાણવાની છ-
અને કાલઃ   સાસા થવા પૂર્વેજ જણાવી દેવામાં આવે છે
કે આ દોષ તે અન્ય નહિ પણ કામ કરવાની
આગસ છે.

કેાઈ પણ કામનો પ્રસંગ આવતાં તેઓ એમજ બોલે છે કે
શિવ ! શિવ ! આ મારાથી આજે કેમ થશે, કાલે કરીશ ” આ
પ્રમાણે કહી તેઓ પોતાના કામને કાલ ઉપર રહેવા દેછે. પણ કાલ
એવી છે કે તેનો જ્યારે વિચાર કરીએ ત્યારે તે કાલની કાલજ હોય
છે. અને એમ હોવાથી એ કાલનો પાર આવતો નથી, અને કામ
પણ થતું નથી. આ પ્રમાણે કરવાથી કાંઈપણ લાભ મળતો ન હો-
વાથી આ દેવ સર્વદા ત્યજી દેવા યોગ્યજ છે.

તમારા કામને આજને આજજ કરો. કાલ ઉપર તે રહેવા ન
દો. થોડા દિવસ પણ આ દેવને અજમાવી જુઓ કે તમને તેનાથી
કેટલો બધો લાભ થાય છે. જ્યારે તમે આજની સાંધે જોડાશો

ત્યારે અમારો આત્મા કહેશે કે.

રે રે તમે નેં આજ ? એતો દિવ્ય એક બની રહી,
સંગી થઈ રહેશો તદા કૃત્યકૃત્યતા લહેશો અંધિ;
થઈ એકમેક જીવન લલચનાં, એક બીજાને દીધો,
અદ્વિત રૂપ પ્રકટવનારાં યાઓ સાચાં સંગીઓ.

માટે

આજ કરી લો, આજ કરી લો, દર્શન્યાને કરી લો આજ,
હાં તે નિર્માણ થઈ છે, સિદ્ધ થવાને સઘળાં કાળ-

ધી ઉપેન્દ્ર.

+ + + + +
ગૃહસ્થાશ્રમી મનુષ્યને આજે એક મહત્વનો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થતો:
આજકાલ ઘરોભાગે જોવામાં આવે છે, આ પ્રશ્ન.

વાત અગીઆરમી તે સંયુક્ત કુટુંબની જરૂર છે કે વિભક્તની તે
સંયુક્ત કે વિભક્ત છે. અને અત્ર તેનો નિર્ણય કરવો થોડો
કુટુંબ, ગણ્યો છે.

સંયુક્ત કુટુંબની જરૂર પૂર્વકાળમાં
હતી. પણ આધુનિક કાળની વસ્તુ સ્થિતિનું અવલોકન કરતાં એવી
જરૂર નથી એમ આપણને લાગ થાય છે.

સંયુક્ત રહેલા એક કુટુંબના જીવન પ્રતિ દ્રષ્ટિ કરો. દેરાણી
જેઠાણીનો કલહ, સાસુનો કલહ, ધરમાં કામ ફાણીએ કામ વધારે કર્યું
અને પેલી બેસી રહી એવાં વચનોનો વર્ષાદ, ભાઈઓ ભાઈના ઉંચા
મન આ પ્રમાણે બીજા અનેક કિસ્સા બનાવો જોવામાં આવશે. આ
સર્વ બનાવો પ્રતિ જોતાં સંયુક્ત કુટુંબની જરૂર હાલ સ્વીકારાતી નથી.

ગૃહસ્થાશ્રમનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે પરસ્પરમાં
અપૂર્વ પ્રેમ-શુદ્ધ પ્રેમને ફેલાવવાનો છે. અને આ પ્રેમની વૃદ્ધિ પણ
સંયુક્ત કુટુંબમાં થઈ શકતી નથી. એવો એક સામાન્ય નિયમ છે.

કે પરિચયથી તથા વાતચીતથી પ્રેમ બંધાળ છે. એક રસ્તે જતા પરિચય વગરના મનુષ્યનો આપણને તે વખત પ્રેમ બંધાશે નહિ પણ જો રહેલે ટ્રેનમાં સાથે મુસાફરી કરવાનો યોગ આવ્યો હોય, અને તેની સાથે વાતચીત થઈ હોય તો સહજ પણ પ્રેમ બંધાશે. આમ કહી કહેવાનું તાર્પણ એટલુંજ છે કે પ્રેમને પ્રકટાવવાનું પ્રથમ દ્વાર સામાન્ય રીતે પરિચય તથા વાતચીત છે. હવે સંયુક્ત કુટુંબમાં પતિથી પત્ની સાથે અને પત્નીથી પતિ સાથે કાંઈપણ વાન ચક્ર શકતી નથી. કેમકે જો કદાચ તે કરે તો વૃદ્ધો તરફથી તેમને ચરમ વગરના 'બેશરમા' ઇત્યાદિ વચનોનું સંબોધન થાય છે, અને લીધે તેમને પરસ્પર વાત કરવાનો પ્રસંગ આવતો નથી.

રાત્રિના વખતમાં શયન મંદિરમાં પણ તેમનાથી વાતચીત થઈ શકતી નથી. કેમકે ખીજાજ ખંડમાં સુઈ રહેલા વૃદ્ધો સાંભળશે એમ તેઓને ખીક હોય છે. આ ખીકને લીધે તેઓ ગુપત્યુપ એક બે વાત કરે છે અને નિદ્રાધીન થઈ જાય છે. કેટલીક વખતે તો એવી એક બે વાત કરવાનો પણ પ્રસંગ તેમને આવતો નથી કેમકે દિવસના કામથી કંટાળેલી સ્ત્રી ઊંઘી જાય છે. અને પુરુષ પણ નિદ્રાધીન થાય છે.

જ્યાં હિંદુ દંપતીમાં આ પ્રકારનું વર્તન ચાલતું હોય ત્યાં પ્રેમ શી રીતે વૃદ્ધિગત થઈ શકે ? અને આવા કારણોને લીધેજ સંયુક્ત કુટુંબની જરૂર હાલ સ્વીકારવાની જરૂર નથી.

પાશ્ચાત્ય પ્રજામાં એવો રિવાજ છે કે જ્યારે પુત્રતા લક્ષ થાય છે કે તરતજ તેને જુદો રાખવામાં આવે છે. અથવા સ્વતંત્ર રહેવાની અનુકૂલતા કરી આપવામાં આવે છે. ત્યારે આપણા દેશમાં

કદાચ કોઈ યુવક પોતાના માબાપને અથવા ઘરમાં જે વૃદ્ધ હોય તેને જીદું રહેવું છે એમ કહેતો આતો વંદી ગયો વહુનો યજ્ઞ મયે મૃત્યાદિ વચનો સાંભળવા માંડે છે.

વૃદ્ધોએ આ બાબત વિચાર કરવો જોઈએ, અને તેમની આડા આપવાની ટેવનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

પોતાનાજ ઘરમાં સ્વતંત્ર રહેવાની અનુકૂળતા હોય તો તેમ કરું અને સંયુક્ત કુટુંબમાં રહેવાની ઇચ્છા હોય તો તેમ કરવું. લેખકનો જે મત હતો તે અત્ર દર્શાવવામાં આવ્યો છે. લેખક પોતાની દ્રષ્ટિથી સંયુક્ત કુટુંબની જરૂર ધારતો નથી. તેમ છતાં જો કોઈની દ્રષ્ટિ તેની જરૂર ધારતી હોય તો તેને તેમ કરવા સ્વતંત્રતા છે.

+   x   +   +   x   x

સાદુ જીવન એ સુખને આપનાર છે. પણ સાદા જીવનનો જ-
રાજર અર્થ ન સમજનાર તેની ગણતી આ પ્રમાણે
વાત બારમી સાદુ કરે છે કે શાટેલા તુટેલા કપડાં પહેરવાં, ગમે
જીવન એટલે શું? તેમ પડી રહેવું. ઘરની શોભામાં વૃદ્ધિ ન
કરવી અને તેને બદલે ઝૂંપડીમાં ચલાવી લેવું
વગેરે આવા મનુષ્યો સાદા જીવનનો અર્થ બરાબર સમજતાજ નથી.
બાલ્ય દાંડમાં જોઈ તે સાદુ જીવન નથી અને બાલ્ય દાંડ માં ન હોય
તો સાદુ જીવન છે એ પ્રકારનું માનવું તદ્દન જુલ ભરેલું છે.

શું એક ક્ષુદ્ર ઝુપડોમાં રહેવું એનું નામ સાદુ જીવન છે ?
કોઈ તેની હા પાડી ચક્રો પોતાને પ્રાપ્ત જીવિના ઉપયોગથી. દ્રવ્ય
મેળવી તેણે શા માટે મહાલક્ષ્મીમાં ન રહેવું જોઈએ મનુષ્ય સાક્ષાત
પરમાત્માનો અંશ તે કૃતરાની બેડા જેવા એક ઝુપડોમાં રહેવાને
સમજાવે છે ?

ઝાડની છાલનાં વસ્ત્રો પહેરવાં કે અનાજની ગુણોના કેપડાં સીવડાવી પહેરવા એને પણ શું સાદુ જીવન કહેવાશે ? શા માટે તેણે ઉત્તમોત્તમ આપના સીલક, કાસ્તીરી કેટ વીલીસન, વગેરેના ડગલા અને મલમલના પેરણુ ન પહેરવાં જોઈએ. વસ્ત્રને અને જીવનને શો સંબંધ છે. ?

ભડકુ અને છાશ પીને રહેવું એનું નામ સાદુ જીવન છે ? આમાટે તેણે ઉત્તમ ખાવાના પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ? ખાવાને અને સાદા જીવનને શો સંબંધ છે.

કુતરાની બખોલના જેવા ધરમાં રહેવાથી સાદુ જીવન ગણાતું નથી. એમ તો જંગલમાં ધણાએ સિંહ વાઘ છત્પાદિ બખોલમાં રહે છે. ઝાડની છાલના અથવા ગુણુ પાટના વસ્ત્રો પહેરવાં એનું નામ સાદુ જીવન ગણાતું નથી. એમ તો અમેરિકામાં પ્રથમ રાતા લોકો એવા વસ્ત્રો ધણાં પહેરતા હતા. વળી હાલના સમયમાં, આવા વસ્ત્રો પહેરીને ફરવું તેમાં શુદ્ધિની મંદતાજ ગણાય છે. ભડકુ અને છાશ પીને રહેવાથી પણ સાદુ જીવન ગણાતું નથી. પણ શુદ્ધિ હીનતાને સૂચવે છે. અને ધણાંએ શુદ્ધિહીન દુખળાઓ એવું પીને પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરે છે.

સાદા જીવનનો અર્થ તદન જુદોજ છે. અને તે ધણોજ દુકમાં સરળતાથી સમજાવી શકાય છે ? સાદુ જીવન એટલે સર્વમાં નિરપ્ત હતા અને આ સર્વમાં નિરપ્તતાનેજ સાદુ જીવન કહી શકાય છે. જનક જેવા મોટા નૃપતિ પણ આને લીધેજ સાદા જીવનવાળા કહેવાયા છે.

આપણને જોગવાને માટે આજે મોટો મદાલસ મળે અને

કાલે ઝુંપડી મળે તો તે ખર્નનો પ્રસન્નતાથી ઉપભોગ કરવો તેનું નામ સાદુ જીવન. આજે ખાવાને પકવાન મળે અને કાલે બે દહાડાનો સુકો શેટલો મળે તો તેને પણ ખાવો તેનું નામ સાદુ જીવન. આજે પહેરવાને કીમતી વસ્ત્રો મળે અને કાલે કાટેશા કપડા મળે તો તેનાથી પણ ચલાવી લેવું એનું નામ સાદુ જીવન.

સાદુ જીવન આનેજ કહી શકાય છે. જે મળે તેમાં સમાનતા રાખી પ્રસન્નતાથી તેનો ઉપભોગ કરવો એજ સાદા જીવનનો સરળમાં સરળ અર્થ છે.

પ્રકરણ ૨૬ માંના સિદ્ધાંતો.

૧ ધર્મ પટલે ફરજ અને પ ફરજને ઘરાવર સમજી ધર્મવ-
રાયણ થાઓ.

૨ કથા રહસ્યવાળી સાંમઢો. જીવનને સ્પષ્ટ કરનાર ક-
થાનીજ જરૂર છે. વાંકીની કથામાં નર્કામો વચ્ચે ના વિતાડો.

૩ ચોટી ના કહેવાંની ટેવ ન રાખતાં સ્પષ્ટ વક્તા થાઓ.

૪ જીવનની ઉપયોગિતા વધારી વિશ્વને ઉપયોગી કંઈ પણ
કામ કરો.

૫ મક્તિ સાચી કરો. દેખાડવા માગની નહિ.

૬ મૂર્તિપૂજાના શુભ ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખી સર્વમાં ईશ્વરને
જોવાનો અભ્યાસ વધારો.

૭ સાચા સુધારક થઈ તમારી જાતને અને તમારા આસ્ર
મિત્ર તથા સંવંધી વર્ગને પણ સુધારી જગતના દ્રષ્ટાંત રૂપ કરો.

૮ જ્ઞાનના સ્વરા અર્પણે સમગ્રી જ્ઞાન પ્રકટ થવાનું મૂલ
અંતરાત્મા સાથે દૃષ્ટિની ઐશ્વર્ય સાધો.

૯ આજનું કામ આજેજ કરો. વર્તમાન કાલના સંગી, થાઓ.

૧૦ હાલના સંયોગો અનુસાર વિભક્ત રહો. સાદુ જીવન
ગાલો. સાદા જીવનનો અર્થ વરાવર દૃષ્ટિમાં આરુઢ રાखો.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

દંપતીનું કરવા યોગ્ય કર્તવ્ય.

એક કર્તવ્ય મહોદામાં મહોદું અને ન્હાનામાં ન્હાતું છે.
અને તેના ઉપર ધ્યાન આપવાની દરેક દંપતીએ
એ અગત્ય છે. આ કર્તવ્ય ઉપર ધ્યાન ન આપ્યાથી
જીવનની પ્રગતિ થઈ શકતી નથી. આ કર્તવ્ય તે કયું હશે ? તે
તે અન્ય કંઈ નહિ પણ પુત્રધરની પ્રાર્થના કરવારૂપ કર્તવ્ય છે અને
તેનું પાલન કરનાર દરેક દંપતી સુખીજ થાય છે.

જેમ સધળી નદીઓનું મુખ સમુદ્રજ હોય છે. તેમ સધળા
સુખનું મુખ પરમાત્માજ છે અને તેમની પાસે જેમ જેમ

પ્રાર્થના કરીએ છીએ તેમ તેમ આપણને વધારે ને વધારે પ્રમાણમાં સુખ મળતું જાય છે.

એવું નથી કંઈ સુખ જે, હરિના સ્મરણ થકી ના મળે,
એવું નથી કંઈ દુઃખ જે, હરિના સ્મરણ થકી ના ટળે.
દુઃખ મને અસહ્ય તે પણ ભક્ત જન સહજે રળે,
કાળે તેને સહાય છે હરિ, પૃથ પાછળ પ્રતિપળે.

આ વચનાનુસાર હરિના સ્મરણથી એવું કંઈ પણ ના મળે એવું નથી. આમ હોવાથી ત્રિષદ્વૈતી તમારે કરવા યોગ્ય આ કર્તવ્ય ઉપર ધ્યાન આપો. પ્રાર્થના કરો. તમને તેનાથી અદ્ભુત સુખ મળશે.

પ્રાર્થના કરવાનો સવારનો ટાઇમ ઘણો સારો છે. નાહી ધોઈ સ્વચ્છ થઈ તમે બંને એકજ આસને બેસી અડધો કલાક ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરો. જપ કરો. વા એવીજ બીજી સત્ક્રિયા એક ચિત્તે કરો અને પછી જુઓ કે કેવું અદ્ભુત ફળ મળે છે.

તમે હિંદુ હો, વા પારસી. મુસલમાન હો, વા યાહુદી. કાણુકી હો, વા ખ્રિસ્તી. પણ તમારે સર્વને આ કર્તવ્ય ઉપર ધ્યાન આપવાનું છે. તમારે સર્વેએ પ્રાર્થના ઉપર ધ્યાન આપનાનું છે. તમારા પોત પોતાના પરવરદીગાર જરથોસ્ત વગેરેની પ્રાર્થના તમારે કરવાની છે.

આપણામાં જેમ જેમ પ્રાચીન નકલી સુધારાએ પ્રવેશ કરવા માંડ્યો છે તેમ તેમ આ ઉપયોગની બાબત ઉપર અસહ્ય થતું જાય છે. અને તેના પરિણામેજ આજે જ્યાં ત્યાં દુઃખ જોવામાં આવે છે.

અમે પ્રાર્થના શી રીતે કરીએ અમને વખતજ ક્યાં છે. સવારના ઉઠવા કે જામને નોકરીએ તે સાંજે ઘેર આવીએ એમ જણાવી કેટલાક મનુષ્યો પોતાની આ બાબતમાં કાયરતા જણાવે છે. અને કેટલીક સ્ત્રીઓ અમારે ધરતું કામ સવારમાં તે કામ કરીએ

કે પ્રાર્થના કરીએ એમ જણાવી પોતાની કાયરતાને પણ પ્રદર્શિત કરે છે.

આ કાયરતા તે શું તેમની ખરી છે ? ઉપરથી જોતાં તમને કદાચ ખરી લાગશે પણ તે એકંદરે ખરી નથી. આ પ્રકારના વ્યવહારો બોલનાર મનુષ્યો અને સ્ત્રીઓ નોકરી કરવાનો તથા ધરના કામકાજ કરવાનો વખત મેળવી શકે છે. છોકરાંઓનો રમાડવાનો વખત મેળવી શકે છે. મિત્રો તથા બહેનપણીઓ સાથે કલાકોના કલાક સુધી વાતો કરવાનો વખત મેળવી શકે છે. લગ્ન અથવા નાચતી પાર્ટીમાં જવાનો વખત મેળવી શકે છે. ખાવાનો વખત મેળવી શકે છે, અને ઉંઘવાનો વખત પણ મેળવી શકે છે તેમ છતાં અદ્વૈતોક્તિની વાત એટલીજ છે કે તેઓ પા અથવા અડધા કલાક પુનઃ પ્રાર્થના કરવાનો વખત મેળવી શકતા નથી.

આવા મનુષ્યોની સ્થિતિ ખરેખર દયાજનકજ હોય છે. ભલે તેઓ પછી પ્રારબ્ધ સંયોગથી મોટા શ્રીમાન હોય પણ તેમની હાલત આવીજ છે. જે આપણા પાલક છે. અને જેમની કૃપાથી આપણે જીવી શકીએ છીએ એવા પરમાત્માનુંજ વિરમરણ સિવ ! સિવ ! સિવ ! કેટલી બધી અવદયા !

મિત્ર દંપતી ? આજથી પ્રાર્થના કરવાનો અભ્યાસ રાખો થોડા વખતમાં તમે તેનાથી ઉર્ધ્વગામી થશો. પ્રાર્થના કંવાથી શું થાય છે તે તમે જાણો છો ? પ્રાર્થનાથી શુદ્ધિ નિર્મળ થાય છે. અને શુદ્ધિ નિર્મળ થતાં આપણને સુખજ મળે છે. પરંતુ પ્રાર્થના કરતી વખત એટલું ધ્યાનમાં રાખજો કે તમારી પ્રાર્થના સાચા હૃદયની હોવી જોઈએ. લાવ વગરની પ્રાર્થના કશા પણ ફળને આપતી નથી.

ભયથી વ્યાકુલ થએલાં દંપતીઓ ! પ્રભુની પાસે જાઓ. પ્રભુ અભયદાતા છે. તમે તેમની સાચા અંતઃકરણથી પ્રાર્થના કરો. એટલે તે તમને સઘળા ભયથી દૂર કરશે.

ત્રિવિધિ તાપથી દગ્ધ થએલાં દંપતીઓ ! પ્રભુની પાસે જાઓ. પ્રભુ સાંતિદાતા મન છે. તમારા સઘળા તાપોને તે દૂર કરશે. મુ-
ધ-વાને કકડતી વેલની કડામાં પણ એજ પ્રભુએ શીતલતાનું
લાન કરાવ્યું હતું.

દરિદ્રતાથી કંટાળેલા દંપતીઓ ! પ્રભુની પાસે જાઓ. પ્રભુની
પાસે ખરા ભાવથી માયના કરો. પ્રભુ શ્રીમાનના પણ શ્રીમાન છે.
સાક્ષાત્ લક્ષ્મીના તેઓ પતિ છે. તમારી સઘળા દરિદ્રતા એ દૂર
કરશે. મુદામા જેવા ગરીબ બ્રાહ્મણના દ્રષ્ટાંતનો વ્યાર કરો.

તમારી સઘળા ઇચ્છાઓ પ્રભુને નિવેદન કરો. ભક્તિના
રસથી રંગાઈ જાઓ. એજ ખરું કર્તવ્ય છે. દીન દયાળુ પ્રભુ
તમારા સઘળાં મનવાંનિષ્ઠ પૂર્ણ કરશે. ઉપમન્યુ જેવા બાળકને
અર્ધે ક્ષીર સમુદ્ર કરનાર પણ એજ પ્રભુ હતા, ક્રિષ્ણ જેવાને વ્યસલ
ધાંમ આપનાર પણ એજ પ્રભુ હતા. અમળમેલ જેવા લંપટ અને
પાપી બ્રાહ્મણને પોતાનું ધામ આપનાર પણ એજ પ્રભુ હતા. દુઃકમાં
પ્રભુ કશ્ચનાસાગર છે. કશ્ચાનિકેતન છે.

જે જોધએ તે જગત્તથા પતિ પાસે લેજે માગી,
બીડ ભંજન એ કશ્ચાનિધિએ કોની બીડ ન ભાગી;

પ્રભુ વિષ્ણુ કોઈની કરીશ ન આશ.

આવા શુભ નિશ્ચયને તમારા અંતરપટ ઉપર કોતરી ત-
મારું જીવન પ્રભુમય કરી દો.

પ્રકરણ ૨૭ માંના સિદ્ધાંતો.

સઘળા પ્રકારનાં સુખને આપનાર પરમાત્મા છે અને તેથી
પ્રત્યેક દંપતીનું નિત્ય પા અથવા અદ્યો કલાક સાથે વેસીને
ઈશ્વરની સાચા અંતઃકરણથી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

આપણે કાર્યક્રમ.

રેલ્વેદેન નિયમિત વખતે આવે છે અને નિયમિત વખતે જાય છે. કોઈ અપવાદ સિવાય તે અનિયમિત થતી નથી. ચંદ્ર નિયમિત પ્રકારો છે. સૂર્ય પણ નિયમિત માર્ગેજ પોતાની ગતિ કરે છે. સમુદ્રમાં ભરતી ઓટ પણ પ્રત્યેક દિવસના ચંદ્રની ગતિ અનુસાર નિયમિતજ થાય છે. ગ્રહો ઉપગ્રહો એ સર્વ નિયમિત કક્ષામાં વહે છે. અને આ ઉપરથી નિયમિતતાની કિંમત ફેટલી બધી છે તે આપણને સહજ સમજાઈ આવે છે.

જરા આગળ વધીને આ સઉમાંથી નિયમિતતા બાદ કરો. અને હુઓ કે તેનામાં ફેટલી બધી અવ્યવસ્થા થઈ જાય છે. રેલ્વે-ટ્રેનમાં નિયમિતતા નહિ હોવાથી ધડી ધડી અકસ્માત ધરો, સૂર્ય ચંદ્રમાં પણ નિયમિતતા ન હોવાથી ૭ મહિના સુધી રાત્રી રહેશે તો બાર મહિના દિવસ પણ રહેશે. અને આ પ્રમાણે સઘળાજ વસ્તુઓમાં મહા અનર્થકર ફેરફાર થઈ જશે.

નિયમિતતાની જરૂર સર્વને છે. પણ આ જરૂરને ભાગ્યેજ કોઈ બરાબર સમજી નિયમિત રહી શકે છે. નહિતો અન્ય મનુષ્યો તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં આખા દિવસમાં ધણો ભાગ તેમનો નકામો જતો રહેતો હોય છે. મિથ્યા માથું દુખવારૂ વાતોમાં વખત વ્યતિત કરવો એ તેમનો પ્રધાન ઉદ્દેશ થઈ ગયો હોય છે. અને આમ હોવાથી નિયમિતતાની કિંમત દરેક મનુષ્યોએ સમજવાની જરૂર છે.

આ કિંમતને જરાજર સમજવાને અર્થે આપણે આપણા જીવ-
નનો કાર્યક્રમ રાખવાની જરૂર છે. અને તેથી અત્ર એક સર્વ સા-
માન્ય કાર્યક્રમ આપીએ છીએ.

સૌથી સ્નાન દેખાદિથી પરવારી જવું. સ્ત્રીઓએ આ વખત

પહેલા ઉડી ઘરના કચરા વગેરે કાઢી વાસણ

ખાતઃકાળ સવારના અજવાળી સ્નાન કરી લેવું અને પતિને માટે

૬ થી ૭ દેવ સેવાની સામગ્રી તૈયાર કરી રાખવી.

દંપતીએ સાથે બેસીને દેવસેવા કરવી.

સવારના ૭ થી ૮ જપ કરવા સંયમ કરવો.

જાગરમાંથી કાર્ધ વસ્તુઓ લાવવાની

સવારના ૮ થી ૧૦ હોય તો તે લાવવી અન્ય અર્થ પ્રાપ્તિનું સાધન

હોય તો તે કરવું. સ્ત્રીએ આ સમયમાં પોતાને

બાળક હોય તો સ્નાન કરાવવું અને રસોઈ

તૈયાર કરી નાંખવી.

સવારના ૧૦ થી ૧૧ બોજન.

વ્યાપાર અથવા નોકરી. સ્ત્રીએ આ સમયમાં

અપોરના ૧૧ થી પ્રથમ સવારના કામથી પરવારી બાળકને કેળ

રાત્રિના ૭ વણી આપવી. ઉત્તમ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવો

અને પતિના આવતા પૂર્વે રસોઈની તૈયારી

કરી રાખવી.

રાત્રિના ૭ થી ૮ રાત્રિનું બોજન.

કોઈ ઉત્તમ ગ્રંથ જાણે પતિએ તેને વાંચવો

રાત્રિના ૯ થી ૧૦ અને પત્નીને સ્વપ્ન જણાવવું. જરૂર અર્થે કોઈ

કામવેલ

રાત્રિના ૧૦૧ થી સયન-

આ પ્રમાણે કાર્યક્રમ રાખી તે પ્રમાણે વર્તવાનો અભ્યાસ રાખવો. નિયમિત થવાને માટે આના જેવો બીજો એક પણ ઉપાય નથી. આ કાર્યક્રમની અદર પોતપોતાની અનુકૂલતા પ્રમાણે ફેરફાર કરી લેવો. અને ટાઈમટેબલ બનાવવું.

કાર્યક્રમ રાખ્યા પછી બનતા પ્રયાસે તદ્દનુસાર વર્તવુંજ. આપણા હિન્દુ સંસારની એકંદરે વસ્તુ સ્થિતિ જોતાં કાર્યક્રમ પ્રમાણે વર્તવામાટે અનેક પ્રતિબંધો ઉભા થાય છે. પણ તે સર્વની તરફ અલક્ષ્ય કરવાનીજ જરૂર છે. પ્રતિબંધો ઉપર લક્ષ્ય આપવાથીજ આપણને તે પ્રતિબંધ ઠકરાત થઈ પડે છે અને તેથી તે પ્રતિ અલક્ષ્ય કર્તવ્ય છે.

આપણા આ પ્રકારના વર્તનથી આપણા સંબંધમાં આવનારને ખોટું લાગશે એ પ્રકારનો મિથ્યા ભય રાખી કેટલાક મનુષ્યો પોતાના કાર્યક્રમમાં જસેલ પાડે છે. પરંતુ આ પ્રમાણે કરવાથી આપણને પોતાનેજ નુકસાન થાય છે.

અંગ્રેજ પ્રજામાં ઘણું પ્રશંસાપાત્ર નિયમિતપણું છે. અને તેને લીધેજ તેઓ આટલી સુખી છે એમ કહેવું જરા પણ અતિશયોક્તિ ભરેલું નથી. સભા બોલાવે પાંચ વાગે અને સભાસદો તથા પ્રમુખ આવે આઠ વાગે એવું એ પ્રજામાં નથી. કોઇને અમુક ટાઇમે મળવાનું વચન આપ્યું હોય તો ગમે તેટલી અડચણ આવે તો પણ તેજ ટાઇમે તેઓ મળે છેજ. પછી તેમને બહાર જવાનું હોય અને વર્ષાદિ પુષ્કળ વર્ષતો હોય તો પણ તેઓ જવામાં પાછા હઠતા નથી અને આવી રીતે નિયમિતતાને સાચવી રાખનાર તેઓ સુખી હોય એમાં શી નવાઈ !

મગનલાલભાઈ આગ્યા માટે તેમની સાથે અડધે કલાક વાત કરવીજ જોઈએ. અને હિરાલાલભાઈની વાત સાંભળવા એક કલાક ખોટી ચતુર્થ જોઈએ. જો આમ ન કરીએ તો એમને ખોટું લાગે એવા વિચારો ધણા મનુષ્યો કરે છે. પણ તે ધઉના કાંકરાની માફક કાઢી નાંખવા યોગ્ય છે. તમે નિયમિત થાઓ. રાજઆતર્મા તમારા સંબંધી અને મિત્ર કદાચ તમે તમારા કામમાં ખસેલ ન પાડો તેથી નારાજ થઈ તમારી ટીકા કરશે. પણ એનો પ્રત્યાધાત થઈ એ ટીકા તમારી સ્તુતિના રૂપમાં યોગ્ય સમયમાં ફેરવાઈ જશે.

એડિસન જેવા નરપીરો પણ પોતાના કામમાં નિયમિત રહેવાથીજ આટલી કિર્તી સંપાદન કરવા ભાગ્યશાળી થયા છે. તમે પણ એવા ભાગ્યશાળી ક્યારે થશો ?

પ્રકરણ ૨૮ માંના સિદ્ધાંતો.

તમારા જીવનને નિયમિત કરવાને માટે કાર્યક્રમ બનાવો અને તે અનુસાર વર્તન રાखો.

પ્રકરણ ૨૯ મું. કેટલીક ઉપયોગી સૂચના.

અંતઃકરણની પ્રસન્નતા સર્વ સ્થિતિમાં જાળવી રાખો. ગૃહમાં એવા અનેક પ્રસંગો એવા પશ્ય આવે છે કે આ પ્રસન્નતા જાળવી રાખવાનું કામ આપણને

મહા ભારે થઈ પડે છે. પરંતુ આપણા મન સૂચના ૧ લી ના નિશ્ચય આગળ તે ગમે તેવું ભારે હશે પણ તે હલકું પુલ થઈ જશે.

પ્રસન્નતા એ એક એવી વસ્તુ છે કે

તેને ધારણ કરનાર મનુષ્ય સુખી થયા વગરનો રહેતો નથી. વાદળની છાયા થોડીવારમાં ચાલી જતાં જેમ સૂર્ય પ્રકાશી નીકળે છે તેમ આપા મનુષ્યોને કેદાય દુઃખે ઉપજાવનાર પ્રસંગ આવે છે પણ તે ક્ષણ માત્રમાં વિદાય જનાર હોય છે.

બીજા તરફ સ્વભાવનો ત્યાગ કરો. કેટલાક મનુષ્યો એવા પણ હોય છે કે અન્યનું સુખ જોઈને પોતાના અંતઃકરણમાં બળ્યા કરે છે, આ તેમના સ્વભાવથી ઘાત પ્રત્યાઘાતના નિયમાનુસાર તેમને પોતાનેજ દાનિ થાય છે.

જ્યારે આપણે પ્રસન્ન હોઈએ છીએ ત્યારે આપણી મુખ મુદ્રા કેવી સારી દેખાય છે. અપ્રસન્ન હોઈએ ત્યારે તે કેવી વિકાળ અથવા ઉદાસ બની જાય છે. પ્રસન્નતાનો આ કેટલો બધો અદ્ભુત પ્રભાવ ! સંસારી મનુષ્યો તેનો વિચાર કરો અને સર્વ પ્રસંગમ સર્વદા પ્રસન્નજ રહો.

વિપત્તિ આવ્યે તેનાથી ગભરાવાની, જરૂર નથી. પણ તેને સહન કરી તેમાંથી મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન સચવાના ૨ છ કરવાની જરૂર છે.

વિપત્તિ. કહેવત છે કે ‘બીકણને ભૂત ભડકાવે’

આજ પ્રમાણે આ વિપત્તિના સંબંધમાં પણ છે. વિપત્તિથી જે ડરી જઇને શરીરને ઢીણું દબ કરી નાંખી અરે ભગવાન અરે રામ, એવા નિશ્વાસ નાંખે છે તેને વિપત્તિ અધિક અધિક ડરાવે છે.

વિપત્તિ શાથી આવે છે તેના સંબંધમાં તમે કહી વિચાર કર્યો છે ? શું વિપત્તિ પરમેશ્વરની મોકલેલી આવે છે ? હા તો હું તમને પૂછું છું કે અન્યને નહિ પણ તમનેજ તે મોકલવાની શી જરૂર. પરમેશ્વર શું એવા પક્ષપાતી છે કે તે તમનેજ વિપત્તિ મોકલે ? કાંઈ કહી શકશો પરમેશ્વરને પક્ષપાતી ? છે કાંઈની હિમ્મત.

જ્યારે આમ છ ત્યારે વિપત્તિ શાથી આવે છે ? આપણા કર્મથી આપણા અવિદિત કર્મો હોય છે તો તેના ફળ રૂપ વિપત્તિ મળે છે. કેમકે ‘વાવે તેવું લણે’ એ નિયમ જગતમાં આદિઅનાદિ છે.

વિપત્તિને ઉત્પન્ન કરનાર આપણાં પોતાનાં કર્મજ છે. પછી આજ તો તે આ જન્મનાં હોય કે પૂર્વ જન્મનાં સંચિત હોય પણ કર્મને લીધેજ તે આવે છે. અને જ્યારે આપણાં કર્મ કરી વિપત્તિ આવી છે ત્યારે તેને આપણાં કર્મ કરી ટાળી શકીએ એમાં શી નવાઈ ! પોતાને હાથે કરેલો માટીનો ઘડો જેમ કુંભાર ભાગી શકવા સમર્થ છે તેમ મનુષ્યનાં કર્મ કરી આવેલી વિપત્તિ મનુષ્ય નિવારી શકવા સમર્થ છે. આવેલી વિપત્તિને

ટાળવાને માટે ડેટલા પ્રયત્નની જરૂર છે ? તો તેના સમાધાનમાં એકજ વાત કહેવાની જરૂર છે અને તે એજ કે વિપત્તિનો નાશ માત્ર ત્યાં સુધી પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

સાધારણ રીતે એક ગ્રામમાં કૂવો ખોદવા માંડીએ તો જેમ વીસ પચીસ હાથ ખોદતાં પાણી નીકળે છે. અને મર જૂમિમાં મો મસો હાથ સુધી પહોંચી જાય છે. તેમ આ વિપત્તિનાં સંજ્ઞામાં પણ છે. આપણા જેટલા દુઃકર્મ હોય તેનો સત્કર્મના અભ્યાસથી નાશ કરી નાંખીએ ત્યાં સુધી આપણે તે અભ્યાસમાં મગ્ન રહેવાનું છે.

વિપત્તિને નિવારવાને માટે મનુષ્યો પ્રયત્ન કરે છે. એક માસ બે માસ જેટલો પ્રયત્ન થતાં પણ તેમને કંઈ મળતું નથી તો આ કંટાળી જાય છે. આ પ્રમાણે કંટાળવાથી મુક્તિ કંઈ મળી શકે છે. તેમ વિપત્તિ ટળતી પણ નથી.

વિપત્તિ ટાળવાને માટે પ્રયત્ન કરો. શ્રદ્ધા રાખીને પુનઃ પુનઃ પ્રયત્ન કરો. જે કર્મથી તે આવી હોય તેનો વિચાર કરી તે ત્યાગી કર્મને કરો. વિપત્તિ જોઈને કરો નહિ પણ તમે તેને કરાવો. તમે ભાગ્યમાનના અંશ રૂપ હોવાથી તેને કરાવી શકવા સર્વદા સમર્થ છો.

સત્યમેવજયતેનામૃતમ્ ધૃત્વાદિ અનેક વાક્યો સત્ય છે ત્યાંજ જય ॥ એવા આપણે સાંભળ્યા છે પણ
 ૧મા ૩ ૨ સત્ય સાંભળવા અનુસાર વર્તન થતું કેટલું જ જોઈએ
 એજ જોવામાં આવે છે.

પરમ સત્ય—અથવા જેને દૈવી સત્ય કહેવામાં આવે છે તે

સાક્ષાત પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે અને તેને વળગી રહેનાર મનુષ્ય પરમાત્માના દર્શન પણ કરી શકે છે.

હાલ સત્ય ક્યાં જોવામાં આવે છે ? જ્યાં જુઓ ત્યાં અસત્ય. વ્યાપારીઓને ત્યાં અમુક માલની ગૂળ કિંમત કરતાં-અમુક કિંમત પડી છે એમ જોલવા રૂપ અસત્ય. પસ્તાકિયાઓને ત્યાં ઓધું તોલવા રૂપ અસત્ય. સોનીઓને ત્યાં સોનામાં ભેગ કરવા રૂપ અસત્ય. ભાટીઆઓને ત્યાં દુધ દહીંમાં પાણી નાંખવારૂપ અસત્ય. આ પ્રમાણે બધી જગ્યાએ અસત્યજ વ્યાપી ગયેલું છે. અને એવા લોકોની તો સામાન્ય માન્યતા પણ એવી થઈ ગઈ છે કે અસત્ય વગર વ્યવહારમાં ચાલી શકતું જ નથી. આવા મનુષ્યો પોતાના કથનના સમર્થનમાં કહે છે કે જુઓ હરિલાલભાઈ પોતાના વ્યાપારમાં એકના ચાર ધણા પૈસા જૂકું જોલીને લે છે અને તેઓ ડંવા મુખી છે. આ પ્રમાણે જોલવું એ શું તેમનું યોગ્ય છે ? કયો વિચારવાન મનુષ્ય તેની હા પાડી શકશે.

અસત્યને માર્ગે આવેલો પૈસો પણ અસત્ય માર્ગે જ જાય છે. આ કળીયુગ નથી. પણ કરલુગ છે. અર્થાત્ ‘કર અને જો’ એક બાજુ અસત્યથી પૈસો મેળવ. અને બીજી બાજુ તેનો નાશ પણ થતો જો.

ચોમાસામાં પ્રથમ વર્ષાદના ઝાપટાં પછી જમીન ઉપર પુષ્કળ જીવડાં થાય છે. પણ તે સર્વ અદ્ય જીવીજ હોય છે. જાણુની અંદર જીવતા ડીડા પણ અદ્ય જીવી હોય છે. અને તેજ પ્રમાણે અસત્યને માર્ગે મેળવેલી લક્ષ્મી પણ થોડો કાળ ટકનારીજ હોય છે. આવા અસત્ય માર્ગે પૈસા મેળવનાર મનુષ્યના જીવનનું તમે ખાસ કરીને અવલોકન કરશો તો આ વાત તમને બરાબર રીતે સમજી શકાશે.

સત્યનો માર્ગજ એવો છે કે તેનાથી આપણે લેજ માત્ર પણ ચસવાનું નથી. સત્યમાર્ગે વહન કરનારને સંસારમાં એવા અનેક પ્રસંગો પોતાના માર્ગથી બ્રહ્મ કરનાર ઉપસ્થિત થાય છે પણ તેના ઉપર અલક્ષ કરી આપણે આપણા માર્ગે ગતિ કર્યા કરવાની છે.

અંતઃકરણમાં પરમ સત્યને ધારણ કરો અને વર્તનમાં પણ તેને મૂકો. ગમે તેવા પ્રસંગોમાં પણ સત્યાવલંબી થાઓ. તમારી આ સ્થિતિથી આધ્યા અસેડનાર અસત્યના માર્ગે તમને લાભ મળતો હોય તો તેના ઉપર અલક્ષ કરો. કેમકે એ લાભ એ સ્થાઇ નથી પણ ક્ષણિક છે. ઝાંઝવાના જળના જેવો તે દેખવા માત્રનો છે. જેમ એક તપમાં બેઠેલા ઋષિરાજને તેમના તપમાં ભંગ કરવા ઈંદ્રાય અપ્સરાઓને મોકલે છે તે આવીને પ્રથમ ઋષિરાજને હાવભાવ દેખાડી તપથી ભંગ કરી ચાલી જાય છે તેમ આ સત્યના તપમાં બેઠેલા મનુષ્યને પણ થાય છે. અસત્યરૂપ અપ્સરા વિધવિધ લાભ બતાવી પાછળથી તે મનુષ્યને સ્થાન બ્રહ્મ કરી ચાલી જાય છે.

કોઈ કામમાં સત્ય બોલવાથી પ્રકટ રીતે હાનિ થતી હોય તોપણ જ્યોર્જ વોસીમનની પેઠે આ મેં કાધું એવું નિલય વચન બોલીને સત્યને ન છોડો.

સત્યને માર્ગે ચાલતાં તમારાં સગાંઓ તમારો ત્યાગ કરે તો તેની દરકાર નહિ કરતાં તમારે માર્ગજ ચાલ્યા કરજો અને તમારે માર્ગે ચાલનારનેજ તમારા સગાં સંબંધી ગણજો.

પાંડવો જ્યારે રાજ્યપાટ છોડીને હિમાલય પર ગયા ત્યારે ત્યાં ચાલતાં ચાલતાં છેક કનિષ્ઠ બાધુ થાકી ગયો અને લયડીમાં પાતો બોલ્યો કે અરે બાધુ! યુધિષ્ઠર હિમા રહો. જુઓ હું પડી

જાઉં છું. યુધિષ્ઠિરે કહ્યું થોડું થોડું છેટું છે. હિમ્મત રાખી મારી પાસે ચાલી આવ. આ પ્રમાણે કહ્યું પણ તેઓ પોતાના માર્ગથી પાંછા હઠ્યા નહિ. આથી તે ભાષ ગળી ગયો. આજ પ્રમાણે બીજા તેમના ત્રણ ભાઈઓ નયા દ્રૌપદિ પણ ગળી ગયાં આ સર્વેએ તેમને બૂમ પાડી હતી પણ તે પોતાના માર્ગથી લેશ પણ પાછા હઠ્યા નહોતા. આ પ્રમાણે ચાલતાં ચાલતાં સત્ય ધામના દ્વાર પાસે આવીને ઊભા રહ્યા. આ વખત તેમના સંગમાં એક કૂતરો રહ્યો હતો. રાજાની સાથે અનેક પ્રકારની મુસીબતો વેઠીને તે આવ્યો હતો. સત્યના દ્વાર પાસે આવીને ચોખતાં સત્યે દિવ્ય સ્વરૂપ લઈને કહ્યું કે હે રાજા સુખપૂર્વક આ ધામમાં ચાલ્યો આવ. તું સત્યાવલખી છે અને તેથી હવે આ ધામ તારું છે. યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે હું એકલો આવી નહિ શકું પણ મારી સાથે આવેલા કૂતરાને પણ સાથે લાવીશ. દૈવી સ્વરૂપ સત્યે જણાવ્યું કે કે “તેમ નહિ બને કૂતરાએ હજી અનેક જન્મ વિતાવી મનુષ્ય થવાનું છે અને સત્ય જીવન ગાળવાનું છે. રાજાએ કહ્યું કે *હે સત્ય ! હે ધનુર ! હું કાંઈ અહિ સ્વર્ગના સુખને માટે આવ્યો નથી. હું તો તારે માટે આવ્યો છું. માટે મને જો સ્વર્ગના ઉચ્ચ સિખરે લઇ જવો હોય તો આ શ્વાનને પણ સાથે આવવા દેવો જોઈએ.

મ્હારી સ્ત્રી મારી સાથે આવી ના શકી. સત્યમાર્ગમાં તે ચળા. લથડી. બધુઓ પણ સાથે રહી ના શક્યા. તેઓએ પણ મને ત્યજ દીધો. મોહને વશ થયા પરંતુ આ શ્વાનજ એકલો મારી સાથે રહ્યો; માટે તેને સત્ય પ્રદેશમાં લેવોજ જોઈએ. જો તમે તેની ના પાડશો તો હું આપને જણાવીશ કે આપ સત્યજ નથી. યુધિષ્ઠિર રાજાનો

આગ્રહ જોઈ પછી તરતજ કસોટી પૂર્ણ થનાથી એ જ્ઞાન દરિયુ
સમ થયો.

સત્યના માર્ગને અનુસરવા આપણે આ પ્રમાણે સદા સર્વદા
સૌધાર રહેવું જરૂરનું છે.

જેમ બને તેમ પરોપકારી થાઓ. અન્યનું ભલું કરવાથી
અણુ આપણું પણ ભલું કરે છે એ સૂચનને
અંતઃકરણ ઉપર કાતરી રાખો. પોતાના પરો-
પકારી શુણને લીધે રાજ્ય વિક્રમાદિત્યનું નામ
યદ્યપિ ગવાય છે.

પરોપકાર કેવો અને કેટલો કરવો ? આના ઉત્તરમાં પરોપકાર
પોતાનાથી થઈ શકે તેટલો કરવો. અર્થાત્ પોતાની શક્તિ અનુસા-
રનો કરવો, શક્તિ ઉપરાંત તે કરવો નહિ. પોતાને તરતાં નાં આવ-
ડતું હોય અને નદીમાં કુળવા મનુષ્યને કાઢવા જતાં આપણે પોતેજ
કુળી જઈએ છીએ તેમ પરોપકાર પણ શક્તિ ઉપરાંતનો કરવા જતાં
આપણે દુર્ગામાં થઈએ છીએ. પાત્ર જોઈને પરોપકાર કરવો. એક
ખાંધ પીને મરત યઈને ફરનાર સશક્ત મનુષ્યને બીજા આપવારૂપ
પરોપકાર કરવાની જરૂર નથી કેમકે એવા મનુષ્યો મહેનત કરી
પોતાની આજીવિકા પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે. પરંતુ જેઓ આધિજા
છે, હુલાં લંગડા છે એવા મનુષ્યો ઉપર દયા કરવી.

ગૃહસ્થ મનુષ્યે પોતાના નિત્યકર્મ કરવામાં ખાંછી પાની ન
કરવી. પંચયજ્ઞ વગેરે કરવાની જેને અનુકૂળતા

* રામી રામતીય.

સત્યના પ મી   હોય તો તેણે તે પચ્ચ કરવા અનુકૂલતા ન હોય
 નિત્યકર્મ.   તો ધીમે ધીમે પાડવી. પણ નિત્ય કર્મમાં
 પ્રમાદી ન થવું.

પાણી અને કાપલા નિયમિત પ્રમાણમાં એનછનને મળે છે
 તોજ તે પોતાના માર્ગમાં ગતિ કરી શકે છે. કેમકે તેને નવું બળ
 તેમાંથી મળે છે. આજ પ્રમાણે નિત્ય કર્મ કરનાર ગૃહસ્થને પણ
 પોતાના કર્તવ્ય કરવાનું બળ તેમાંથી મળે છે.

પ્રકરણ ૨૯ માંના સિદ્ધાંતો.

૧ ગમે તેવા પ્રસંગોમાં અંતઃકરણની પ્રસન્નતા જાળવી રાખવી.
 ૨ વિપત્તિ આવે તેનાથી ઢરવું નહિ પણ તેને ટાલવા
 પ્રયત્ન કરવો.

૩ સત્ય—પરમ સત્યને હર્ષેશા વલગેલા રહેવું.

૪ પોતાની શક્તિ અનુસાર પરોપકારી થવું.

૫ નિત્યકર્મ સાધવામાં પ્રમાદ ના સેવવો.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

શુદ્ધસ્થ સ્ત્રી પુરુષોની એક મહાન જવાબદારી

લગ્ન કરીને એક બીજા સાથે પરસ્પર જોડાવા પછીની શુદ્ધસ્થ સ્ત્રી પુરુષોની એક બીજી મહાન જવાબદારી છે અને તે માતા તથા પિતા થવાની છે. એક બાળકના માતા પિતા થવું તે પૂર્વે તેમણે અત્યંત સાવધાનતા રાખવાની છે. માતા પિતા થવામાં સાવધાનતા તે સ્ત્રી રાખવી હતી એવું ટેટલાક મનુષ્યો વિચાર કરી આ મહત્વની બાબતમાં ઉપેક્ષા કરે છે. પણ તેમાં તેઓ ભૂલજ કરે છે કેમકે બાળક સદગુણી અથવા દુર્ગુણી થાય તેમાં માઆપને શું ? એવી સંકા પણ કોઇ ઉઠાવશે તો તેના સમાધાનમાં જણાવવાનું કે બાળકને ઉત્પન્ન કરનાર માઆપ છે અને તેથીજ તેના શીર ઉપર તે મહાન જોખમદારી રહેલી છે. જેમ એક બીજાને ઉત્તમ ભૂમીમાં રાખીએ અને તે ન ઉગે તો તેમાં તે બીજાનો દોષ ગણાય છે. તેમ બાળક ઉત્તમ ન નીવડે તો તેમાં બાળકનોજ દોષ છે.

અનેક ભક્તિસંપન્ન પુરુષો તથા સ્ત્રીઓના બાળકો નહારા નીવડ્યા છે. તેમાં તે ભક્તિવાન સ્ત્રી પુરુષનો શું દોષ એવો પ્રશ્ન કોઇ પૂછશે તો તેના સમાધાનમાં પણ જણાવવાનું કે ગુપ્ત રીતે તપાસ કરતાં તેના મા અથવા બાપનો અંદરનો ગુણ તેનામાં ઉતરી આવેલો હોય છે. અને તેને લીધેજ આવી વિપરિત ઘટના બનતી

જેવામાં આવે છે, પરંતુ જગતને માત્ર ઉપર ઉપરનું અવલોકવાનો જ સ્વભાવ છે. બિતર દ્રષ્ટિ કોઈની જતી નથી અને તેને લીધેજ તેઓ આ ખરા કારણને જાણતા નથી.

તમારા બાળકને જેવાં કરવાં હશે તેવાં કરી શકવાને તમે શક્તિમાન છો. તમે ધારશો તો તેને ભક્ત બનાવી શકશો. તમે ધારશો તો તેને શૂરીર બનાવી શકશો. તમે ધારશો તો તમે તેને બાકરણ શાસ્ત્રી બનાવી શકશો. ડુંકમાં તમારા બાળકને જેવું બનાવવું હશે તેવું તમે બનાવી શકશો. તમારા પોતાનાજ હાથમાં તેની આવી છે. પરંતુ અજ્ઞાનને લીધે તે તમને જણાતી નથી. આ અજ્ઞાન પટને ફર કરી સાચા જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરો અને તમારી મહાન જવાબદારીમાંથી મુક્ત થાઓ.

ઉત્તમ પ્રકારનો પાક ઉત્પન્ન કરવાને માટે ખેડુત કેટલી બધી મહેનત કરે છે તે જુઓ. તે પ્રથમ ખેતરને ચાસે છે, તેમાં ખાતર પૂરે છે, અને પછી તેમાં વાવેતર કરે છે. આ વાવેતરની પણ તે અત્યંત સંનાજ રાખે છે. તેના ઉપર નાનાં જીવડાં વગેરે ન પડે તેની તે નિત્ય તપાસ કરે છે. પરંતુ અફસોસની વાત એટલીજ છે કે પોતાના બાળકને સારાં કરવાને માટે કોઈ આ ખેડુતના જેટલો પણ પ્રયાસ કરતું નથી. ખેતરના પાક કરતાં હજાર કે લાખો ઘણી કિંમતવાળા બાળકો ઉત્પન્ન કરવા તેઓકે રમતવાત છે એવું આજે જ્યાં ત્યાં મનાય છે. દેશની આ કેટલી અવદશા ? જેના ઉપર આપણો અરે તેનાર્યા પણ આગળ વધીને જણાવીએ તો આખા ભરતખંડની ઉન્નતિનો આધાર છે તે બાળકો પ્રતિ આવી બેદરકારી ? ખરેખર આવી બેદરકારી રાખનાર માંગાપોએ તો વાંઝી-

યાજ રહેવું જાણ્યો. કેમકે તેમ યશો તોજ ભુંડણુ જેની નિમાલ્ય પ્રજા ઉત્પન્ન થતી અટકશે.

બાળકોને ઉત્પન્ન કરતાં પહેલાં તમારી જોખમદારી સમજો. બાળકને કેવી રીતે ઉછેરવું તેને કેવી રીતે કેળવવું વગેરે બાજતોનું-જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો. આમ કરવાથી પ્રજા ઓછી યશે એમ કદાચ તમે માનતા હશે. તો તેની ચિંતા નહિ. લગ્ને તમને એકજ પ્રજા થાય. પણ તે આખા દેશને દીવાલનાર થવી જોઈએ. સિંહણુ એક વખતજ બાળકનો જન્મ આપે છે. પણ તે આખા વનનો રાજા થઈ રહે છે. અને કૂતરી અનેક વખત પાંચ પાંચ સાત સાત બચ્ચાંઓને જન્મ આપે છે પણ તેની ગણતરી થતી નથી. માટે ગમે તો તમને એકજ પ્રજા હોય તો પણ તેને શસ્ત્રીર અને બળવાન અને ઉત્તમ પ્રકારના ધાર્મિક અને નૈતિક બળથી ભરપૂર કરો. તમારી એવી એકજ પ્રજા તમારી એકાંતેર પેઢીનો ઉદ્ધાર કરશે.

મનુષ્યો એક નહિ પણ અનેક પ્રસંગોમાં પેતાને જે વસ્તુ જોઈતી હોય તે સારામાં સારી લાવે છે. સર્વને સાફજ પસંદ છે. મીઠનો મેતેજર પણ પોતાની મીઠ સારામાં સાફ કાપડ કેવી રીતે વણાય તેનાજ વિચારો કર્યા કરે છે. અંધનો લેખક પણ પોતાનો અંધ સારો શી રીતે લખાય તેના વિચારો કર્યા કરે છે. અને આ પ્રમાણે દરેક બાજતમાં સારાને શોધવા યત્ન થાય છે. પણ એવા મનુષ્યોને તમે પૂછશો કે તમે તમારું બાળક સાફ થાય તેને માટે શું કરવું તેનો કોઈપણ દિવસ વિચાર કર્યો છે ? બાળકમાં નૈતિકબળ શી રીતે વધે તે તમે વિચાર્યું છે ? બાળકને દેવા સાનની જરૂર છે એ તમે સમજ્યા છો ? ના ના. ત્યારે તમારી કેટલી બધી

એપરવાઈ આ બામતમાં જણાઈ આવે છે.

બાળકો કુદરતી નિયમે થાય છે અને તેમાં યુષ્ઠ દોષ જે કાંઈ હોય છે તે તેના માબાપ તરફથીજ સ્થપાયલા હોય છે. આમ હોવાથી તમારા બાળકને તમે જેવું કરવા માગશો તેવું કરી શકશો. 'આના સંબંધમાં શ્રીમન્ માસ્તરસાહેબ છોટાલાલ જીવનલાલ અશરકારક શબ્દોમાં નીચે પ્રમાણે જણાવે છે.

"ઉત્તમ પ્રકારનાં પશુઓ કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવાં, અને ઉત્તમ પ્રકારનાં વૃક્ષ કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવાં, એ મનુષ્યો જાણે. પણ પોતાની જાતિને કેવી રીતે ક્રમે ક્રમે સુધારીને સર્વોત્કૃષ્ટ કરવી, એ મનુષ્યો ન જાણે, એ શું બુદ્ધિમાનમાં ગણાતાં મનુષ્યોને થોડું શરમ ભરેલું નથી ? તમે કહેશો કે મનુષ્યો શું પોતાની જાતિને સુધારવા પ્રયત્ન નથી કરતા ? શુ ઉત્તમ કવિઓ, ઉત્તમ વિદ્યાભિજ્ઞો, ઉત્તમ વકતાઓ, ઉત્તમ ધર્મોપદેશકો, ઉત્તમ શરીરશાસ્ત્રીઓ, ઉત્તમ રાજનીતિજ્ઞો પ્રજામાં નથી ! શું સધળાનાંજ શરીર ટેડી જેવાં છે ? શું સધળાજ માનસિક શક્તિઓમાં બુઝવલ જેવા અને બબ્બચક જેવા છે ? શું સધળાજ દારૂડીયા, દુર્ગુણી અને દુષ્ટ છે ? શું ઉત્તમ મનુષ્યો હવે અભાવજ ઘર્ષ ગયો છે ?

"ના, ઉત્તમ મનુષ્યોનો આજે અભાવ છે એમ કહેવું નથી, સારા વિદ્વાનો સારા કવિઓ, સારા વકતાઓ સધળુંજ આજે છે, પણ શા માટે તે હજારે એક હોવા જોઈએ અને હજારે નવશેં નવાણું ન હોવા જોઈએ ? શા માટે ખેતરમાં ઉગાડેલા સો આંખામાંથી એકજ આંખાને ઉત્તમ કૃષ્ણ આવવાં જોઈએ અને નવાણું ને હલકાં કૃષ્ણ આવવા જોઈએ ? નવાણુંને હલકાં કૃષ્ણ આવવાનું

અને એકને ઉત્તમ કૃળ આવવાનું કારણ ખેડુતે કેમ શોધી ન શકે
 જોઈએ. અને શોધીને નવાણીને સુધારવાનો કેમ પ્રયત્ન ન કરવો
 જોઈએ ? યુદ્ધ જેવો કે શંકર જેવો, અર્જુન જેવો કે ભીમ
 જેવો, અને કાળીદાસ જેવો કે બાણ જેવો એકજ પુરૂષ શા માટે
 થવો જોઈએ ? અને સેંકડો, હજારો અને લાખો તેરા કેમ ન
 થવા જોઈએ ? નિયમોનું જ્ઞાન મેળવી એક ઘોડા જેવો બીજો ઘોડો
 અને એક વૃક્ષ જેવું બીજું વૃક્ષ મનુષ્યો ઉપજવી શકે છે તો
 નિયમોનું જ્ઞાન મેળવી અસાધારણ શક્તિવાળા પુરૂષો તેમણે કેમ ન
 પ્રકટાવવા જોઈએ ? શું આમાં નિયમો હોવા નથી સંભ-
 વતા ? યુદ્ધની માતાના ઉદરમાં યુદ્ધ સરખું પુત્ર રત્ન પ્રકટયું અને
 અમાઉદીનની માતાના ઉદરમાં અમાઉદીન જેવો નર પીર્યાય પ્રકટ્યો
 એમાં શું નિયમજ ન હતો ? શું જગતમાં અધેરજ આવે છે ?
 કુદરતમાં નિયમજ નથી ? જો એમજ હોય તો મારા ઘરમાંથી
 સોનાની કે હીરાની ખાણ નીકળવાની અને તમારા ટાંકિમાંથી ઈ-
 રાની અખાતમાંથી પાકતાં મૂલ્યવાન મોતી નીકળવાની હું અને તમે
 આશા રાખીએ તેમાં શું ખોટું કરીએ છીએ ?

“ કુદરતના નિયમથીજ સઘળું આવે છે. વીરરત્ન શિવાજી તેમની
 માતાના ઉદરમાં નિયમવિના ઉત્પન્ન થયા નથી, અને ઘરમાં રાત્રે
 ઉદરના અખાતથી પણ છળાં મરનાર પોચાકીદાસો, નિયમવિના
 તેમની માતાના ગર્ભમાં પ્રકટ થયા નથી. જેમ કડવી દુધી, કડવું
 આરીયું, અને કડવું તુરીયું થવામાં નિયમ હોય છે. તેમ વિદ્વાન
 પિતા અને વિદ્વાન માતાને ત્યાં મૂર્ખ અથવા બુદ્ધિમંત્ર પુત્ર થવામાં
 પણ નિયમ હોય છે. મનુષ્યો જેમ અન્ય નિયમો બજાવનાર માયા-

તોડ મહેનત કરે છે, તેમ ઉત્તમ પ્રકારના પુત્ર પુત્રી ઉત્પન્ન કરવાના નિયમેને બાંધીને માટે પણ અને બાંધીને તેમને આચારમાં મૂકવા માટે પણ તેમણે માયાતોડ મહેનત કરવી ઘટે છે.

“ ઉત્તમ સંગે મરમરનો પથરો આપ્યા છતાં પણ શિશ્વી સુંદર પ્રતિમા ન ધડી શકે તો તેમા જેમ પથરાનો દોષ નથી. પણ શિશ્વીનો છે. તેમ વિશ્વમાં સાધનો વિષમતાનાં છતાં પણ માતાપિતા થવાને ઇન્દ્રનાર સ્ત્રી પુરુષો ઉત્તમ સત્યુત્તે ન પ્રાપ્ત કરી શકે તો દોષ ઉત્પન્ન થનાર પ્રજાનો નથી, પણ અકુસળ માતા પિતાનો છે. દાળ, શાક, ભજીયા એ સ્વાદીષ્ટ ન થવાને માટે તમે દોષ દાળ કે શાકને માથે મૂકો છો એ રસોઇ કરનારને માથે ? અને તો પણ જગતમા તમે જેશો તો રોગી, વ્યસની, દુર્ગુણી, અને મૂર્ખ પુત્રોનાં ડાહ્યા (૨) માઆપનો કેાઇ દોષ કાઢતું નથી, પણ બીચારા છોકરાઓનાં માથા ઉપર જ્યાં ત્યાં દોષની પરતાળ પાડવામા આવે છે. ”

આ વિવેચનથી સધળા વાચકોને ખાત્રી થઇ હશે કે બાળકને સદ્ગુણી કરવા અથવા દુર્ગુણી તે માઆપના હાથમાંજ છે અને તેથી માઆપોએ બાળકને ઉત્પન્ન કરતાં પહેલાં પોતાની આ મહાન જવાબદારી સંબંધમાં વિચાર કરવાનો છે.

પ્રકરણ ૩૧ મું. ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓને મુચનો

ગર્ભ રહે ત્યારથીજ માતાએ અભયર્યતું સેવન કરવું તેમ કરવાથી ગર્ભને પોષણ અધિક મળે છે. પરંતુ આ બાબત ઉપર કેટલાકે માન્યપોષાન આપતાં નથી અને માત્ર વિષયેષાનેજ પોષણ આપે છે. આમ કરવાથી ગર્ભને અતિશય હાનિ થાય છે. વળી ગર્ભપાત વગેરે પણ આ ટેવને લીધેજ થાય છે. પોતાને સુદ્ધિમાન કહેવનવનાર મનુષ્ય ખરેખર પશુ કરતાં પણ અજ્ઞાન છે. કેમકે પશુઓમાં પણ ગર્ભધારણ થયા પછી સંયોગ કરાતો નથી ત્યારે મનુષ્યમાં અંત પર્વત તે ક્રિયા થાય છે. આવા મનુષ્યને મનુષ્ય કહેવા કે પશુ તે સમજવું નથી. આ પ્રભાણે હોવાથી પોતાના બાળકને ઉત્તમ કરવા ઇચ્છનાર સ્ત્રી પુરૂષે ગર્ભધારણ થયાની ખબર પડે કે તુરત આ સંબંધથી અલગજ રહેવું જોઈએ.

સર્વે બળમાં અધ્યાત્મબળ શ્રેષ્ઠ છે તેથી ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ નિરંતર પરમાર્થ સંબંધના અને આ બળ પ્રાપ્ત કરવા માટે વિચારો કરવા જોઈએ. એવું કહેવામાં આવે છે કે ગર્ભ રહ્યા પછી માતા જે પ્રકારના વિચાર કરે છે તે પ્રકારનું બાળક થાય છે. અને તેથી ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ પોતાના બાળકને લોકત કરવું હોય તો લકિતાના, શરવીર કરવું હોય તો શરવીરતાના, દુઃકમાં જે પ્રકારનું કરવું હોય તે પ્રકારના વિચારો પ્રધાનપણે કરવા જોઈએ. આપણા પૈવક

શાસ્ત્રના પુસ્તકમાં પણ લખ્યું છે કે ગાર્લિશીએ ચિંતા કરવી નહિ, શોક કરવો નહિ, અને નિરંતર પ્રસન્ન રહેવું તેનું કારણ પણ આપણને આ સ્થળે પ્રતિત થાય છે.

વિચારનું જળ કેટલું બધું અદ્ભુત છે તે ન સમજનાર મનુષ્યને આ વાત બરાબર સમજશે નહિ, અને ખરી લાગશે નહિ પણ તે તદ્દન સત્યજ છે. અને ખરેખરી જે સત્ય વસ્તુ છે તેને પ્રમાણ આપવાની જરૂર નથી તે પોતાની મેળેજ તેની સત્યતા દર્શાવી આપે છે.

શુદ્ધને તેના પિતા તરફથી શરવીર ક્ષત્રિયને જે શીક્ષણ આપવું જોઈએ તે આપવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ તેના અંતઃકરણમાં કરણાની ડાપ સજ્જડ બેસી ગયેલી હતી. આનું કારણ શોધતાં એમ જણાઈ આવ્યું કે શુદ્ધની માતા જ્યારે ગર્ભવંતી હતી ત્યારે તેણે કરણાનાંજ વિચારો ક્યાં હતા. પોતાની પ્રજા શી રીતે સુખી થાય, તેનાં દુઃખ ટાળવા શું કરવું વગેરે વિચારો પણ તેનાં અંતઃકરણમાં ઉઠ્યા કરતા હતા. આને લીધેજ શુદ્ધેવ કરણાની મૂર્તિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા છે.

આખા યુરોપને એકી વખતે ખજાજાવી નાંખનાર મહાન નેપોલીયન બોનાપાર્ટ જ્યારે તેની માતાના ગર્ભમાં હતો ત્યારે તેની માતાને એક વખત પોતાના પતિની સાથે એક લડાઈમાં જવાનો જવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હતો ત્યાં તેણે પુષ્કળ શૈર્ષ્ય ખતાવ્યું હતું. પરિણામમાં નેપોલીયનનો જન્મ થયા બાદ તે અજય યોદ્ધા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો છે.

એક વખત એક યુરોપીયન સ્ત્રીને પુત્ર પ્રસન્ન્યો, તેના વાળ,

મુખની આકૃતિ વગેરે હજારીના જેવીજ થઈ તેના પતિએ આ સંબંધમાં વિદ્વાનવિદ્વાની સાથે મળી વિચાર કર્યો ત્યારે સુદમપણે અવલોકન કરતાં જણાઈ આવ્યું કે તેણે પોતાને ગર્ભ રહ્યા તે વખતમાં હજારીઓને માથે પડતા લુદ્ધમ અને તેમની રિયતિ સુધારવાને માટેજ અખંડ વિચારો કર્યા હતા. વળી તેના દિવાનખાનામાં એક હજારીનું ચિત્ર હતું તેને પણ તે વારંવાર જોતી અને તેની દયા ખાતી આ કારણથી તેનું બાળક પણ હજારીના જેવુંજ થયું.

આ પ્રમાણે સત્ય બની ગએલા એક નહિ પણ હજારો દાંખલા અત્ર આપી શકાય તેમ છે, અને આ વાતની સત્યતા સિદ્ધ કરાય છે, આપણાં વૈદ્યક્રમધોમાં પણ રજસ્વલા સ્ત્રીએ નાહીધોઈ પોતાના પતિના મુખની સામે જોતું એટલે બાળક પણ તેના જેવું થાય વગેરે બાળતો આ વાતના ટેકામાં જણાવી છે.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓએ ગર્ભ રહ્યા પછી કેવા વિચારો ચક્ષાવવાના છે તે હવે આટલા વિવેચનથી સ્પષ્ટ થયું હશે જ તેથી હવે તેમનું બીજી ઉપયોગની સૂચનાઓ ઉપર ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે.

ગર્ભ રહે ત્યાર પછી શરીરમાં આળસ આવે છે અને ખાવાનું લાવતું નથી અને સામાન્ય શબ્દોમાં 'અભાવો' પડ્યો એમ કહેવામાં આવે છે. આ વખતમાં સ્ત્રીઓએ ખાટા લીંબુનો ઉપયોગ નિત્ય કરવો જોઈએ. સવારના પહોરમાં એક કાચના ગ્લાસમાં પાણી લઈ પછી તેમાં એક આખું લીંબુ નીચેલીને પી જવું. આ પ્રમાણે કરવાથી મોઢામાં આવતી શીક અને ઉઘંટીનો નાશ થશે. ખાવાનું લાવતું ન હોય તો પણ આ પ્રયોગને આઠ દિવસ દરવાથી શુભ લાગે છે. ગર્ભિણીએ આ સિવાય નારંગી, સંતરા

વગેરે ફોનો ઉપયોગ પણ જેમ અને તેમ અધિક અધિક કરવો જોઈએ. જેમ ફોનો ખાવામાં આવે છે તેમ ગર્ભને વધારે ફાયદો થાય છે. તીખા તમતમાં મરી મરચાંવાળા ખોરાક ખાવાની પણ તેને ઈચ્છા થાય છે પણ એવા ખોરાકથી પોષણને બદલે નુકસાન થાય છે. આવા ખોરાકના અતિશય સેવનથી કેટલીક સ્ત્રીઓને મર્લેપાત થઈ ગયાના દાખવા બનેલા છે. માટે એવા ખોરાકથી દૂર રહેવું જ ઉત્તમ છે. પોષણ આપનાર સાત્ત્વિક ખોરાકને જ તેણે ખાવો જોઈએ* દૂધનો પણ તેણે જેમ અને તેમ વધારે ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

ગર્ભિણી સ્ત્રીએ એમને એમ બેસી રહેવાની જરૂર નથી તેને થોડી કસરતની જરૂર છે તે તેથી કસરતનું સેવન તેની પાસે કરાવવું જોઈએ. સ્ત્રીને ધરતું કામ કાજ દળવું, ખાંડવું, પાણી કાઢવું એ સર્વ કસરત રૂપ જ છે તેથી એવાં કામો ગર્ભિણીએ હમેશા કરવાં જોઈએ. કેમકે તેનાથી શરીરમાં સુસ્તી આવતી નથી અને પ્રસવ પણ સુખ પૂર્વક થાય છે.

એવું જોવામાં આવે છે કે ગામડામાં રહેનાર અથવા ગરીબ હાલતની સ્ત્રીઓને પ્રસવ થાય છે ત્યારે બહુ કष्ट પડતું નથી અને સહેરમાં રહેનાર પૈસાદાર સ્ત્રીઓને પ્રસવની પીડા બહુ ભોગવવી પડે છે. આ પ્રમાણે યત્નાં કારણ શું હશે તે સંબંધમાં વિચાર કરતાં પણ એક જ નિર્ણય થાય છે કે ગામડામાં રહેનાર અથવા

---

*સાત્ત્વિક, રાજસ, અને તામસ ખોરાક કયા છે તે સંપૂર્ણ રીતે જાણવું હોય તો અમારા તરફથી પ્રકટ થએલું આરોગ્ય નામનું સચિત્ર પુસ્તક વાંચો મૂલ્ય ફક્ત દસ આના.

અંદાજિત એપ્રિલ સુરત.

ગરીબ હાલતની સ્ત્રી ધરતું કામકાજ બાંહે કરતી હોય છે અને શહે-
રમાં રહેનાર પૈસાદાર સ્ત્રી બેસી રહે છે. તેથી આ પ્રમાણે બને
છે. માટે ગર્ભિણી સ્ત્રીએ શરીરને કસરત મળે તેવાં કામો કરવાની
અત્યંત જરૂર છે.

ગર્ભિણીએ અત્યંત જમવું નહિ. ખોરાક પણ જોમ બને તેમ
સાવિત્ર લેવો. ઉઝગરા કરવા નહિ. શરીરના

કેટલીક ઉપયોગી વસ્ત્રો પણ તંગ ન પહેરતાં દીકાં પહેરવાં.

સૂચનાઓ. હવા અને પ્રકાશવાળાં સ્થાનમાં રહેવું. મનની

પ્રમત્નતા જાળવેલી રાખવી. શોક કરવો નહિ.

પ્રકૃતિને માફક આવે તેમ ઠંડા અથવા ગરમ જગથી રનાત કરવું.

આખા શરીરને બરાબર યોજાને નહાવું. સદાચારી મનુષ્યના સંગમાં

રહેવું. જળપાન આખા દિવસમાં પાંચથી સાત શેર સુધી કરવું. અને

હમેશાં ઉચ્ચ વિચારને સેવવા.

આ પ્રકરણમાં લખેલા નિમમ પ્રમાણે ચાલનાર ગર્ભિણી
સ્ત્રીને પ્રસવ વખત અત્યંત વેદના થતી નથી.

ગર્ભિણી સ્ત્રીએ નવમો માસ બેસે ત્યારથી ખાવાના પદાર્થોમાં

ખટાશ ગિસકુલ ન ખાવો. આવી વખતમાં

સુવાપડ. ખટાશ ખાવાથી કેટલીક સ્ત્રીઓએ પોતાના

છવ પણ ખોવા છે. પ્રસવનો સમય નજીક

આવે અને પેટમાં પીડ આવવી સહ થાય ત્યારે એકાદ તુંશીયાર

દાઢને ખોલાવવી. આવી સ્થિતિમાં ઘણી સ્ત્રીઓ એકઠી થઇ જાય

છે અને પેલીને ગભરાવે છે માટે તેમ ન કરવા દેવાની સાવધાનતા

તે ખાઈના સંજોગોએ રાખવી. અતિશય સ્ત્રીઓનાં એકઠા થવાથી

અને શોરખકારથી પેલી સ્ત્રીનું ચિત્ત ઠેકાણે રહેતું નથી માટે ત્યાં

સાંતિથીજ વર્તવું.

એવું કહેવામાં આવે છે કે ગર્ભાશયમાંથી બાળકનો પ્રસવ થવા પૂર્વે થોડો વખત વીણુ આવે છે. કેમકે તેની જરૂરીયાતજ છે. સાંકડા ગર્ભાશયમાંથી વીણુ આવે છે ત્યારેજ પહોળાશ થઈ બાળકનો પ્રસવ થઈ શકે છે. આ સ્થિતિ યાવ છે તે વખતમાં ધણી સ્ત્રીઓ ગભરાઈ જાય છે. પણ તેમ ગભરાવાનું કશુંજ પ્રયોજન નથી. કુદરત જાતેજ પોતાનું કામ આ બાબતમાં કર્યે જાય છે. તેમાં આપણે મનસ્વી તરંગોને વશ થઈ ડખલ કરવાની નથી.

બાળકનો પ્રસવ થઈ જાય ત્યાર પછી તેને બરાબર શુદ્ધ કરીને નહવડાવવું અને તેના શરીર ઉપરની ચીકસ દૂર કરવી. પછી સુવાવડી બાઈને પણ ઓગ પડી ગયા પછી સ્નાન કરાવવું અને પછી સુવડવી પ્રસવ થવા પછી સ્ત્રીને એક બે દિવસ વેદના પુષ્કળ થાય છે. અને તેની પીડાથી પ્રસંગે તાવ પણ આવે છે. માટે ટોપ હોંશીયાર વૈદ્ય ડોક્ટરની દવા કરવી અથવા ઉકાળો પાવો. બાળકને જનમ્યા પછી ગળથુથી પાવી. અને ત્રણ દિવસ પછી સ્તનપાન કરાવવું.

સુવાવડીનો ઓરડો હમેંશા સાફ રાખવો. ત્યાં ધુપ વગેરે કરવો. અને હવાની અવર જવર માટે એકાદ બારી અથવા બારણું ખુલ્લું રાખવું. ધણાં મનુષ્યો આ વખતમાં સુવાવડીને બધે ઓરડામાં પુરી રાખે છે. કે રખેને પવન લાગે. વળી એટલુંજ નહિ પરંતુ ત્યાં ધૂણી સળગાવે છે. આ ટેવ અત્યંત નુકસાન કર્તા છે માટે તેનો ત્યાગ કરવાની જરૂર છે. હવા એજ જીવન છે. અને તેથી થોડી ધણી તાજી હવાનો પ્રવેશ તો એ ઓરડામાં થવાજ દેવો જોઈએ.

મકરણુ ૩૨ મું.

બાળકો સંબંધી ઉપયોગી સૂચના.

બાળકનો જન્મ થયા પછી ત્રીજે દિવસે તેને સ્તનપાન કરાવવું એમ ગયા મકરણુમાં આપણે જણાવી ગયા છીએ. હવે આ સ્તનપાન તેની માતાએજ તેને કરાવવું જોઈએ.

આજકાલ કહેવાતા સુધારાવાળા સ્ત્રી પુરુષોમાં એવો પવન ફૂટી ઊઠ્યો છે કે બાળકને માતાએ ધવડાવવું તેમાં હલકાઈ છે. રાજી બાળક ધાવવાથી માતાની તંદુરસ્તીને તુકસાન પહોંચે છે માટે ધાવ રાખવી. પણ આ વિચાર કરવામાં તેઓ અત્યંત બૂલખ રે છે. જેમના સ્તનમાંથી ધાવણુ આવતું ન હોય અથવા સ્તનમાં ઘણી પીડા થઈ હોય તો તેવી માતાઓ શિશુ પીડા દૂરેક માતાએ માતાના બાળકને જાતેજ ધવડાવવું જોઈએ. કેમકે ધાવણુમાં તે ત્રીના શુદ્ધો આવે છે. બાળકને ધવડાવતી વખત તેની માતાને જેટલો પ્રેમ આવે છે તેટલો ધાવને આવતો નથી. અને આવું પ્રેમ વેના ધવડાવેલું ધાવણુ પ્રેમથી ધવાડેલા ધાવણુની બરાબર પુષ્ટિ માપતું નથી.

બાળકને વધુમાં વધુ દોઢ વર્ષનું થાય ત્યાં સુધી ધવડાવવું જોઈએ. પછી ધાવણુ ગ્રહણી દેવું. અને તેને ગાયના દૂધ ઉપર રાખવું. નનું સેવન પણ થોડું થોડું કરાવના જરૂર.

બાળકને સરખાતથીજ નિયમિતતાનો પાઠ તેની માતાએ શિખવવાનો હોય છે. અને તે એકે તેને નિયમિત સમયેજ ધવડાવવું. નિયમિત સમયે ઉંઘાડવું વગેરે આ પ્રમાણે કરવાથી બાળકમાં નિયમિતતાની છાપ બેસી જાય છે. ફટલીક સ્ત્રીઓ ઘડી ઘડી પોતાના બાળકને ધવડાવ્યા કરે છે પણ તેનું પરિણામ સાઈ આવતું નથી. કોઈ દિવસ કાંઈ કામ હોય છે તો પણ તે બાળક કરવા દેતું નથી અને રડરડ કર્યા કરે છે. માટે આ બાબત પ્રથમથીજ સંભાળવું.

બાળક બોલતાં શિખે ત્યાર પછી તેની પાસે ઉત્તમ બોલ બોલાવવા. ‘ ભાઈ જ તારી બાને ગધેડી કહે ’ એમ પિતાએ અને ‘ ભાઈ જ તારા બાપને મૂંઝ કહે ’ એમ માતાએ બાળકને કોઈ પણ દિવસ કહેવું નહિ. આવી ટેવ ધણું મનુષ્યોમાં હોય છે. અને તેઓ આમ કહેવડાવી પોતાના મન સાથે આનંદ માને છે પરંતુ આમાં આનંદ માનવાનું નથી. આવી સામાન્ય ટેવ બાળકને મહા અનર્થમાં ઉતારનાર થઈ પડે છે. માતૃપિતાએ બાળકની આગળ વાત પણ સમ્યક્તાથી કરવી. સાચે સાચું બોલવું. અને ધર્મને અનુસરીને ચાલવું. વાત કરતી વખત માતૃપિતાએ મસ્કરીની ખાતર પણ જૂઠું ન બોલવું કેમકે તેથી બાળક પણ તેવી ટેવ શીખે છે.

બાળકની આગળ સારાં ભક્તિનાં, નીનિ, અને, ધર્મ સંકળ ભજનો ગાવાં. બની શકે તો તેમને પણ શીખવવાં. સવારના પહોરમાં ઉડીને તરત દાંતણપાણી વગેરે કરી સ્નાન કરવાની ટેવ પાડવી. પછી તેમને જરા નાસ્તો આપવો. ઇશ્વરની પ્રાર્થનામાં તેમને રોજ બેસાડવાં. અને જે તે રીતે તેનામાં ઉત્તમ સંસ્કારને નાંખવો.

કહેવામાં આવે છે કે બાળક પોતાની આખી જીંદગી સુધીમાં જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે તેનાં કરતાં પણ અધિક જ્ઞાન તેને માત્રાપના સહવાસથી મળે છે માટે સુચ માળાપે આ બાળક ખાસ ધ્યાન આપવાનું છે.

બાળકોની આગળ હમેશા નિર્ભયતાનીજ વાત કરવી. ભાઈ છાતો રહી જ નહિ તો હમણાં ભૂત આવશે આળોકો આગળ એવી બીક બાળકોને કદી પણ ન બતાવવી. કેવીજીવાત કરવી ? આવી બીક બતાવવાથી બાળકોમાં બીકના સંસ્કાર દૃઢ થઈ જાય છે. માટે જૂન પ્રેત કે કાકણની વાત કદી બાળકને બીવડાવવાનો પ્રયત્ન કદી પણ કરવો નહિ.

બાળકને નિયમિત સમયે ધવડાવવાની ખવડાવવાની વગેરે ટેવ પાડવામાં આવે છે તો તે રડતુંજ નથી. પરંતુ તેને બાળા ગોળી. નિયમિત રાખવામાં નથી આવતું તો અત્યંત રડે છે. આવી વખતમાં માત્રાપ તેને અશીષુ-વાળા બાળાગોળી આપે છે. પરંતુ નાનાં બાળકને અશીષુ આપવાથી તેમની બુદ્ધિ જડ થઈ જાય છે. અશીષુ એ એક ઝેર છે. અને બાળકના કુમળા મગજ ઉપર તે અત્યંત ખરાબ અસર કરે છે. માટે એવી અશીષુવાળા બાળાગોળી અથવા એવીજ બીજી કોઈ કંઈ ચીજ ન આપવી.

. નિયમિતતાની જો બાળકને ટેવ પાડી હોય છે તો તે રડતાંજ નથી. છતાં રડે તો જાણવું કે તેમને કાંઈ પણ રોગ થયેલો હોવો જોઈએ. તે વખતમાં બાળકને જે રોગ થયો હોય તેની

ચિકિત્સા કરી દવા આપવી.

બાળકને નિયમિત ખાવાનું આપવું. ધડીમાં આ ને ધડીમાં તે ખાવાનું ન આપવું. આટલા મમરા ખાધા ખાવાનો નિયમ. તેમાં શુ યદ્ય ગયું ? અને આટલા ચણા ખાધા તેથી શું ? એવા વિચાર કરી બાળકને ખાવાનું હદ વગરનું અપાય છે. પણ તેનાથી બાળકને લાસને બદલે નુકસાનજ છે. બગ્ગરમાં વેચાતી પૈસાની પચાસ દીક્રીડીઓ વગેરે બાળકને આપવી તે પણ નુકસાનકારીજ છે. માટે એવી ઓળે તેને ન આપવી. ખાંડવાળા પદાર્થો જેમ બને તેમ ઓછા ખાવા આપવા. કેમકે ખાંડના વિશેષ સેવનથી તનદુરસ્તીને-નેમાં વિશેષ કરીને બાળકની તનદુરસ્તીને નુકસાન પહોંચે છે.

મનુષ્ય માત્ર જીવને પાત્ર થાય છે. ત્યારે બાળકો થાય તેમાં શી નવાઈ ! પરંતુ માગાપે બાળકે જીવન બાળકોની જીવન કે રી હોય તો તેને તેની જીવને શાંતિથી બરાબી રીતે સુધારવી બર રીને સમજાવવી. આ પ્રમાણે શાંતિથી તેને સમજાવ્યામાં આવે છે તો તેઓ ફરી જીવન કરતાંજ નથી. પરંતુ તેના સંબંધીઓ સાળા વાંદરા તેં આમ કેમ કર્યું ' હતાદિ વચનો દ્વારા બાળકને ઠપકો આપે છે પણ તે ઠપકાની અસર તેને બરાબર લાગતી નથી. માટે તે ઉપાયનો ત્યાગ કરી શાંતિથીજ તેને કહેવું.

બાળકોને તેનાં શુભ કામમાં હમેંશાં એના સંબંધી તથા

બાળકોને યતા રોગો અને તેના ઉપાયો સંબંધમાં વિસ્તારથી જાણવા અમારું આરોગ્યનું પુસ્તક વાંચો મૂલ્ય ફક્ત દશ આના. અંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ મુરત.

માખાપોએ ઉત્સાહ આપવો જોઈએ. પરંતુ આપણાં દિન્દુ સંસારમાં તો તેને તોડી પાડવામાં આવે છે. માટે એવી ટેવને સુધારવી જોઈએ.

બાળકોને સારાં નીતિ ભક્તિનાં દ્રશ્યોત્તેજાળી વાતો તેની માતાએ કહી સંભળાવવી જોઈએ તેમ કરવાથી તેનાં અંતઃકરણમાં નીતિ ભક્તિનાં ઉત્તમ સંસ્કારો દૃઢ થાય છે, અને નાનપણમાં પડેલા આ સંસ્કારો છેવટ સુધી કાયમજ રહે છે.

ઉત્તમ પ્રકારની નિર્દોષ રમત અમુક ટાઈમ સુધી બાળકોને રમવા દેવાં જોઈએ. તેમ કરવાથી તેમનાં મનમાં આનંદ બહુ થાય છે. કૃત્રીયાના છોકરાં સાથે પણ તેને રમવાની છુટ આપવી. કેમકે પરસ્પર છોકરાંઓ મળે છે ત્યારે તેમને એક પ્રકારનો વિલક્ષણ આનંદ થાય છે.

ખુદી હવામાં અમુક સમય ફરવા જવાનો ટાઈમ રાખી તેના માખાપે તેને ફરવા પણ લાઇ જવા જોઈએ. બાળકોનો સ્વભાવ બહુ વિલક્ષણ હોય છે અને તેની ઇચ્છાસા પ્રમળ હોવાથી ધડી ધડી તે આપણને સવાસો પૂછે છે. આવા સવાસોથી કંટાળી ન જતાં જે સમાધાન કરવા યોગ્ય જણાય તેનું સમાધાન પણ કરવું જોઈએ.

મકરણ ૩૩ મું.

બાળ શિક્ષણ.

બાળક પાંચ વર્ષનું થાય ત્યાર પછી તેને શાળાની કેળવણી આપવાની સર કરવી. પાંચ વર્ષની અંદરના બાળકને કેળવણી સેવા શાળામાં મૂકવાની જરૂર નથી કેમકે તે વખતમાં તેનું મગજ અત્યંત કામળ હોવાથી વિ-શ્રાંતિની જરૂર છે.

પૂર્વકાળમાં બાળકોને કેળવણી આપવા શરૂને ત્યાં મૂકવામાં આવતાં પરંતુ હવે દરેક ગામમાં સ્કુલો થએલી હોવાથી તેની જરૂરીયાત ધણે બાંધે ઓછી થઈ ગઈ છે.

કેટલાક મનુષ્યોનો એવો મત છે કે ઊંકરણને જ કેળવણી આપવી ઊંકરીને નહિ પણ આમ મત દર્શાવવામાં તેઓ ભુલજ કરે છે. કેળવણી સેવાનો હક બંનેને સરખો છે. ઊંકરીને કેળવણી આપતાં તે વંદી જાય છે એવું કથન મુધારા વિરૂદ્ધના મનુષ્યો કરે છે. પણ આ કથનમાં પણ તેઓની અસત્યતા જ છે. ઊંકરી કેળવણી સીધાથી વંદી નથી જતી. જો કેળવણી સીધાથી તેમ થતું હોય તો આજે દરેક આ વંદી જવી જોઈએ. પણ તેમ બનતું નથી અને તેથી કેળવણીથી વંદી જવાય છે એવું માનવું એ ખોટું છે. જેમ કાપડો બધાને એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે. સીંબડો બધાને એક સરખી રીતે કડવો લાગે છે, ઇંદ વારણનાં ફળ પણ એક સરખી રીતે કડવા હોય છે. તેમ કેળવણીથી વંદી જવાતું હોય તો બધાજ વંદી જાય એમાં શક નથી.

વર્તમાન કાળની સ્થિતિ જોતાં કેળવણીની જરૂર પ્રબલ માનવે છે. આપણા ઉપર રાજ્ય સત્તા વિદેશી પ્રજાની હોવાથી તે પ્રજાની આપણું જ્ઞાન મળ્યું આપણને હોવું જોઈએ. કેમકે તેની પણ આપણને જરૂર પડે છે.

કેળવણી પોતે દોષ પાત્ર નથી. જો તે દોષ પાત્ર હોય તો તેનો નાશજ થયો હોત. કેમકે એવો એક સ્વાભાવિક નિયમ છે કે દોષ પાત્ર વસ્તુ હોય તે લાંબો કાળ સુધી ટકતીજ નથી.

જો મનુષ્યોના સંબંધમાં કેળવણીથી દુષ્પરિણામ આવ્યું હોય છે, તેના સંબંધમાં આપણે ઉડા ઉતરીને વિચાર કરીએ તો જણાશે કે એવી રીતે દુષ્પરિણામ આવવાનું કારણ નદારી સંગતિ અને મા બાપ તરફથી ધાર્મિક અને નૈતિક જ્ઞાનના ઉપદેશની ખામી એજ છે. આ એજ કારણને લીધે કેળવણી વસ્તુતઃ દોષ વગરની હોવા છતાં કેટલાક લેખકો અને જુના નિબંધના પુરુષો તરફથી 'પાડોને રાગ અને પખાલીને ડામ' એ નીતિ રીતી પ્રમાણે કેળવણીને માથે દોષારોપણ થાય છે. 'આજ કાલનો સુધારો' વગેરે વાર્તા આ કથનના આરોપ રૂપ છે.

કેળવણી પોતે તો ઉત્તમ છે. અને તેથી કેળવણી લેનાર મનુષ્ય વંદી જશે એવી ભ્રાંતિ રાખવાનું કાંઈજ પ્રયોજન નથી. વિચાર માત્ર સંગતિ દોષ સંબંધમાં કરવાનો છે. આ સંબંધમાં શિક્ષકોએ તથા તે કેળવણી લેનારના માબાપોએ ધટતી તપાસ રાખવાની જરૂર છે.

ધર્મ નીતિના સંસ્કારો બાળકના અંતઃકરણમાં મા બાપે યશસ્વિતથી તે તે કેળવણી લેતું હોય તે વખત સુધી નાંખ્યા કયું હોય છે તો ખરાબ પરિણામ આવતુંજ નથી. જ્યાં પાપો મજબુત છે ત્યાં પછી હિમાલય હયમયી ઉઠવાની શકાજ શી રીતે થાય !

મૂળ ન હોય ત્યાં સાખાની આશા પણ શી રીતે રાખી શકાય ? તેજ પ્રમાણે કેળવણીની સાથે નૈતિક અને ધાર્મિક જ્ઞાન પણ કેળવણી લેનારને આપવાથી ખરાબ પરિણામ આવતુજ નથી નિવેદનપાદ રીતે હવે તો સિદ્ધ કરી શકાય છે કે કેળવણીની જરૂર સર્વને જ છે. અને તેથી દરેક કામમાં દરજ્યાત કેળવણી અપાવી જોઈએ.

કેળવણી આપનાર શિક્ષકના સંબંધમાં હવે આપણે કંઈક વિચાર કરીએ. શિક્ષક ખાસ કરીને અનુભવી શિક્ષક કેવો હોવો શુદ્ધિશાળી અને ધાર્મિક તથા નૈતિક બળ જોઈએ. વાળો હોવો જોઈએ. વળી તેના અતઃકરણમાં

દયાનો ખાસ ગુણ હોવો જોઈએ કેટલાક શિક્ષકોમાં દયાનો અંશ સરખો પણ હોતો નથી, અને તેઓ અત્યંત નિર્દય હોઈ છોકરાંઓને પુષ્કળ મારે છે. પણ આવીરીત સર્વદા ધિક્કારવા યોગ્યજ છે. છોકરાંઓને જે કંઈ શીખવવું હોય તે પ્રેમથીજ શીખવવું જોઈએ. પ્રેમથી શીખવાથી છોકરો જેટલું શીખે છે તેટલું માર માયાથી શીખતો નથી એ ચોક્કસ સિદ્ધ થએલું છે.

માખાપે જેમ પોતાના છોકરાની આગળ બહુજ સાવધાનતાથી વર્તવાનું છે, તેમ શિક્ષકે પણ પોતાના વિદ્યાર્થી આગળ તેટલીજ સાવધાનતા રાખી વર્તવાની જરૂર છે. શિક્ષક તે પ્રમાણે વર્તે છે તોજ તેની અસર વિદ્યાર્થી ઉપર થાય છે.

વિદ્યાર્થીને ખીડી ન પીવાનો ઉપદેશ કરવો અને પોતે તેના દેખતાં અથવા ગુપ્તપણે ખીડી પીરી વિદ્યાર્થીને સાચું બોલવાનો ઉપદેશ કરવો અને પોતે જૂઠું બોલવું, આવી ટેવ આજે ઘણાં શિક્ષકો રાખતા જોવામાં આવે છે પણ તેનું પરિણામ અર્થાત્ તેના બોધની અસર તે વિદ્યાર્થી ઉપર લાગતીજ નથી. આથી શિક્ષકે પણ વિદ્યાર્થીને જેવા કરવા હોય તેવા પોતેજ થવું જોઈએ.

પ્રકરણ ૩૪ મું. કેટલીક ઉપયોગી બાબતો.

૧૯૧૧ ના વસ્તી પત્રકના આંકડા પ્રમાણે હિન્દુસ્તાનની વસ્તી ૩૧ કરોડ મનુષ્યની છે. તેમાં અર્ધો ભાગ સ્ત્રીઓનો અને અર્ધો પુરુષોનો છે. હવે આટલા

બધા પુરુષોમાં લખી વાંચી શકે તેવાં પુરુષો કેળવણીનો પ્રચાર. ૧૬૯૩૮૦૦૦ છે અને સ્ત્રીઓ ૧૬ લાખ છે.

આજ મણ્ડલીની ખીજી રીતે તુલના કરતાં હજારે પદ માણસો સાફ લખી વાંચી શકે તેવા છે. બાકી છટ્ટું વાંચી શકે તેવા મનુષ્યોની સંખ્યા આમાં ઉમેરીએ તો હજારે ૧૦૯ માણસોનું પ્રમાણ આવે છે. બહેલી સ્ત્રીઓની સંખ્યા દરહજારે ૧૦ જેટલી આવે છે.

કેળવણીની બાબતમાં આ ઉપરથી જણી શકાય છે કે આપણો દેશ હજી પશ્ચિમના દેશો કરતાં ધણેજ પાછળ છે. અને તેથી દરેક મનુષ્યનું એજ કર્તવ્ય છે કે કેળવણીનો જોમ બને તેમ અધિક પ્રચાર કરવો.

*

*

*

*

હિન્દમાં એક વિદ્યાર્થી પાછળ સરેરાશ રૂ. ૧૭૫ નો ખર્ચ થાય છે. તેમાં ૬૮ રૂ. શી. છોકરાઓ આપે કેળવણીનું સરેરાશ છે. અને ૧૦૭ રૂ. સરકાર આપે છે. આ રૂ. ખર્ચ. સરકાર લો.બો. ફંડ કે જે ગરીબ લોકો પાસેથી જમીન મહેસુલ દ્વારા ઉધરાવેલું હોય છે તે-

માંથી આપે છે. અને તેથી એકંદરે લોકોના આભાર તમે પ્રજા આવે છે. તેથી સુધરેલા લોકોએ લોકની કેળવણી માટે સતત પ્રયાસ કરી આ ફરજ બજાવી લેવી જોઈએ.

* * * *

વિદ્યાકલાની બાબતમાં તથા નૂતન શોધોની બાબતમાં આ-
જકાલ જર્મની આગળ પડતો ભાગ લે છે

જર્મનશાળા. તેનું કારણ તે દેશમાં કેળવણીની અત્યંત
વિશાળતા છે તેજ છે. મી. બાર્કરનામે એક

વિદ્વાન જણાવે છે કે " જર્મનીમાં ૬૦૦૦૦ પ્રાથમિક શાળાઓ
છે. તેમાં આશરે દોઢ લાખ શિક્ષક છે. અને લગભગ ૯૦ લાખ
વિદ્યાર્થીઓ શીખે છે. ઉદ્યોગ દુનર શીખવવાની શાળાઓમાં ૬
દુનર શિક્ષકો છે અને ૮૦૦૦૦ દુનર વિદ્યાર્થીઓ લાભ લે
છે. બાર યુનિવર્સિટીઓ છે તેમાં ૪૦૦૦૦ દુનર વિદ્યાર્થીઓ
શીખે છે. એકંદરે શિક્ષકોની સંખ્યા ૩ લાખની થરા જાય છે.

જે દેશમાં કેળવણી આટલા વિસ્તારને પામી હોય તે દેશની
પ્રજા વિવિધ શોધોથી દુનિયાને આશ્ચર્ય અકિત કરી નાંખે તેમાં
શી નવાઈ !

* * * *

હોકરાંઓને શિક્ષણ આપવું તે વખત તેમની તન્દુરસ્તીનો
પણ ધ્યાન વિચાર કરવો જોઈએ. આપણાં

તન્દુરસ્તી ઉપર દેશના વિદ્યાર્થીની સ્થિતિ જોતાં તેઓની સા-
ધ્યાન આપવા- રીરિક હાવત છેકજ દયાપાત્ર થઈ ગએલી
ની જરૂર. હોય છે. સ્કુલોમાં પણ હોકરાંઓની તન્દુર-
સ્તી વધારવાને કેટલાક નિયમો—કસરતો વગેરે

સ્થાપવા જોઈએ અખાડાની રમત વગેરેના સાધનોનો પણ વિદ્યાર્થીઓને ખાસ કરીને લાલ આપવો જોઈએ.

*

*

*

*

નાની ઉમરના વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ ગમતની સાથે મળતું રહે તેમ આપવું જોઈએ. સ્કુલોમાં પણ બાળકોને આનંદ ઉપજાવે એવી રમતો રમવાને એક અમુક વખત રખાવો જોઈએ. ૧૧ થી ૫ સુધી બાળકોને બકરાંની પેઠે સ્કુલોમાં ગોધી રાખવાથી તે નધારે બહુતા નથી અને કદાચ બહુ છે તો તે ઉપશ્ચર્યા જોખણ પટ્ટીના જેવું પોપટીયા જાન હોય છે. આ જાન સ્વાર્થ ટકતું નથી. અને થોડો વખત પણ બહુવામાં આવે પણ તે સચોટ અસર કરે તેવી રીતે બહુવ્યું હોય તો તેનું પરિણામ બહુજ ઉત્તમ આવે છે.

*

*

*

*

જેવણી ખાતાના બોર્ડના પ્રમુખ મી. રન્સીમેને એક વખત પાલમિન્ડમાં બાપણુ આપતા બહુવ્યું હતું શિક્ષણ કેવું જોઈએ? કે ઇંગ્લંડની કેટલીક ગ્રામ્યશાળાઓમાં શિક્ષણ મી. રન્સીમેનના આપવા ઉપરાંત વ્યાવહારિક કામનું પણ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે

લાકડાનું કોતરકામ, બાગ્યાની વ્યાવહારિક ધંધા, ધાતુકામ, કાચકામ વગેરેનું શિક્ષણ અપાય છે. ઇંગ્લંડમાં વીશ હજાર તો ગ્રામ્યમીક શાળાઓ છે.

જે દેશમાં શિક્ષણની સાથે આવી રીતે વ્યાવહારિક કામો પણ શીખવાય છે, તે વિદ્યાર્થીને જેમ આપણાં દેશમાં બહુ રહ્યા પછી શું કરીશું તેનો વિચાર કરવો પડે તે કરવો પડતો નથી.

*

*

*

*

આપણા શિક્ષણમાં આવી રીતે નવીન સુધારો દિવસે દિવસે વધતો જાય છે અને તે ઇષ્ટ છે. હવે આપણે શિક્ષણના રુદ્ધા. આજ વિચાર સંબંધમાં થોડા સક્ષિપ્ત મુદ્દા જણાવીએ. (૧) શિક્ષણ દરેક સ્ત્રી પુરુષને આપવું જોઈએ. (૨) શિક્ષણમાં વ્યાવહારિક જ્ઞાન, ધાર્મિક જ્ઞાન, અને નૈતિક જ્ઞાનનો પણ સમાવેશ કરવો જોઈએ. (૩) સ્કુલોમાં ભણતાં વિદ્યાર્થીઓ પ્રતિ શિક્ષકોએ પણ યોગ્ય રીતે વર્તવું જોઈએ. (૪) માળાપોએ પણ ઘટતી દેખરેખ રાખવી જોઈએ આટલા મુદ્દા ઉપર ધ્યાન અપાય તો પછી આજે કેટલાક તરફથી કેળવણીને નિંદવામાં આવે છે તે નિંદાય નહીં.

*

*

*

*

મહા મૂલ્યવાન અને કિંમતી પદાર્થો વાળું આપણું આ શરીર છે. તેથી તેની યોગ્ય સંભાળ રાખવી એ મનુષ્યમાત્રનું કર્તવ્ય છે. કારણ કે બીજા પદાર્થો પ્રપત્નથી મેળવી શકાય તેવા છે અને આ પ્રપત્નથી પણ મેળવાતું નથી. અને તેથીજ એની સર્વ રીતે શ્રેષ્ઠતાઈ છે. આ આરોગ્ય સદા કાળ જાળવી રાખવાને શું કરવું તે એક મહાન પ્રશ્ન ઉઠે છે તો તેના જવાબમાં કહેવાય છે કે એ વિષય સંબંધી લખાણ કરવા જતાં વિષયાતરે ધણુંજ ધાય તેમ છે તેથી આ સાપ્તારિક પુસ્તકમાં તે સંબંધમાં નહિ લખતાં અમે એ તે સંબંધમાં આરોગ્ય એ નામનું સ્વતંત્ર પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તે વાંચવા સર્વને ભલામણ કરી છીએ. આજ પુસ્તકના આગળના ભાગમાં આરોગ્યના સંબંધમાં કાંઈક અંશે વિવેચન કર્યું છે પણ તે અપૂર્ણ છે. અને વિષય ઘણો મહત્વનો હોવાથી તેને જુદા પુસ્તકરૂપે

કરવો થોડા મુશ્કેલી છે.

*

*

*

*

પોતપોતાના ધર્મમાં રહી તેનું પાલન કરવું ગૃહસ્થોને અત્યંત જરૂરનું છે. હિન્દુઓએ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી એક ખુલાસો. પાંચ યજ્ઞ વગેરેની ક્રિયા કરવાતી છે. મુસલમાન, પારસી, વગેરે એ પણ પોતાના ધર્મમાં લખ્યા પ્રમાણે કુરાન બાજુનું. નીમાજ પઢવી. વગેરે કાર્ય કરવાનાં છે. મતલબ એ છે કે સર્વ વર્ણના ગૃહસ્થોએ પોતાના નૈમિત્તિક કાર્યો કરવામાં તત્પર રહેવાની જરૂર છે.

આ પુસ્તક એક દેશીય નથી પણ તે તમામ વર્ણના ગૃહસ્થોને માટે સર્વદેશીય બનાવવાનોજ લેખકે પ્રાધાન્ય ઉદ્દેશ રાખેલો છે. અને તેથી તેમાં અત્યાર સુધીના વિચારો ધણે ભાગે સર્વેને એક સરખી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે તેવા લખવા પ્રયત્ન કર્યો છે. આમ હોવાથી ગૃહસ્થોના નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મો આ પુસ્તકમાં આપવાની જરૂર છે. પરંતુ મુસલમાન પારસી ઇત્યાદિ ધર્મના ગૃહસ્થોના કર્મો કયાં કયાં તેમના ધર્મમાં દર્શાવેલાં છે તેનું લેખકને જ્ઞાન નથી તેથી આ સંબંધી વધુ વિવેચન કરવા જતાં અને હિન્દુઓનાંજ નૈમિત્તિક કર્મોનું વિવેચન કરવા જતાં તે અન્યને નિરૂપયોગી હોવાથી એકદેશીયપણાનો દોષ આ પુસ્તકને લાગુ પડી શકે છે. માટે અત્ર આ સધળી ક્રિયાઓનું વિવેચન કરવાનું મોકુફ રાખી સર્વ વર્ણના ગૃહસ્થોએ પોતાના નૈમિત્તિક કર્મોમાં તત્પર રહેવું એવું લખવામાં આવે છે. આ કર્મો કયાં છે તે બાજુવાને માટે પોતાના શાસ્ત્રના અથો અવલોકવા.

*

*

*

*

*

*

*

*

મકરણ ૩૫ મું.

વૃદ્ધાવસ્થાનાં કર્તવ્ય.

પ્રેમચર્યાશ્રમનું પાલન કર્યાબાદ ગૃહસ્થાશ્રમને સ્વીકારી તેનો ઉપભોગ કરનાં વૃદ્ધાવસ્થા આવે ત્યારે સકળ વ્યવહારથી નિવૃત્ત થઈ પરબ્રહ્મનું ચિંતન કરવું જોઈએ. તથા જેમની ઇચ્છા હોય તેમણે સન્યાસાશ્રમ સ્વીકારવો.

વૃદ્ધાવસ્થામાં શરીરમાં બળની ક્ષીણતા થવા માંડે છે. સ્મરણ-શક્તિનો નાશ થાય છે. શરીર વ્યાધિઓના સપાટામાં ધડી ધડી આવી પડે છે. અને આવી અવસ્થામાં એકજ કર્તવ્યની તેમને જરૂર છે. એ અન્ય નહિ પણ પરમાત્માની ભક્તિ કરવારૂપ છે.

આવા પોતાના ઉત્તમ કર્તવ્યને વિસારી દઈ ધણું વૃદ્ધો અધિક અધિક જંગલમાં વિંટળાય છે. જેમ જેમ તેમની અવસ્થા વધતી જાય છે તેમ તેમ તેઓનો મોદ અને લોભ ઘટવાને બદલે અધિક અધિક વધતા જાય છે. શા માટે વૃદ્ધોએ તેને વધારવો જોઈએ ? શામાટે વૃદ્ધોએ શાંત બેસવું ન જોઈએ ? વૃદ્ધો જણાવે છે કે ભાઈ “ ધરની શીકર અમે-ન રાખીએ તો કેણુ રાખે ” આજ કાલના સુધરેલા હોકરા તો તેની મઝમ—અરે બોલતાં ભૂલ થઈ તેની બાય-ડીઓનાજ ચર્ચ ગયા છે. ન તેમને જ્ઞાન કે સાન, આ કહેવું કેટલાક અંશે વ્યાજબી છે પણ એનાથી એવો અર્થ નીકળી નથી સકતો કે વ્યવહાર ધુરાવું ધુંસર વૃદ્ધોએ પોતાના માથા ઉપરથી દૂર

ન કરવું. અવસ્થ પોતાના પુત્રપુત્રી પ્રતિ આવશ્યક ધ્યાન તેમણે આપવું જોઈએ. પણ વ્યવહારની સઘળી ઉપાધિ પોતાને શીર રાખવી એ તેમના કર્તવ્ય રૂપ નથી.

શાસ્ત્રની આજ્ઞા તો ગૃહસ્થાશ્રમનું પાલન કરી જઈ શકેલા મનુષ્યને માટે સન્યસ્ત લેવાનીજ છે. નીચેના વિવેચનથી તેની અધિક ખાતરી થશે.

“ ગૃહસ્થને પળાઈ આવે તથા તે પોતાના પુત્ર પરિવારાદિને જુએ ત્યારે ઓની ઇચ્છા હોય તો ઓ સાથે નહિ તો પછી પોતે એકલા વનમાં પ્રવેશ કરવો. અને સન્વાસાશ્રમ સ્વીકારી તેના ધર્મો પાળવા. ”^૧

“ યથાવિધિ ગૃહસ્થાશ્રમ પાલન કરી રહ્યા પછી તૃતીય આશ્રમનો સ્વીકાર કરવો. વનમાં જવું, ભૂમીપર શયન કરવું, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વનમાં નિપજેલા પવિત્ર ફળ ફળાદિ કંદમૂળ વીગેરે ભક્ષણ કરવા. અગ્નિ હોત્રની ક્રિયાઓ કરવી ”^૨

“ ગૃહસ્થાશ્રમને અંતે વનમાં જવું. વિધિ પ્રમાણે અગ્નિની સ્થાપના કરીને હોમ કરવા જટા રાખવી અને સન્યાસી થવું ”^૩

આ પ્રમાણે બીજા અનેક પુરાણ અને વેદના મંથોમાં આ આખત સ્પષ્ટ રીતે વિવેચન આપનામાં આવ્યું છે. અને તે સર્વ.

છે ત્યાં સુધી તેનાથી મનને બહાર લઇ જવાનું મંદા કરીશુ થઇ પડે છે. અને તેટલા માટેજ વનમાં જવાની શાસ્ત્રોએ આજ્ઞા આપી છે.

પોતાના મરણબાદ ધરનાં યુવકો ગૃહસંસાર કેવી રીતે ચલાવી શકે તેનો અનુભવ વૃદ્ધોએ જીવતાંજ લેવાનો છે. અને આ અનુભવ લેવાને માટે તેમણે તટસ્થ થઇ ધરની વ્યવસ્થા કેમ ચાલે છે તે જોયા કરવું.

વૃદ્ધોએ યુવકો ઉપર દેખરેખ એવા પ્રકારની રાખવી જોઇએ કે તે અમુક કામ કરે છે તે વિહિત છે કે અવિહિત. કદાચ જો તે અવિહિત કામ કરતો હોય તો તેમાંથી તેને સાવધાન કરવા પ્રિય શબ્દોમાં દિનકર બોધ આપવો. કેમકે આવી વખતમાં જો તેમના તરફથી સખત કપકાના રૂપમાં યુવકોને કહેવામાં આવે છે તો તેઓ યુવાવસ્થાના મદને લીધે કેટલીક વખત વૃદ્ધોની સામા થઇ જાય છે. અને પરિણામ ધણું ખરાબ લાવી મૂકે છે.

આ કામમાં આમ થયું અને આ કામમાં તેમ થયું એમ બોલી વ્યવહારમાં ધડીધડી માથું મારવારૂપ કર્તવ્ય વૃદ્ધોએ ન કરવું જોઇએ તેમ કરવાથી પણ કદાચ તેઓ હાસના યુવકોની વસ્તુ સ્થિતિ જોતાં તિરસ્કારને પાત્ર થઇ પડે છે.

વ્યવહારમાં ધડી ધડી માથું મારવાથીજ વૃદ્ધો પ્રતિ યુવકો કંટાળી જાય છે. અને પછી 'જેસી રહે ડાસલા' એવા શુભ નામાન્નિદાનથી વૃદ્ધોને તેઓ ઉતારી પાડે છે. એ જોઇ કેટલાક જૂના વિચારવાળા મનુષ્યો કહે છે કે આ તો છેકજ ફાટી ગયો પણ વસ્તુતઃ આ તેમનું માનવું જુલુ બરેલું છે. વૃદ્ધો હાથે કરીનેજ યુવકોનાજ હાથથી તિરસ્કાર પામવારૂપ કર્તવ્યને આદરે છે. પોતાને માટે નિયત

ન કરવું. અવસ્થા પોતાના પુત્રપુત્રી પ્રતિ આવશ્યક ધ્યાન તેમણે આપવું જોઈએ. પણ વ્યવહારની સઘળી ઉપાધિ પોતાને શીર રાખવી એ તેમના કર્તવ્ય રૂપ નથી.

શાસ્ત્રની આજ્ઞા તો ગૃહસ્થાશ્રમનું પાલન કરી જરૂર થયેલ મનુષ્યને માટે સન્યસ્ત લેવાનીજ છે. નીચેના વિવેચનથી તેની અધિક ખાતરી થશે.

“ ગૃહસ્થને પળાયાં આવે તથા તે પોતાના પુત્ર પરિવારદિને જુએ ત્યારે ઓની ઇચ્છા હોય તો ઓ સાથે નહિ તો પછી પોતે એકલા વનમાં પ્રવેશ કરવો. અને સન્યાસાશ્રમ સ્વીકારી તેના ધર્મો પાળવા. ”^૧

“ યથાવિધિ ગૃહસ્થાશ્રમ પાલન કરી રહ્યા પછી તૃતીય આશ્રમનો સ્વીકાર કરવો. વનમાં જવું, જમીન પર શયન કરવું, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વનમાં નિપજેલા પવિત્ર ફળ ફળાદિ કંદમૂળ વીગેરે બ્રહ્મણ કરવા અગ્નિ હોત્રની ક્રિયાઓ કરવી ”^૨

“ ગૃહસ્થાશ્રમને અંતે વનમાં જવું. વિધિ પ્રમાણે અગ્નિની સ્થાપના કરીને હોમ કરવા જટા રાખવી અને સન્યાસી થવું ”^૩

આ પ્રમાણે ખીજ અનેક પુરાણ અને વેદના મથોમાં આ બાબત સ્પષ્ટ રીતે વિવેચન આપનામાં આવ્યું છે. અને તે સર્વ એકજ અર્થને સૂચવે છે કે જુદાંએ ગૃહ જન્મળ ન રાખતાં સન્યાસી થવું જોઈએ. અને પોતાના ઉપાશ્યની સેવા ઉત્તરોત્તર અધિક પ્રેમથી કરી પોતા દેહનું સાર્થક્ય કરવું જોઈએ.

ગૃહની માયા એવી છે કે જ્યાં સુધી ગૃહમાં રહેવામાં આવે

છે ત્યાં સુધી તેનાથી મનને બહાર લાઇ જવાનું મંદા કરીશુ થઇ પડે છે. અને તેટલા માટેજ વનમાં જવાની શાસ્ત્રોએ આજ્ઞા આપી છે.

પોતાના મરણબાદ ધરનાં યુવકો ગૃહસંસાર કેવી રીતે ચલાવી શકે તેનો અનુભવ વૃદ્ધોએ જીવતાજ લેવાનો છે. અને આ અનુભવ લેવાને માટે તેમણે તટસ્થ થઇ ધરની વ્યવસ્થા કેમ ચાલે છે તે જોયા કરવું.

વૃદ્ધોએ યુવકો ઉપર દેખરેખ એવા પ્રકારની રાખવી જોઇએ કે તે અમુક કામ કરે છે તે વિહિત છે કે અવિહિત. કદાચ જો તે અવિહિત કામ કરતો હોય તો તેમાંથી તેને સાવધાન કરવા પ્રિય શબ્દોમાં હિનકર બોધ આપવો. કેમકે આવી વખતમાં જો તેમના તરફથી સખત ઠપકાના રૂપમાં યુવકોને કહેવામાં આવે છે તો તેઓ યુવાવસ્થાના મદને લીધે કેટલીક વખત વૃદ્ધોની સામા થઇ જાય છે. અને પરિણામ ધણું ખરાબ લાવી મૂકે છે.

આ કામમાં આમ થયું અને આ કામમાં તેમ થયું એમ જોતી વ્યવહારમાં ધડીધડી માથું મારવારૂપ કર્તવ્ય વૃદ્ધોએ ન કરવું જોઇએ તેમ કરવાથી પણ કદાચ તેઓ હાનના યુવકોની વસ્તુ સ્થિતિ જોતાં તિરસ્કારને પાત્ર થઇ પડે છે.

વ્યવહારમાં ધડી ધડી માથું મારવાથીજ વૃદ્ધો પ્રતિ યુવકો કંટાળી જાય છે. અને પછી ' જેસી રહે ડોસલા ' એવા શુભ નામાભિદ્વાનથી વૃદ્ધોને તેઓ ઉતારી પાડે છે. એ જોઇ કેટલાક જૂના વિચારવાળા મનુષ્યો કહે છે કે આ તો છેકજ ફાટી ગયો પણ વસ્તુતઃ આ તેમનું માનવું જીલ જારેલું છે. વૃદ્ધો હાથે કરીનેજ યુવકોનાજ હાથથી તિરસ્કાર પામવારૂપ કર્તવ્યને આદરે છે. પોતાને માટે નિયત

કરેલા પાટા છોડીને રેલ્વેટ્રેન વાંકી ચૂંકી આવે છે તો તરતજ ઊંધી ચપ્પ નાખે છે. તેમ વૃદ્ધો પણ પોતાના કર્તવ્યને છોડીને આવું વ્યવહાર ધુરામાં પેસવાનું પગલું ભરે છે તો તેઓ પણ તિરસ્કારને પાત્ર થાય એમાં કંઈ નવાઈ નથી. આ પ્રમાણે હોવાથી હે વૃદ્ધ મનુષ્યો ! તમારી સધળી મહા જાન જીવ છોડી દો, મોહમાયાને દેશવટો આપો જો તમારાથી તેમ બની શકાતું ન હોય તો ધર છોડીને વનમાં જાઓ. હવે તમારી હિતરાવસ્થા આવી છે માટે તમારા આ માનવદેહનું હરિના રમરણુ વડે સાર્યકય કરો. એ અતિમ શુભેચ્છા સહ જયજયમ્, હૃદિતિ ઓં શાન્તિ.

પરમાત્મા સર્વના સહાયક હો. અસ્તુ.

સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૩૦ માંના સિદ્ધાંતો.

— ગૃહસ્થ સ્ત્રી પુરુષોની મહાન જવાબદારી બાલકને ઉત્પન્ન કરવા સંવંધની છે. બાલકને કેવી રીતે ઉછેરવું તથા કેવી રીતે કેલ્વર્ડને ઉત્તમ ધનાવધું તે સંવંધી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછીજ બાલકના માતાપિતા થવું યોગ્ય છે.

પ્રકરણ ૩૧ માંના સિદ્ધાંતો.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ વેસી ન રહેતાં શરીરને યોગ્ય કસરત મળે તેવાં કામો કરવાં ચિત્ત પ્રસન્નતામાં રાખવું સુવાવડલાનામાં સ્વચ્છતા રાખવી.

પ્રકરણ ૩૨ માંના સિદ્ધાંતો.

બાલકોને જેવાં કરવાં હોય તેવાં કરવાનું માવાપોના હાથમાં છે તેથી પોતાનાજ વર્તનથી બાલકને એવી સરસ અસર કરવી કે તે સદ્ગુણી થાય.

પ્રકરણ ૩૩ માંના સિદ્ધાંતો.

શિક્ષણ આપવામાં આવે તેની સાથે ધાર્મિક અને નૈતિક શિક્ષણ તેના વઢીલોએ બાલકોને આપવું તથા બાલક રુઘ્યત

થઈ ન જાય તે અર્થે તેના ઉપર ઘટતી દેલ્હેરેલ રાલવી શિલ્લ-
કોલ પણ વિદ્યાર્થી આગલ સાવધાનતાર્થી વર્તવું.

પ્રકરણ ૩૪ માંના સિદ્ધાંતો.

આ પ્રકરણના પ્રકીર્ણ વિચારો વધાજ સિદ્ધાંત રૂપ છે.

પ્રકરણ ૩૫ માંના સિદ્ધાંતો.

વૃદ્ધ મનુષ્યોહું ઇક હરિની ભક્તિ કરવારૂપ મુખ્ય કર્તવ્ય
છે. અને તે કર્તવ્ય તેમણે સઘલ્લા પ્રકારની માયાનો ત્યાગ કરીને
પાલવું જોઈલ અને આ દેહમાંજ કુતકૃત્ય વનવું જોઈલ.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓરીસ સુરત તરફથી પ્રકટ

ચએલાં પુસ્તકોનું સૂચીપત્ર.

અભુશંકર નરભોરામ વ્યાસ તંત્રી ચંદ્રપ્રકાશ તરફથી લખાયેલાં પુસ્તકો.

દુક વખતમાં લોકપ્રિયતા પામેલું પુસ્તક.

પ્રાણાયામ ભાગ ૧ લો.

૧. આ પુસ્તક પ્રાણાયામ સંબંધી સધળી માહિતી આપે છે. સરળમાં સરળ અને એક ન્હાતું બાળક પણ સમજી શકે તેવી તેની રહેલી ભાષા છે અને તેથીજ તે દુક વખતમાં સર્વ સ્થળે લોકપ્રિયતાને પામ્યું છે. યોગવિદ્યા, પ્રાણાયામ એ શું છે તથા તેને કરવાથી શા ફાલ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાણ અને જીવનનાં સંબંધ, પ્રાણાયામ સંબંધી આપણા ઋષિ મુનિઓ અને પશ્ચિમના વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો, પ્રાણ સંબંધી અધિક માહિતી. પ્રાણાયામ કેનાથી મર્ષ શકે છે. સ્ત્રીઓને તે કરવાનો અધિકાર છે કે નહિ. પ્રાણાયામનું પ્રથમ અંગ પ્રાણાયામથી જીવનને શી રીતે વધારવું તથા ચએલા આધિને શી રીતે મટાડવા. આસન યથાર્થ થસન ક્રિયા શરીરમાં રહેલા સાત ચક્રો, લોભવિલોભ પ્રાણાયામ, મુખ્ય આઠ પ્રાણાયામ, અને તે કેવી રીતે કરવા. વીગેરે બીજી સંકટો ઉપયોગની બાજતોનો તેમાં સમાવેશ કર્યો છે.

લગભગ અડીસે પૃથના ચિત્રવાળા આ પુસ્તકની કૌંમલ માત્ર આના આઠ તેનો સર્વ કાર્ય એક સરખી રીતે લાભ લઈ શકે તે અર્થેજ રાખવામાં આવી છે. પોષ્ટેજ આનો એક જુદું.

પ્રાણાયામ ભાગ ૨ જો.

પ્રાણાયામ સંબંધી બાકી રહેલી બાબતોને આ પુસ્તકમાં વિસ્તારથી વર્ણવી છે. દાસ તે જણાય છે. કૌંમલ વગેરે પુસ્તક બહાર પડેથી નક્કી થશે. અગાઉથી ચનાર ગ્રાહકો પાસે દરમતે ચાર આના કમી લેવાશે. માટે નામ નોંધાવો.

કાવ્ય કુસુમ.

જ્ઞાન, તત્ત્વવિચાર, અનુભવ તથા ભક્તિરસથી સંપૂર્ણ ભરેલાં ઉત્તમોત્તમ પદ્યોનો સંગ્રહ આપુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યો છે. વર્ણા આધુનીક નાટકોનાં પ્રસિદ્ધ ગાયનોના રાદમાં તે બનાવેલાં છે. નાટકના વિલાસપ્રીય સુંગારી ગાયનો ગાવાથી જ્યારે નદારી અસર થવાનો પ્રસંગ આવે છે. ત્યારે આ પુસ્તકમાં આવેલ પદ્યને ગાવાથી શ્રુતિ શાંતિ સરિતમાં ઝળકેલાઈ રહે છે. ઉજરતા યુવકોના હાથમાં મૂકવા લાયક આ પુસ્તક સર્વ રીતે શ્રેષ્ઠ છે. કેમકે તેમાં આવેલા પદ્યોને શાંતિપૂર્વક ગાવાથી મનના સઘળા વિકારી અને પ્રતિકૂળ ભાવો સમી જાય છે. પુસ્તકને બહારથી તેમજ અંદરથી સુંદર રીતે જણાવી શોભામાં ખાસ શક્તિ કરી છે. મૂલ્ય આના આઠ પોષ્ટેજ ૦-૧-૦.

આરોગ્ય.

આરોગ્ય સંબંધી સઘળી માહિતી આપનાર હાલમાંજ પ્રકટ થયેલું નવીન પુસ્તક, તેમાં આરોગ્ય રહેવાના ઉપાયો, વ્યાધિઓને મટાડવાના ઔષધો, માત્રાઓ, ગોળીઓ, વ્યાધિનું સ્વરૂપ, કુદરતી ઉપાયોથી વ્યાધિ શી રીતે મટાડી શકાય, ઘરગથ્થુ દવાઓ, સરળ કસરતો વગેરે બાબતોને સમાવી છે. છેલ્લામાં છેલ્લી શોધ અનુસાર વ્યાધિ મટાડવાના અને નવજીવન પ્રાપ્ત કરવાના સર્વથી બની શકે તેવા ઉપચારોનું વર્ણન આ પુસ્તકમાં અતિ વિસ્તારથી કરેલું છે. દરેક કુટુંબમાં રાખવા લાયક આ સચિત્ર પુસ્તકની કીંમત ફક્ત આના દશ રૂપિયામાં આવી છે, પોસ્ટેજ ૦-૧-૬ જુડું.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ, સુરત.

તમારી લાયઝેરીને શોભાવનાર પુસ્તક,

અંતરના પુષ્પો.

શ્રીભગવદ્ગીતાના શ્લોક ઉપરથી બનાવવામાં આવેલા ખાસ પદ્યો, તેનો અર્થ, અને તેની સર્વ કોઈને સમજ પડે તેવી રીતની વિસ્તાર યુક્ત ટીકા તથા તેને અનુકૂળ ચિત્રો આ પુસ્તકમાં સમાવ્યાં છે. વેદાંતનાં ગંભીર વિષયોને તેમાં સહેલી ભાષામાં આલેખ્યા છે. ખાસ ઉંચા આર્ટપેપર ઉપર તે છપાવ્યું છે, અને તેમાં સખ્યાબંધ ચિત્રો મૂકી તેને શોભાવ્યું છે. આ શિવાય તેનાં મોટા ખર્ચ કરી તૈયાર કરાવેલાં ચાર રંગનાં એન્કોલર પુઠા રેશમી પટ્ટી સાથેનાં જોતાંજ તેના પ્રતિ સ્વાભાવિક વૃત્તિ ખેંચાય છે. ગુજરાતીમાં આટલો બધો ખર્ચ કરી તૈયાર કરાવેલું આ પહેલુંજ પુસ્તક છે. અને તે તમારા મિત્ર અને સંબંધી વર્ગમાં ભેટ આપવા લાયક મનપસંદ છે, કીંમત માત્ર રૂપેયો સવા. પોસ્ટેજ આના બે.

ચંદ્રપ્રકાશ એફીસ ભાગાતળાવ સુરત.

એક અપૂર્વ રસ પ્રધાન બોધક નવલકથા,

પ્રજ્ઞા અને જ્યોતિ.

વર્તમાન સમય નવલકથાનો છે એમ કહીએ તો તે લેશ માત્ર પણ ખોટું ગણી શકાય તેમ નથી. નાની મોટી સખ્યામાં વાર્તાઓ હાલના સમયમાં પ્રકટ થાય છે અને તે સર્વ પોતપોતાની શૈલી પ્રમાણે પ્રચારને પામ્યે જાય છે. તેમાં આ નવલકથા એક નવીન સાહિત્ય તરફ જન સમાજને ખેંચે છે. નવલકથાનું પુસ્તક એવું હોવું જોઈએ કે જેને વાંચવાથી માત્ર મનને આનંદ થાય રસ પડે અને તેની સાથે વળી બોધ મળે, આપધ જેમ કડવું હોવા છતાં તેની ઉપર ખાંડ વીગેરે કાઢી વસ્તુનું પડ ચઢાવવામાં આવ્યું હોય તો તે જેમ ઉપરથી મીઠું લાગે છે અને તેને બાળકો પણ હોંસથી ગ્રહણ કરે છે, તેમ આ નવલકથામાં પણ આકર્ષક રીતે ઉત્તમ બોધને મુઠ્ઠી શકાય છે અને તે વાંચકને લાભ કરનાર થઈ પડે છે. આ ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખી પ્રસ્તુત પુસ્તકની રચના કરવામાં આવી છે અને તેમાં વિવિધ પ્રકારના બોધને રસ ભરેલી ભાષામાં સમાવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. દરેક પ્રકરણની છેવટે તેના શુ સિદ્ધાંત છે તે પણ ખાસ આકર્ષક રીતે લખીને છપાવ્યો છે. કુલમાં નવલકથાના શોખીન દરેક સ્ત્રી પુરુષે આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચવા યોગ્ય છે. મૂલ્ય આના બાર પોણેજ ૦-૧-૬

સદ્બોધ સ્તવન માળા.

આ લઘુ પુસ્તકમાં અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ ચતાં ચંદ્રપ્રકાશ માસિક પત્રના અંકોમાં પ્રસિદ્ધ થઇ ગએલાં જ્ઞાન, તત્ત્વચિંતાર, અનુભવ વૈરાગ્ય આદિ વિષયો ઉપર લખાયેલા લોકપ્રિય પદ્યોમાંથી ખાસ ચુંટી કાઢેલાં પદ્યોનો સમાવેશ કર્યો છે. મૂલ્ય આના બે પૌરટેજ ૦-૦-૬

મૂલ્યવાન રત્નો.

વિપત્તિ અથવા ખીમજ કોઈ એવા કારણથી મનુષ્ય જ્યારે નિરાશાના સમુદ્રમાં ફળકાં ખાય છે ત્યારે તે વખતમાં તેવા મનુષ્યોને ઉત્સાહ આપનાર અને જીવનની મહત્તા સમજાવનાર આ લઘુ પુસ્તક એક નાવ સમાન છે. ગમે તેવી ઉદારસીનતામાં પણ તે પ્રસન્ન રહેવાનું શિખવે છે. મૂલ્ય અર્ધો આનો. પૌરટેજ અર્ધો આનો. સામદી રૂપેયા એકની આળીશ.

વિજયી કેાણુ થાય છે.

વિજયની બાખ્યા દર્શાવનાર હમેંશા દેમમાં જડાવી પોતાની ખાસે રાખવા લાયક સુંદર ત્રણ રંગમાં છપાવેલો ઝેલકા કાર્ડ. આ કાર્ડમાં લખેલ દુકા નિયમ પ્રમાણે વર્તનાર મનુષ્ય જેમ બેને બેનો સરવાળો ચાર થયા શિવાય રહેતો નથી. તેમ તે વિજયી શિયયા વાય રહેતોજ નથી. મૂલ્ય નવપાઈ પૌરટેજ છપાઈ.

ચંદ્રપ્રકાશ બોર્ડીસ સુરત.

ઈચ્છા પ્રમાણે આયુષ્યને દીર્ઘ કરવાની કળા.

જીવનની કીંમત જોઈએ આંખીએ તેટલી જોઈએ છે. ગમે તેવા દુઃખી મનુષ્યને પણ તેના જીવનની કીંમત હોય છે કેમકે જીવન હોય તોજ સર્વ છે અને જીવન નથી, તો સર્વ નથી. તેથી આ પુસ્તકમાં જીવનને વધારવાના કેટલાક સાદા અને સહેલા ઉપાયો સર્વથી ખની શકે તેવા લખેલા છે. મૂલ્ય આના આઠ પૌરટેજ ૦-૧-૦

અંતરોદ્ગાર.

જ્ઞાન, તત્ત્વવિચાર, અનુભવ, વીરેરે ખીજ સેંકડો વિષય ઉપર લખેલાં તદ્દન નવીન અપ્રકટ પદ્યોનો સંગ્રહ મૂલ્ય રૂપેયો એક પૌરટેજ આના બે જુદા.

ધનવાન્ થવાના સાદા નિયમો.

ધન પ્રાપ્ત કરવાના કેટલાંક નવાં હુન્નર અને ઉદ્યોગોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કર્યો છે. આ શિવાય ધનવાન્ થવાને ખીજ કયા યા લક્ષણોની જરૂર છે તે પણ આ પુસ્તકમાં વિસ્તાર પૂર્વક આપ્યું છે. મૂલ્ય આના ચાર પૌરટેજ ૦-૧-૦

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ મુરત.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ સુરત તરફથી પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકો.

શ્રી શ્રેય સુધાકર.

પ્રેરક શ્રીયુત દુર્ગેશ્વર નટવરજી ત્રીવેદિ બી. એ.

હજીર ડેપુટી કલેક્ટર સુરત.

આ પુસ્તકમાં શ્રી શ્રેય:સાધક અધિકારી વર્ગના અમગવ્ય શ્રી પુરુષો શ્રીમનુસિંહાચાર્યજી, શ્રીમદ્ હિપેન્ડ્રાચાર્યજી, શ્રીમન્ છોટાલાલ ભારતર, શ્રીયુત કશિયા, શ્રીયુત સંઘવી, શ્રીયુત કૌશિકરામ વીગેરે તેમજ બીજા અન્ય સજ્જનોના તથા સ્ત્રીઓના બનાવેલા જ્ઞાન તત્વ વિચાર અનુભવ ભક્તિ, વૈરાગ્ય, વીગેરે વિષયો ઉપર લખેલાં પદ્યોમાંથી ખાસ ચુંટી કાઢેલાં અસરકારક પદ્યોનો સમાવેશ કર્યો છે. વળી પુસ્તકની સરવાતમાં શ્રીયુત દુર્ગેશ્વરભાઈનો લખેલો

જીવનોદેશ.

નામનો બોધક અને હૃદયંગમ લેખ ખાસ લાંચવા વિચારવા યોગ્ય છે. ૨૫૦) પૃષ્ઠના પાકા પુદા અને સોનેરી નામ સાથે બે જી. બી.ઓ. સહિતના આ પુસ્તકનું મૂલ્ય રૂપૈયો એક રાખવામાં આવ્યું છે. પોષ્ટલ ચાના બે જુદા.

સંસાર દર્પણુ.

૨૪૦ બાપુ રમેશચંદ્ર દત્તની સર્વોત્તમ, સંસારનું આબેહુબ ચિત્ર દર્શાવનારી, પ્રેમ, સ્વદેશભક્તિના ઉત્તમ આદર્શવાળી પ્રગતિના વિવિધ વિચારોથી ભરપૂર નવલકથા, “સમાજ” નો ગુજરાતી અનુવાદ, વિદ્વાન, સુધારકો સર્વને વિચારવા યોગ્ય સાદી પણ જીવસાદાર ભાષા. અનુવાદક—નર્મદાશંકર બાળાશંકર (પામલ હરનાથ ઇ.ના અનુવાદક) ઉંચા કાગળ, સુંદર છપાઈ પાકું પૃકું, સોનેરી નામ મૂલ્ય રૂ. ૧)

સ્વાર્થ.

અને

પરમાર્થ.

અધ્યાત્મિક માર્ગપ્રકાશ.

રચનાર શ્રીયુત મધુવચરામ બળવચરામ હોરા.

પેનશનર સખજડજ સુરત.

પ્રકાશક ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ ભાગાતળાવ સુરત.

આ એક અધ્યાત્મવિદ્યાના અભ્યાસીઓને સીધો અને સરળ રસ્તો બતાવનાર પુસ્તક છે. વળી આ પુસ્તકની ઉપજ ખર્ચ જતાં બાકી વધે તે સુરત પાસે આવેલા અડાજણ ગામના હાટકેશ્વર મહાદેવના દેવાલયની મશામતના ખર્ચમાં જવાતી છે. અને તેથી સર્વ ધર્મ પ્રેમી સમજને તે ઉત્તેજનને પાત્ર છે. મૂલ્ય આના આઠ. પોષ્ટેજ ૦-૧-૦.

ઐતિહાસિક નવલકથાનું એક અપૂર્વ પુસ્તક. સુલતાન બહાદુરની ચિતોડપર ચઢાઈ.

ભાગ. ૧-૨.

આ એક સંપૂર્ણ રસમય ઐતિહાસીક નવલકથા છે. મુખ્યચિહ્ન ગુજરાતી પત્રની બેટ પદ્મિના તે અનુસંધાનરૂપ છે. અને એજ તેની લોકપ્રિયતા છે. પુસ્તકમાં આવેલા રઝપુત વિરંગનાઓનું શૈર્ષ, રમીમુસ્તફાની સુકિતો, પ્રણયી યુસફમાં વીગેરે બીજા અનેક વિષયો ધણીજ રસીકતાથી લેરેલા છે. અને તેથી એક વખત વાંચવા લીધા પછી તે પુરૂં કર્યા વગર ઉઠવાનું ચન થતું નથી. બને ભાગની કીમત રૂ. એક, પોષ્ટેજ આના બે.

મુકિતમણિ માળા.

આ નામનું ઉપયોગી પુસ્તક માત્ર અર્ધો આનાની રીકીટ પોષ્ટેજ માટે મોકલનારને મફત રહે છે.

દિ. પ્રકાશ એફીસમાં વેચાતાં પુસ્તકો.

દરેક મનુષ્ય જાતે વેદ.

ભાગ. ૧-૨.

આ પુસ્તકના આધારથી કોઈપણ માણસ પોતાના વ્યાધિને પારખી શકે છે અને જીવનરસાયન શાસ્ત્રની દવાથી પોતાના વ્યાધિને દાળી શકે છે. મૂલ્ય પ્રત્યેક ભાગના ૭ આના. બંને ભાગ સાથે લેતાં દસ આના પોષ્ટેજ ૦-૧-૬.

ગુજરાતી ભાષામાં સરળ રીતે લખાતું સચિત્ર માસિક.

ચંદ્રપ્રકાશ.

આ માસિક પત્રમાં શારીરિક, વ્યાવહારિક, માનસિક અને અધ્યાત્મિક ઉન્નતિના ઉપાયો, પ્રાચીન પ્રજામાં ચાલતી નવીન રીતો તથા આપણા આર્યતત્ત્વજ્ઞાનના વિષયો ચર્ચવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થી અને ઔદ્યોગી લેખ, ચાલુ વાર્તા વગેરે ઉપયોગી વિષયો તેમાં પ્રતિમાસે પ્રકટ થાય છે. પ્રત્યેક અંકમાં એક બે વિષય સચિત્ર આપવામાં આવે છે. દર વર્ષે દોઢસોથી બસે પૃષ્ઠનું પુરતક ભેટ અપાય છે. એક વખત આ માસિકના માહક થતા તમને આગ્રહપૂર્વક લાભાનુ કરવામાં આવે છે. તમે તેના માહક થશો તો તમને તમારી ઉન્નતિના ધણા ધણા ઉપાયો જાણવામાં આવશે, વાર્ષિક લવાજમ માત્ર સવા રૂપિયો.

નમુનાનો અંક મફત.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ--સુરત.

નાટકો.

સુપ્રસિદ્ધ ગોરખી આર્યસુબોધ નાટક મંડળી તરફથી લખવાતા દરેક નાટકની લાપણ સહિતની ચોપડી તથા ઓપેરા અમારે ત્યાંથી મળી શકશે.

આ શિવાય ખીજ ઠાંઠપણુ નાટકનું પુસ્તક મળી શકશે.

ચંદ્રમકાશ ઓફીસ ભાગાતળાવ સુરત.

ચંદ્રમકાશ ઓફીસમાં વેચાતી અન્ય વસ્તુઓની સંક્ષિપ્ત નોંધ મેલ ધુદ્ધિ આરોગ્ય આપનાર તદ્દન વનસ્પતિમાંથી બનાવેલું

કેશરી જીવન.

આ સ્વાદીષ્ટ ચાટણુના સેવનથી આરોગ્ય સદાકાલ ટકી રહે છે. સુકન્યાના પતિવ્યવન ઋષિએ આના સેવનથી પોતાની યુવાવસ્થા પુનઃ પ્રાપ્ત કરી હતી. તે તદ્દન વનસ્પતિમાંથી બનાવેલું નિર્ભય ઔષધ છે. સર્વ ઋતુમાં એક સરખું માફક આવે છે. સર્વ મનુષ્યોને ખાવા લાયક છે. એના સેવનથી પુરુષોના ધાતુ સંબંધીના તમામ રોગો અને સ્ત્રીઓનાં ગર્ભાશય સંબંધીના રોગોનો નાશ થાય છે. અને ખરૂં પુરુષત્વ પ્રાપ્ત થાય છે વધુ માટે હેન્ડબુક મંગાવો મૂલ્ય અર્ધા રતલના ૩૦ પાણી ૨. એક અને એક રતલના ૩૦ પોણા બે

ચંદ્રમકાશ ઓફીસ સુરત.

જીવન રસાયન શાસ્ત્રની દવાઓ.

ખાચો--કેમેસ્ટ્રી.

અમેરીકા અને જર્મનીના વિદ્વાન ડોક્ટરો તરફથી ધણીજ શોધ ખોળ કરી બહાર પડેલી દવાઓ. આ દવા બાર જાતની છે. તેનાથી તમામ રોગો નાશ પામે છે, સ્વાદમાં ગળી છે, વળી તેમાં ધર્મનો વટાળ થાય એવી કોઈ વસ્તુ નથી, તે તાત્કાળિક અસર કરનાર છે. ઔષધ ખીને કંટાળી ગયેલા નિરાશાવાળા મનુષ્યોને તે એક આર્શિવાદ સમાન છે. કીંમતમાં પણ તે સસ્તી છે. વધુ માટે લીધું મંગાવો.

ખાસ મહિસુરની સુગંધીદાર અગરબત્તી

આ અગરબત્તી સુવાસમાં ધણીજ ઉત્તમ હોઈ હવાને સુધરે છે. બજારમાં વેચાતી સાધારણ અગરબત્તી કરતાં આ અગરબત્તી તદ્દન જુદીજ છે. અને તેને એક વખત વાપરનાર મનુષ્ય ભાગ્યેજ ખીજ અગરબત્તી પસંદ કરેછે જે આનાની ટીકીટ મોકલવાથી દરેક જાતના નમુના મોકલવામાં આવશે. કીંમત શેર ૧) ના રૂપેયા બેથી સોળ સુધી. વિગતવાર લીધું મંગાવો.

રૂદ્રાક્ષની સાચી માળાઓ.

નાની મોટી દરેક જાતની સોનામાં ગંદાવા લાયક તથા આનાથી રૂપેયા સોળ સુધીની કીંમતની મળી શકે છે. ખોટી દરે તો પૈસા પાછા આપવામાં આવેછે. કીંમતને માટે વીગતવાર લીધું મંગાવો.

પેથોફેન કેરેનેશન મશીન.

આ મશીન અવાજમાં મધુર છે. વળી તેને ભુંગળાની કડાકુટ નથી. ઉપરથી તે સાધારણ રીતે ડીસપેચબોક્ષના જેવું સુંદર લાગે છે. કીંમત રૂપીઆ ૬૦.

આ સીવાય અમારે ત્યાં વીલોફેન મશીન, આમેફેન, ઝેનોફેન, રામાગ્રાફ વીગેરેના રેકાર્ડો-પીનો-વીગેરે ખાસ કીફાયત લાવથી મળે છે. લીસ્ટ મંગાવો.

પાણીમાં બોળીને લખવાની વોટરપેન.

કીંમત છ આના આ પેનમાં સાહી પૂરવાની જરૂર પડતી નથી. વળી તે બગડતી નથી. માત્ર પાણીમાં બોળીને લખવાથી સુંદર રીતે લખી શકાય છે. બીજી પેનસીલો સુંદર સુસોબીત ચાર જાતની છે. અને દરેકના બે આના પ્રમાણે મળે છે.

પરચુરાણુ માલ.

અમારે ત્યાં દરેક જાતનો હોજીયરી મોજી ગંજીફાક, રેશમી તથા કમીટેશન રૂમાલ, સ્ટેશનરી, પરચુરમરી વીગેરે સામન ધણીજ કીફાયત લાવથી મળી શકે છે.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓપીસ, સુરત.

મુસા બ્રધર્સની હરણુછાપની જાણીતી

ટોપીઓ.

કામીનીયા
ઓઢલના
એજન્ટ

ગ્રામોફોન, ઓનો
ફોન, અને રામા
ગ્રાફ રેકોર્ડ તથા
મસીનના
એજન્ટ

હોજયરી પર-
શુભરી, અંબ્રે
લા વગેરેના
હોલસેલ
મર્ચન્ટ

વ્યાપારીઓને
ખાસ
સંબંધતા.

એજન્ટ હાઇ અબકુલકાદર મુસાભાઈ.

નં. ૩૩૨ લાગાતળાવ—મુરત.

જામનગરનો શુભસિદ્ધ સુરમો.

આ સુરમો શુદ્ધ સાચા મોતીમાંથી બનાવવામાં આવે છે અને તેથી તે આંખનાં તમામ દરદો—લોઈ—સાઈટ, ઝાંખાશ, ગ્લોબ-બાપણ, આંખમાં દુઃખવું, પાણી ઝરવું, ગરમી, પુલાં, નજલો—વિગેરે પર અદ્ભુત કામ કરે છે. નીરોગી આંખ પણ તે વાપરી વધુ સ્વચ્છ બની શકે છે, તેને ચક્ષુમાં પહેરવાની કદીપણ જરૂર પડતી નથી. કોમત તોલા ૧ ના ૩. ૪)

વધારે જાણવા માટે અમારું પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવી લાંચો. અરધા આનાની ટીકીટ મળ્યાથી મોકલવામાં આવશે.

વોરા દાઉદભાઈ ભાઈજી,

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

ઉંદરનો ત્રાસ અને નારાયણ રેટસ રીક્ષફ.

આજકાલ ઉંદરો ઘણો ત્રાસ આપે છે. એ સેહતાને ઘણી કી-મતી, ચીજો કરડી ખાઈ ઘણું નુકસાન કરે છે. આ દવાથી ઉંદર મરતા નથી પણ ઘર છોડી નાશો જાય છે તે પાછા આવતા નથી. કો. શીશીનો ૩. ૧.

દારનું દુઃખસન અને તે છોડવાને ઉપાય નારાયણ પીલ્સ

આજકાલ દારનું વ્યસન ઘણાં લોકોમાં જોવામાં આવે છે તે તેથી ઘણું માણસો પાવમાત્ર થયાં છે, થાય છે અને થશે. એના સેવનથી દાર છુટી જાય છે, જેએની દુર થાય છે, લોહી સુધરે છે, ઉંઘ સારી આવે છે, નમજાઈ દુર થાય છે તે ગુમાવેલી શક્તી પાછી આવે છે. પોતે સુખી થાય છે ને કુટુંબ ને દુઃખી તથા કાયર થઈ ગયેલું હોય છે તે સુખી થાય છે. કીમત શીશીનો ૩. ૨ નાની શીશીનો ૩. ૧ વેપારીને સારું કમીશન આપવામાં આવશે.

નારાયણ એન્ડ કું. મહીધરપરા—સુરત.

ધી ગુલામખાખા સ્પીનીંગ એન્ડ વિવિંગ
કંપની લીમીટેડ.

કાપડના કમીશન એજન્ટ.

શા. ડાહ્યાભાઈ હરગોવીંદદાસ.

ઉપલી મીલનું દરેક જાતનું સાફું તેમજ ફેન્સી
કાપડ હમારે ત્યાંથી મળશે. દરેક જાતનું સુતર તથા
વિસ્ત્રાયતી કાપડ ઘણુંજ કીકાયતે મળશે.

બહારગામના ઓર્ડર પર પુરતું ધ્યાન
આપવામાં આવશે.

મળેા યા નીચેને શરનામે લખેા.

શા. ડાહ્યાભાઈ હરગોવીંદદાસ.

ઢેકાણું—ખરાનપુરી ભાગળ તથા સ્ટેશન પાછળ.

સુરત

મુડદાંઓને જીવતાં કરવાની દવા.

જે લોકો અચપણમાં નાદાનીથી પોતાના કઠિવતનો નાશ કરે એટલે, કુટેવ અથવા ખીજ ખોટા કરમોની પોતાના ગ્રામ ભાગની નસોને કમળેર કરી નાખી છે તેને માટે અમોએ ઘણી મહેનત અને કાશોશથી એક લેપ તૈયાર કર્યો છે. જેની કીંમત મહેનત અને ફાયદાના પ્રમાણમાં રૂાં ૨૫ રાખીએ તોપણ વાપરનાર તો સસ્તીજ સમજે પણ ગરીબ અને અમીર સરખો લાભ લઈ શકે કેટલાજ માટે રૂાં ૧-૦-૦ કીંમત રાખી છે. રૂાં એકજ શીશી વાપરવાથી સઘળા નસો મજબુત થઈ જાય છે અને ગયલી શક્તી પાછી આવી મળે છે. હવે આવીજ અમે ગોળી કરી છે તે ગોળીઓ વીર્યને ઘટ કરે છે, યાદ શક્તીને તેજ કરે છે, ખોરાકને હજમ કરે છે, પેટના કીરમોનો નાશ કરે છે. કમરના દુખાવાને મટાડે છે, એટલાના શીકા પડેલા રંગને ગુલાબી બનાવી દે છે. આ ગોળીઓમાં કાંઈપણ રસાયન નાંખી નથી. ચમત્કારોની વાપરવાથીજ ખાત્રી થશે એકવાર મંગાવો અને ખાત્રી કરો કીંમત રૂાં ૧-૦-૦ પાંચ રૂપીઆનીદવા મંગાવનારને જે સીશીઓ મફત મોકલવામાં આવશે.

નોટ—આફ્રીકાના ગ્રાહકોએ દવાની કીંમત ઉપરાંત પારસલ ખરચ માટે રૂાં ૦-૧૪-૦ ચહિદ આના વધુ મોકલવા પૈસા પોસ્ટલ ઓરડરથી મોકલવા.

મળવાનું ઠેકાણું. એમ. ઇ. હઠીમ સીધપુર નાર્થ ગુજરાત.

મફત ! - - દિત્તમ તક ! ખાસ લાલ ! મફત ! !
 દરેક વ્યાપારીઓ તથા ધંધાદારીઓને પોતાના
 ધંધા વ્યાપારની કોઈપણ રીતે વૃદ્ધિ કરવાની
 ઉમેદ હોય તો નીચેને ઠેકાણે ૦-૧-૦ ની
 ટીકીટ મોકલી ખુલાસા પત્ર મોકલો.

મફત—

ઈ. સ. ૧૯૨૫ ની સાલનું રંગ ભેરંગી કેલેન્ડર તથા
 ઘાળને માટે સર્વોત્તમ સુગંધીદાર 'ધ-ડીઝન પોમિદમ' ની
 સેમ્પલ ૦-૨-૬ આનાની ટીકીટ મોકલનારને તદ્દન મફત
 મોકલા આપીશું સાગર સદ્ગૃહસ્થાના ૧૦ નામ ૦-૧-૦
 ની ટીકીટ સાથે મોકલી આપનારને કોઈપણ એક સ્થળ મફત.

ધી વ્યાપાર વર્ધક એજન્સી

એડવરટાઇઝમેન્ટ ડીલર્સ, પબ્લિશર્સ

મરચન્ટસ એન્ડ કમીશન એજન્ટસ

નડિઆદ (ગુજરાત)

સર્વતુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

આ કાર્યાલયમાં મળતાં તમામ
 પુસ્તકો અમારે ત્યાંથી મળી શકશે.

અંદ્રમકાશ ઓફીસ ભાગાવળાવ સુરત.

સંજીવનામૃત ગોળીઓ.

સંજીવન મૃત ગોળીઓ; લાવ જીવ સેવ સદાય,

સંસારી સુખ ભોગવવા, અમૃત્ય ઓહ જીવાય.

મનુષ્ય માનના જીવનનો આધાર જન્મથી જંદગી પર્યંત ધાતુ (વીર્ય)જ છે. તે જ્યારે કાંઈ પણ કારણથી પાતળું અથવા ક્ષીણ થાય ત્યારે કળતર થવી, અંગનું ચક્રી જતું, મગજનું ખાલી પડવું, એહેરાતું શીકું પડીજવું, કમરનું દુખવું, હાથપગની કળતર, એએની વીગેરે અનેક રોગો જીતપન્ન થાય છે. તે વીર્ય વીકારનાં સંધના દરદોનો નાશ કરી લોહી અને ત્રિવેત્રે વધારી જ્ઞાન તત્ત્વોને સનેજ અને મજજીવ બનાવી, સ્વપ્નામાં કે પેશાજમાં તેમજ ગમે તે આડે માર્ગેજતી ધાતુને બધકરી ખરૂં અને કાવમનું પુરૂષ વ આ ગોળીઓથી. પ્રાપ્ત થાય છે,

કિંમતગોળી ૪૦ ની ડબ્બી ૧ નો રૂ. ૧. એક.

શુભ લાગની નસોની નખગાઇ મટાડવા માટે તત્તુમદિત તૈલ.
કિમત તોલા ૧ ની સીસીનો રૂ. ૧. એક.

મફત.

અમુલ્ય લેટ.

તદન મફત.

વૈધ સંજીવનામૃત સરોજ.

આ નામનું સર્વ લોકોઢિપયોગી પ્રસ્તક એક પોસ્ટ કાર્ડપર પોતાનું નામ હામ લખી મોકલનારને મફત મોકલવામાં આવશે.

શાસ્ત્રસિદ્ધ બરગો માત્રાઓ વીગેરે દરેક દવાઓ કીદાપતે મળશે. બહાર ગામ માટે એજન્ટો જોઈએ છીએ.

વૈધ શા. રીવજ જેઠાલાઇ.

ગ્રાં સંજીવનામૃત ઔષધાલય.

હોડ ઝોડીસ-માંડવી બંદર-કચ્છ.

કેપ એન્ડ હોઝીયરી મરચન્ટ.

મેસર્સ ડી. છોટાલાલ એન્ડ કુંપની.

દરેક જાતની બેંગ્લોર, હંગેરીઅન, તુરકી, સામકલ ટોપીઓ હમારા પોતાના ઓર્ડરથી વિલયત તથા છટાવીની મોટા જથામાં મંગાવીએ છીએ.

દરેક જાતનાં ગંજીસક, મોજાં દુવાલ વગેરે ધણાજ કીકાપત બાવે મળશે.

ધી અજરાન ટ્રેડીંગ કંપનીનાં વખણાયેલાં તેસો અને અતરો તથા ડોક્ટર સી. બી. કડોલવાળાનાં વખણાયેલાં તેસો અને અતરો તથા ડોક્ટર સી. બી. કડોલવાળાનાં વખણાયેલાં હેરઓઇમે પશુ હમારી દુકાનેથી મળશે.

બહાર ગામના આર્ડરપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવશે.

મજો યા નીચેને શરનામે લખો—

એજન્ટ—ધી અજરાત ટ્રેડીંગ કુંપનીનાં તથા ડૉ.
કટર સી. બી. કડોલવાળાનાં.

મેસર્સ ડી. છોટાલાલ એન્ડ કુંાં

હેક્કાગ—બરાતપરી લાગળ—સરત.

નીરાશ થએલી માતાઓ મ.ટ. આશીર્વાદરૂપ થઈ પડેલું અને
ધાવણમાં એકદમ વધારો કરનાર.

સૂર્યામૃત.

સગર્ભા અને પ્રમુતા બંનેને લેવા લાયક.

આ દવા બચ્ચાંઓની માતાનું ધાવણ વધારવામાં આવીર્વાદ
રૂપ છે. એના સેવનથી ધાવણમાં હમેશાં વિજળીની ઝડપે વધારો
થતો જાય છે અને કેટલાંક સ્ત્રીનાં હડીયાં દરદમાં થોડા વધુ વખ-
તના સેવનથી ધણેજ ફાયદો બતાવે છે તેમજ ગર્ભિણી સ્ત્રીને જો
ગર્ભ પડવાની બીતી રહેતી હોય તો એનું સેવન રાખવાથી ગર્ભને
અને ગર્ભાશયને પુષ્ટિ આપી અધુરે પડતો અટકાવે છે. તેમજ સ્ત્રી-
ઓના દરેક ગુપ્ત રોગ જેવા કે સુવારોગ, અટકાવનું અનિયમિતપણું
અને સંતતી થવામાં આવતી અડચણો વિગેરે ગુપ્ત રોગોને દૂર કરી
પુનઃ જીવન આપે છે. વળી આ દવા બચ્ચાંઓને અમૃતસમાન થઈ
પડે છે. એનાથી બચ્ચાંઓનું વારંવાર પેટનું ફૂલવું, લારાઈ જવું
કફ, ફેફસાંની નજમાઈ, હાડજાદર અને સસણી વિગેરેને દૂર કરી
શરીર, સનેજ બતાવે છે.

પાંડુરોગપર પણ આગ્રાહ અસર બનાવે છે, કીમત રીશી
નાની રૂ. ૦-૮-૦ મોટી. રૂ. ૧-૪-૦

મળવાનું ઠેકાણું

ડૉક્ટર. જી. એન. મુલતાની.

ગલેમંડી તથા કણ્ઠીક ઘાટીની પાસે, સુરત.

મુખ્ય મુખ્ય ભૂલોનું શુદ્ધિ પત્રક

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૧	૬	રહુ છે.	રહું છે
૨	૭	આપણુ	આપણે.
૨	૯	રીતે સમજે છે.	રીતે જે સમજે છે
૨	૨૦	કહેવાય	કહેવાયા
૫	૫	પ્રગાત	પ્રગતિ
૬	૧૩	ધ્યાનજ	ધ્યાનજ
૧૪	૧૫	દેવ	દેવ
૧૪	૨૧	આપેત	આવેલું
૧૫	૩	ટાળવા પછી તે	ટાળવા તે
૧૫	૧૫	પતિ	પ્રતિ
૧૮	૧૦	થયા છે	થયા છીએ
૨૪	૨૩	ધિકાર	ધિકાર
૨૬	૨૪	અસર કારક	અસરકારક
૨૭	૧૪	વર્ષની	વર્ષની
૨૮	૩	પરમ કૃપાળુ	પરમકૃપાળુ
૨૮	૧૧	સંપારિષ્વક્તો	સંપરિષ્વકો
૨૮	૧૨	આત્માજ	આત્માનં
૨૮	૧૪	વ્ય	વ્ય
૨૮	૧૪	મનુષ્યમ્યા	મનુષ્યા
૨૯	૧૯	અવનાતના	અવનતિના
૨૯	૨૪	દંપતિ	દંપતી

પૃષ્ઠ	પંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૩૧	૧૪	અવાકય	આ વાકય.
૩૧	૧૪	આ કર્યું	કર્યું
૩૨	૫	શોરે સાઈટ	શોર્ટ સાઈટ
૩૪	૫	પણ્ણ	પણ
૩૪	૬	વિશ્વભર	વિશ્વભમર
૩૫	૮	પઢક્રતુમ્યો	પઢક્રતુમ્યો
૩૫	૮	સઘ સસ પદામવ સઘે સસ પદા-	સઘ સસ પદામવ સઘે સસ પદા-
		વિણ્ણુસ્ત્યા નય તુ મય સા મામનુ-	વિણ્ણુસ્ત્યા નય તુ મય સા મામનુ-
			ઘતામવ વિણ્ણુ-
			સ્ત્વા નય તુ
૩૬	૧૬	એટલે	એટલે
૩૭	૧૭	પતીના	પતિના
૩૯	૧૭	સુધરવાને	સુધારવાને
૩૯	૧૮	ધામે ધીમે	ધીમે ધીમે
૪૦	૧	હૃદય	હૃદય
૪૦	૧૨	એવી દર્શનની	એવી દોષ દર્શનની
૪૧	૫	ભર્યું અવનવું	ભર્યું કઈ અવનવું
૪૩	૧૪	પાત્ન	પત્નિ
૪૩	૨૪	વિંના	વિના
૪૫	૯	તવ વિવાહીત દંપતિએ	તવ વિવાહીત દંપતિએ
			દંપતીએ.
૪૫	૨૨	પ્રાણેસ્ત	પ્રાણસ્તે
૪૬	૧	.અસ્થિભિર સ્થિતિ	અસ્થિભિર સ્થિતિ

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૪૬	૩	માંસે માસાનિ	માંસે માસાનિ.
૪૬	૧૭	મત્રા	મત્રા
૪૭	૧	પૂણામાની	પૂણિમાની
૪૭	૧૨	યમપત્યામાસિ	યમપત્યામિતી
૪૮	૫	નાખેછે	નાખેછે
૪૮	૧૬	ઉપાસના સિદ્ધ કરી શકેછે	ઉપાસના આ સિદ્ધ કરી શકેછે.
૫૦	૧૬	શત્રું	શત્રુ
૫૧	૩	પોતાનિ	પોતાની
૫૨	૭	પ્રેત્યથ	પ્રેત્યથ
૫૭	૨૨	ભોભો	ભોભો
૫૮	૨	ઉદ્ધોષ	ઉદ્ધોષ
૬૩	૧૬	પુરપત્રું અંતઃકરણ મ- જબુત હોયછે.	(બેવાર ઉપા- યુછે તેથી કા- દી નાખવું)
૬૪	૧૦	સ્થાન	સ્થાન
૬૭	૧૩	વિવિધ	વિવિધ
૭૧	૧૮	ત્રિયા	ત્રિયા
૭૪	૧૭	કર્મફલદાતા સતા	કર્મફલદાતા સતા
૭૫	૭	પરમાત્માની સસ્તા	પરમાત્માની સસ્તા
૮૦	૧૮	પોતાના	પોતાના.
૮૫	૩	છાપે	છાપ
૮૭	૧૦	તરતજ. પ્રેમપૂર્વક	તરતજ તેમને પ્રેમપૂર્વક

પૃષ્ઠ. ૮૯	પંક્તિ. ૯	શુદ્ધ. કરનારો હોયછે.	અશુદ્ધ. કરનારનો દેવ હોયછે
૯૯	૫	એ સખધી	એ સંબધી.
૧૦૬	૨૦	મહ્ય	મૂહ્ય
૧૦૧	૧૭	આ હોવાથી	આમ હોવાથી
૧૦૨	૧૫	નિભય	નિર્ભય
૧૦૩	૫	અનિયમીત	અનિયમિત
૧૦૩	૧૫	હોત સૂર્ય	હોત તો સૂર્ય
૧૦૩	૨૩	ધડો	ધડો
૧૦૪	૧	નિયમિતતા પણ બહુજ	નિયમિતતા બહુજ
૧૦૪	૯	તેને તેને નહિમળે	તેને તે નહિમળે.
૧૦૫	૮	નિયમીત	નિયમિત
૧૦૭	૧૧	ગણી વખત	ધણી વખત
૧૧૧	૧૪	વધામણાં પૂર્વેક	વધામણાં પૂર્વક
૧૧૧	૨૪	ભાજન	ભોજન
૪૧૨	૨૪	પાત	પતિ
૧૧૪	૧૬	પતિવ્રતા	પતિવ્રતા,
૧૧૬	૬	ધન્નિરા જીવનનું	ધન્નિદગના જીવનનું
૧૧૭	૭	આ પ્રકરણમાં	આ પ્રકરણમાં
૧૨૩	૨૩	પાત	પતિ
૧૨૮	૧૫	પ્રસંગે	પ્રસંગે
૧૩૨	૨૦	નમુપાગતે	નમુપાગતે
૧૩૨	૨૦	તદ્વાપણે	તદ્વાપણે

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	શુદ્ધ	અશુદ્ધ.
૧૩૪	૨	અને મનથી	અને મનથી
૧૩૯	૩	ચઘ્યા	ચઘ્યા
૧૪૦	૧૫	જમવાનું કરવાનું	જમવા કરવાનું
૧૪૨	૨	હેનનો ખોલ	ખેનનો ખોલ
૧૪૫	૧૭	આણેનીનું તાણુરી	આણેલું નહિ તાણુરી
૧૪૭	૭	પેંતના	પોતાના
૧૪૮	૨૪	મોહિનીની	મોહિનીને
૧૪૯	૬	એટલ	એટલે
૧૪૯	૨૩	પત્નીનના	પત્નીના
૧૪૯	૨૩	એટણે	એટલે
૧૫૨	૧	માટે	મ્હોટે
૧૫૨	૧	પિતાજી	પિતાજી
૧૫૧	૪	મોહિનીની	મોહિનીને
૧૫૨	૧૩	એમ કહીએ તોપણુ ચાલેએમ કહીએ તે	વધારે ઠીક પડશે
૧૫૩	૧૦	આદર્શ રૂપ અને	આદર્શરૂપ છે અને
૧૫૫	૧૨	હું બુખીછું	હું બુખીછું
૧૫૮	૧૩	હવે તે તો પરમેશ્વર	હવે તો પરમેશ્વર
૧૫૯	૧૦	કરનાર આપણેજ	કરનાર આપણેજ છીએ.
૧૬૦	૧૦	તારા પ્રતિકૂળ કરવા માટે	તારા પ્રતિકૂળ સ- બધીને અનુકૂળ કરવા માટે

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૧૬૧	૮	શાંતિ ન કરતાં	શાંતિથી ન કરતાં
૧૬૨	૧૭	તેમ દુધ બધાઈ	તેમાં દુધ બધાઈ
૧૬૪	૨	ન્યારા જેમરે	ન્યારા નેમરે
૧૬૫	૧૪	ફળ મળ્યું	ફળ ન મળ્યું
૧૬૭	૧૧	નામ તો તે	નામ તો તે
૧૭૦	૬	છોકરીનો	છોકરી એ
૨૭૬	૧૧	તલ	જાન
૧૮૦	૬	તારે	ત્યારે
૧૮૦	૯	ખરેખરી	ખરેખર
૧૮૩	૧૮	કમ અછલવાળા	કમ અછલવાળા
૧૮૪	૧૭	રાજેશ્રી નાયકરાવ	રાજેશ્રી વનાયક
૧૯૧	૩	પતિને	પત્નીને
૨૦૧	૭	સંગાંતે	સંગાંતિ
૨૦૩	૧૬	જતિ	જતી
૨૦૭	૧૦	ગૃહસ્થામ	ગૃહસ્થાશ્રમ
૨૦૮	૯	પ્રતિના	પતિના
૨૦૯	૬	પુસ્તકોમાં	પુસ્તકમાં
૨૧૦	૫	શબ્દનો સમાવેશ	શબ્દનો જે સ- માવેશ
૨૧૦	૫	જે તે જેમ	તે જેમ
૨૧૧	૨૩	નવ સહિતા	નવ સહિતા
૨૭	૧૭	પતિ	પત્ની
૨૭	૧૮	ન પ્રપ્રણમ્યામિ	નપ્રણમ્યામિ
૨૮	૧	પત્નીનું	પત્નીની

પૃષ્ઠ.	પાંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૨૨૮	૧૨	પત્નીભૂલ	પત્નીની ભૂલ
૨૩૨	૬	વ્યાયામને	વ્યાયામને
૨૩૩	૩	ધનવાન	ધનવાન
૨૩૬	૧૪	દીલગીરી	દીકરી
૨૪૯	૬	સીવાય	શિવાય
૨૪૦	૧૭	સિવાય	તેમજ
૨૪૧	૧૨	પોતાના	પોતાનું
૨૪૩	૯	શ્રી જીવનના	શ્રીના જીવનના
૨૪૪	૭	આમ	તેમ
૨૪૪	૧૫	તેઢર	તે ઢર
૨૪૮	૧૪	રહીશું	રહી શું
૨૫૦	૮	પોલીસમાં	પોલીસમાં
૨૫૫	૧૨	માલિક શેઠ	માલિક શેઠ
૨૫૬	૬	દ્રષ્ટાંતથી જાણ્યું	દ્રષ્ટાંતથી આપણે જાણ્યું
૨૫૭	૧૪	શોર્ટ સાઇટ	શોર્ટ સાઇટ.
૨૫૭	૧૫	પાલવા બન્દરપર	એપોલો બન્દરપર
૨૫૭	૧૬	અધુર કેળવણી ના	અધુર કેળવણીના
૨૫૮	૨૪	અડલે	અડકો
૨૫૯	૩	વૃદ્ધિ	વૃદ્ધિ
૨૫૯	૧૬	ઉતરાજી	ધતરાજી
૬૧	૨૧	માયાળું	માયાળું
૬૫	૧૬	વર્તન	વર્તન
૬૭	૧	સહેલા	સહેલો
૬૮	૫	યથા	યથા
૭૦	૧૯	યથાર્થ	યથાર્થ

પૃષ્ઠ.	પાંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૨૭૪	૧૨	ચવાની	કરવાની
૨૮૬	૧૧	નીતિ રીત	નીતિ રીતિ
૨૮૭	૧૪	વિધ્યાભ્યાસ	વિદ્યાભ્યાસ
૨૯૬	૫	આપુ	આપુ
૩૦૩	૪	કીમતી	કિંમતી
૪૦૪	૧૨	દંપતીએ એ	દંપતીએ
૩૦૬	૫	છોકરાંઓને	છોકરાંઓને
૩૦૭	૨	મધછે	મેધછે.
૩૦૭	૮	વિચાર	વિચાર
૩૯૮	૧૨	અકરમાત	અકરમાત
૩૧૨	૪	ગૃહમાં એવા અનેક	ગૃહમાં અનેક
૩૧૨	૧૦	વગરનો	વગર
૩૧૮	૧૦	ઉત્તરમાં	ઉત્તરમાં
૩૧૯	૯	તેવા	તેવા
૩૨૨	૧	જોઈએ	જોઈએ
૩૨૫	૧૦	એ	કે
૩૨૭	૨૦	જવાનો જવાનો	જવાનો
૩૩૨	૭	ધવડાવવું	ધવડાવવું
૩૩૩	૧૦	ધર્મ સકળ	ધર્મનાં સરળ
૩૩૪	૧૦	ડાકણની	ડાકણની
૩૩૬	૧૫	ધડી	ધડી
૩૩૮	૯	ઉડા	ઉડા
૩૮૮	૧૪	નીતિ રીતી	નીતિ રીતિ
૩૪૩	૨૦	કરી છીએ	કરીએ છીએ
૩૪૫	૮	વ્યાધિઓના	વ્યાધિઓના
૩૪૭	૧૯	નામાભિદાનથી	નામાભિધાનથી